T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

GÜNEYDOĞU ANADOLU AĞIZLARININ KARŞILAŞTIRMALI ŞEKİL BİLGİSİ

Zeynep KURT
18915003

Danışman
Doç. Dr. Burhan BARAN

Diyarbakır 2021

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

GÜNEYDOĞU ANADOLU AĞIZLARININ KARŞILAŞTIRMALI ŞEKİL BİLGİSİ

Zeynep KURT
18915003

Danışman
Doç. Dr. Burhan BARAN

Diyarbakır 2021

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Güneydoğu Anadolu Ağızlarının Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

...../..../.....

Zeynep KURT

ÖN SÖZ

Ağız çalışmalarının XX. yüzyıl sonlarında yabancı bilim adamları tarafından ortaya konulması ve 1940'lı yıllarda yerli araştırmacıların da buna katılmasıyla birlikte Türkiye Türkçesi ağız çalışmaları önemli ölçüde artmıştır. Maksimov'un *Opıt İzsledovanija Tyurskich Dialektov v Chudavendigare i Karamanii* adlı çalışması ve Marti Räsänen'in derlemeleri bu alanda ilk önemli çalışmaları başlatmıştır. 1940 sonrası ise Ahmet Caferoğlu'nun metin derlemeleriyle yerli araştırmacılar dönemi başlamıştır. Çalışmaların ilerlemesiyle ağızların karşılaştırmalı olarak ele alınması ayrı bir önem kazanmıştır. Bu tez çalışmasında da Güneydoğu Anadolu ağızları şekil bilgisi yönünden karşılaştırmalı olarak incelenmiş, böylelikle Türkiye Türkçesi karşılaştırmalı ağız çalışmalarına katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Bu tez çalışması; giriş, inceleme ve sonuç olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türkçenin şekil bilgisi ile ilgili yapılan çalışmalar, Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılmış sınıflandırma çalışmaları, Güneydoğu Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalar, bu tez çalışmasında karşılaşılan zorluklar ve çözüm önerileri, tezin amacı ve yöntemi hususlarında verilen bilgiler yer almaktadır.

Bu tez çalışmasında Gaziantep Merkez Ağzı, Siverek Merkez Ağzı, Gölbaşı (Adıyaman) Ağzı, Bismil Ağzı, Kilis Ağzı, Urfa Merkez Ağzı, Adıyaman Merkez Ağzı ve Diyarbakır Ağzı adlı çalışmalardaki metinler taranmak suretiyle karşılaştırmalı inceleme bölümü oluşturulmuştur.

Sonuç bölümünde ise Güneydoğu Anadolu ağızlarının karşılaştırmalı şekil bilgisi üzerine ulaşılan sonuçlar yer almaktadır.

Bu tez çalışması süresince benden desteğini, hoşgörüsünü esirgemeyen ve her aşamada yol gösteren danışmanım sayın Doç. Dr. Burhan BARAN'a ve her fırsatta yanımda olup desteklerini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Zeynep KURT
Diyarbakır 2021

ÖZET

Ağızlar, Türkiye Türkçesi dil araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Önce ağız çalışmaları derlemelerle başlamış, derlenen metinlerin dil özellikleri ortaya konmuştur. Ağızların sınıflandırılması gereği araştırmacıların ilgisini karşılaştırmalı ağız çalışmalarına yöneltmiştir. İşte bu tez çalışmasında da Güneydoğu Anadolu Ağızları şekil bilgisi yönünden karşılaştırılmak suretiyle aynı bölgede yer alan iller arasındaki benzerlik ve farklılıklar gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu tez çalışması; giriş, inceleme ve sonuç olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, Türkçe Şekil Bilgisi İle İlgili Yapılan Çalışmalar, Türkiye Türkçesi Ağız Çalışmaları, Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Yapılmış Sınıflandırma Çalışmaları, Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Tezle İlgili Bilgiler adlı başlıklardan oluşmaktadır.

İnceleme bölümünde ağızlar şekil bilgisi yönünden karşılaştırılarak verilmiştir. Bu bölüm Yapım Ekleri ve Çekim Ekleri olmak üzere iki ana başlıktan oluşmaktadır.

Sonuç bölümünde ise Güneydoğu Anadolu ağızlarının karşılaştırmalı şekil bilgisi üzerine ulaşılan sonuçlar yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler

Karşılaştırmalı Ağız Çalışmaları, Güneydoğu Anadolu Ağızları, Şekil Bilgisi

ABSTRACT

Dialects, play an important role in the language researches of Turkish used in Turkey. First, dialect studies started with compilations, and language features of the compiled texts were revealed. Due to the need to classify dialects, the researchers' attention has directed the comparative dialect studies. Here, in this thesis study, by comparing the Southeastern Anatolian Dialects in terms of morphology, it has been tried to show the similarities and differences between the provinces in the same region.

This thesis work; It consists of three parts: introduction, examination and conclusion.

In the introduction, Turkish Morphology Related Work done, Turkey Turkish Dialect Studies, Turkey Turkish Dialects on Made Classification Studies, Southeast Anatolian Dialect Studies on and thesis crypt consists of titles from Information.

In the review section, the dialects are given by comparing them in terms of shape information. This section consists of two main titles: Production Attachments and Inflectional Attachments.

In the conclusion part, the results obtained on the comparative morphology of the Southeastern Anatolian dialects are included.

Keywords

Comparative Dialects Studies, Morphology of Southeastern Anatolian Dialects

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
KISALTMALAR ..... **VIII**
GİRİŞ **1**
1. TÜRKÇE ŞEKİL BİLGİSİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR **1**
2. TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZ ÇALIŞMALARI **2**
3. TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARI ÜZERİNE YAPILMIŞ SINIFLANDIRMA ÇALIŞMALARI **3**
4. GÜNEYDOĞU ANADOLU AĞIZLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR **4**
5. TEZLE İLGİLİ BİLGİLER **5**
5.1. Tezde Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri 5
5.2. Tezin Amacı ve Önemi 5
5.3. Tezin Yöntemi 5

BİRİNCİ BÖLÜM
GÜNEYDOĞU ANADOLU AĞIZLARININ KARŞILAŞTIRMALI ŞEKİL BİLGİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

1.1. YAPIM EKLERİ **7**
1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler 7
1.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler 75
1.2. FİİLDEN İSİM YAPAN EKLER **88**
1.2.1. Fiilden Herhangi Bir İsim Yapan Ekler 88
1.1.3. Fiilden Fiilimsi Yapan Ekler 130
1.1.3.1. İsim-Fiil Ekleri 130

1.1.3.2. Sıfat-Fiil Ekleri 141
1.1.3.3. Zarf-Fiil Ekleri 156
1.4. FİİLDEN FİİL YAPAN EKLER 186
1.1.4. Çatı Ekleri 186
1.1.4.2. Fiilden Herhangi Bir Fiil Yapan Ekler 204

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEKİM EKLERİ

2.1. İSİM ÇEKİM EKLERİ 212
2.1.1. Çokluk Eki 212
2.1.2. İyelik Ekleri 217
2.1.2.1. Birinci Tekil İyelik Eki: 217
2.1.2.2. İkinci Tekil İyelik Eki: 219
2.1.2.3. Üçüncü Tekil İyelik Eki: 220
2.1.2.4. Birinci Çoğul İyelik Eki: 223
2.1.2.5. İkinci Çoğul İyelik Eki: 226
2.1.2.6. Üçüncü Çoğul İyelik Eki: 227
2.1.3. Durum Ekleri 228
2.1.3.1. Belirtme Durumu Eki 229
2.1.3.2. Yönelme Durumu Eki 232
2.1.3.3. Bulunma Durumu Eki 235
2.1.3.4. Ayrılma Durumu Eki 239
2.1.3.5. Araç-Birliktelik Durumu Eki +In, +lA, +lAn, +nAn, +dAn: 242
2.2. FİİL ÇEKİMİ 247
2.2.1. Fiil Çekiminde Kullanılan Kişi Ekleri 247
2.2.1.1. Kişi Zamiri Kökenli Kişi Ekleri 247
2.2.1.2. İyelik Eki Kökenli Kişi Ekleri 253
2.2.1.3. Emir Ekleri 258
2.2.2. Fiillerde Şekil ve Zaman Ekleri 258
2.2.2.1. Fiil Kipleri 258
2.2.2.1.1. Haber Kipleri 258
2.2.2.1.2. Tasarlama Kipleri 275
2.2.3. Ek Fiil 285

2.2.3.1. İsimleri Yüklemleştirme Görevinde Kullanılışı 285
2.2.3.2. Fiillerin Birleşik Çekimini Yapma Görevinde Kullanılışı..... 294
2.2.3.2.1. Ek Fiilin Hikâyesi 294
2.2.3.2.2. Ek Fiilin Rivayeti 307
2.2.3.2.3. Ek Fiilin Şartı 311
SONUÇ 319
KAYNAKÇA 322

KISALTMALAR

AGA	Adıyaman Gölbaşı Ağzı (Yüksek Lisans Tezi)
AMA	Adıyaman Merkez Ağzı (Yüksek Lisans Tezi)
BA	Bismil Ağzı (Yüksek Lisans Tezi)
DA	Diyarbakır Ağzı
GMA	Gaziantep Merkez Ağzı (Doktora Tezi)
KA	Kilis Ağzı Makale
UMA	Urfa Merkez Ağzı
SMA	Siverek Merkez Ağzı
s.	Sayfa
GDA	Güneydoğu Anadolu Ağızları
STT	Standart Türkiye Türkçesi

GİRİŞ

1. TÜRKÇE ŞEKİL BİLGİSİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Türkçenin şekil bilgisi ile ilgili kitap, makale ve tez olmak üzere birçok çalışma yapılmıştır.[1] Yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır:

Yayınlanan kitap çalışmalarına Zeynep Korkmaz'ın "*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*" ile "*Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*", Ahmet Buran'ın "*Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*", Necmettin Hacıeminoğlu'nun "*Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*", Erdoğan Boz'un "*Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçim Bilgisi*", Hanifi Vural, Tuncay Böler'in "*Ses ve Şekil Bilgisi*", Yusuf Çotuksöken'in "*Türkçede Ekler-Kökler-Gövdeler*" ile "*Türkiye Türkçesi'nin Ekleri*" ve Besim Atalay'ın "*Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*" gösterilebilir.

Fatih Özek'in "*Türkiye Türkçesi Ağızlarının Şekil Bilgisi*", Sunay Dilek'in "*Eski Anadolu Türkçesinde İsimden Fiil Fiilden Fiil Yapma Ekleri ve Fonksiyonları*", Hatice Yaman'ın "*Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kalıcı İsim Yapmada İsim Çekim Eklerinin Kullanımı*" ve Burhan Baran'ın "*Orta Türkçede İsim Çekim Eklerinin Kullanılış Şekilleri ve Fonksiyonları*" adlı yüksek lisans tezi tez çalışmalarına örnek verilebilir.

Makale olarak Ahmet Akçataş'ın "*+lIk Ekli Durum Nitelik İsimlerinin Türkiye Türkçesi"nde Kullanım Şekilleri Üzerine Bir İnceleme*", Semra Alyılmaz'ın "*Türkçede Olumsuz Fiillerin Geniş Zaman Biçimbirimi*", Ahmet Bican Ercilasun'un "*Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine*", Mehmet Baştürk'ün "*Türkçede Edilgen*

[1] Geniş bilgi için bakınız; Erhan Solmaz, "Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, C. VI, S. 2, s. 423-436, İzmir, 2006; Tuncay Böler, "Türk Dili Şekil Bilgisi Çalışmaları Bibliyografya Denemesi", **Turkish Studies**, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/4 Spring 2013, p. 359-416.

Yapı" ve Hayati Develi'nin "*Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılmasında Morfolojik Esaslar*" adlı çalışmaları zikredilebilir.

2. TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZ ÇALIŞMALARI

Ağız araştırmaları Türk diliyle ilgili yapılan çalışmalar arasında önemli bir yere sahiptir. Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmaların başlama tarihinin 1867 yılına kadar uzandığı bilinmektedir. V. A. Maksimov'un *Opıt İzsledovanija Tyurskich Dialektov v Chudavendigare i Karamanii* adlı çalışması Anadolu ağızları ile ilgili yapılmış olan ilk çalışmadır. Korkmaz, 1940 yılından öncesini "yabancı araştırıcılar dönemi" 1940 sonrasını da "yerli araştırıcılar dönemi" olarak adlandırmaktadır. Anadolu ağızları üzerindeki araştırmalarda ilgi ve verimliliğin artması 1940 yılından sonra başlamış olup Anadolu ağızları üzerinde yapılan ilk çalışmalar olmasından ötürü küçümsenmeyecek bir durumdur. [2]

Finli Türkolog Marti Räsänen 1925 yılında Karadeniz, 1933-1942 yılları arasında da Orta Anadolu'da "dil örnekleri" derlemeleriyle bu alanda ilk önemli çalışmaları başlatmıştır. [3] Marti Räsänen "yabancı araştırıcılar dönemi" ile "yerli araştırıcılar dönemi" arasında bağlantı kuran bir geçiş aralığı niteliğindedir.[4]

1940 sonrası "yerli araştırmacılar dönemi" olarak adlandırılan dönem Ahmet Caferoğlu'yla birlikte başlamaktadır. Ahmet Caferoğlu metin derlemelerinde üzerinde durulması gereken önemli bir kişidir. Caferoğlu, Batı-Anadolu'dan başlayarak Doğu-Anadolu, Kuzey ve Güney-Anadolu bölgelerine kadar uzanan 9 ciltlik bir külliyatı bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmada ses kayıt cihazı ile değil konuşmacıyı dinleyerek kayıt altına alınması, derlemelerin çoğunluğunun manzum olması ve transkripsiyon sisteminin özenli olmaması gibi bazı eksikliklerin bulunmasına rağmen başvurulması gereken temel kaynaklardandır. Türk Dil Kurumu ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından yayınlanmış olan bu derlemeler, başka adlar altında yayınlanmış olsada birbirlerinin devamı

[2] Zeynep Korkmaz, "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bu Günkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, Cilt No. (2), s. 143-144.
[3] Hasan Eren, "**Türklük Bilimi Sözlüğü"**, I. Yabancı Türkologlar, Ankara 1998, s. 279.
[4] Korkmaz, "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bu Günkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", s. 146.

niteliğindedir. Ahmet Caferoğlu, bilim alanına Anadolu'nun ağız malzemesini sunan ilk araştırıcı olmaktadır.[5]

Caferoğlu'ndan sonraki bu yıllarda Ömer Asım Aksoy "*Gaziantep Ağzı"*, Kemal Edip Kürkçüoğlu "*Urfa Ağzı"* ve Şevket Beysanoğlu "*Diyarbakır Ağzı"* üzerine çalışmalar yapılmıştır. *Güney-Batı Anadolu Ağızları (Sesbilgisi)* adlı eser, Zeynep Korkmaz'ın 1950 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesinde doktora tezi olarak kabul edilmiş olan, Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan ilk doktora çalışmasıdır. 1970'li yıllarda ise Anadolu'nun bazı merkezi illerinde üniversitelerin açılmasıyla birlikte il ve yöre ağızları üzerinde çalışmalar artmıştır. Önemli Türklük bilimcilerinden olan Mehmet Kaplan ve Selahattin Olcay'ın diyalektoloji ve halk edebiyatı incelemelerine ağırlık vermeleriyle ağız araştırmaları alanında önemli çalışmalar ortaya çıkmıştır. Efrasiyap Gemalmaz'ın 3 cilt halinde yayımlanan "*Erzurum İli Ağızları"*, Ahmet B. Ercilasun'un doktora tezi olarak hazırlanan "*Kars İli Ağızları"*, Turgut Acar "*Artvin ve Yöresi Ağızları"* ve Turgut Günay "*Rize ili Ağızları"* yayımlanan önemli çalışmalardan bazılarıdır. İl ve yöre ağızları ile ilgili çalışmalar 1980'lerden sonra da devam edip 1988'te Tuncer Gülensoy'un il ve yöre ağızları ile ilgili çalışmalardan biri olan "*Kütahya ve Yöresi Ağızları"* adlı çalışması yayımlamıştır.[6]

Ahmet Buran, Mukim Sağır, Münir Erten, Erdoğan Boz, Leyla Karahan, Turgut Acar ve Sadettin Özçelik gibi dilciler metin derleme ve incelemeye dayalı çalışmaların artmasına yaptıkları çalışmalarla önemli katkılarda bulunmuşlardır.

3. TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARI ÜZERİNE YAPILMIŞ SINIFLANDIRMA ÇALIŞMALARI

Anadolu ağızlarını sınıflandırma denemesini ilk İ. Kunos yapmıştır. "Kisazsiai Török Dialektusairal" adlı çalışmasını 1896 yılında yapmış olup Anadolu ağızlarını 7 gruba ayırmaktadır.[7]

[5] Korkmaz, "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bu Günkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", s. 147-148.
[6] Ali Akar, "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları" , **Turkish Studies** (2006), s. 40-41.
[7] Leyla Karahan, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yay. , Ankara 2017, s. IX.

İkinci sınıflandırma, 1946'da Ahmet Caferoğlu tarafından yazılan "*Philologiae Turcicae Fundamenta I*" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmasında ağızları 6 gruba ayırdığı görülmektedir.[8]

Bugüne kadar yapılmış en kapsamlı ve detaylı sınıflandırmayı Leyla Karahan, 1996 yılında yazdığı "*Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması"* adlı çalışmasıyla yapmıştır. Çalışmada Anadolu ağızlarını Doğu, Kuzeydoğu ve Batı grubu ağızları olmak üzere üç ana gruba ve bu grupları da çeşitli alt gruplara ayırmıştır. Kitabın sonunda verilen 28 haritayla bölgeleri dağılımına göre incelemek mümkündür.

4. GÜNEYDOĞU ANADOLU AĞIZLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Güneydoğu Anadolu ağızları üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Tespit edilen bazı çalışmalar aşağıda sunulmuştur:

Ömer Asım Aksoy'un "*Gaziantep Ağzı*", Münir Erten'in "*Diyarbakır Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)",* Sadettin Özçelik ve Erdoğan Boz'un "*Siverek Merkez Ağzı"*, Serdar Yavuz'un "*Adıyaman İli ve Yöresi Ağızları"* ve Sadettin Özçelik ve Erdoğan Boz*'un "Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzı (Dil İncelemesi, Metinler, Sözlük)",* Sadettin Özçelik'in "*Siverek Merkez Ağzı",* Burak Telli ve Türker Barış Bulduk'un *"Adıyaman İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığı"*, Muhammet Fatih Alkayış'ın *"Adıyaman Ağzında Atasözleri ve Deyimler 1/ 2"*, Kemal Edip'in *"Urfa Ağzı"*, Ahmet Akil Yağınlı'nın *"Adıyaman Ağzı ve Kültürü"* Güneydoğu ağızları üzerine yazılan kitap çalışmalarındandır.

Tez çalışmalarına Ahmet Başkan'ın *"Bismil Ağzı (İnceleme- Metinler- Dizin),* yüksek lisans tezi, Ali Demez - *Gölbaşı (Adıyaman) Ağzı*, yüksek lisans tezi, Esra Gülin Günay'ın "*Adıyaman-Merkez, Kâhta, Gerger, Samsat Yöresi Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük)* yüksek lisans tezi, Sadi H. Nakiboğlu'nun *"Adıyaman ve Yöresi Ağızları"* yüksek lisans tezi, Mehmet Yıldız *"Gaziantep İli Ağızları"* yüksek lisans tezi, Hakan Sarıtiken'in *"Gaziantep Merkez Ağzı",* yayımlanmamış doktora tezi, Rıza Gül'ün *"Kilis Merkez ve Ağızları",* Yüksek Lisans tezi örnek verilebilir.

[8] Karahan, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, s. X- XI.

Makale çalışmasına Ahmet Günşen'in "*Gaziantep Ağzının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler*", Muhammet Fatih Alkayış'ın *"Adıyaman Ağzında Kullanılan İki Enklitik Edatı: ke, o"* , Hülya Aslan Erol'un "*Kilis İli Ağızları Şekil Bilgisi (İsim ve Fiil Çekimi) Özellikleri ve Ağız Bölgeleri Üzerine"* , Burak Telli'nin *"Güneydoğu Anadolu Bölgesi Ağızlarında Geçen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme",* Burak Telli ve Türker Barış Bulduk'un *"Adıyaman İli ve Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkı: Fiil"*, Serdar Yavuz ile Haki Tabcu'nun "*Adıyaman İli ve Yöresi Ağızlarında Fiil Kiplerinin Kullanımı*" ve Burhan Baran'ın "*Diyarbakır İli Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri ve Kullanılışları*" örnek verilebilir.

Burhan Baran'ın "*Güneydoğu Anadolu Ağızlarının Dil Özellikleri Üzerine Bir İnceleme*" adlı çalışması da GDA üzerine yapılmış bir çalışma olup yayımlanan bildirisidir.

5. TEZLE İLGİLİ BİLGİLER

5.1. Tezde Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri

Bu tez çalışmasında karşılaşılan sorun taranan metinlerin kaynaklarında sözlük ya da dizin kısmının yeterli ve detaylı olarak hazırlanmamış olmasıdır. Bazı cümlelerde geçen kelimeleri günümüz Türkçesine çevirdiğimizde anlamlarını bulmada zorlandık. Ayrıca kelimelerin anlamını bulamayıp bu kelimelerin anlamlarını bağlamdan hareketle tahmin ederek bulmaya çalıştık. Detaylı ve kapsamlı bir sözlük veya dizin bölümünün oluşturulması bu tarz çalışmalardan faydalanmayı daha kolaylaştıracaktır.

5.2. Tezin Amacı ve Önemi

Bu tez çalışmasında Güneydoğu Anadolu ağızlarının şekil bilgisi açısından karşılaştırılarak bu ağızlar arasında şekil bilgisi yönünden ne gibi farklılıklar ya da benzerlikler olduğunun ortaya konulması ve böylelikle karşılaştırmalı ağız araştırmalarına katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

5.3. Tezin Yöntemi

Çalışma metinleri kapsamlı bir şekilde taranarak inceleme bölümü oluşturuldu. Taranan kaynak kitaplardan örnekler, cümle şeklinde alındı ve standart

Türkiye Türkçesine aktarılarak da yazıldı. Alıntı yapılan cümleler tırnak içerisine alındı. Hem taranan metinlerinden alınan cümlelerde hem de standart Türkiye Türkçesine aktarılarak yazılmış olan cümlelerde vurgulanmak istenen kelimeler kalın punto ile gösterildi. Alıntı yapılan cümlenin kaynağı ve geçtiği sayfa numarası parantez içinde belirtildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜNEYDOĞU ANADOLU AĞIZLARININ KARŞILAŞTIRMALI ŞEKİL BİLGİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

1.1. YAPIM EKLERİ

1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler

GDA'da tespit edilen isimden isim yapan ekler ve bu eklerin geçtiği bazı örnekler şunlardır:

+aç:

"Eklendiği kelimeye büyütme ve küçültme işlevi katan vurgulu bir ektir. Ad ve sıfat niteliğindedir."[9] İşlek olmayan bir ektir. Bölge ağzında sadece şu örneği tespit edildi:

"Eti dograr, kavırıllar, **topaç**[10] yapallardı." (KA: 465) = Eti doğrar, kavururlar, **topaç** yaparlardı.

+ak:

Ek tek heceli kelimelere gelerek benzetme ve küçültme işlevi taşıyan adlar türetmiştir.[11] Metinlerde tespit edilen örnek sayısı az olup sadece *topak*[12] kelimesinde bulunmaktadır:

"Onu yimeklere kollardı işde **topak topak**." (KA: 465) = İşte onu **topak topak** yemeklere koyarlardı.

---

[9] Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, TDK Yay. , Ankara 2017, s. 120
[10] Tuncer Gülensoy, **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, TDK Yay. , Ankara 2007, s. 911.
[11] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 120.
[12] Gülensoy, **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, s. 911.

“Topak olur bizimki, yemek yanı ıslıyok, çorba yapıyok.” (KA: 476) = **Topak** olur bizimki, yani yemeği ıslatıyoruz, çorba yapıyoruz.

“Beş gişiyik biz, la yorum adam dohuz **topak** yimesin mi? (GMA: 179) = Biz beş kişiyiz, birader adam dokuz **topak** yemesin mi?

+Al:

Genellikle nitelik ifade eden sıfatlar ve yer adları türetir.[13] Bu ekin kullanımı azdır. UMA, DA, AGA’ da örnekleri bulunmamaktadır:

“Yemegler heppi Diyarbakır’ın **yerel** yemeglerıdır.” (BA: 97) = Yemeklerin hepsi Diyarbakır’ın **yerel** yemekleridir.

“İnsannarın gençlerin **özellikle** yanıldı en bök şeylerden biri bu.” (GMA: 218) = Bu insanların, gençlerin **özellikle** yanıldığı en büyük şeylerden biri bu.

“Maş pıbazı yapılır, **özellikle** o çok güzel olur maş pıbazı çok güzel olur.” (GMA: 228) = Yeşil mercimek yapılır, **özellikle** yeşil mercimek çok güzel olur.

“Şu an herşey ilaçlı gübreli, esgi bi **özelliği** galmamış.” (AMA: 219) = Şu an her şey ilaçlı, gübreli, eski bir **özelliği** kalmamış.

“Özellikle yaşlılara öncelikle çocıhlara da şeker verırlerdı.” (AMA: 302) = **Özellikle** yaşlılara öncelikle çocuklara da şeker verirlerdi.

“Her şeyin bi şeyi wardır, **özelligi** wardır ki onu yapabiliyorsun.” (SMA: 191) = Her şeyin bir **özelliği** vardır ki onu yapabiliyorsun.

“O olmadı mı zaten balcanınni kebabın bi **özelligi** olmaz.” (SMA: 202) = O olmadı mı zaten patlıcanlı kebabın bir **özelliği** olmaz.

+(ş)Ar:

Sayılarda kullanılan yapım eklerinden biridir. İşlekliği tam olup sayı isimlerden dağıtma sayı isimleri yapmaktadır.[14]

[13] Ferdi Güzel, **Türkiye Türkçesi Ağızlarında Yapım ekleri**, TDK Yay. , Ankara 2019, s. 60.

“Şimdi bizim eskilerin, eskilerin hepsinin ewinde **birer** tene bele tawa war.” (SMA: 207) = Şimdi bizim eskilerin hepsinin evinde **birer** tane böyle tava var.

“Ben üş dene gadın oturuyk bi de bakdık biri **yimbeşer** guruş üsdümüze atdı getdi.” (GMA: 163) = Ben ve üç tane kadın oturuyoruz, bir de baktık biri **yirmi beşer** kuruş üstümüze attı, gitti.

“Her adama **birer** kalıp sabun verirdiler.” (DA: 93) = Her adama **birer** kalıp sabun verirdiler.

“Biz de hani, kimde ne bişse komşusına herkez **birer** tabak götürür.” (DA: 97) = Bizde hani, kimde ne pişse komşusuna herkes **birer** tabak götürür.

“Her sabah **birer** kase içellerdi, yagdan ekmekden yillerdi.” (KA: 465) = Her sabah **birer** kâse içerlerdi, yağla ekmekle yerlerdi.

“Güzel, kızın annesi, kaynana **birer** kazan yimek yapallar.” (KA: 445) = =Güzel kız, kızın annesi ve kaynana **birer** kazan yemek yaparlar.

“Adamlar gelir ki her biri **birer** geçi getırmış.” (AMA: 257) = Adamlar gelir ki her biri **birer** keçi getirmiş.

“Ek, *beşer* kelimesindeki hece bölünmesinde *+şer* biçimine girmiş ve bir istisna olarak ünlü ile sonuçlanan sayı adlarına *+şer* olarak gelmiştir.”[15] Örnekleri şöyledir:

“Durın şındı giderem sıze birer kat **ikişer** ashap alıram.” (UMA: 230) = Durun, şimdi giderim size birer kat **ikişer** elbise alırım.

“Bunnan beşa sene evel yüz **ellişer** milyara iki dayreyi satdı.” (GMA: 178) = Bundan beş sene evvel yüz **ellişer** milyara iki daireyi sattı.

Bu ek, asıl sayı adlarından üleştirme sıfatları yapan ek olup yinelenmesiyle zarf durumuna girmektedir:

---

[14] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 169.
[15] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 121.
.

“O cecimleri sererdıh, otıridilar **birer birer**, o döşekleri de sıralardıh.” (DA: 87) = O kilimleri sererdik, **birer birer** otururdular, o döşekleri de sıralardık.

“O çillodan toplidilar onlari, o kozayi **birer birer birer** toplidilar.” (DA: 92) = O meşe ağacının dalını topluyordular, o kozayı **birer birer birer** topluyordular.

“Ev başına **ikişer üçer** vidon dağıtıyorlardı.” (AMA: 299) = Ev başına **ikişer, üçer** bidon dağıtıyorlardı.

+ArI:

İsimlere eklenerek yer-yön belirten isimler yapmaktadır. Taranan metinlerde hem ince hem de kalın ünlülü örneklere rastlanmaktadır:

“Gelerdi bu sefer **dişarda** gelir ekmek, çakıl ekmek.” (DA: 89) (dışarda<dışarıda) = Gelirdi, bu sefer **dışarıdan** gelir, ekmek, çakıl ekmek.

“Tahtalar da giderdi **içeriye**.” (DA: 90) = Tahtalar da **içeriye** giderdi.

“Hama çıhtım **dişariya** bagırdım.” (DA: 90) = Öylesine **dışarıya** çıktım, bağırdım.

“Güvegi görmiyene kader **dışari** çıkmazdi.” (DA: 92) = Damadı görmeyene kadar **dışarı** çıkmazdı.

“Güvegi girerdi **içeriye**, güvegi olurdi çıhardi.” (DA: 93) = Damat **içeriye** girerdi, damat olurdu, çıkardı.

“Ve genelde hani benim dedem mahlenin **ileri** gelen böyigidi.” (DA: 95) = Ve genelde benim dedem mahallenin **ileri** gelen büyüğüdür.

“Saat on on biçuhti, **içeriye** verdiler.” (DA: 105) = Saat on, on buçuktu, **içeriye** verdiler.

“Hele o bi daha töksın bahım **dışarı**.” (UMA: 155) = Hele o bir daha **dışarı** döksün bakayım.

“İçeri girdik sekterine dedi ki aam onun bugün amelyat günü ardı dedi.” (AGA: 118) = **İçeri** girdik, sekreterine dedi ki ağam onun bugün ameliyat günü vardı, dedi.

“Aile içerde **dışarıda** dostu vardır muvakkak.” (AGA: 153) = Ailenin muhakkak içerde, **dışarıda** dostu vardır.

“Şeyini çocugu beni **içeri** godu, çocuk dışarda bagırıyı.” (AGA: 156) = Çocuğu beni **içeri** koydu, çocuk dışarda bağırıyor.

“Babanı he **dışarı** attı, ne çile çektim dedenden ne çile fena getti.” (AGA: 156) = Babanı **dışarı** attı, dedenden ne çile çektim ne çile, fena gitti.

“Şimdi bu köün geliri **dısarıya** baglı dışardan gelen parayla geçin oluyo bura pazarcıga baglı ydı.” (AGA: 200) = Şimdi bu köyün geliri **dışarıya** bağlı, dışardan gelen parayla geçim oluyor, burası pazarcılığa bağlıydı.

“Daha **ileri** getmek icab etmiyorsa yeşilova da bozlar var, çerkez var.” (AGA: 205) = Daha **ileri** gitmek icap etmiyorsa Yeşilova’da bozlar var, çerkez var.

“Ama tanıdıgın oldugu zaman **içeri** alisen.” (BA: 89) = Ama tanıdığın olduğu zaman **içeri** alıyorsun.

“Çocuh oldugu zaman ışte üş gün, beş gün bir hafta **içerısında** isim bırahılır.” (BA: 95) = Çocuk olduğu zaman işte üç gün, beş gün bir hafta **içerisinde** isim bırakılır.

“Ezan-ı Muhammed’ın çagrılma şeını **dışarıdaki** insanların haberdar olmasıdır.” (BA: 95) = Ezan-ı Muhammed’in çağrılma şeyi **dışarıdaki** insanların haberdar olmasıdır.

“Nası şindi **ileri** görüşlü kişilere baba diyiler.” (BA: 100) = Şimdi nasıl **ileri** görüşlü kişilere baba diyorlar.

“Hacı Bektaş Veli efendimiz bi gün oturi cemaatın **içerısında**.” (BA: 130) = Hacı Bektaşı Veli Efendi’miz bir gün cemaatin **içerisinde** oturuyor.

“İçeri sokallardı evel gelinden güveyiyi, biz de içerdedik.” (KA: 446) = Evvel gelinle damadı **içeri** sokarlardı, biz de içerdeydik.

“Herif hamamdan geldi, **içeri** girdi.” (KA: 446) = Adam hamamdan geldi, **içeri** girdi.

“Kırk gün bir yere çıkartmazlar, **dışarı**.” (KA: 461) = Kırk gün bir yere, **dışarı** çıkartmazlar.

“O gene mahallenin **ileri** geleni bögü, sennen yaşça bök.” (GMA: 188) = O yine mahallenin **ileri** geleni, büyüğü, senden yaşça büyük.

“Padişah “hele bi **dışarı** çıhah” diyor.” (AMA: 133) = Padişah “hele bir **dışarı** çıkalım” diyor.

+CA[16]:

İsimleri benzerlik, eşitlik ve karşılaştırma görevleriyle bir ad çekim eki olan bu ek, zamanla kullanım alanı genişleyerek yapım eki olarak kullanılmaktadır. Yapım eki olarak sıfat, zarf ve isimler türetir. En yaygın işlevi isimlerden dil, lehçe ve şive isimleri yapmaktır.[17]

“Ha etin, **Türkçede** bu sefer etın dögülmiş halına, etin dögülmüş halına kıyma diyiler.” (SMA: 194) = Etin, **Türkçede** bu sefer etin dövülmüş haline kıyma diyorlar.

“Tabi **Türkçede** sinir diyiler biz çındır diyih.” (SMA: 205) = Tabii, **Türkçede** sinir diyorlar, biz çındır diyoruz.

“Bele **genişçe** bi yer buldı mı orada ara viridiler.” (SMA: 165) = Böyle **genişçe** bir yer buldu mu orada ara veriyordular.

“İyice karıştırıldıhtan sora, böyle yapış yapış olır.” (SMA: 195) = **İyice** karıştırıldıktan sonra böyle yapış yapış olur.

“Böyle **güzelce** karıştıriyorsun ondan sora tekrar sertleşi.” (SMA: 196) = Böyle **güzelce** karıştırıyorsun, ondan sonra tekrar sertleşiyor.

“İyice birbirine karıştırırıh, o tepsının altına böyle **iyice** süreriz.” (SMA: 201) = **İyice** birbirine karıştırırız, tepsinin altına böyle **iyice** süreriz.

[16] Ekin yapısı ile ilgili görüşler için bkz. Zeynep Korkmaz, **“**Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, **AÜ DTCF Dergisi**, S 3-4, 1995, s. 277-278.
[17] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s.121-122-123.

“Deyi ki, baba gidecahsan **falanca** mahallede bi tüccarın kızi var, oni bahan isteyecahsan deyi.” (DA: 78) = Baba gideceksin, **falanca** mahallede bir tüccarın kızı var, onu bana isteyeceksin, diyor.

“Giderlermiş, **filanca** hâkimde gösterirlermiş.” (DA: 81) = Giderlermiş, **filanca** hâkime de gösterirlermiş.

“Ya bi **dabança** istiyecahti, ya bi katlık elbise istiyecahti, ya bu kadar mecidiye istiye.” (DA: 89) = Ya bir **tabanca** ya bir katlık elbise ya da bu kadar mecidiye isteyecekti.

“İpi **güzelce** yürürduh, tutardıh güzel baglardıh.” (DA: 91) = İpi **güzelce** tutardık, yürürdük, güzel bağlardık.

“E demah mektubi **eyice** okuyamadım, anliyamadım.” (DA: 104) = E demek mektubu **iyice** okuyamadım, anlıyamadım.

“Ben de **açıhça** dedim.” (DA: 124) = Ben de **açıkça** dedim.

“Kürtçe sordum yine bilemedi.” (DA: 114) = **Kürtçe** sordum, yine de bilemedi.

“Bu kıftenın bi de **tarihçesını** söylıyecagam.” (UMA: 138) = Bu köftenin bir de **tarihçesini** söyleyeceğim.

“Onnan **güzelce** bi taranır.” (UMA: 187) = Onunla **güzelce** bir taranır.

“O kıyma etı **güzelce** kıfteyı yogırmazdan kavıracahsan.” (UMA: 204) = O kıyma etini, köfteyi yoğurmadan önce **güzelce** kavuracaksın.

“İçine karabiber, kırmızı biberını, tuzını koyıp **iyıce** kavıracahsan.” (UMA: 204) = İçine karabiberini, kırmızıbiberini, tuzunu koyup **iyice** kavuracaksın.

“Neyse adıyamana gettik **dilekçe** verdim.” (AGA: 121) = Neyse Adıyaman’a gittik, **dilekçe** verdim.

“Haklısın dedi yazdı **dilekçeyi** yazdı bena üc gün duracah dedi.” (AGA: 131) = Haklısın dedi, **dilekçeyi** yazdı, bana üç gün duracak, dedi.

“Geçen sene iki mezarı yaptı **güzelce**.” (AGA: 139) = Geçen sene **güzelce** iki mezarı yaptı**.**

“Devletin bugün biz **milyarlarca** kac milyar, elli millar mı, yüz elli milyar mı, **milyonalarca** dolar mı daha bu dagda hep füzuli gidiyo.” (AGA: 143) = Devletin bugün **milyarlarca,** elli milyar mı, yüz elli milyar mı, **milyonlarca** dolar mı bu dağda hep boş gidiyor.

“Enteresan bi şey kumar oynayanlardan bi tanesi **aylarca** kumar oynayan dizlerinde eklem yerlerinde kis oluşmuş.” (AGA: 182) = Enteresan bir şekilde kumar oynayanlardan bir tanesi **aylarca** kumar oynadığından dizlerinde, eklem yerlerinde kist oluşmuş.

“Heral biraz **kurnazcaydı**.” (AGA: 182) = Herhalde biraz **kurnazcaydı**.

“Güzelce tertemiz olurdu.” (AGA: 221) = **Güzelce** tertemiz olurdu.

“Ya gözün agrıyo, ya gulagı sona **eyice** hasta oldum.” (AGA: 222) = Ya gözün ya kulağın ağrıyor, sonra **iyice** hasta oldum.

“Onnar **kürtçe** bılmezler, hep **türkçe** konuşarlar.” (BA: 109) = Onlar **Kürtçe** bilmezler, hep **Türkçe** konuşurlar.

“Banyoda **epeyce** şey olmuş.” (GMA: 162) = Banyoda **epeyce** şey olmuş.

“Onnan sona **eyice** sahız kimi oluy ıslandı kimi zaten zaten çiy simid ıslandı kimi şey olur.” (GMA: 170) = Ondan sonra **iyice** sakız gibi oluyor, zaten çiğ simit ıslandığı gibi şey olur.

“Biz **türkçede** u’yu çok söyleyemeyiz.” (GMA: 221) = Biz **Türkçede** u’yu çok söyleyemeyiz.

“Bunnar gahallar **güzelce** bi pıçah, bi lohma duz, su alırlar gaçallar gaçallar.” (AMA: 163) = Bunlar kalkarlar, **güzelce** bir bıçak, bir lokma tuz, su alırlar, kaçarlar.

“Kahda’nın **tarihçesını** kahda’nın durımını kahda nasıl imiş ne olmuş dedım.” (AMA: 210) = Kâhta’nın **tarihçesini,** durumunu, nasıl olduğunu ve Kâhta’ya ne olduğunu sordum.

“Velhasıl aşiretı **yavaşça** dağıtdı.” (AMA: 212) = Velhasıl aşireti **yavaşça** dağıttı.

“Un da getırdıler o şekilde neblım **epeyce** bi zaman sürdü.” (AMA: 232) = Un da getirdiler, o şekilde **epeyce** bir zaman sürdü.

“He ondan da çıkarın, gene yıkan, **eyiceden** yıkan, yıkan.” (KA: 466) = Evet, ondan da çıkarın, yine yıkayın, **iyice** yıkayın.

“O miryah zatan **golayca** satılmaz, kimse satmaz.” (KA: 481) = O miryah zaten **kolayca** satılmaz, kimse satmaz.

+cAĞIz, +caz:

+CAğIz eki, +CAk ekinin pekiştirme eki olan +Az > +Iz ekinin birleşmesinden oluşan bir ektir. Küçültme, sevgi ve zavallılık anlamı taşıyan küçültme adları türetir.[18] Yazı dilinde sıklıkla kullanılan bu ekin incelenen ağızlarda da örneklerine sık rastlanmaktadır:

“Allah razi olsun ‘ami demiş, çekmiş gitmiş **çocukcugaz**.” (DA: 80) = **Çocukcağız,** Allah razı olsun amca deyip çekmiş, gitmiş.

“Bu **hanımcıgaz** bi ziyarete elini yüzini süremedi, çoh asteydi.” (DA: 107) = Bu **hanımcağız** bir ziyarete elini, yüzünü süremedi, çok hastaydı.

“Dogrusi çok eyi bir **adamcıgazdi**.” (DA: 109) = Doğrusu çok iyi bir **adamcağızdı**.

“Ondan sora, beni istedıhtan sora dedim vala bu **hanımcıgaz** güzeldır.” (DA: 112) = Beni istedikten sonra valla bu **hanımcağız** güzeldir, dedim.

“Bu sefer bu **hanımcıgaz** da gettı.” (UMA: 247) = Bu sefer bu **hanımcağız** da gitti.

“O **adamcagız** öle dedi.” (AGA: 131) = O **adamcağız** öyle dedi.

[18] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 124; Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 166.

“Bi de çocugumuz var gucagımda o bu sefer şey etmedim **adamcagız** bicti, **adamcagız** gendi gazandı gendi etti.” (AGA: 161) = Bir de kucağımda çocuğumuz var, bu sefer bir şey etmedim, **adamcağız** biçti, **adamcağız** kendi etti, kendi kazandı.

“Beş dene çocugdan sona **avratcaz**, genşdi, çog da eyiydi, getmiş işde.” (GMA: 163) = Beş tane çocuktan sonra **avratcağız**, gençti, çok da iyiydi, işte gitmiş.

“Hakkaten de **adamcaz** düşmüş.” (GMA: 164) = Hakikaten de **adamcağız** düşmüş.

“Onnan eyi vahıt geçirdik o **gadıncaznan**.” (GMA: 171) = O **kadıncağızla** iyi vakit geçirdik.

“Gızcağız havzın başında yıhandığı bille itor.” (AMA: 164) = **Kızcağızın** havuzun başında yıkandığını bilerek itiyor.

“Bi de **adamcağız** her türlü masrafı eder hem de parayı verir.” (AMA: 264) = **Adamcağız** hem her türlü masrafı eder, hem de parayı verir.

+caK, ceh:

“+ca ekinin +ok pekiştirme ekiyle kaynaşmasından oluşmuş bulunan +caK (< ça+ok) eki; küçültme, sevgi ve tahsis işleviyle sıfat, zarf ve adlar türeten bir ektir.”[19]

“Sıcah, ince kumdan başka heç bi şe yoh.” (DA: 107) (sıcak<ısı+cak) = **Sıcak,** ince kumdan başka hiç bir şey yok.

“O **sıcah** o kaddar **sıcah** ki kavrılır derecede bi **sıcah**.” (UMA: 142) = O **sıcak** o kadar **sıcak** ki kavrulur derecede bir **sıcak**.

“O eliynen nasıl yapıyo eliynen ediyosa **sıcah** suynan dogum yapan gadınlan yanı nenem çoh şeydi.” (AGA: 189) = O eliyle nasıl yapıyor, eliyle **sıcak** suyla doğum yapan kadınları ediyorsa yani nenem çok şeydi.

“Yanı jandarma **sıcak** kanlılık gösterdik asgerlere vatandaş şeyi örettik.” (AGA: 207) = Yani jandarmaya **sıcak**kanlılık gösterdik, askerlere vatandaş şeyini öğrettik.

[19] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 124.

“O **sıcag** ayran gelidi.” (BA: 119) = O **sıcak** ayran geliyordu.

“Aga beyle **sıcak sıcak**, alayı ayagından akar, geder.” (KA: 456) = Ağa böyle **sıcak**, alayı ayağından akar, gider.

“Neyse yapdık onu da **sıcak sıcak** gaynadıp **sıcak sıcak** veriyler o da güzel oluy.” (GMA: 170) = Neyse yaptık, onu da **sıcak sıcak** kaynatıp **sıcak sıcak** veriyorlar, o da güzel oluyor.

“İçirir gider **gözzelceh** bi değnegını alır doyıncah döver, gapı dışarı eder.” (AMA: 140) = **Güzelce** bir değneğini alır, doyunca döver, kapı dışarı eder.

“Sıcah sıcah esgiden tohdır mohdır yohdı.” (AMA: 168) = **Sıcak sıcak,** eskiden toktur moktur yoktu.

“Begmez de goyarsın un **sıcahken** bele yoğırırsın.” (AMA: 195) = Un, pekmez de koyarsın, **sıcakken** böyle yoğurursun.

“Çeşmede su getırordıh **sıcah** edordıh.” (AMA: 227) = Çeşmeden su getiriyorduk, **sıcak** ediyorduk.

“Sıcah sıcah insanın iştahı almaz yani.” (SMA: 186) = Yani **sıcak sıcak** insanın iştahı almaz.

“Onı da **sıcah** suyın içinde iyice haşlarıh.” (SMA: 202) = Onu da **sıcak** suyun içinde iyice haşlarız.

+cAnA:

Sıfatlara gelen vurgulu bir küçültme eki olan +ce ekinin uzatılmış bir şeklidir.[20] UMA, AGA ve AMA’da örneklerine rastlanmaktadır:

“Mimbarı tamam tekmil **güzelcene** yıhallar, temizlelller.” (UMA: 222) = Bağırsak dolmasının tümünü **güzelce** yıkarlar, temizlerler.

[20] Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, Baha Yay. , İstanbul 1974, s. 158-159.

“Artıh **eyicene** tiskindim gıcıhtım daha dorgusu getmiyim arhasında cumaları gidiyom başta getmiyom.” (AGA: 225) = Artık **iyice** tiksindim, kendisine kıcıktım, daha doğrusu arkasından gitmeyip cumaları gidiyorum, başta gitmiyorum.

“Onın **usılcana** iki gulağını keser uu der bi davıl bi davet bi düyün var ki gulağım göşdı der.” (AMA: 172) = Onun **usulca** iki kulağını keser ve bir davul, bir davet, bir düğün var ki kulağım çınladı, der.

+CI[21]:

İsimlere gelerek eklendiği isme meslek, uğraş, alışkanlık gibi anlamlar katmaktadır. Çok işlek bir yapım eki olup taranan bölge ağızlarda sıklıkla kullanılmaktadır:

“Sazcılar sazını çalardı, içkiler tepsilerin bardahları ayrı ayrıydı.” (SMA: 122) = **Sazcılar** sazını çalardı, içki bardakları, tepsileri ayrı ayrıydı.

“Biz wardıh işte mehelledeki çocuhlar, bi de **bankacıların** çocuhları wardı.” (SMA: 137) = Biz vardık, işte mahalledeki çocuklar, bir de **bankacıların** çocukları vardı.

“O mahalleliler çoh çoh aşiri derecede bele **dedikodicidirlar**.”(SMA: 140) = O mahalleliler böyle çok aşırı derecede **dedikoducudurlar**.

“Gidi bi **altuncıya**, altuncida parasini altun kemer yapi.” (DA: 66) = Bir **altıncıya** gidiyor, parasını altın kemer yapıyor.

“Uşak **hızmetçisi**, evin **hızmetçisi** de bu karıya aşıkmış.” (DA: 79) = Evin **hizmetçisi** de bu kadına âşıkmış.

“Hizmetçi tabi kaybettıgı yeri sölememiş.” (DA: 80) = Tabii, **hizmetçi** kaybettiği yeri söylememiş.

“Bu iki kari vardi, **işçi**.” (DA: 92) = Bu iki **işçi** kadın vardı.

[21] Ekin detaylı kullanımı için bkz. Hamza Zülfikar, “Meslek Adları Ve -Cı Ekinin Türkçedeki İşlevleri”. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten** 55, sy 2007/1 (01 Ocak 2010): 173-218.

“Hızmetçiler vardi, başlarını yıhardi.” (DA: 93) = **Hizmetçiler** vardı, başlarını yıkardı.

“Davulçunun gözini baglardilar, hanımlar halay teperdiler.” (DA: 93) = **Davulcunun** gözünü bağlardılar, hanımlar halay teperdiler.

“Hızmetçiler çohti, şindi **hızmetçi** yok.” (DA: 94) = **Hizmetçiler** çoktu, şimdi hizmetçi yok.

“Sabah oldi, **resimci** geldi.” (DA: 105) = Sabah oldu, **resimci** geldi.

“Fırınçıdan bi ekmeg aldım.” (UMA: 156) = **Fırıncıdan** bir ekmek aldım.

“Altı seneden ben fazla **işçi** alımı yok.” (AGA: 124) = Altı seneden fazla **işçi** alımı yok.

“Ben de **iççiyim** çiflikte çalışıyom.” (AGA: 140) = Ben de **işçiyim,** çiftlikte çalışıyorum.

“Fıstıhçılıh da, **bagcılık** da var her şey eker ama adam ektiinin garşılıgını alamıy ama.” (AGA: 152) = **Fıstıkçılık** da **bağcılık** da var, adam her şey eker, ama ektiğinin karşılığını alamıyor.

“Yirmi dört ay er olarah yaptım, **topçuydum**.” (AGA: 153) = Askerliğimi yirmi dört ay er olarak yaptım, **topçuydum**.

“Arvadı çalıştırıyodu, bunların kökü **demirçiydi**.” (AGA: 173) = Avradı çalıştırıyordu, bunların kökü **demirciydi**.

“Zaten almanya **işçi** getirde ne yolla getirirsen getirsin diyodu.” (AGA: 175) = Zaten Almanya **işçi** getirsin de ne yolla getirirse getirsin, diyordu.

“Saten ben **evetçi** olmasam sana sormam.” (AGA: 203) = Zaten ben **evetçi** olmasam sana sormam.

“Gızları **yabancıya** verdik.” (AGA: 217) = Kızları **yabancıya** verdik.

“O **ayrancı** bazarında böyük tut var.” (AGA: 219) = O **ayrancı** pazarında büyük dut var.

“Sünnetçi var idi, gelidi bele dolanidu çantası elında.” (BA: 86) = **Sünnetçi** vardı, geliyordu, böyle çantası elinde dolanıyordu.

“Her zaman men **yardımcı** oliyam.” (BA: 87) = Ben her zaman **yardımcı** oluyorum.

“Sünnetçiye götüriyıh ya da dohtora gidiyıh.” (BA: 90) = Ya **sünnetçiye** götürüyorduk ya da doktora gidiyorduk.

“Bismil’ın **eşekçilerinin** başiydi a!” (BA: 106) = Bismil’in **eşekçilerinin** başıydı.

“Onnan sora geldım **bahçevancı** oldum.” (BA: 117) = Ondan sonra geldim, **bahçıvancı** oldum.

“O zaman iki tene **türküçü** getıriler bır araya.” (BA: 124) = O zaman iki tane **türküçü** bir araya getiriyordular.

“Beni bir **kaçakçıya** verdiler.” (KA: 445) = Beni bir **kaçakçıya** verdiler.

“He ya, **tukafiyeci** oldu, ondan sona **künefeci** oldu, ondan sona **magazacı** oldu, ne bilim aha her meslekten oldu.” (KA: 450) = **Tuhafiyeci**, **künefeci**, ondan sonra **mağazacı** oldu, ne bilim her meslekten oldu.

“Şindi esgiden **esgici** düyenleri vardı.” (KA: 467) = Şimdi eskiden **eskici** dükkânları vardı.

“Kırıkçı var, sarıyu, biliyu yani, tez iyi oluyu.” (KA: 476) = **Kırıkçı** var, sarıyor, tez zamanda iyi oluyor.

“Onun bitişende nur **mazemecisiydi**, inşat **mazemecisiydi**.” (GMA: 156) = Onun bitişiği nur **malzemecisiydi**, inşaat **malzemecisiydi**.

“Dün **sütçü** geldi de yordum var dedim.” (GMA: 159) = Dün **sütçü** geldi de yoğurtum var, dedim.

“Antep’de **grıkcı çıhıkcı** çoğudu.” (GMA: 162) = Antep’de **kırıkçı çıkıkcı** çoktur.

“Onnarın olu burda lohanta çalışdırdı esas **sazcı** gendi.” (GMA: 178) = Onların oğlu burda lokanta çalıştırdı, esas **sazcı** kendisiydi.

“Arvad gözzelceh bi **günlükçü** dutor.” (AMA: 141) = Avrat güzelce bir **günlükçü** tutuyor.

“Heberın var mı **destancı** köroğlının çetelerını temere sultan hep un ufag etmış.” (AMA: 193) = Haberin var mı **destancı?** Köroğlunun çetelerini Temere Sultan un ufak etmiş.

“Nerde bi **türkücü** varsa nerde bi **oyuncu** varsa nerde bi hikaye bilen varsa gelırdı.” (AMA: 210) = Nerede bir **türkücü**, nerede bir **oyuncu**, nerede bir hikâye bilen varsa gelirdi.

“Ben o zaman neblim işte **boyacılar** gibi bişiydim.” (AMA: 237) = Ben o zaman ne bileyim, işte **boyacılar** gibi bir şeydim.

“Her birimiz bi yere gettıh kahtaya gettıh biz **yabancıydıh**.” (AMA: 278) = Her birimiz bir yere gittik, Kâhta’ya gittik ve **yabancıydık**.

Örneklerde ekin ince ünlüyle biten kelimelere kalın ünlü, kalın ünlüyle biten kelimelere de ince ünlü olarak eklendiği görülmektedir:

“Balıhçiler denize, çaylara getmişler.” (DA: 72) = **Balıkçılar** denize, çaylara gitmişler.

“Hanci deyi ki, ben san yalaguz bi oda veremenem vala.” (DA: 73) = **Hancı** diyor ki, valla ben sana yalnız bir oda veremem.

“Hamamçi bagıri, oğlum üstüne bas, içeri gel.” (DA: 73) = **Hamamcı** oğlum üstüne bas, içeri gel diye bağırıyor.

“Kervançi onnara deyi ki, bu yoldan getmeyin, çok telikelidir.” (DA: 73) = **Kervancı** onlara bu yoldan gitmeyin, çok telikelidir, diyor.

“Hacilarımızi **yolçi** ederken, ben yani çog eyi hatırliyem, gelirdiler.” (DA: 95) = Ben yani çok iyi hatırlıyorum, hacılarımızı **yolcu** ederken gelirdiler.

“Dedım oglum **yabançi** alınmaz.” (DA: 104) = Oğlum **yabancı** alınmaz, dedim.

“Ama kazanlarla yemeg bişirdıh, **ahçi** Kemal’i getirdıh.” (DA: 105) = Ama kazanlarla yemek pişirdik, **aşçı** Kemal’i getirdik.

“Arkasından baktıh ki iki tene **kaçahçi** geldi.” (DA: 110) = Arkasından baktık ki iki tane **kaçakçı** geldi.

“Ben de yanında **refakatçidim**.” (DA: 113) = Ben de yanında **refakatçiydim**.

“Ne **bahçacilar** gelidi, ne de aşefçiler gelmidi.” (DA: 119) = Ne **bahçeciler** geliyordu, ne de aşefçiler geliyordu.

“O geldıh, bindıh paytona, o **paytonçi**, o çocuhlar hepsi kızdi.” (DA: 120) = Geldik, faytona bindik, o **faytoncu** çocuhların hepsine kızdı.

“Kuşı gettırdıhları zaman bu gene **kahveçısını** çagırır.” (UMA: 219) = Kuşu getirdikleri zaman bu yine **kahvecisini** çağırır.

“Hızmetçılerımız zor boşattı yımegi.” (UMA: 230) = **Hizmetçilerimiz** yemeği zor boşalttı.

“Onnar gettıhten sona bu **degırmencı** değirmenı dönderor.” (AMA: 149) = Onlar gittikten sonra bu **değirmenci** değirmeni döndürüyor.

+cIK, +cIh:

Adlara ve sıfatlara pekiştirme, sevgi, acıma ve küçültme anlamı katan ek, kullanımda -k ile biten isim ve sıfatlara geldiğinde ses uyumsuzluğunun giderilmesi kural olduğu için kelimenin son sesindeki -k düşer. +cIK eki alan bazı sıfatlarda ek ile kök arasında ünlü türemesi olmaktadır.[22] İşlek bir ektir. Taranan bölge ağızlarında ise hem ünlü düşmesi hem de ünsüz düşmesi biçiminde örnekler tespit edilmiştir:

“Gelıller, bahallar ki kadının yanında **ufacıh** bi su var.” (UMA: 143) (ufacıh<ufak+cık)= Gelirler, bakarlar ki kadının yanında **ufacık** bir su var.

[22] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 126.

“Amma en **ufacık** bi hatalı kelime de duymadım.” (AGA: 143) = Ama en **ufacık** bir hatalı kelime de duymadım.

“Fıstıın güççügü olur sıyırırlaru yuvarlak yuvarlak **ufacık**, ondan dövme yaparlar.” (AGA: 191) = Fıstığın küçüğü olur, yuvarlak yuvarlak **ufacık** sıyırırlar, ondan dövme yaparlar.

“Kız toraman kimi dogdu, düzelmor, **incecik**, za’if.” (KA: 453) = Kız toraman gibi doğdu, **incecik**, zayıf düzelmiyor.

“Accık leymun tuzu kon.” (KA: 458) (accık< az+ı+cık) = **Azıcık** limon tuzu koyun.

“Eskiden ya beyle bir **ayşeciğe** oturur bakallarmış geçmesine, ya bir çarşıdan.” (KA: 462) = Eskiden böyle **Ayşeciğe** bir çarşıda oturup geçmesine bakarlarmış.

“İçine gaynadı yerde **acıg** biber salçası, **acıg** domates salçası, gırmızı biber atarsın.” (GMA: 161) (acıg<az+ı+cık) = İçine kaynadığı yerde **azıcık** biber salçası, **azıcık** domates salçası, kırmızıbiber atarsın.

“Salça gomadı iki dene temetos godu, işde **accıg** da zeytin ya godu.” (GMA: 160) (accıg< az+ı+cık) = Salça koymadı, iki tane domates koydu, işte **azıcık** da zeytinyağı koydu.

“Bakdım ki **azıcıg** nerde **azıcıg** su varmış hemen onu abdes aldım.” (GMA: 164) = Baktım ki nerde **azıcık** su var, hemen onunla abdest aldım.

“Şindi **azcık** ortalık, güneş batdı kimi elekdiri yahıylar millet.” (GMA: 185) = Şimdi millet **azıcık** güneş battığı gibi elektriği yakıyorlar.

“Onnar geldıler sepetı galdırıyorım **azıcıh** diyorım yeter fazla bahdınız.” (AMA: 303) = Onlar geldiğinde sepeti kaldırıyorum, **azıcık** diyorum, yeter fazla baktınız.

+cıl:

Addan ad türeten ek, bir şeye düşkünlük, alışkanlık, bağımlılık, benzerlik işlevleri katan ad ve sıfat türetir.[23] İşlekliği az olan bir ektir. Metinlerde eşitlik eki fonksiyonunda kullanılan iki örneğine rastlanmıştır:

"Şındı bu böyük şeytanın gözı kor oldıgı gıbı **ortancıl** şeytan derki: "ben kandırım." (UMA: 145) = Şimdi bu büyük şeytanın gözü kör olduğu gibi **ortanca** şeytan: "ben kandırırım." der.

"Ortoncıl gızına sormış." (AMA: 179) = **Ortanca** kızına sormuş.

+dAş:

İsimlerden ortaklık, bağlılık ve beraberlik bildiren isim ve sıfat türeten bir ektir. İşlekliği Türkçeleştirme çalışmalarıyla artmıştır.[24]

Ekin +DA bulunma hali eki ile 'eş' kelimesinin birleşmesinden geldiği sanılmaktadır.[25] Bölge ağzında tespit edilen bazı örnekler şunlardır:

"Dedih yaw **kardeşim**, biz seni arıyorız ki, seni, bulmiyorız, bız bu ücretimizi wereh de." (SMA: 149) = Ya **kardeşim**, biz seni arıyoruz, bulamıyoruz, biz bu ücretimizi verelim, dedik.

"Gelinin bu sever **kardaşidır**, gelmiş bırahmi." (DA: 89) = Bu sefer gelinin **kardeşidir**, gelmiş bırakmıyor.

"İçeriye verdıhtan sora **arkadaşlari** geldi buni çıhartti." (DA: 105) = İçeriye verdikten sonra **arkadaşları** geldi, bunu çıkarttı.

"Burda Ziya Gökalp'ın **kardeşi** karısi vardi." (DA: 112) = Burda Ziya Gökalp'ın **kardeşi** ve karısı vardı.

"Kaleden Kaleye bir taş olaydım

Gelene gidene **yoldaş** olaydım

[23] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 127; Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 175.
[24] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 169; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 128; Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 167.
[25] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 170.

Bacısi güzele **kardaş** olaydım.” (DA: 136) = Kaleden kaleye bir taş olaydım,

Gelene gidene **yoldaş** olaydım, Bacısı güzel olana **kardeş** olaydım.

“Ha **kardaşım** bu melmeket adam olmaz.” (UMA: 156) = **Kardeşim** bu memleket adam olmaz.

“Dedi ki **gardaşım** senin buraya gelmene gerek yoh dedi.” (AGA: 119) = **Kardeşim** senin buraya gelmene gerek yok, dedi.

“Devletimin **vatandaşıynan** şundan bundan ilgilenmiyo.” (AGA: 122) = Devletimin **vatandaşıyla** şundan bundan nedenlerle ilgilenmiyor.

“Memet gelde **arhadaşlara** yardımcı olah.” (AGA: 128) = Mehmet gel de **arkadaşlara** yardımcı olalım.

“Gardaş gardaş ıçun ölürdü.” (AGA: 138) = **Kardeş kardeş** için ölürdü.

“Şimdi neden şu memeketimize huzur, **vatandaşımıza** iş versin **vatandaşımıza** ekmek versin.” (AGA: 142) = Şimdi neden şu memleketimize huzur, **vatandaşımıza** iş, ekmek versin.

“Köyümüzün oluyo zarar **vatandaşa** oluyo darbesini sıkıntısını **vatandaş** çekiyo.” (AGA: 144) = Darbenin sıkıntısını **vatandaş** çekiyor, köyümüze, **vatandaşa** zarar oluyor.

“Buranın tarihini bilmem **arhadaş** ben ahşam ne yidigimi bilmiyom.” (AGA: 152) = Buranın tarihini bilmem, **arkadaş** ben akşam ne yediğimi bilmiyorum.

“Üvey **gardaşım** vardı o yaptı.” (AGA: 155) = Üvey **kardeşim** vardı, o yaptı.

“Heç habarım yok, geldim dediler ki **gardaşın** oglu öldü.” (AGA: 159) = Hiç haberim yok, geldim, dediler ki **kardeşinin** oğlu öldü.

“Vatandaşlar deyu miting alanı çoh büyüg kalabalıh var diyu.” (AGA: 164) = **Vatandaşlar** miting alanında çok büyük kalabalık var, diyor.

“Yok yurt dışına benim **kardeşim** benden önce getmişti.” (AGA: 175) = Yurt dışına **kardeşim** benden önce gitmişti.

“Urfaya mevlüde gittik kahtalı bi **arkadaş** yaklaşık beş on sene görmemiştim.” (AGA: 185) = Urfa’ya mevlüte gittik, Kâhtalı bir **arkadaş** yaklaşık beş, on sene görmemiştim.

“Orda bizim aynı sınıfta bi **arhadaş** vardı.” (AGA: 210) = Orda bizim aynı sınıfta bir **arkadaş** vardı.

“İkizdi **kardeşlerim** biri şey de öldü.” (AGA: 220) = **Kardeşlerim** ikizdi, biri şey de öldü.

“Bi **arkadaşı** varmış yurda bizim bura vakıf kimi ben dedim bizim oglanı da götür.” (AGA: 223) = Yurtta bir **arkadaşı** varmış, bizim burda vakıf gibi ben bizim oğlanı da götür, dedim.

“Hadi **kardaş** yerım yoktur.” (BA: 89) = Haydi **kardeş** yerim yoktur.

“Giden gelen **arkadaşlar** diyi başın sag ossun.” (BA: 90) = Giden gelen **arkadaşlar** başın sağ olsun, diyor.

“Kızı ıstedıgın gun beş on tene **arkadaş** gıdi.” (BA: 91) = Kızı istediğin gün beş, on tane **arkadaş** gidiyor.

“Onu de **kardaş** niyetınnen göriyıh.” (BA: 94) = Onu da **kardeş** niyetiyle görüyoruz.

“Dohtor **arhadaşnan** oturiyıh böle.” (BA: 105) = Böyle doktor **arkadaşla** oturuyoruz.

“Arkadaş, geziyem, geziyem eşşegim yoh, bi de karanuh.” (BA: 107) = **Arkadaş** geziyorum geziyorum eşeğim yok, birde karanlık.

“Onnan sora beş ay dörd ay, doktor **arkadaş** idi, istirahat ettim.” (BA: 117) = Ondan sonra beş ay, dört ay doktor **arkadaş** idi, istirahat ettim.

“Dedi benle seyda ahret **kardaşı** olmuşıh.” (BA: 123) = Benle Seyda ahiret **kardeşi** olmuşuz, dedi.

“Tıng tıng tıng çalırsansa dedi, ses verür, çalmazsansa durar dedi **arkadaşlar**.” (BA: 127) = **Arkadaşlar** tıng tıng çalarsan ses verir, çalmazsan durur, dedi.

“Bır gün iki **arkadaş** diyarbakır’a gidiler.” (BA: 129) = Bir gün iki **arkadaş** Diyarbakır’a gittiler.

“Seni verdiler karaya

Temah ettiler paraya

Umaram **kardaşiyla** babay heyr görmesin

Alanlar beleya kala.” (BA: 140) = Seni karaya verdiler, parayı arzu ettiler, umarım **kardeşinle** baban hayır görmesin, seni alanlar belaya kala.

“Aha bak şu da eski **arhadaş** onun foturafıdı kulagı çınlıyasıca.” (KA: 451) = Bak şu da eski **arkadaş**, kulağı çınlıyasıca bu onun fotoğrafıdır.

“Erken gettim ben, diyer **arkadaşlar** da geç gelmiş.” (KA: 467) = Ben erken gittim, diğer **arkadaşlar** da geç gelmiş.

“Benim diyo iki tene **kardaşım** var, nişannım var, diyo, ben burda duramam, diyo.” (KA: 473) = Benim iki tane **kardeşim,** nişanlım var, ben burda duramam, diyor.

“Bir silah sıkardı yanda **arhadaşlarıyna**.” (KA: 478) = **Arkadaşlarıyla** yanda bir silah sıkardı.

“Arhadaşları vardı beyimin, akrabasında, aklı başında kimselernen **arhadaşlardı**.” (GMA: 157) = Beyimin **arkadaşları** vardı, akrabalarında aklı başında kimselerle **arkadaşlardı**.

“Biz onnarnan dörd arhadaş, ilk defa dörd **arhadaş** haca getdik geldik.” (GMA: 163) = Biz ilk defa dört **arkadaş** hacca gittik, geldik.

“Beş **gardaşık** bi de annem babam var, iki nenem var.” (GMA: 195) = Beş **kardeşiz**, annem, babam ve iki nenem var.

“İki **arhadaş** evlenecek yaşa gelor.” (AMA: 155) = İki **arkadaş** evlenecek yaşa geliyor.

“Ben **arhadaşımın** derdine derman olırım.” (AMA: 155) = Ben **arkadaşımın** derdine derman olurum.

“Hanı hırhızlığa biri giderse bi ısılıh çalar **argadaşı** gele.” (AMA: 193) = Hani hırsızlığa biri giderse biri ıslık çalar, **arkadaşı** gelir.

“Bi de **gardaşı** varmış **gardaşının** da bi gızı var.” (AMA: 211) = Bir de **kardeşi** varmış, **kardeşinin** de bir kızı var.

“Getdı bu sefer de o **gardaşını** mığaraya götırdı.” (AMA: 274) = Gitti, bu sefer de o **kardeşini** mağaraya götürdü.

“Düyn yapıldıhdan önce agrabalara **arhadaşlara** davatiye dağıtılır.” (AMA: 300) = Düğün yapılmadan önce akrabalara, **arkadaşlara** davetiye dağıtılır.

“Getdım **argadaşlara** dedım **argadaşlar** ben bi defter galem almışım.” (AMA: 303) = Gittim, **arkadaşlara** dedim, **arkadaşlar** ben bir defter, kalem almışım.

+dIz:

İsimden isim yapan yapım eklerindendir. İşlek bir ek olmayıp yalnızca birkaç kelimede görülür. Taranan metinlerin tümünde örneklerine rastlanmaktadır:

“Gündüz güneşin önünde gece hawa alması için açarlar.” (SMA: 197) (kün+tUz) = **Gündüz** güneşin önünde, gece de hava alması için açarlar.

“O günden bu yani deyi temiz her gece bu altınlar, **gündüz** bu süsler takılır, gece soyulur, sabaha kadar ayahta bekler.” (DA: 83) = O günden sonra her gece bu altınlar, **gündüz** bu süsler takılır, gece soyulur, sabaha kadar ayakta bekler.

“İş çamaşırıni alırıh **gündüzden**.” (DA: 99) = İç çamaşırını **gündüzden** alırız.

“Gündüz de mevlüt ohuttuh yaşlilara.” (DA: 105) = **Gündüz** de yaşlılara mevlüt okuttuk.

“Portakal leymun topla

Gül destesi ayıhla

Sen benim olacahsan

Gece **gündüz** sayıhla.” (DA: 131) = Portakal, limon topla, gül destesi ayıkla, sen benim olacaksan, gece **gündüz** sayıkla.

“Evın çocıgı haste **gündızden** haste.” (UMA: 175) = Evin çocuğu **gündüzden** hasta.

“Bu kız gece **gündız** deyi: “ben nasıl edım, ben nedım, ben nedım? (UMA: 249) = Bu kız gece **gündüz** diyor: “ben nasıl edeyim, ben ne edeyim, ben ne edeyim?”

“On iki gece de geldik, **gündüz** yatardıh gece yola giderdik.” (AGA: 130) = On iki gece de geldik, **gündüz** yatardık, gece yola giderdik.

“Mesela gara davar gece **gündüz** dagda güder, koyun gibi.” (AGA: 198) = Mesela kara davar koyun gibi gece **gündüz** dağda güter.

“Şindi nasıl devriye vardiyeli çalışma oluyor bi fabrikada geceli **gündüzli**.” (BA: 98) = Şimdi nasıl bir fabrikada devriye geceli **gündüzlü** vardıyalı çalışma oluyor?

“O gece oynanırdı, şindi **gündüz** oynani.” (BA: 98) = O gece oynanırdı, şimdi **gündüz** oynanıyor.

“Yalınız bırakmazık, gece **gündüz** heç olmasa yirmi gün, yirmi gece.” (KA: 453) = Gece **gündüz** hiç olmazsa yirmi gün, yirmi gece yalnız bırakmayız.

“Yıldız görmeli deyilmiş.” (KA: 461) (yul+tUz) = **Yıldız** görmeli değilmiş.

“Gündüz geder çalışırmış o kebabcı düveninde.” (GMA: 157) = O kebapçı düveninde **gündüze** kadar çalışırmış.

“Yeddı gece yeddı **gündız** toy düğın edılor.” (AMA: 151) = Yedi gece, yedi **gündüz** toy düğünü yapılıyor.

“Tol düyın ettıh yeddi gece yeddi **gündız** tol duğün ettıh.” (AMA: 151) = Toy düğünü ettik, yedi gece, yedi **gündüz** toy düğünü ettik.

“Bura senın bura benim derken **gundız** gider gece yatarlar.” (AMA: 155) = Burası senin burası benim derken **gündüz** gider, gece yatarlar.

“Dışarı çıharıyolar ilkin zühre **yıldızı** olan **yıldızı** görüyolar.” (AMA: 216) = Dışarı çıkıyorlar, ilkin zühre **yıldızı** olan **yıldızı** görüyorlar.

+ey:

Addan, yön belirten adlar türeten bir ek olup kuzey ve güney kelimelerinde görülmektedir. İşlek olmayan eklerden biridir. Bismil Ağzında, Diyarbakır Ağzında, Urfa Merkez Ağzında ve Kilis Ağzında örneklerine rastlanmamıştır:

“Sonadan kalkıyo olmuyo tabi **güney** tarafı gozan köyüne ait bizim köy.” (AGA: 124) = Sonradan kalkıyor, olmuyor, tabii **güney** tarafı Kozan köyüne ait bizim köy.

“Batısı, dogusu harmanlıya ait, **guzeyi** de meydana ait gomşu kölerin adamlar demişler siz buraya nasil yerleşirsiniz.” (AGA: 124) = Batısı, doğusu Harmanlıya ait, **kuzeyi** de meydana ait, komşu köylerin adamları siz buraya nasıl yerleşirsiniz, demişler.

“Kuzey taraflarında kar vardı, **güney** taraflarında yeşillik bahar gibi mayısın sonlarıydı.” (AGA: 208) = **Kuzey** taraflarında kar vardı, **güney** taraflarında yeşillik bahar gibi mayısın sonlarıydı.

“Yüz metreydi aramız **güney** tarafı inzibattıh hemen görevli çıhmadı en az dört bölügüdü…” (AGA: 224) = Aramız yüz metreydi, **güney** tarafında inzibattık, hemen görevli çıkmadı, en az dört bölüktü.

“Türkler hazar denizinin antepe gelen gısmı, hazar denizinin **güneyinden** gelenner.” (GMA: 221) = Türkler Hazar denizinin Antep’e gelen kısmı, Hazar denizinin **güneyinden** gelenlerdi.

“Mahraman hazar denizinin **güney** dogusunda bi bölgenin adı.” (GMA: 221) = Mahraman Hazar denizinin **güney** doğusunda bir bölgenin adıdır.

“Ki azeriler de şeyin yüzd grıhı hatda türk oldo söylenir şindi iranın **kuzey** bölgesi.” (GMA: 222) = Azerilerde şimdi İranın **kuzey** bölgesinin yüzde kırkının Türk olduğu söylenir.

“Ondan sona işte orda orman vardı **güneyine** düşüyo.” (AMA: 192) = Ondan sonra işte orda orman vardı, **güneyine** düşüyor.

“Her sene kahda’nın **guzey** doğusunda bulunan nemruta oranın yaylaya geliyordı.” (AMA: 215) = Her sene Kâhta’nın **kuzey** doğusunda bulunan Nemrut’a, oranın yaylalarına geliyordu.

“Bunın diger alternatif başka bi yerde Siwereg’ın **kuzeyinde** ziyaret dedıgımız yerler.” (SMA: 162) = Buna diğer alternatif başka bir yer de Siverek’in **kuzeyinde** ziyaret dediğimiz yerler.

+gIl:

Ek ünlü ve ünsüz uyumuna girmeyip akrabalık ve unvan adlarından sonra gelerek kişi ve akrabaların mensuplarını gösteren aile adları yapar.[26] Bölge ağızlarında oldukça sık kullanılmaktadır:

“Bizim evimizin önünde **ezemgil** var **ezemgil** eskiden testi satidilar.” (SMA: 137) = Bizim evimizin önünde t**eyzemgil** var, t**eyzemgil** eskiden testi satıyordular.

“Tam karşımızda Ulu cami var, işıhlari yani, awlusunda kimse yoh, çoh ferah, onın yanında **dedemgilin** mehlesi var.” (SMA: 137) = Tam karşımızda Ulu Cami var, ışıkları yanıyor, avlusunda kimse yok, çok ferah, onun yanında **dedemgilin** mahallesi var.

[26] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 129.

“Annemgil hep kuzu besliyidiler.” (SMA: 138) = **Annemgil** hep kuzu besliyordular.

“Dayıgilin evi hep balkonlarından tahta mahtalar wardi ben onlara gülidim.” (SMA: 141) = **Dayımgilin** evinde, balkonlarında hep tahta mahtalar vardı, ben onlara gülüyordum.

“Kirwemgil Bahşerlidirler, Bahşerlidirler.” (SMA: 141) = **Kirvemgil** Bahserlidirler.

“Sonra **kocasıgil** köyden geldi.” (SMA: 142) = Sonra **kocasıgil** köyden geldi.

“Ondan sonra Turkan **Ablagilin** evi war.” (SMA: 142) = Daha sonra Türkan **Ablagilin** evi var.

“Onlardan önce de abla **Ayselgil** o evde otıridi.” (SMA: 142) = Onlardan önce de abla **Ayselgil** o evde oturuyordu.

“Feridegilin evini çoh sevidim.” (SMA: 142) = **Feridegilin** evini çok seviyordum.

“Kız **ağabeysigilde** kalmiş, annesi babasi ölmiş.” (SMA: 145) = Kız **abisigilde** kalmış, annesi babası ölmüş.

“Yukari çıhardi, ondan sora haber verirdi **anem gile**.” (DA: 94) = Yukarı çıkardı, ondan sonra **annemgile** haber verirdi.

“Kenan gil var, **Felah gil** var abem, ablam, kız kardeşim, çok.” (DA: 109) = **Kenangil**, **Felahgil,** abim, ablam, kız kardeşim var.

“Şimdi **babasi gildedir**, kızdır gendisi.” (DA: 116) = Şimdi **babasigildedir**, kendisi kızdır.

“Bu her gün her gün **anasi gil** geli, hadi gezmaga hadi gezmaga, ben edemem.” (DA: 117) = Bunun her gün **annesigil** geliyor, hadi gezmeye, ben yapamam.

“Vala deyidi haltiya **Zeyno gilin** hali vahti eyi değil.” (DA: 120) = Valla teyzeye **Zeynogilin** hali, vakti iyi değil, diyordu.

“Şındı **padişahgıl** bıze gezmaga gelıller.” (UMA: 230) = Şimdi **padişahgil** bize gezmeye geliyorlar.

“Söle ki padişahın **hanımıgıl** sıze hoş geldıye gelecah.” (UMA: 231) = Söyle ki padişahın **hanımıgil** size hoş geldine gelecek.

“Damadına demiş haydi oğlum bu cumaali **dayıngili** filan dohtora götür dedi.” (AGA: 118) = Damadına haydi oğlum bu cumali **dayıngili** filan doktora götür, demiş.

“Çünkü beş altı tene biz idıh, beş altı tene de menım bacım **hacogil** idu.” (BA: 86) = Çünkü beş altı tane bizdik, beş altı tane de benim bacım **hacogil** idi.

“Babamgilin var idu, bızim yoh idu.” (BA: 111) = **Babamgilin** vardı, bizim yoktu.

“Babamgilin gamışı var idu, ama bizki öküz idi.” (BA: 111) = **Babamgilin** mandası vardı, ama bizim ki öküzdü.

“Beni istediler her iş bitti, verdiler **anamgil.**” (KA: 445) = Beni istediler, her iş bitti, **annemgil** verdiler.

“Annemgil, **teyzemgil** dikti.” (KA: 450) = **Annemgil**, **teyzemgil** dikti.

“On tene bilezik **kaynanamgil** daktı, annem de altın kemer daktı.” (KA: 451) = On tane bilezik **kaynanamgil** taktı, annem de altın kemer taktı.

“Sormuşlar beni karteye, **kartegile** sormuşlar.” (KA: 462) = Beni Karteye sormuşlar, **Kartegile** sormuşlar.

“İşte **anasıgil babasıgil** geldi iş bitinçi genni de görmeye geldi.” (KA: 467) = İşte **annesigil babasıgil** geldi, iş bitince kendisi de görmeye geldi.

“İşde getdik geri tekral bakdık kine **şeygil** gelmişler, o arhada galanlar geri gelmişler.” (GMA: 163) = İşte gittik, geri tekrar baktık ki **şeygil** gelmişler, o arkada kalanlar geri gelmişler.

“Biz zamanında **bubamgil** galabalıkdı, ohutmadılar bizi.” (GMA: 165) = Zamanında **babamgil** kalabalıktı, bizi okutmadılar.

“Anamgilin mahellesinde orda herkeşin bagı vardı yapallardı bizim yoğudu.” (GMA: 172) = **Annemgilin** mahallesinde orda herkesin bağı vardı, bizim yoktu.

“Mesela bizim lahabımız da demirciyil, **demircigil** yani.” (GMA: 221) = Mesela bizim lakabımız da demirciyil, **demircigil** yani.

He, oğlım gittim **emmıngile**. (AMA: 135) = Evet, oğlum **amcangile** gittim.

“Getdım **celalgili** çağırdım galdırdılar.” (AMA: 194) = Gittim, **celalgili** çağırdım, kaldırdılar.

“Ondan sona **babamgile** geldi.” (AMA: 205) = Ondan sonra **babamgile** geldi.

“Şahsımdan esgiden ben **gaynanamgile** gidiyordım.” (AMA: 267) = Kişiliğimden eskiden **kaynanamgile** gidiyordum.

“Annemgil felan sapla egmegi yaparlardı.” (AMA: 276) = **Annemgil** felan sapla ekmeği yaparlardı.

+Ka:

İşlek olmayan bir ektir. Yönelme ekinin eski şeklidir. Taranan metinlerde “başka” kelimesinde görülmektedir:

“Eger o gelir ya o ölür ya ben ölürüm **başka** çaresi yoh bu işin.” (SMA: 124) = Eğer o gelirse ya o ölür ya ben ölürüm, bu işin **başka** çaresi yok.

“Ha **başkasi** degil kendisi buraya geliyor yatiyor.” (SMA: 176) = **Başkası** değil, kendisi buraya geliyor, yatıyor.

“Yani bu da, bizim buradan **başka** herhalde **başka** yerde yapılan bi tatli değil.” (SMA: 208) = Yani bu da, bizim buradan **başka** yerde yapılan bir tatlı değil.

“Oğlundan **başka** kimsesi yoh, nereye gitsin.” (DA: 63) = Oğlundan **başka** kimsesi yok, nereye gitsin.

“Demiş ben vala senden **başka** heç kimseyi gözüm görmi.” (DA: 79) = Valla benim senden **başka** hiç kimseyi gözüm görmüyor, demiş.

“Başka bi yere alıp götürmüş.” (DA: 80) = **Başka** bir yere alıp götürmüş.

“Ondan **başka** hiç bi şe yok.” (DA: 104) = Ondan **başka** hiç bir şey yok.

“Yoh dedim, Diyarbakır **başka**.” (DA: 106) = Yok, Diyarbakır **başka** dedim.

“Başka devir eyi deil bi bu devir bi menderes çıhtı.” (AGA: 150) = **Başka** devir iyi değil, bir bu devirdi ki bir Menderes çıktı.

“Valla imanla paranın kimde oldugu allahtan **başka** kimse bilemez dedi.” (AGA: 182) = Valla imanla paranın kimde olduğunu Allah’tan **başka** kimse bilemez, dedi.

“İşte ben öle bilirim **başka** bilmem.” (AGA: 186) = İşte ben öyle biliyorum, **başka** bilmiyorum.

“Nenemizin yemek yapması **başka** yanı lezzetli oluyodu he.” (AGA: 190) = Ninemizin yemek yapması **başka,** yani lezzetli oluyordu.

“Başka güninden o davet etti vakıfa ben ilk önce namaz dersi sanıyodum vakfı.” (AGA: 210) = Vâkıfa **başka** günden o davet etti, vakfı ben ilk önce namaz dersi sanıyordum.

“İki binde gettim abi yine bu sefer **başka** birisi vardı.” (AGA: 211) = 2000’de gittim, abi yine bu sefer **başka** birisi vardı.

“İşte beyle oldu yavrum **başka** bi şey bilmiyom.” (AGA: 220) = İşte böyle oldu, yavrum **başka** bir şey bilmiyorum.

“Vala dedi burdaykene parayı cebıne koydu, cüzdanını aldı, **başka** cebe koydu.” (BA: 113) = Valla burdayken parayı cebine koydu, cüzdanını aldı, **başka** cebe koydu, dedi.

“Allah’tan **başka** heç kimse yohmuş.” (BA: 126) = Allah’tan **başka** hiç kimse yokmuş.

“Bu der ki yanı **başkasına** danış, o bilir.” (KA: 444) = Bu der ki yani **başkasına** danış, o bilir.

“Söz misalı deyelim ki karadaş **başka** köy, burası **başka** köy.” (KA: 462) = Farz edelim ki Karadaş **başka** köy, burası **başka** köy.

“Bunnar kahıyolar anasınnan babası **başha** yere başını alıp gediyolar.” (KA: 470) = Bunlar kalkıyorlar, annesiyle babası **başka** yere başını alıp gidiyorlar.

“Beyle edellerdi, ne bilim **başha** da bilmom.” (KA: 478) = Böyle ederlerdi, ne bileyim **başka** da bilmiyorum.

“Kakdık dedi lahmacının içine **başga başga** işler dutduk dedi.” (GMA: 179) = Kalktık, lahmacunun içine **başka başka** işler tuttuk, dedi.

“Başga heç bi yerinde bulameyıklar.” (GMA: 212) = **Başka** hiç bir yerinde bulamıyorlar.

“O kader yanı daha **başka** göremez.” (UMA: 195) = O kadar yani daha **başka** göremez.

“Başka bi mektup yazor.” (AMA: 150) = **Başka** bir mektup yazıyor.

“Şeyh mehemmed oglımın senden **başga** dostu yoh.” (AMA: 155) = Şeyh Muhammed oğlumun senden **başka** dostu yok.

“Başga çarşı yohdı neyse köroğlı geldi.” (AMA: 192) = **Başka** çarşı yoktu, neyse Köroğlu geldi.

“Bu gider **başga** yerde kendisini ilan eder.” (AMA: 217) = Bu gider **başka** yerde kendisini ilan eder.

“Başga bi yere gidim babama dedi ki bi kere istanbıla teraf gidım.” (AMA: 259) = Babama **başka** bir yere gideyim, bir kere İstanbul’a taraf gideyim, dedi.

+kI:

İçinde bulunma, bağlılık ve aitlik ifade eden kelimeler yapan bu ek, uyuma girmemektedir.[27] "Bir varlık veya kavramın yerine ve zamanına işaret eden sıfat ve zamir olarak kullanılabilecek kelimeler yapar."[28]

"Ora bi felakettı ama **bizimki** de aşırıydı yav haddinden fazla aşırıydı." (AGA: 127) = Orası bir felaketti, ama **bizimki** de aşırıydı, ya haddinden fazla aşırıydı.

"E **şindiki** nesil de ne görmüş ki ne duymuş, yoh yoh." (AGA: 133) = **Şimdiki** nesil de ne görmüş ki ne duymuş, yok yok.

"Ben ele tahmin ediyom **şimdiki** gençler benim görüşüme diyom." (AGA: 138) = Benim görüşüm, **şimdiki** gençler öyle tahmin ediyorum.

"Bayramlar da deişen bi şey yok o zaman da **bugünkü** gibi kutlanıyodu." (AGA: 178) = Bayramlarda değişen bir şey yok, o zaman da **bugünkü** gibi kutlanıyordu.

"Şimdi adıyaman bu senelerde iyi gelişmiş saten **evvelki** geliştirmiş milli selametin şeyi vardı ya o geliştirdi." (AGA: 187) = Şimdi Adıyaman bu senelerde iyi gelişmiş, zaten **evvelki** geliştirmiş, milli selametin şeyi vardı ya o geliştirdi.

"O zaman hanı şomine **şimdiki** dillen şumine paca derlerdi." (AGA: 190) = O zaman hani şomine **şimdiki** dille şömine baca derlerdi.

"Şindi **bizimki** burada kızlar baş açıh gezerdi." (BA: 80) = Şimdi **bizimki** burada kızlar baş açık gezerdi.

"Evvelki, men gerçek söliyem, güzel yapıb." (BA: 85) = **Evvelki**, ben gerçek söylüyorum, güzel yapıyoruz.

"Madamki her ipi oynisa men de böle kocaya kurban oliyam." (BA: 128) = **Mademki** her ipi oynuyorsun, ben de böyle kocaya kurban olayım.

"Bazı **adamınki** de işde çabuk düşer." (KA: 442) = Bazı **adamınki** de işte çabuk düşer.

---

[27] Sadettin Özçelik, **Urfa Merkez Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)**, TDK Yay. , Ankara 1997, s. 69.
[28] Sadettin Özçelik ve Münür Erten, **Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**, Bizim Büro Basımevi, Yayın Dağıtım, Ankara 2011, s. 71.

“Öncekini kızım benim nenem ederdi.” (KA: 442) = Kızım **öncekini** benim nenem ederdi.

“Güzel bir filimdi **bizimki**.” (KA: 451) = **Bizimki** güzel bir filmdi.

“İşte **bazınki** olurdu, **bazınki** olmazdı.” (KA: 467) = İşte **bazının ki** olurdu, **bazının ki** olmazdı.

“Bitdi **benimki** anca bi yasin surem var.” (GMA: 174) = **Benim ki** bitti, ancak bir Yasin surem var.

“Şindiki kimi eyle iki buçuk kilo, beş kilo, on kilo çay alamam nerdeydi çay.” (GMA: 180) = **Şimdiki** gibi öyle iki buçuk kilo, beş kilo, on kilo çay alamazdım, çay nerdeydi.

“Senın aynatlığında ne var ki ben anlatim da gör **seninki benimkinin** altında galır.” (AMA: 144) = Senin anlatlığında ne var ki ben anlatayım da gör, **seninki benimkinin** altında kalır.

“Siz gençsınız **sizinki** gene olır.” (AMA: 149) = Siz gençsiniz, **sizinki** yine olur.

“O zaman **şindiki** gibi fermanlı ebeler yohdı ara ebelerı vardı.” (AMA: 176) = O zaman **şimdiki** gibi devlete bağlı çalışan ebeler yoktu, ara ebeleri vardı.

“Urfa esgiden **şimdiki** yerinde değilmiş.” (AMA: 215) = Urfa eskiden **şimdiki** yerinde değilmiş.

“Kahtanın yimegleri **bizimki** de fargı yohdır.” (AMA: 278) = Kâhta’nın yemeklerinin **bizimki**nden farkı yoktur.

+(I)l:

Benzerlik ifade eden, adlardan ad ve sıfat türeten ektir. İşlek olmayan bir ektir.[29]

[29] Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 177; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 130; Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 177.

“Şindik şeyle bi masa atıy on çeşit **yeşil** zeytin gara zeytin, yumurta, tere yağı…” (GMA: 180) (yeşil< yaş+ıl) = Şimdi şöyle bir masa atıyor, on çeşit **yeşil** zeytin, kara zeytin, yumurta, tereyağı…

“Bi yaşamamış guzu derileri olur gadın çantaları olur **pırıl pırıl**.” (GMA: 194) = Bir yaşamamış kuzu derileri olur, **pırıl pırıl** kadın çantaları olur.

“Sovan ve sansan baş gövdeleri, **yeşil** olan yeri deyil beyaz olan yeri, **yeşil** sansak **yeşil** sovan onnar doranır içine bişidikden sona yordu yüzüne nane olur bak.” (GMA: 224) = Soğan ve sarımsak baş gövdeleri, **yeşil** olan yeri değil beyaz olan yeri, içine **yeşil** sarımsak **yeşil** soğan doğranır, pişirdikten sonra yoğurt ve üstüne nane olur.

“Bahor ki bi gundah içinde bi çocuh **pırıl pırıl** bahor.” (AMA: 149) = Bakıyor ki bir kundağın içinde bir çocuk **pırıl pırıl** bakıyor.

“Güzel olırdı elbiseler eflatun önlıgler mavi annıdaki yazma **yeşil** gırmızı damdan bahallardı.” (AMA: 258) = Güzel olurdu, elbiseler eflatun, önlükler mavi, alnındaki yazma **yeşil,** kırmızı damdan bakarlardı.

“Balıga bagardın, balıg altında **pırıl pırıl** görünidi.” (BA:115) = Balığa bakardın, balık altında **pırıl pırıl** görünüyordu.

“Allah’ın hikmetınnen ben de o guni **yeşil** fasulya yaptım.” (BA: 104) = Allah’ın hikmeti ben de o gün **yeşilfasulye** yaptım.

“Keserdıh kıtti, maydanoz, **yeşil** sogan, her şe vardi işte.” (DA: 88) = Acur, maydanoz, **yeşilsoğan** keserdik, işte her şey vardı.

“Orda turp ekidiler, **yeşil** sögan ekidiler.” (DA: 118) = Orda turp ekiyordular, **yeşilsoğan** ekiyordular.

“Yeşil soganımızı küçük küçük dogriyacagız.” (SMA: 205) = **Yeşil** soğanımızı küçük küçük doğrayacağız.

“Yeşil biber bi iki tene dorgarıh içine.” (SMA: 209) = İçine bir iki tane **yeşilbiber** doğrarız.

“He tabi o daha **dogal** gışın hepsi şey serada serada oluyo.” (AGA: 191) = Evet, tabii o daha **doğal,** kışın hepsi serada oluyor.

+lak, +lah:

+lak eki, addan fiil yapan +la- ekiyle fiilden ad yapan -g ekinin birleşmesi ile oluşmuş bir ektir. Sonundaki –g sesinin düşmesiyle ek, +la şekline dönüşmüştür. Yer ismi yapar.[30] GMA ile BA’da örneklerine rastlanmamıştır:

“Sivri biberin üzerinde domatez bele ince ince, **yuvarlah** bölecahsen.” (SMA: 111) = Sivri biberin üzerine domatesi böyle ince ince, **yuvarlak** böleceksin.

“O sini **yuvarlag** oldıgi için kursının ortasına konılidi.” (SMA: 159) = O tepsi **yuvarlak** olduğu için kürsünün ortasına konuluyordu.

“Hemen bi **yıwarlak** kelem cebinden çıhartti.” (SMA: 226) = Hemen bir **yuvarlak** kalem cebinden çıkarttı.

“O **yuvarlah** pencereler var ya üste, onnarın üstünde bi tenede duri.” (DA: 68) = O **yuvarlak** pencereler var ya onların üstünde bir tanede duruyor.

“Yıvalah yuvalanır, etlı kıfteyle soyra yagda kavrılır.” (UMA: 222) = **Yuvarlak** yuvarlanır, etli köfteyle sonra yağda kavrulur.

“Bunnarı bindirir **gışlaya** dönerdik biz.” (AGA: 175) (gışla<kış+la-k) = Bunları bindirir, biz **kışlaya** dönerdik.

“Bizim köün içinde **yaylada** ya da meydanın arkasından gideceksin.” (AGA: 184) (yayla<yay+la-k) = Bizim köyün içinde **yaylada** ya da meydanın arkasından gideceksin.

“Fıstıın güççügü olur sıyırırlaru **yuvarlak yuvarlak** ufacık, ondan dövme yaparlar.” (AGA: 191) = Fıstığın küçüğü olur, sıyırırlar, **yuvarlak yuvarlak** ufacık, ondan dövme yaparlar.

[30] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 130-131; Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 178-179; Özçelik ve Erten, **Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**, s. 71.

“Bizim gittigimiz zamanlarda öyle bi operasyon da yaptık **yaylaları** köyleri gezdik.” (AGA: 207) = Bizim gittiğimiz zamanlarda öyle bir operasyon da yaptık, **yaylaları,** köyleri gezdik.

“Bu ayda **yaylada** olurduh.” (AGA: 215) (yayla<yay+la-k) = Bu ayda **yaylada** olurduk.

“İki ucu sivri, ortası **yuvarlak** olur.” (KA: 458) = İki ucu sivri, ortası **yuvarlak** olur.

“Üstüne **yuvarlak** kürsü konur, kocacıh olurdu eskiden, küpden, çömlekden.” (KA: 464) = Üstüne **yuvarlak** kürsü konur, eskiden küpten, çömlekten kocacık olurdu.

“Oğlan çoh gözzel çoh **parlah**.” (AMA: 149) (parlak<par+la-h) = Oğlan çok güzel, çok **parlak**.

“Ama çoh gözzel çoh **parlah** gız gelir yanına otırır.” (AMA: 150) = Ama çok güzel, çok **parlak** kız gelir, yanına oturur.

“Yaylaya çıhıyodıh yollar dardı.” (AMA: 241) = **Yaylaya** çıkıyorduk, yollar dardı.

“Hala o **yaylaya** geldığımız yerde bir kilo bekmez orya getıror.” (AMA: 242) = Hala o **yaylaya** geldiğimiz yerde bir kilo pekmezi oraya getiriyor.

“Öle işte geçiyor **yaylada** davarı besliyor.” (AMA: 262) = Öyle işte geçiyor, **yaylada** davarı besliyor.

“Galayı bele **yuvarlahdı**.” (AMA: 290) = Kalesi böyle **yuvarlaktı**.

+lAyIn:

+la- addan fiil yapım eki, -l zarf-fiil eki ve +n vasıta hali ekinin birleşip kaynaşmasıyla meydana gelmektedir. Zaman gösteren zarflar türetir. Ayrıca kalınlık-incelik uyumunun dışında kalmaktadır.[31] Taranan metinlerin tümünde örneklerine rastlanmaktadır:

[31] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 173-174; Özçelik ve Erten, **Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**, s. 72.

“Deyi Heso **sabahleyin** onun kafasi vardi yohti?” (SMA: 136) = Hasan **sabahleyin** onun kafası var mıydı, yok muydu? Diyor.

“Biz **geceleyin** eyni hepımız eşıtiyih yani.” (SMA: 144) = Yani **geceleyin** hepimiz aynı işitiyoruz.

“Bu sever bagdan **sabahlayın** giderdıh bag yapraklari koparırdıh, sarma sarardıh, otururduh.” (DA: 89) = **Sabahleyin** gider, bağdan bağ yaprakları koparırdık, oturup sarma sarardık.

“Herkes **sebahleyin** kocasını kapidan yolçi edidi.” (DA: 97) = Herkes **sabahleyin** kocasını kapıdan yolcu ediyordu.

“Ondan sora biz de **sebahleyin** yuhidan kahidıh gididıh ekmek bişmiş, alıp getiridıh.” (DA: 119) = Ondan sonra biz de **sabahleyin** yukarıdan kalkıp gidiyorduk, ekmek pişmiş, alıp getiriyorduk.

“Sabahleyın erkenden giderler veyahut cumartesı günı ahşamdan giderler.” (UMA: 148) = **Sabahleyin** erkenden veyahut cumartesi günü akşamdan giderler.

“Sabayleyin buramdan ganadı ganaıncı möhrü var, möhrünü bele bastı.” (AGA: 156) = **Sabahleyin** buram kanadı, kanayınca mührü var, mührünü böyle bastı.

“Sabbahleyin kahıyordun, çite gidiyorduh, çit sürüyorduh.” (BA: 119) = **Sabahleyin** kalkıyorduk, çite gidiyorduk, çit sürüyorduk.

“Sabbahleyin sürüyorduh ovleye, ovle olmadan çocugi salıyorduh.” (BA: 119) = **Sabahleyin** sürüyorduk, öğle olmadan çocuğu salıyorduk.

“Sabbahleyin gene getiriyorduh, baglıyorduh te buhar bitene kader.” (BA: 119) = **Sabahleyin** yine getiriyorduk, bağlıyorduk, buhar bitene kadar.

“Sabbahleyin kahtıh gettıh.” (BA: 122) = **Sabahleyin** kalktık, gittik.

“Sabbahleyin tavug mavug, bulgur mulgur götürduh.” (BA: 123) = **Sabahleyin** tavuk mavuk, bulgur mulgur götürdük.

“Şimdi **sabahliyin** saat onda kızım kakarık, gelini hazırlarık.” (KA: 451) = Şimdi kızım **sabahleyin** saat onda kalkarız, gelini hazırlarız.

“Nesse uşşak ölmüş, size ömür, **sabahliyin**.” (KA: 452) = Neyse sizlere ömür, **sabahleyin** uşak ölmüş.

“Ben buna bir oyun oynayım, **akşamleyin** yatarken odasına bir adam salım, demiş.” (KA: 460) = Ben buna bir oyun oynayayım, **akşamleyin** yatarken odasına bir adam salayım, demiş.

“Yav **ahşamleyin** ben neynen gidiym, vasıtam yok, bir şeyim yok.” (KA: 481) = Ya **akşamleyin** ben neyle gideyim, taşıtım, bir şeyim yok.

“Enişdem **sabaleyn** geldi beni evden aldı.” (GMA: 183) = Eniştem **sabahleyin** geldi, beni evden aldı.

“Sabaleyn erkenden kahar işimize gederik.” (GMA: 203) = **Sabahleyin** erkenden kalkar, işimize gideriz.

“Nahır **ahşamleyin** dağılır.” (AMA: 147) = Nahır **akşamleyin** dağılır.

+lI, +lU:

+lI eki Türkçenin en işlek eklerindendir. “Sahiplik, bulundurma, bir yere bağlılık” gibi anlamlar ifade eden adlar ve geldiği kelimeyi sıfatlaştıran bir ektir.[32]

Bu ekin en önemli fonksiyonundan biri sahiplik isimleri yapmasıdır; tuzlı, yaşli, havuzli, çalgıli, gönülli…

Yer, kavim, hanedan isimlerine gelerek bağlılık isimleri meydana getirmektedir; köyli, wanliydı, Bahşerlidirler…

Ekin düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyumlu (akıllı, saçlı, tatlı) örnekleri olduğu gibi uyumsuz (tuzlı, kövlıler) örnekleri de vardır.

[32] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 159-160; Özçelik, **Urfa Merkez Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)**, s. 70.

“Bizım reben **köyli** elini uzati hemen.” (DA: 67) = Bizim fakir **köylü** hemen elini uzattı.

“Aga, o **köyliler** buni karşililar.” (DA: 72) = Ağa, o **köylüler** bunu karşılıyorlar.

“Bazı boş alanlar buldıhları zaman orada **toplı** halda durardılar.” (SMA: 118) = Bazı boş alanlar buldukları zaman orada **toplu** halde dururdular.

“İsteme usulları şindi başha **türlidir**.” (SMA: 118) = İsteme usulleri şimdi başka **türlüdür**.

“Eskiden bilisen Türkyenin her terafında **geçerli** olmag üzere banyolar vardı.” (SMA: 121) = Eskiden biliyorsun, Türkiye’nin her tarafında **geçerli** olmak üzere banyolar vardı.

“Akşam biz bi **wanliydı** bi tenesi **Maraşliydi** bi tenesi de **Ordiliydi** biz döt tene çavuş ordaydıh.” (SMA: 125) = Akşam biz bir **Vanlı,** bir **Maraşlı,** bir tane de **Ordulu,** dört tane çavuş oradaydık.

“Bahti ki Ahmet de çoh **akıllıdır**.” (SMA: 135) = Baktı ki Ahmet de çok **akıllıdır**.

“Kaleyi çoh kere agaçlandırdılar ama **Sivereklileri** tabi hiç agaç sevgisi agaç şeyi olmadıgı için hep o fidanları yolidilar.”(SMA: 139) = Kaleyi çoğu kez ağaçlandırdılar, ama **Sivereklileri** tabii hiç ağaç sevgisi olmadığı için hep o fidanları yoluyordular.

“Ele Rambo gibi bi adamdır. Beyaz **saçlı**, elinde kocaman bi taşiyi.” (SMA: 139) = Öyle Rambo gibi bir adamdır. Beyaz **saçlı**, elinde kocaman bir şey taşıyor.

“Sonra Siwerek’teki hep o aydınlar, **kültürlü** insanlar böyle zenginler falan Siwerek’ten kaçmışlar, gitmişler.”(SMA: 139) = Sonra Siverek’teki o aydınlar, **kültürlü** insanlar, zenginler falan Siverek’ten kaçmışlar, gitmişler.

“Şimdi Siwerege **köylüler**, hep köyden gelenler falan gelmiş.” (SMA: 139) = Şimdi Siverek’e **köylüler**, hep köyden gelenler falan gelmiş.

“O **mahalleliler** çoh çoh aşiri derecede bele dedikodicidirlar.”(SMA: 140) = O **mahalleliler** böyle çok aşırı derecede dedikoducudurlar.

“Sewerekte’teki evler hep tek **katli toprahlı** olduhları için bu bina bana çoh büyük geldi.” (SMA: 140) = Siverek’de ki evler hep tek **katlı, topraklı** oldukları için bu bina bana çok büyük geldi.

“Kirwemgil Bahşerlidirler, **Bahşerlidirler**.” (SMA: 141) = Kirvemgil **Bahserlidirler**.

“Kerwem çoh iyi **yaşli** bi kadındi.” (SMA: 142) = Kirvem çok iyi, **yaşlı** bir kadındı.

“Bele çoh güzel **güneşli** bi gündi.” (SMA: 144) = Böyle çok güzel **güneşli** bir gündü.

“Bi tane bele beyaz **saçli**, böyle, beyaz **sakalli** uzun beyaz **elbiseli** bi adam varmiş.” (SMA: 144) = Bir tane böyle beyaz **saçlı**, beyaz **sakallı,** uzun, beyaz **elbiseli** bir adam varmış.

“Ama yani **zararli** bi adam değilmiş yani bu bizim evde bile onu görenler olmuş eskiden.” (SMA: 144) =Ama yani **zararlı** bir adam değilmiş, yani eskiden bizim evde bile onu görenler olmuş.

“Huylu huyundan waz geçmez anlamındadır.” (SMA: 155) = **Huylu** huyundan vazgeçmez, anlamındadır.

“Weyahıt da ewın babası weyahıt dedesi eger **becerikli** idiyse oni yapidi.” (SMA: 157) = Ya evin babası ya da dedesi eğer **becerikliyse** onu yapıyordu.

“Süt gayet **tuzlı**.” (SMA: 161) = Süt gayet **tuzludur**.

“Orada o şaka **tatlı** şeye baglanır.” (SMA: 161) = Orada o şaka **tatlı** şeye bağlanır.

“Bi **türli** fikrinden vazgeçittiremi.” (DA: 73) = Bir **türlü** fikrinden vazgeçtirtemiyor.

“Kervançi onnara deyi ki, bu yoldan getmeyin, çok **telikelidir**.” (DA: 73) = Kervancı onlara bu yoldan gitmeyin, çok **telikelidir**, diyor.

“Kızi gelin etmişler **telli duvahli**, getirmişler eve.” (DA: 79) = Kızı **telli duvaklı** gelin etmişler, eve getirmişler.

“Bi **türli** bulamamiş çocugu.” (DA: 80) = Bir **türlü** çocuğu bulamamış.

“Çıkmış, yolda gezinirken bi **köyli** geçimiş oradan.” (DA: 80) = Çıkmış, yolda gezinirken bir **köylü** oradan geçiyormuş.

“Bahi bi kadın **süsli püsli**, **giyimli**, **altınli**, böle dişardan bahışi hiç derdi yohmuş gibi.” (DA: 82) = Bakıyor, bir kadın **süslü**, **püslü**, **giyimli**, **altınlı**, böyle hiç derdi yokmuş gibi dışarda bakışıyor.

“O **havuzli** lambalar böle hepi kıristar.” (DA: 95) = O **havuzlu** lambaların böyle hepsi kristaldır.

“Bi **türli** kurtulamiyıh.” (DA: 95) = Bir **türlü** kurtulamıyoruz.

“E vala ben **Bitlis’liyi** de biliyem, **Diyarbakır’lıyı** da biliyem.” (DA: 98) = Valla ben Bitlisli’yi de, Diyarbakırlı’yı da biliyorum.

“Diyarbakır’ın belirli dört beş **yerli** vardi.” (DA: 98) = Diyarbakır’ın belirli dört, beş **yerli** kişisi vardı.

“Datli, mesela agızları **datli** olsun.” (DA: 99) = **Tatlı**, mesela ağızları **tatlı** olsun.

“On iki seneden sonra **görevli** olarak İstanbul’a göndermişler.” (DA: 103) = On iki seneden sonra **görevli** olarak İstanbul’a göndermişler.

“Eski dügünler hepi **yemeklidi**.” (DA: 106) = Eski düğünlerin hepsi **yemekliydi**.

“Sölemeyin annem **gizli** getti.” (DA: 106) = Söylemeyin, annem **gizli** gitti.

“Savaş, **gönülli** savaş, **gönülli** savaş yazdilar duvarlara.” (DA: 108) = Duvarlara **gönüllü** savaş yazdılar.

“Ama bir dügün yaptılar, **çalgıli**.” (DA: 109) = Ama bir düğün yaptılar, **çalgılıydı**.

“Babam **görevli** getmişti.” (DA: 110) = Babam **görevli** gitmişti.

“Yani Türkler vardi, **Diyarbakırlilar** vardi orada.” (DA: 110) = Yani Türkler, **Diyarbakırlılar** orada vardı.

“Nişanımi çoh güzel yapti, **yemekli** yapti.” (DA: 112) = Nişanımı çok güzel, **yemekli** yaptı.

“Kırk güne, İşte kırk gün **nişanlı** kaldım.” (DA: 113) = İşte kırk gün **nişanlı** kaldım.

“Arhamizda da **Mardın’lilardi** konşimız.” (DA: 115) = Arkamızdaki komşularımız da **Mardinlilerdi**.

“Gettim karısi **süsli**, **edali**, kızi da yaninda.” (DA: 122) = Gittim, karısı **süslü**, **edalı,** kızı da yanındaydı.

“Almalar dalda kaldi

Gözlerim yolda kaldi

Bilmiyem **nazli** yarim

‘Acep nerede kaldi.” (DA: 127) = Elmalar dalda kaldı, gözlerim yolda kaldı, bilmiyorum acaba **nazlı** yârim nerede kaldı.

“Bu gece **buraliyam**

Ne bahti **karaliyam**

El beni ‘âşık sanar

Cigerden **yaraliyam**.” (DA: 128) = Bu gece **buralıyım**, ne bahtı **karalıyım**, el beni âşık sanar, ciğerden **yaralıyım**.

“**Dertliyem** dermanım yoh

Köyliyem harmanım yoh

Yârim burdan savuşmiş

Heç benim haberim yoh.” (DA: 128) = **Dertliyim** dermanım yok, **köylüyüm** harmanım yok, yârim burdan kaçmış, benim hiç haberim yok.

“Eskıden bütın **kövlıler** davar beslerdi.” (UMA: 184) = Eskiden bütün **köylüler** davar beslerdi.

“Gizlı olarah gennilere getırır.” (UMA: 195) = Kendilerine **gizli** olarak getirirdi.

“Urfa’nın çoh **lezzetlı** güzel yimeklerı vardır.” (UMA: 203) = Urfa’nın çok **lezzetli**, güzel yemekleri vardır.

“O da **besnili** doktorlara bakarumış, **yaşlı** bır adam bunun yanına vardık.” (AGA: 118) = **Yaşlı** adam da **Besnili** doktorlara bakıyormuş, onun yanına vardık.

“Siz de **köylüsünüz** siz de buraya gelirken ya koyununu satıyon ya geçini satıyon, ya inaını ya öküzünü satıyon geliyon.” (AGA: 119) = Siz de **köylüsünüz**, siz de buraya gelirken ya koyununuzu ya keçinizi ya ineğinizi ya da öküzünüzü satıp geliyorsunuz.

“İçme suyu olarak gelişmiş bi tarım yoh yanı tarıma **elverişli** bi yer yoh.” (AGA: 123) = İçme suyu olarak gelişmiş bir tarım yok, yani tarıma **elverişli** bir yer yok.

“O zaman bu köpekler **kıymetlidi**.” (AGA: 128) = O zaman bu köpekler **kıymetliydi**.

“Mesela babam anlatırdı, babam her **türlü** kitabı ohırdı.” (AGA: 133) = Mesela babam anlatırdı, babam her **türlü** kitabı okurdu.

“Benden **yaşlısı** da var satan kulagı da duymuyo.” (AGA: 166) = Benden **yaşlısı** da var, zaten kulağı da duymuyor.

“Dedikine bi baş çavuş **emekliye** ayrılmış hicaza getmiş.” (AGA: 167) = Bir başçavuş **emekliye** ayrılmış, diyor ve hicaza gitmiş.

“Ula **adıyamanlı** günümüzde adıyaman bile yogudu.” (AGA: 173) = Hey, **Adıyamanlı**, günümüzde Adıyaman bile yoktu.

“Mustafa tanık aynen bizim **harmanlıydı**.” (AGA: 176) = Mustafa Tanık aynen bizim **Harmanlıydı**.

“Dogrudur bilmiyom, burda mı he erzincanda çok **gayretli** bi gardaşımızdı.” (AGA: 176) = Doğru mu bilmiyorum, evet, Erzincan’da çok **gayretli** bir kardeşimizdi.

“Yetmiş altı senesinde de almanyadan **temelli** geldim.” (AGA: 177) = Yetmiş altı senesinde de Almanya’dan **temelli** geldim.

“Asgere de **yaşlı** gettin ölese.” (AGA: 180) = Öyleyse askere de **yaşlı** gittin.

“He tabi tabi çoh **lezzetli** daha gerçekten söylüyom o zaman sekiz on yaşındaydım…” (AGA: 190) = Evet, tabii çok **lezzetli**, doğru söylüyorum, daha o zaman sekiz, on yaşındaydım.

“Dört tane gızım **evli**, bir oglum **evli** daha beş altı tanesi de bekar.” (AGA: 196) = Dört kızım bir oğlum **evli**, daha beş altı tanesi de bekârdır.

“Toplu hazine varmış.” (AGA: 199) = **Toplu** hazine varmış.

“Parçalı olarah gendi mülkiyetini gorsun.” (AGA: 199) = **Parçalı** olarak kendi mülkiyetini koyuyorsun.

“Abdurahman deel onun adı mahmut devlet orman dairesinden **emekli** olmuş.” (AGA: 204) = Onun adı Abdurrahman değil, Mahmut’tur. Devlet Orman Dairesi’nden **emekli** olmuş.

“Artvinli ama dogma büyüme malatyalıydı…” (AGA: 206) = **Artvinli,** ama doğma büyüme Malatyalıydı.

“İşte neblim **saatli** bomba olabilir.” (AGA: 208) = Ne bileyim, işte **saatli** bomba olabilir.

“İşte bin doguz seksen altı seksen yedide çelikhan **yatılıdaydım**.” (AGA: 210) = İşte 1986, 1987’de Çelikhan **yatılıdaydım**.

“Makarnanın içinde **canlı canlı** böcekler vardı.” (AGA: 210) = Makarnanın içinde **canlı canlı** böcekler vardı.

“Müdür biz yiyek diye gendi de yiyodu, canlı canlı böcekleri he **böcekli** makarnayı.” (AGA: 210) = Müdür, biz yiyelim diye kendisi de **böcekli** makarnayı yiyordu.

“Çelikhanda mamut hoca vardı biz o zaman **yatılıdayken** de **emekli** oldu.” (AGA: 213) = Çelikhanda Mahmut Hoca vardı, biz o zaman **yatılıdayken** o da **emekli** oldu.

“Valla köyümüzün topragı **verimli** de köyün suyu gısıklıgı var.” (AGA: 224) = Valla köyümüzün toprağı **verimli** de köyün su kısıtlılığı var.

“Kaç **türlü** dede var.” (BA: 87) = Kaç **türlü** dede var.

“Kimisi bi hurma ali, kimisi mesela **tatlı** yapi, hoşaf yapi, yiyiler.” (BA: 91) = Kimisi bir hurma alıyor, kimisi de tatlı, hoşaf yapıyor ve yiyorlar.

“Köyli hepsi odaya gidiyordular.” (BA: 93) = **Köylülerin** hepsi odaya gidiyordular.

“O da eskiden daha da **detaylıydı**.” (BA: 95) = O da eskiden daha **detaylıydı**.

“İçli küfte degil, **yaglı** küfte vardı.” (BA: 98) = **İçli** köfte değil, **yağlı** köfte vardı.

“Mecbur **şehirliye** ayag uyduriyıh.” (BA: 99) = Mecburen **şehirliye** ayak uyduruyorduk.

“Kıymetli bi şe verirdi.” (BA: 101) = **Kıymetli** bir şey verirdi.

“Allah rahmet kılsın, **Çüngüşlü** miydi, **Erganili** miydi, **El’ezlıglı** miydi, veznedarda, veznede, maliyede Şener Beg ismında bi memur vardı.” (BA: 104) = Allah rahmet kılsın, **Çüngüşlü** müydü, **Erganili** miydi, **Elazığlı** mıydı, maliyede, veznede Şener Bey isminde bir memur vardı.

“Senin gibi **merakliydi** o da.” (BA: 105) = O da senin gibi **meraklıydı**.

“Gettiler bana istedıler, kırk gün **nişanlı** kaldım, getırdım.” (BA: 117) = Gittiler, bana istediler, kırk gün **nişanlı** kaldım, getirdim.

“Bismıl’e giden ossa

Halımnan bılen ossa

Yazar idum **dertli** mektüb

O kıza veren ossa.” (BA: 133) = Bismil’e giden olsa, halimi bilen olsa, **dertli** mektup yazardım, o kıza veren olsa.

“Bu kalb döşenir gider

Kızlar da bezenir gider

Menen yarım küslüyuh

Vebalı boynında gider.” (BA: 135) = Bu kalp döşenir gider, kızlar da bezenir gider, ben ile yârim küsüz, **Vebali** boynunda gider.

“Karnım açıhıb ekmeg isti

Al yanahtan öpmeg isti

Uçtu gönlümün gügerçini

Hele **nazlı** yarı görmeg isti.” (BA: 137) = Karnım acıkıp ekmek ister, al yanaktan öpmek ister, uçtu gönlümün güvercini, hele **nazlı** yâri görmek ister.

“Bu dunyede **arlı** adam

Arlı da **namuslu** adam

Bi **hınalı** koça benzi

Her mahlede dostu olan adam.” (BA: 138) = Bu dünyada **arlı** adam, **arlı** da **namuslu** adam, her mahallede dostu olan adam, bir **kınalı** koça benzer.

“Karşıdan gelır **atlı**

Altında kilim **katlı**

Men taniyam esmer yarı

Bayaz **kömlekli** kıratlı.” (BA: 144) = Karşıdan gelir **atlı**, altında kilim **katlı**, ben tanırım esmer yâri, beyaz **gömlekli**, kravatlıdır.

“Esas adnan menderesin yanında bir de **kilisli** vardı.” (KA: 448) = Esas Adnan Menderes’in yanında bir de **kilisli** vardı.

“He **kepekli** ekmegin rengi kimi kızarır.” (KA: 464) = Evet, **kepekli** ekmeğin rengi gibi kızarır.

“Eskiden dogumları kövlerden, şeylerden avrat getirillerdi, yanı **bilgili** gişi deyim.” (KA: 467) = Eskiden doğumlar için köylerden avrat getirirlerdi, yani **bilgili** kişi diyeyim.

“Antepler **işdahlı** olur zaten he.” (GMA: 162) = Evet zaten Antepliler **iştahlı** olur.

“Ondan sona ben gahardım gışsa bi **gavırmalı** küftemızı yoğırırdıh.” (AMA: 173) = Ondan sonra ben kalkardım, kışsa bir **kavurmalı** köftemizi yoğururduk.

“Sona bi **guvvetlı** gelin ya da gız gıymamızı yoğırır yirdih.” (AMA: 175) = Sonra bir **kuvvetli** gelin ya da kız kıymamızı yoğurur, yerdik.

“İki gün üç gün gollarımızı galdıramazdıh çoh **zehmetlı** bi işdi.” (AMA: 175) = İki, üç gün kollarımızı kaldıramazdık, çok **zahmetli** bir işti.

“Bu da buğdadan nohıtdan **salçalı** az **sulı** bir yimek olışdırılır.” (AMA: 177) = Bu da buğdaydan, nohuttan salçalı, az **sulu** bir yemek oluşturulur.

“Bin doguz yüz atmış yedi kahta **doğumluyum**.” (AMA: 206) = 1967, Kâhta **doğumluyum**.

“Evlendiğimden on iki gün sonra babam **rahmetli** oldu.” (AMA: 206) = Evlendiğimden on iki gün sonra babam **rahmetli** oldu.

+lIK, +lIh, +nIh:

Genellikle adlardan ve sıfatlardan adlar türeten ek, çok işlek ve kapsamlı olup asıl işlevinin eklendiği kelimeye "tahsis, bir şey için" anlamı veren adlar türetmektir. Soyut adları, meslek adları, renk adları, eşya adları yapmak ekin başlıca görevlerindendir. [33]

+lIK:

Ekin sonundaki "K" ünsüzü ise tonlulaşarak h ve g'ye dönüşür. Güneydoğu Anadolu'nun bütün ağızlarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır:

"Evde millet gelip gidecah ya baş saglıgı dileceh ya ta'ziye dileceh herkez cenaze **hazırlığından** ugraşi." (SMA: 116) = Evde millet gelip gidecek, ya baş sağlığı ya taziye dileyecek, herkes cenaze **hazırlığıyla** uğraşıyor.

"Asri **mezarlığa** efnettihten sora herkez geli cenaze evine orda bi fatiha ohi." (SMA: 116) = Asri **mezarlığına** defnettikten sonra herkes gelip cenaze evine orada bir fatiha okuyor.

"Bele güzel bi **düzlik** yerler bulındıgı zaman durarlardı halay çekellerdi." (SMA: 119) = Böyle güzel bir **düzlük** yer bulunduğu zaman durup halay çekerlerdi.

"Demlikte çay aldı yar." (SMA: 128) = Yar **demlikten** çay aldı.

"Evcilik oyniyidıh, Allahım ele güzeldi ele güzeldi ki o zamanlar." (SMA: 139) = **Evcilik** oynadığımız o zamanlar öyle güzeldi ki.

"Allah'ım ne kadar güzel bir **çocuhlugumuz** olmuştu." (SMA: 142) = Allah'ım ne kadar güzel bir **çocukluğumuz** olmuştu.

"Sen diyi evin **temizligını** yapacahsan." (DA: 63) = Sen evin **temizliğini** yapacaksın, diyor.

"Sen çoktandır çekişen bu **hastelıgi**." (DA: 75) = Sen uzun zamandır bu **hastalığı** çekiyorsun.

[33] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s.135.

“Eyilıh yapmah, **kötülıga** karşi **kötülıh** herkesin işi, **kötülıga** karşı **eyilıh** mert insanın işi.” (DA: 82) = **Kötülüğe** karşı **kötülük** yapmak herkesin işi, **kötülüğe** karşı **iyilik** yapmak ise mert insanların işidir.

“Komşulug yapidilar, suhbet edidiler.” (DA: 89) = **Komşuluk** yapıyordular, sohbet ediyordular.

“Artuh giderdiler el öperdiler, **bayramlıg** alırdilar.” (DA: 94) = Artık el öpmeye giderdiler, **bayramlık** alırdılar.

“Bi **misafirlıga** giderdin, bi fincan kahve verirdiler, şeker bile vermezdiler.” (DA: 94) = Bir **misafirliğe** gittiğinde bir fincan kahve verirdiler, şeker bile vermezdiler.

“Diyarbakır’da **sitajerlıgını** göridi.” (DA: 105) = **Stajyerliğini** Diyarbakır’da görüyordu.

“Dügünden sora hadi **askerlıgi** geldi.” (DA: 105) = Düğününden sonra **askerlik** zamanı geldi.

“Zaten gülmemiştim ki **çocuklugumdan** gülmemişem.” (DA: 110) = Zaten **çocukluğumdan** bu yana gülmemiştim.

“E bunnarın hepi **müslümanlıgın** vermiş oldugi…” (DA: 114) = Bunların hepsi **müslümanlığın** vermiş olduğu…

“Hastedır, deyi hasteyem, nefes **darlıgi** var bende.” (DA: 117) = Hastadır, diyor ki bende nefes **darlığı** var, hastayım.

“Bah ben Cuma akşamidır gidiyem **mezerliga**.” (DA: 122) = Bak, cuma akşamıdır, ben **mezarlığa** gidiyorum.

“Atımın **başlıgi** yoh

Cebimin **harçlıgi** yoh

Seni almiyacagam

Babamın **hoşlıgi** yoh.” (DA: 128) = Atımın **başlığı**, cebimin **harçlığı** yok, seni almayacağım, babamın gönlü yok.

“Pencereden yar bahi

Elinde çorap dohi

Şu kızın **güzellıgi**

Beni candan yahi.” (DA: 131) = Yar pencereden bakıyor, elinde çorap dokuyor, şu kızın **güzelliği** beni candan yakıyor.

“Içtıgi zaman siye hoş geli, **açlıgı susızlıgı** göttırecah şekilde o keder datlı hoş geli.” (UMA: 144) = İçtiğiniz zaman **açlığı**, **susuzluğu** götürecek şekilde size o kadar çok tatlı, hoş geliyor.

“Her tükenın ögıne bi zabıta tiksey zalım **zalımlıgını** yapar.” (UMA: 156) = Her dükkânın önüne bir zabıta diksen, zalim yine **zalimliğini** yapar.

“Dedi bu bi **senelik** deil dedi.” (AGA: 119) = Bu bir **senelik** değil, dedi.

“Ondan bi sene evvel olanlar **hocalık imamlık** görev veriyolardı, onların bizim o şeye geldi kahtı.” (AGA: 121) = Bundan bir sene önce mezun olanlara **hocalık, imamlık** görevi veriyorlardı, bizim döneme gelince kalktı.

“Sonunda birinde iki **yıllıgı** dutturdu, iki **yıllıga** da gendi getmedi.” (AGA: 121) = En sonunda iki **yıllığı** tutturdu, ama iki **yıllığa** da kendisi gitmedi.

“Zaten küçük baş **hayvancılık** yasahlandı.” (AGA: 122) = Zaten küçükbaş **hayvancılık** yasaklandı.

“Asgerliimi İstanbul’da yaptım.” (AGA: 123) = **Askerliğimi** İstanbul’da yaptım.

“Emekliliginen yetinen insanlar çok, zaten ellı hanelik köyümüz var.” (AGA: 124) = **Emeklilik** maaşıyla yetinen insanlar çok, zaten elli hanelik köyümüz var.

“Dostluh güzellig, hatır gönül her şey onnarnan getti.” (AGA: 134) = **Dostluk**, **güzellik**, hatır gönül her şey onlarla gitti.

“Ben köyde çoh **muhtarlık** yaptım, bahçe ediyodum, pancar da ediyodum.” (AGA: 141) = Ben köyde çok **muhtarlık** yaptım, bahçe ekiyordum, pancar da ekiyordum.

“Ben **muhtarlık** yaptım, muhtarlarında başkanıydım.” (AGA: 142) = Ben muhtarlık yaptım, **muhtarların** da başkanıydım.

“Hırsızlık eden de yok, **sahtekârlık** eden de yok, **dolandırıcılık** eden yok öle bi şeyimiz olmadı.” (AGA: 144) = **Hırsızlık**, **sahtekârlık**, **dolandırıcılık** eden yok, öyle bir şeyimiz de olmadı.

“Asgerliim yirmi dört ay iki yıl yaptık.” (AGA: 144) = **Askerliğimi** iki yıl yaptım.

“Geldiler, dediler ki bunların kökü geçer bu **hastalıa** çare yoh dediler.” (AGA: 145) = Geldiler, dediler ki bunların kökü geçer, bu **hastalığa** çare yok, dediler.

“Daha babam diyo ben asgersem **asgerlikten** korhmam giderim.” (AGA: 147) = Babam, ben askersem **askerlikten** korkmam giderim, diyor.

“Meyvacılık su yok ki olsun.” (AGA: 153) = Su yok ki **meyvecilik** olsun.

“Hayır, altı **aylıgımmışım** ölmüş.” (AGA: 155) = Hayır, altı **aylıkmışım,** ölmüş.

“He **senelik** iki buçuk kaıt o zaman bu para eyi paraydı.” (AGA: 155) = **Senelik** iki buçuk kâğıt, o zamanlar da bu para iyi bir paraydı.

“Şu dagın başında **çifçilik** var, öküzünen yatardın yalanız.” (AGA: 163) = Şu dağın başında **çiftçilik** var, öküzle yalnız yatardın.

“He bizde düştü **asgerlik** yirmi altı ay yaptım.” (AGA: 165) = Evet, bizde düştü, yirmi altı ay **askerlik** yaptım.

“Ben yedi **aylık** oldum o terhis oldu geldi bu evını yaptı.” (AGA: 165) = Ben yedi **aylık** oldum, o terhis oldu, geldi bu evini yaptı.

“Topla beraber **uzunlugu** on altı metreydi.” (AGA: 175) = Top ile beraber **uzunluğu** on altı metreydi.

“Tabi, yok bizim harmanlıda çok, yok biz de **bagcılık** meşhurdur.” (AGA: 178) = Tabii, bizim Harmanlı’da çok, bizde **bağcılık** çok meşhurdur.

“Eyitim fakültesini açık öretimden bitirdik, **müfettişlik** sınavını kazandım.” (AGA: 181) = Eğitim Fakültesini açık öğretimden bitirdik, **müfettişlik** sınavını kazandım.

“Ben zaten köpek **hastalından** çelkiyorum on senedir.” (AGA: 183) = Ben zaten on senedir köpek **hastalığından** çekiyorum.

“Böyle şeyler var köylerde ben **kolaylıklar** diliyorum.” (AGA: 183) = Köylerde böyle şeyler var, ben **kolaylıklar** diliyorum.

“Bagcılık var, **fıstıkçılık** var, yuharda yohta, aşşaı da esgi yerde var.” (AGA: 186) = **Bağcılık**, **fıstıkçılık** var, yukarda yok da, aşağıda eski yerde var.”

“Bizim **birliimiz** at **birligiydi**.” (AGA: 186) = Bizim **birliğimiz** at **birliğiydi.**

“A onu görmedik ele derler **rahmetlig** babam vurmuştu.” (AGA: 189) = Onu görmedik, öyle derlerdi, **rahmetlik** babam vurmuştu.

“Sanatın hemen hemen ermenilerin elindeydi, **deirmençilik** günahıdı.” (AGA: 201) = Sanat hemen hemen Ermenilerin elindeydi, **değirmencilik** günah idi.

“Devlet su işlerinden beraber **arkadaşlık** yaptık.” (AGA: 204) = Devlet su işlerinde beraber **arkadaşlık** yaptık.

“On yedi **günlük aclık** hayatım var.” (AGA: 208) = On yedi **günlük açlık** hayatım var.

“Asgerdik, benim on beş **günlük** sivil hayatım oldu.” (AGA: 20) = Askerdik, askerde benim on beş **günlük** sivil hayatım oldu.

“Üc gün **dilencilik** hayatım oldu.” (AGA: 209) = Üç gün **dilencilik** hayatım oldu.

“Bugday, nohut **bekçiligi** yaptım.” (AGA: 212) = Buğday, nohut **bekçiliği** yaptım.

“Evet **ecemiligi** amasyada gördüm.” (AGA: 215) = Evet, Amasya’da **acemiliği** yaptım.

“He evet elı dutmayan varsa bahım **aylıgı** veriyo.” (AGA: 216) = Evet, eli tutmayan varsa, bakım **aylığı** veriyor.

“Asgerlii de acemi **birlini** manisada batı kışla da usta **birliini** de istanbul sarayburnunda müze yoh mu müzenin içinde yaptım.” (AGA: 224) = **Askerlikte**; acemi **birliğini** Manisa’da batı kışlada, usta **birliğini** de İstanbul Sarayburnu’nda müzenin içinde yaptım.

“Parayı da o verirdi, bız onun **karşılıgını** sora karşılardıh.” (BA: 86) = Parayı da o verirdi, biz ise onun **karşılığını** sonra karşılardık.

“Sünnette bızde **kirvelik** oliyıh.” (BA: 90) = Sünnette biz de **kirvelik** oluyoruz.

“Valle özlerını heppi yükünnen barabar bindirdim, geldım tam **mezarlıgın** oriye.” (BA: 104) = Valla kendilerini tüm yüküyle beraber bindirdim, tam **mezarlığın** oraya geldim.

“ Dedi ya Rabbi, bu adam dedi **darlık** görmiye, darda kalmiya.” (BA: 104) = Ya Rabbi, bu adam **darlık** görmesin, darda kalmasın, dedi.

“Askerlıgı bin dokkuz yüz atmış dokkuzda Manisa’da yaptım.” (BA: 116) = **Askerliğimi** bin dokuz yüz atmış dokuzda Manisa’da yaptım.

“Askerlıg kolay geçti benım için.” (BA: 117) = **Askerlik** benim için kolay geçti.

“Eskiden kaynana geline **zalımlıg** edidi.” (BA: 117) = Eskiden kaynana, geline **zalimlik** ediyordu.

“Eskiden böle **şeytanlıg** yoh idu.” (BA: 117) = Eskiden böyle **şeytanlık** yoktu.

“Kıtlıg orda kalsın, yani **kıtlıg** olmadıgı zaman de bugda ekmegi az az yiyordular.” (BA: 119) = **Kıtlık** orda kalsın, **kıtlık** olmadığı zamanlarda da buğday ekmeğini az yiyordular.

“O zaman kaynanam **rahmatlık** dedi kızım korkma, korkma dedi.” (KA: 442) = O zaman **rahmetlik** kaynanam dedi ki kızım korkma, korkma dedi.

“Ben şindi hamile oldum mu dört aylık karnımda oldukdan sona bene bir **sarılık** gelordu.” (KA: 442) = Ben şimdi dört aylık hamile olduğumda bana bir **sarılık** geliyordu.

“Babam **rahmatlık** da kadı camisinin yanında karpuz satollar.” (KA: 447) = **Rahmetlik** babam da Kadı Camisi’nin yanında karpuz satıyordu.

“Bir **gayalık** yere oturmuş, of of demiş.” (KA: 448) = Bir **kayalık** yere oturmuş, of of demiş.

“Çok kötü günner geçirdik, **çocuklugumuz** beyle **rezillikti**.” (KA: 448) = Çok kötü günler geçirdik, **çocukluğumuz** böyle rezillikti.

“Gız anasına da bir **elbiselik** almış.” (KA: 479) = Kız annesine de bir **elbiselik** almış.

“Hemen medini’ye getdik, oh çok güzel, orda bi şey bulduk, bi **kiralık** ev bulduk, oturduk orda.” (GMA: 164) = Hemen Medine’ye gittik, çok güzel bir **kiralık** ev bulduk, oturduk.

“Niye nolmuş ki dedim ben de, **garşılık** bile vermedi.” (GMA: 165) = Ben de niye ne olmuş ki dedim, **karşılık** bile vermedi.

“Yahudilerden da çok onnar ermeniler **guyumçuluknan**, **sarraflıknan** uraşıllardı.” (GMA: 182) = Yahudilerden daha çok Ermeniler **kuyumçulukla**, **sarraflıkla** uğraşırlardı.

“Yanı **evcilig** oynardık köfde yorur yirdi gızlar yani.” (GMA: 243) = **Evcilik** oynardık, kızlar köfte yoğurur yerdi.

“Ahşam olır dev eve gelir ki gülizar güççik çocıhlar gibi **evcilik** oynor.” (AMA: 157) = Akşam olur, dev eve gelir ki Gülizar küçük çocuklar gibi **evcilik** oynuyor.

“Oğlan evı götıror diye bı fisdanlıh verirdı ya bı **terlik** verırdı.” (AMA: 176) = Oğlan evi götürüyor diye ya bir fistanlık ya da bir **terlik** verirdi.

“Şenlikler gurılmış yimekler bişmiş.” (AMA: 179) = **Şenlikler** kurulmış, yemekler pişmiş.

“İnsanlığın şeyi budır şartı insan olmıyanı nedeyceksin çekip vureceksın.” (AMA: 184) = **İnsanlığın** şartı budur, insan olmayanı ne yapacaksın, çekip vuracaksın.

“Onnarın cilvesi çoh olır gel **birligde** gideh.” (AMA: 191) = Onların cilvesi çok olur, gel **birlikte** gidelim.

+lIh:

Tüm ağızlarda örneklerine rastlanmaktadır:

“O demiş gel buraya burasi **gülük gülistanlıhtır**, ağaçtır.” (SMA: 146) = (gülük< gül+lük) = O buraya gel, burası **güllük gülistanlıktır**, ağaçtır, demiş.

“Yahınları kimi altın göttiri kimisi **elbeselih** göttiri.” (SMA: 115) = Yakınların kimi altın götürüyor, kimisi **elbiselik** götürüyor.

“Başlıh parası vardı şindi yine var.” (SMA: 118) = **Başlık** parası vardı, şimdi yine var.

“Hoca ben sana **askerlih** anımı anlatim.” (SMA: 123) = Hoca ben sana **askerlik** anımı anlatayım.

“Biz o gece walla işte Rum sınıriydi bele **agaçlıh** bi yerdi.” (SMA: 125) = Biz o gece valla Rum sınırındaydık, böyle **ağaçlık** bir yerdi.

“O ki **yolcilıh** yapidıh, oyin oyniyidih, evcilıh oyniyidıh.” (SMA: 138) = O ki **yolculuk** yapıyor, oyun ve evcilik oynuyorduk.

“Şimdi bu kalenin güzellerindenim **gelinlıhle** inmeyi pilanlıyidım.”(SMA: 141) = Şimdi bu kalenin güzellerindenim, **gelinlikle** inmeyi planlıyordum.

“Soba yohti, kışın bele mesela diyeh ki yarım metre yani iki karış en az iki karıç **yükseklıhte** idi.” (SMA: 158) = Soba yoktu ve kışın diyelim ki yarım metre yani en az iki karış **yükseklikteydi**.

“Bu kış **hazırlıhları** en başta şeyden başlardi.” (SMA: 160) = Kış **hazırlıkları** en başta şeyden başlardı.

“Yani namaza bi **hazırlıh** yapın.” (SMA: 162) = Yani namaza bir **hazırlık** yapın.

“Kızda bi **mehçuplıh** bi mehçup bahi.” (SMA: 163) = Kızda bir **mahcupluk** var, mahcup bakıyor.

“Ben çocıhtım, işte o **çocuhluh** zamanında, gelidiler.” (SMA: 163) = Ben çocuktum, işte o **çocukluk** zamanında geliyordular.

“Padişahlıh paşalıh veri.” (SMA: 169) = **Padişahlık, paşalık** veriyor.

“Fahat benim kızımda bi **ugursuzluh** var ki, kimnen evlense kocasi o gece öli.” (DA: 74) = Fakat benim kızımda bir **uğursuzluk** var ki, kiminle evlense kocası o gece ölüyor.

“Bunnar ele birbirlerini çoh sevilermiş, ele çok sevilermiş, ele mutlularmiş ki, bu **mutluluhtan** bi nur topi gibi bi kız çocugi dünyaya gelmiş.” (DA: 79) = Bunlar öyle birbirlerini çok seviyorlarmış, mutlularmış ki, bu **mutluluktan** nur topu gibi bir kız çocuğu dünyaya gelmiş.

“Derken adamın kalbine **kötüluh** dogmuş.” (DA: 83) = Derken adamın kalbine **kötülük** doğmuş.

“Çocıh **şoförlıh** yapi, çalişi.” (DA: 63) = Çocuk **şoförlük** yapıyor, çalışıyor.

“Benım iki **günlıh** ömrüm vardır, siz kötü olmayın.” (DA: 65) = Benim iki **günlük** ömrüm vardır, siz kötü olmayın.

“Ana sen ban heç **eyilıh** etmemişsen deyi ana o zaman.” (DA: 65) = O zaman anne sen bana hiç **iyilik** etmemişsin, diyor.

“Bi inşa’ta gidi, **amelelıh** yapi falan.” (DA: 66) = Bir inşaata gidiyor, **amelelik** falan yapıyor.

“O devirde de **hırhızlıh** büyüg bi suç, çok büyüg bi suç.” (DA: 68) = O devirde de **hırsızlık** büyük bir suç, çok büyük bir suç.

“Boynan hayran olum, pırlanta **gerdanlıh** yakışır.” (DA: 75) = Boynuna hayran olduğum, pırlanta **gerdanlık** yakışır.

“Bi gün bi ince **hastalıh** karısını sarmiş.” (DA: 79) = Bir gün karısını bir ince **hastalık** sarmış.

“Oni yediremimiş, geydiremimiş, **pislıh** içinde kalmiş.” (DA: 79) = Onu yedirememiş, giydirememiş, **pislik** içinde kalmış.

“Üç **agırlıh** birden olunca diy yürüyemez.” (DA: 83) = Üç **ağırlık** birden olunca yürüyemez, diyor.

“Dört, iki, üç **ekmeklıh** bi hamur yogurmişam.” (DA: 87) = İki, üç, dört **ekmeklik** bir hamur yoğurmuşum.

“Bi leğen böle iki üç **tenekelih**, dört beş tenekelih bir legen.” (DA: 90) = Böyle iki, üç, dört, beş **tenekelik** bir leğendir.

“Evelden Ramazan’a kalırdı bi hafta, **temizlih** yapardılar, çamaşır yıhardilar, hemama giderdiler.” (DA: 93) = Önceden ramazana bir hafta kalırdı, **temizlik** yapardılar, çamaşır yıkardılar, hamama giderdiler.

“Ondan sora gelirdiler eve, **söhürlıh** hazır ederdiler.” (DA: 93) = Daha sonra eve gelirdiler, **sahurluk** hazır ederdiler.

“Cuma günleri sebah gelidiler **mezarlıhta** birer Fatiha ohidıh.” (DA: 97) = Cuma günleri sabah geliyordular, **mezarlıkta** birer Fatiha okuyorduk.

“Hoşti, **yeşıllıhti**.” (DA: 97) = Hoştu, **yeşillikti**.

“Kahdi Allah herife bi **hastelıh** verdi, ayağı kesildi.” (DA: 110) = Allah adama bir **hastalık** verdi, ayağı kesildi.

“Mardın ki burdadır, iki **adımlıh** yerdır.” (DA: 115) = Mardin ki burdadır, iki **adımlık** yerdir.

“Kimi **hamallıh** yapidi, kimi hayvan bazarına gididi, kimi **fırınçilıh** yapidi, kimi **odınçilıh** yapidi.” (DA: 119) = Kimi **hamallık,** kimi **fırıncılık,** kimi **odunculuk** yapıyordu, kimi de hayvan pazarına gidiyordu.

“Zenginlıh var, variyeti çohtur.” (DA: 123) = **Zenginlik** var, varlığı çoktur.

“İşçilıh oldıgı üçin hem ümri de gendi de kalın bakır oldıgı üçun ümri uzundır.” (UMA: 129) = Hem **işçilik** olduğu için hem de kalın bakır olduğu için ömrü uzundur.

“Yani çoh güzel **fistıhçılıh** var ama devlet destekliyemedi.” (AGA: 125) = Çok güzel **fıstıkçılık** var, ama devlet destekleyemedi.

“Satan o dohsan sekiz yaşında o daha yimi sene **muhıtarlıh** yaptı çoh urgaştı.” (AGA: 166) = 20 sene **muhtarlık** yaptı, çok uğraştı, zaten şuan doksan sekiz yaşındadır.

“Garanlıh dereye gidersin niye **garanlıh** derler.” (AGA: 185) (garanlıh<karangu+lık) = **Karanlık** dereye gidersin, niye **karanlık** derler?

“Esgi **susuzluh** çekiyolarmış o yüzden oraya gecmişler.” (AGA: 193) = Eskiden **susuzluk** çekiyorlarmış o yüzden oraya geçmişler.

“Esgiden o da bunun gaynanası esgiden daşlarnan **yunluh** yaparmış.” (AGA: 199) = Eskiden bunun kaynanası taşlar ile **yünlük** yaparmış.

“He tabi tabi zor **muhtarlıh** bizim köde.” (AGA: 218) = Tabii, bizim köyde **muhtarlık** zordur**.**

“İki üc sene burda **ormancılıh** var.” (AGA: 219) = Burda iki, üç sene **ormancılık** vardır.

“Köyümüz gözel eme çok evvel perişan **fıkaralıh** vardı.” (AGA: 220) = Köyümüz güzeldir, ama çok evvel perişan bir **fakirlik** vardı.

“Yaramazlıh yapidıh.” (BA: 86) = Biz **yaramazlık** yapıyorduk.

“Ben diyem belki **başlıh** haramdır.” (BA: 89) = Ben diyorum belki **başlık** parası haramdır.

“Anam diyidi **rahmetlıh**, benne baban gididıh arpa biçmeye.” (BA: 90) = **Rahmetlik** annem diyordu, benle baban arpa biçmeye gidiyorduk.

“Başlıh oldugi zaman ne gelseydi gene o pere kıza aittı.” (BA: 92) = **Başlık** parası alındığı zaman ne gelseydi yine o para kıza aitti.

“Bızde de **düşmanlıh** yohtur.” (BA: 99) = Bizde de **düşmanlık** yoktur.

“O zaman **kirvelıh** mesela o çocugun parasını veriyordu.” (BA: 101) = O zaman **kirvelik mesela** çocuğun parasını veriyordu.

“Ben ne **adamlıh** ettim, siz ne çektirdiniz bana?” (KA: 473) = Ben size ne **adamlık** ettim, siz ise bana ne çektirdiniz?

“Başıgıltına bi sogan bi **nazarlıh** tabi bu **nazarlıh** oğlan olırsa taharlardı ha.” (AMA: 176) = Başının altına bir soğan bir **nazarlık,** tabii bu **nazarlık** oğlan olursa takarlardı.

“Ayrımcılıh olmadan gadınlı erkeli oynarız.” (AMA: 220) = **Ayrımcılık** olmadan kadınlı erkekli oynarız.

“Kimine elbise kimine **namazlıh** verordım.” (AMA: 229) = Kimine elbise kimine **namazlık** veriyordum.

“Ben orda altı yedi sene **garsonlıh** yaptım.” (AMA: 230) = Ben orda altı, yedi sene **garsonluk** yaptım.

“Bunnarı **doğrılıh** için yapdı ha.” (AMA: 274) = Bunları **doğruluk** için yaptı.

+nIh:

+nIh biçimine ise sadece DA’da rastlanmaktadır:

“Gidecahtıh gece **karannıhta** ne isterse olsun.” (DA: 88) (karanlıh< karangu+lık) = Gece **karanlıkta** ne olursa olsun gidecektik.

+mAn:

İşlek olmayıp az örneği olan bu ek isimden isim yapan bir ektir. İsimlerden sıfat türetir. Bu ek, eklendiği sıfata "abartma, aşırılık" anlamı katar.[34]

Az sayıda bulunan ekin örneğine UMA, AMA, DA'da rastlanmayıp SMA, AGA, KA, GMA ve BA'da aşağıda verilen sözcüklerde rastlanmıştır:

"Ordan **uzman** çavuş geldi." (SMA: 125) = Oradan **uzman** çavuş geldi.

"Ele Rambo gibi bi adamdır. Beyaz saçlı, elinde **kocaman** bi taşiyi." (SMA: 139) = Öyle Rambo gibi bir adamdır. Beyaz saçlı, elinde **kocaman** bir şey taşıyor.

"Arkasında o düzlükte işte oraya gittik ben **kocaman** adamım çocuklar küçükken okula gelmişler." (AGA: 180) = Arkasında o düzlükte işte oraya gittik, ben **kocaman** adamım, çocuklar küçükken okula gelmişler.

"O **direkman** cankaraya gider valla vardır, gölbaşına otuz otuz beş vardır." (AGA: 194) = O **direkt** Cankara'ya gider, Gölbaşına otuz, otuz beş dakika vardır.

"Bir **kocaman** bir ev mi deyim, dag mı deyim, sen ora bir yere gidicin, **kocaman** daglık bir yere gidicin." (KA: 457) = **Kocaman** bir ev mi diyeyim, dağ mı diyeyim, sen orada bir yere **kocaman** dağlık bir yere gideceksin.

"De hadi en kızım, en aşagı, niye enmon? Sene **kocaman** dana verdim, der." (KA: 462) = Hadi in kızım, in aşağı, niye inmiyorsun? Sana **kocaman** dana verdim, der.

"E onnar da zaten **göçmen** kimi getmişler." (GMA: 156) = Zaten onlar da **göçmen** gibi gitmişler.

"Macir, biz bırda macirlere bu **göçmenlere** sölidıh Bulgaristan'dan gelen." (BA: 108) = Macir, biz burda Bulgaristan'dan gelen bu **göçmenlere** söylüyorduk.

+(I)ncI:

[34] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 137.

Bu ek sayı adlarına eklenerek sayı sıfatı yapan işlek bir ektir. Bu ek incelenen ağızların tümünde görülmüştür. Ek düz ve yuvarlak sesli olarak kullanılmıştır:

"Artık **yeddinci** seferde gelir bahar ki ismail aleyhiselam aglarken aglarken bele ayağını yere…" (UMA: 143) = Artık **yedinci** seferde gelir bakar ki İsmail aleyhiselam ağlarken böyle ayağını yere…

"İkinci bi tepsiyi alacagız o kedayifi böle ters çewürecegız." (SMA: 201) = **İkinci** bir tepsiyi alacağız, o kadayıfı böyle ters çevireceğiz.

"Üç dört günden sora, **ikinci** bi kuwet istiyolar." (SMA: 224) = Üç dört günden sonra, **ikinci** bir kuvvet istiyorlar.

"Gine **üçünci** gece oli, gönderi." (DA: 78) = Yine **üçüncü** gece oluyor, gönderiyor.

"O **ikinci** karının ogli beyaz oli, **birinci** padişahın oglinin karısının da simsiyah oli." (DA: 79) = O **ikinci** kadının oğlu beyaz, **birinci** padişahın karısının oğlu da simsiyah oluyor.

"Üçüncide başka bi taraftan koşuşturi." (DA: 83) = **Üçüncü** de başka bir taraftan koşuşturuyor.

"Mahlenin böyigi **ikinci** şahıs Hacı Salih'ti, o da hacidi." (DA: 95) = Mahallenin büyüğü olan **ikinci** şahıs Hacı Salih'ti, o da hacı idi.

"Üçinci gece ahşam üsti bu adam çoh fena oldi." (DA: 123) = **Üçüncü** gece akşamüstü bu adam çok fena oldu.

"Aynen yirmi gün gecti yirmi **birinci** gün birez canlanmaya başladı." (AGA: 120) = Aynen yirmi gün geçti, yirmi **birinci** gün biraz canlanmaya başladı.

"Burda göksu bizim köün üst tarafını çeviriyo, üst tarafını böle tam **dördüncü** tarafta da bi akarsu bi dere var." (AGA: 124) = Göksu bizim köyün üst tarafını çeviriyor, üst tarafını böyle tam **dördüncü** tarafta da bir akarsu, bir dere var.

"Yirmi günde **ikinci** snıfta okuduk, ondan sona bizi üçe geçirdiler." (AGA: 181) = Yirmi günde **ikinci** sınıfta okuduk, ondan sonra bizi üçe geçirdiler.

“Saglık nedeniyle on **birinci** ayın on beşinde emekli oldum.” (AGA: 181) = Sağlık nedeniyle on **birinci** ayın on beşinde emekli oldum.

“Üçüncü günü ancah dönerim.” (AGA: 198) = **Üçüncü** günü ancak dönerim.

“Onlar **ikinci** dünya savaşından bu yana candarmadan başka asger tanımaz.” (AGA: 207) = Onlar **ikinci** dünya savaşından bu yana jandarmadan başka asker tanımaz.

“Ne diyim, hizmeti bin doguz yuz seksen sekizde lise **birinci** sınıfta tanıdım.” (AGA: 210) = Ne diyeyim, hizmeti bin dokuz yüz seksen sekizde lise **birinci** sınıfta tanıdım.

“Gölbaşı lisesinde lise **birinci** sınıfta tanıdım hizmeti.” (AGA: 210) = Hizmeti Gölbaşı lisesinde lise **birinci** sınıfta tanıdım.

“Abi lise **birinci** sınıftaydım vakıf ço hoşuma gitti.” (AGA: 213) = Abi lise **birinci** sınıftaydım, vakıf çok hoşuma gitti.

“Bir gün ovine mısafır oli, **ikinci** günü kaldırıyıh mısafırı.” (BA: 89) = Bir gün evine misafır oluyor, **ikinci** günü misafiri kaldırıyoruz.

“Bin dokkuz yüz yetmiş dörtte, on **bırıncı** ayın beşinde. (BA: 118) = Bin dokuz yüz yetmiş dörtte, on **birinci** ayın beşinde idi.

“Dedi **üçüncü** hudbede de saz çalacahsan.” (BA: 127) = **Üçüncü** hutbede de saz çalacaksın, dedi.

“Üçüncü cuma oldu avrat dedi vallahi bu zalım her işi yapacah.” (BA: 128) = **Üçüncü** cuma oldu, avrat vallahi bu zalim her işi yapacak, dedi.

“İkinci aylıgını doldurmuş, ustasının yanına getmiş.” (KA: 459) = **=İkinci** aylığını doldurmuş, ustasının yanına gitmiş.

“Şindi dana derisi derilerin içinde **birinci** dana derisi.” (KA: 466) = Şimdi dana derisi, derilerin içinde **birinci** dana derisidir.

“Ben **dördüncüsüym** galiba.” (GMA: 157) = Ben galiba **dördüncüsüyüm**.

“Benim bök gız ilkohul **beşinci** sınıfdı.” (GMA: 163) = Benim büyük kız ilkokul **beşinci** sınıftı.

“Ellibeşin **onuncu** ayında da teris olduk.” (GMA: 181) = Elli beşin **onuncu** ayında da terhis olduk.

“Birinci birinci sandalıya **ikinci** sandalıya geşti **üçüncü** sandalıyaya otırdı.” (AMA: 185) = **Birinci birinci** sandalyeye, **ikinci ikinci** sandalyeye, **üçüncü üçüncü** sandalyeye oturdu.

“Nemrut dünyanın **sekizinci** harikalrından biridir.” (AMA: 224) = Nemrut dünyanın **sekizinci** harikalarından biridir.

“Şerbetın içinde bizim oranın kergeri bazı yerlerde **doggızıncı** aya girdi mi yapıyolardı.” (AMA: 243) = Şerbetin içinde bizim oranın kengeri var, bazı yerlerde **dokuzuncu** aya girdi mi yapıyorlardı.

“Sekizinci eve gideceğım ben gerı döndüm vermıyorlar.” (AMA: 297) = **Sekizinci** eve gideceğim, ben geri döndüm, vermiyorlar.

+ndİ:

İşlek olmayıp örnekleri bir ikiyi geçmeyen isimden isim yapan bir ektir. Ağızlarda sadece “ikindi” kelimesinde görülmektedir. GMA’da ise örneğine rastlanmamaktadır:

“O geliyor waiz weriyor, **ikindi** oluyor, **ikinde** namazi kıldıhtan sora watandaş tezahurat ediyor.” (SMA: 178) = O geliyor, vaaz veriyor, **ikindi** oluyor, **ikindi** namazı kıldıktan sonra vatandaş tezahürat ediyor.

“Ey ne bileyim, çamaşır güni olaydi kahacahtıh, **ikindi** vahti odunlarımızi çıharacahtıh.” (DA: 90) = Ne bileyim, çamaşır günü olsaydı kalkacaktık, **ikindi** vakti odunlarımızı çıkaracaktık.

“Benim nenem dedi ya haci sen, ben çog eyi hatırliyem bele **ikindiden** sora gec vahıt, dar, hani biz dar vahıt deyidıhi **ikindinen** mogrıb arasi, dediler dar vahıtta geldi.” (DA: 96) = Benim nenem ya hacı sen, ben çok iyi hatırlıyorum, böyle **ikindiden** sonra geç vakit, dar, hani biz dar vakit diyorduk, **ikindiyle** akşam arası, dar vakitte dediler, dedi.

“İkindi nemazına gömdiler.” (DA: 107) = **İkindi** namazında gömdüler.

“Yimekten soyra **ikındı** zamanı, **ikındıden** evel “duvah kaçırma derler.” (UMA: 199) = Yemekten sonra **ikindi** zamanı, **ikindiden** evvel “duvak kaçırma” derler.

“Ahşamnan çıkardıh o surfaz köyüne **ikindiledi** varırdık.” (AGA: 117) = Akşamdan çıkardık o Surfaz köyüne **ikindide** varırdık.

“İkindi namazına başlıyok onun için aramıştm.” (AGA: 180) = **İkindi** namazına başlıyoruz, onun için aramıştım.

“Burdan çihidıh bele **kindi** namazında, Batman’a gididıh hele şafak olmuyub.” (BA: 105) = Burdan çıkıyorduk, böyle **ikindi** namazında Batman’a gidiyorduk, hala şafak olmuyordu.

“Beklorum, gelen yok, öylen oldu gelen yok, **ikindin** oldu gelen yok.” (KA: 452) = Bekliyorum, gelen yok, öğlen oldu, gelen yok, **ikindi** oldu, gelen yok.

“Ölen olır tık tık eder, **ikindin** olır tık tık eder, ahşam olır tık tık eder, garandıh olır tık tık eder.” (AMA: 162) = Öğlen olur, tık tık eder, **ikindi** olur, tık tık eder, akşam olur, tık tık eder, karanlık olur, tık tık eder.

“Ele otıra otıra **ikindi** zamanı geliydim eve.” (AMA: 235) = Öyle otura otura eve **ikindi** zamanı geliyordum.

“İkindin oldugu zamanda aşşağıda ne varsa incirdir üzımdır neyin noksan ise onı yine yükı yüklerdı.” (AMA: 242) = **İkindi** olduğu zaman da aşağıda ne varsa incir, üzüm neyin yok ise onu yine yüklerdi.

+rA:

Bu ekte işlek olmayıp örnekleri bir ikiyi geçmeyen isimden isim yapan bir ektir. Ağızlarda sadece "sonra" kelimesinde görülmektedir:

"On iki seneden **sonra** görevli olarak İstanbul'a göndermişler." (DA: 103) = On iki seneden **sonra** görevli olarak İstanbul'a göndermişler.

"Sonradan caddeler kapandi." (DA: 104) = Caddeler **sonradan** kapandı.

"İkı gün, üç gün **soyra** üç kadın giderler, kızı isterler." (UMA: 193) = İki, üç gün **sonra** üç kadın gider, kızı isterler.

"Bi sahat **soyra** ikki sahat **soyra** gelıp gelını göttırecahlar." (UMA: 197) = Bir saat, iki saat **sonra** gelip gelini götürecekler.

"Yimegı yere tökerler ki birez **soyra** gene yiyecahlar." (UMA: 229) = Yemeği yere dökerler ki biraz **sonra** yine yiyecekler.

"Gidecagam, ikkı saat üç saat **soyra** gelecagam." (UMA: 230) = Gideceğim, iki, üç saat **sonra** geleceğim.

"Almanlar yapmış o zaman bizim köün insanları, çevre köün insanları **sonra** çalıştıgında para gazanmayı öreniyo." (AGA: 124) = Almanlar yapmış, o zaman bizim köyün ve çevre köyün insanları **sonra**dan çalıştığında para kazanmayı öğreniyor.

"Daha **sonra** asgere gittim." (AMA: 206) = Daha **sonra** askere gittim.

"Bi gırh beş dakga pişdikten **sonra** o patlıcanlarımızı dövıyorız üsdüne o patlıcanları ahdarıyorız." (AMA: 208) = Bir kırk beş dakika piştikten **sonra** o patlıcanlarımızı dövüyoruz, üstüne o patlıcanları aktarıyoruz.

"Bi gaş gün ele bir iki ay **sonra** bahdım ki içerım ağrıdı." (AMA: 235) = Bir kaç gün öyle bir iki ay **sonra** baktım ki içim ağrıdı.

"Anası da geldı arha gapıya girdi daha da çıhmadı **sonra** gapıda bekledim bekledım göremedım." (AMA: 267) = Annesi de geldi, arka kapıya girdi, daha da çıkmadı, **sonra** kapıda bekledim bekledim göremedim.

“O gadın da altı ay **sonra** öldı dior.” (AMA: 271) = O kadın da altı ay **sonra** öldü, diyor.

+sal:

İsimlerden sıfat türeten eklerdendir. Bu ek işlek olmayıp az sayıda örneği vardır. Bu ekin BA’da sadece bir örneğine rastlanmaktadır:

“Kumsal tarlalar, kuvatli yerlere ekidıler.” (BA: 115) = **Kumsal** tarlalara, kuvvetli yerlere ekiyordular.

+sIl:

İsimlerden benzerlik fiili türeten +sI- ekiyle fiilden isim türeten –l ekinin kaynaşmasından oluşan ektir.[35] İşlek olmayan eklerdendir. BA’da tek bir örneğine rastlanmaktadır:

“Var idu, fakir iduh, **yoksul** iduh, anamın kocası ölmüşti.” (BA: 113) = Vardı, fakirdik, **yoksul**duk, annemin kocası ölmüştü.

+sIz:

İsimlerden “yokluk, bulunmama, eksiklik” bildiren bir ektir.+lI, +lU ekinin karşıtıdır.[36] Çok işlek bir ektir. İncelenen ağızların tümünde örnekleri görülmektedir:

“Şindi zamanın birinde, **ıssız** bi dag başinda, bi dayinan yeğen yaşimiş.” (DA: 68) = Şimdi zamanın birinde, **ıssız** bir dağ başında, bir dayıyla yeğen yaşıyormuş.

“Bi kapıyi çali, işte Allah için ben yoldan geliyem, yorgunam, acam, **uykusuzam**, beni misafır edin.” (DA: 69) = Bir kapıyı çalılıyor, işte Allah için ben yoldan geliyorum, yorgunum, açım, **uykusuzum**, beni misafir edin.

“Gidi bi kapiyi çali, bahi ele **sükümsüz** bi kari çıkti ki dişari.” (DA: 69) = Gidiyor, bir kapıyı çalıyor, bakıyor, böyle **suratsız** bir kadın dışarı çıktı.

[35] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 140.
[36] Ali Akar, **Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş,** Ötüken Yay. , İstanbul 2018, s. 131.

“Deyi yav bu da samani çok sevi **namussuz**.” (DA: 71) = Yav bu **namussuz** da samanı çok seviyor, diyor.

“Yav deyi ele **korhusuzdur**, böle kükredıgi zaman yer yerinden oynar.” (DA: 71) = Yav öyle **korkusuzdur**, böyle kükrediği zaman yer yerinden oynar, diyor.

“Fahat benim kızımda bi **ugursuzluh** var ki, kimnen evlense kocasi o gece öli.” (DA: 74) = Fakat benim kızımda bir **uğursuzluk** var ki, kiminle evlense kocası o gece ölüyor.

“Bu ev böle rezil olmiş, **karısız** kalmışam.” (DA: 76) = Bu ev böyle rezil olmuş, **karısız** kalmışım.

“İşte bak ele erkegler var **bahtsız**.” (DA: 77) = İşte bak, öyle **bahtsız** erkekler var.

“Ben **sahipsiz** biriyem.” (DA: 80) = Ben **sahipsiz** biriyim.

“Ben dari dünyada gezmişim, senden **dertsiz** kimseyi görmemişim.” (DA: 83) = Ben dünyada gezmişim, senden **dertsiz** kimseyi görmedim.

“Yani sizin bu mahlez bu kadar **beceriksizdır**, bu kadar **sa’apsizdır**, bu kadar **kimsesizdir**? (DA: 97) = Yani sizin bu mahalleniz bu kadar **beceriksiz, sahipsiz**, **kimsesiz** midir?

“Ondan sora hastahanaya atmış beş yaşından yohariya olmi **raporsuz**.” (DA: 106) = Ondan sonra hastaneye **raporsuz,** 65 yaşından yukarısı olmuyor.

“Tabi **sessiz** ohiyam.” (DA: 114) = Tabii, **sessiz** okuyorum.

“Sen diyi ana **kılıhsız** geyinisen onunçin kızın anasi sahan ele edi.” (DA: 124) = Anne sen **kılıksız** giyiniyorsun, onun için kızın annesi sana öyle yapıyor, diyor.

“Yoh dedi tohtor, **çaresiz** bi de tikti.” (DA: 123) = Doktor yok deyip **çaresiz** bir şekilde de dikti.

“Hele yar yar **dinsiz** yar **imansız** yar

Al hançeri vur sineme iki yar

Gör ki benim bu sinemde neler var.” (DA: 137) = Yar yar **dinsiz** yar, **imansız** yar, al hançeri yüreğime iki yara vur, gör ki benim bu yüreğimde neler var.

“İstemıyen **sarmısahsız** yer.” (UMA: 205) = İstemeyen **sarmısaksız** yer.

“Bunlar **cansız** bir varlıhtır.” (UMA: 140) = Bunlar **cansız** bir varlıktır.

“Ama eskiden ana vardı baba vardı, ana babadan **habersiz** isim koymazdı.” (SMA: 115) = Ama eskiden anne baba vardı, anne babadan **habersiz** isim koymazdı.

“Ta’ziye oldıgı zaman ta’ziye olan bölgeden **sessiz sedasız** geçilirdi.” (SMA: 122) = Taziye olduğu zaman taziye olan bölgeden **sessiz sedasız** geçilirdi.

“Deniz **kumsız** olır mı

İbrıgı **susız** olır mı

Kınamayın analar

Gençler **yarsız** olır mı” (SMA: 127) = Deniz **kumsuz** olur mu? İbriği **susuz** olur mu? Kınamayın anneler, gençler **yarsız** olur mu?

“Mehlede onın adını çıharttılar. **Haksız** yere.” (SMA: 143) = Mahallede **haksız** yere onun adını çıkarttılar.

“Ema delucayı **rehetsiz** ediyor çocuh.” (SMA: 153) = Ama çocuk atmacayı **rahatsız** ediyor.

“En başta huzur ama **huzursuz** olursan her şeyden olursun onu sana söyleyim yenim.” (AGA: 153) = En başta huzur, ama **huzursuz** olursan her şeyden olursun, onu sana söyleyeyim yeğenim.

“Sen niye bana **yagsız** pilav goydun gadını dövmüş.” (AGA: 204) = Sen niye bana **yağsız** pilav koydun, kadını dövmüş.

“Mardinli arap tercüman vardı benim yanımda ben de şeyin bölük komıtanın **telsizcisiydim**, muhaberecisiydim.” (AGA: 207) = Benim yanımda Mardinli Arap tercüman vardı, ben de bölük komutanın **telsizcisiydim**, muhaberecisiydim.

“Üniversiteden sona orda asgeriyede bi **rahatsızlıgın** var mı dedi.” (AGA: 210) = Üniversiteden sonra askeriyede bir **rahatsızlığın** var mı? Dedi.

“Şey mesela polisin **telsizleri** oluyodu tabi ki.” (AGA: 209) = Tabii ki mesela polisin **telsizleri** oluyordu.

“Yani **haksıza** haklı, haklıya **haksız** diyecek bir kişi de deyil.” (BA: 100) = Yani **haksıza** haklı, haklıya **haksız** diyecek bir kişi de değil.

“Ben **ayakkabısız** gitmişim, gelmişim.” (BA: 115) = Ben **ayakkabısız** gitmişim, gelmişim.

“E dedim neyse **kafasız** deyilik kafalıyık da bize imkan vermediler.” (KA: 443) = Neyse **kafasız** değiliz, kafalıyız da bize imkân vermediler, dedim.

“Ahşam oldu mu bi bakardın; **hırsızlar** gibi gidilir, gezilir.” (KA: 481) = Akşam olduğu an bir bakardın, **hırsızlar** gibi gidilir, gezilir.

“Bir iki tene **densiz** vardı köyde.” (KA: 481) = Köyde bir iki tane **densiz** vardı.

“Bura **kalofersiz** deyi benmediler.” (GMA: 156) = Burası **kalorifersiz** deyip beğenmediler.

“Cuma gün **habersiz** de geldik.” (GMA: 164) = Cuma günü **habersiz** de geldik.

“Yanı bi gün önceden **fısdıksız** yaparık, sona cevizli yaparık.” (GMA: 204) = Yani bir gün önceden **fıstıksız** yaparız, sonra cevizli yaparız.

“Bii bacım benim herıfim **heyırsız** çıhdı.” (AMA: 141) = Bacım, benim herifim **hayırsız** çıktı.

“Bu sefer arvat **huzursuzlıh** eder.” (AMA: 163) = Bu sefer arvat **huzursuzluk** eder.

“Ondan sonra yimekler bişdikden sona padişahın yimeginin **duzsız** yapılmasını sölemişler.” (AMA: 179) = Yemekler piştikten sonra padişahın yemeğinin **tuzsuz** yapılmasını söylemişler.

“Yav bunnarı ne edcen **kabiliyetsızler** benim babamı öldırdıler.” (AMA: 193) = Yav bunları ne yapacaksın, **kabiliyetsizler** benim babamı öldürdüler.

“Şindi bı kızım var ama **işsizim** gulağım pek ağır olduğu için anlamıyorum.” (AMA: 206) = Şimdi bir kızım var, ama **işsizim,** kulağım pek ağır olduğu için anlamıyorum.

“Sana **sayğısızlıh** olmasın diye ağzımı bağladım.” (AMA: 281) = Sana **saygısızlık** olmasın diye ağzımı bağladım.

1.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler

GDA’da tespit edilen isimden fiil yapan ekler ve bu eklerin geçtiği bazı örnekler şunlardır:

-a/ -e:

İsimlerden olma ya da yapma ifade eden fiiller türeten bir ektir.[37] İşlekliği fazla olmayan bir ektir:

“He, hakketten bunnarı bele **yaşadım**.” (KA: 443) = Evet, hakikaten bunları böyle **yaşadım**.

“Dügin alayı mesela nerde bi boşlıh bi bulsaydı orada bi oyın havalarını **oynardılar**.”(SMA: 118) (oyun-a)= Düğün halayı örneğin nerde bir boşluk bulsaydı, orada bir oyun havası **oynardılar**.

“Giydirdıhtan sora **oynarlardı** damadı da oynatırlardı.” (SMA: 119) = Giydirdikten sonra **oynarlardı**, damadı da oynatırlardı.

“Çok ta **benzi** eski kadına.” (DA: 77)(beniz-e) = Eski kadına çok da **benziyor**.

“Filcannan gave İçeller, yüssüg oyunu **oynallar** kendi aralarında, iki ayle.” (GMA: 201) = iki aile fincanla kahve içerler, kendi aralarında yüzük oyunu **oynarlar**.

“Normal oyun **oynanınır**.” (BA: 97) = Normal oyun **oynanılır.**

-al:

[37] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 181.

Ekin +A- ekiyle edilgen çatı eki olan -l- nin kaynaşmasıyla "olma" ifade eden bir birleşik ek meydana getirdiği belirtilmiştir.[38]

"Ataşı **boşaldırdıh** içine, koyardıh mankalın şe, kürsinin altına." (DA: 91) = Ateşi içine **boşaltırdık**, mangalı kürsünün altına koyardık.

"Eski yara

Sagalmaz eski yara

Yengi yar daha güzel

Get söyle eski yara." (DA: 133) = Eski yara, **iyileşmez** eski yara, yeni yar daha güzel, eski yara git söyle.

"Ben de masganı **boşaldim**." (AMA: 168) = Bende kileri **boşalttım**.

"Nufıs **çoğalmış** çoğaldıkça da paylaşılıyor yanı." (AMA: 266) = Nüfus **çoğalmış,** yani çoğaldıkça da paylaşılıyor.

"Direk eyah değil de efenıme söleyım içi de **boşalmış**." (AMA: 288) = Direkt ayak değil de efendime söyleyeyim, içi de **boşalmış**.

"Şındı daha **boşalmadı**." (UMA: 229) = Şimdi daha **boşalmadı**.

"Sını dolar, altını **boşaldıllar**." (UMA: 231) = Tepsi dolar, altını **boşaltırlar**.

-ar:

Bu ek renk isimlerine eklenerek isimden fiil yapan bir ektir:

"Hayva kibi **sarardım** (sarar-<sarı+ar-)

Giderim ben de ben de

Bir ahtım kaldi sende

[38] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 173-174.

Din iman yoh mi sende.” (DA: 129) = Ayva gibi **sarardım**, ben de giderim, sende bir ahtım kaldı, sende din iman yok mu?

“Elide yuvarladıhtan soyra zeytınyagında **kızartacahsan**.” (UMA: 205) = Elinde yuvarladıktan sonra zeytinyağında **kızartacaksın**.

“Bu guzuyu kesmiş, içini boşaltmış, doldurmuş, fırında **kızartmış**, gelmiş.” (KA: 477) = Bu kuzuyu kesmiş, içini boşaltmış, doldurmuş, fırında **kızartmış**, gelmiş.

“İnce püf nokdası sarısını goymam yumurtanın beyazını goyarım, sarısı rengini **sarartır**.” (GMA: 225) = İnce püf noktası, sarısını koymayıp yumurtanın beyazını koyarım, sarısı rengini **sarartır**.

“Valla hasteye benzon rengın de **sararmış**.” (AMA: 145) = Valla hasta benzin renginde **sararmış**.

“Datli yagıyla patates **kızarttım**, patetezim eyni datli gibi sertleşti.” (SMA: 190) = Tatlı yağıyla patates **kızarttım**, patatesim aynı tatlı gibi sertleşti.

“Ters çewürdıgımız zaman o altı **kızarmiş** artıh.” (SMA: 201) = Ters çevirdiğimiz zaman artık o altı **kızarmış**.

-lA:

Bu ek, en işlek olan isimden fiil türetme eklerinden olup her çeşit ismin sonuna gelerek yapma veya olma ifade eden ekler türetmektedir. [39] Taranan metinlerde kullanımı fazladır. Ekin ince ve kalın ünlülü olarak örnekleri tespit edilmiştir:

“Çocuk tandurdan kafasını böle çıkari, **gözli** dişari.” (DA: 69) (gözli<gözle+i) = Çocuk tandırdan kafasını böyle çıkarıyor, dışarıyı **gözlüyor**.

“Ben de şimdi **rahatledim**.” (DA: 82) = Ben de şimdi **rahatladım**.

“Başlidıh ta gece yarısına kader suhbet ederdih.” (DA: 88) (başli<başla+i) = **Başlıyorduk,** gece yarısına kadar sohbet ederdik.

[39] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 180.

“Bahtıh **pinekledıh**, kürsinin üstine yatmişıh.” (DA: 91) = Baktık **pinekledik**, kürsünün üstüne yatmışız.

“Başlidilar onlar açilmaya, açılırdi.” (DA: 91) = Onlar açılmaya **başladılar**, açılırdı.

“O çillodan **toplidilar** onlari, o kozayi birer birer birer toplidilar.” (DA: 92) (topli<topla+i) = O meşe ağacının dalını **topluyordular**, o kozayı birer birer birer topluyordular.

“Başlari yıhanırdi, **temizlenirdi**, çıhardi.” (DA: 93) = Başları yıkanırdı, **temizlenirdi**, çıkardı.

“Nese o gün **başladi**, radyo açıldi.” (DA: 104) = Neyse o gün **başladı**, radyo açıldı.

“Gettıh, orda güzel **agırladilar**.” (DA: 109) = Gittik, orda güzel **ağırladılar**.

“Sakın, ev sahabi **tembehlemişti** bahan, sakın kapiyi açmiyasan kızım, burda esir tüccarlari vardır.” (DA: 110) = Ev sahibi beni, kızım sakın kapıyı açmayasın, burda esir tüccarları vardır, diye **tembihlemişti**.

“İllah dedi sen benim abemi **zehirlemişsen**, işkinin içine zehir katmışsan.” (DA: 123) = İlla sen benim abimi **zehirlemişsin**, içkinin içine zehir katmışsın, dedi.

“Geyigi bırahmışsan gara geçiyi niye **yasahladın**.” (AGA: 123) = Geyiği bırakmışsın, karakeçiyi niye **yasakladın?**

“Çarıgı çorabı **hazırlamışlar** buraya kacmah istemişler.” (AGA: 167) = Çarığı, çorabı **hazırlamışlar,** buraya kaçmak istemişler.

“Buraya gelirdi boş durmazdı dershaneyi boyardı, **temizlerdi** evıne gıtmezdi.” (AGA: 176) = Buraya gelirdi, boş durmazdı, dershaneyi boyardı, **temizlerdi,** evine gitmezdi.

“Bundan sekiz on sene önce devlet goydu **yasahladı**.” (AGA: 189) = Bundan sekiz, on sene önce devlet koydu, **yasakladı**.

“Tam dibinden bi lokanta var onlar da gendilerinin gettik bizi orada **agırladılar**.” (AGA: 196) = Tam dibinde bir lokanta var, onlar da kendilerinin gittik, bizi orada **ağırladılar**.

“İbiş aa **zehirlemişler** orda ölmüş.” (AGA: 201) = İbişi **zehirlemişler,** orda ölmüş.

“Ben hepsını **hatırlıyorum**.” (BA: 93) = Ben hepsini **hatırlıyorum**.

“Adetımız örfümüz mesela geleni **karşılarıh**, baş tacı ederıh.” (BA: 99) = Âdetimiz, örfümüz mesela geleni **karşılarız**, baş tacı ederiz.

“Bütün insanlara bız güvenirıh, geldıgı gibi de onu o şekilde **yolcularıh**.” (BA: 99) = Biz bütün insanlara güveniriz, geldiği gibi de onu o şekilde **yolcularız**.

“Gamışı **yaglayanda**

Damda beliy **bagliyanda**

Ele siye gönül saldım

Cigerimi **dagliyanda.”** (BA: 140) (bağli<bağla+i) = Kamışı **yağlayanla,** damda belini **bağlıyanla,** ciğerimi **dağlıyanla,** öyle size gönül saldım.

“Sabah oldu, **temizliyen** adam geldi dedi ki kilisli dedi, çocugun ölmüş küvesde, dedi.” (KA: 443) (temizli<temizle+i) = Sabah oldu, **temizleyen** adam geldi, Kilisli, çocuğun küveste ölmüş, dedi.

“Ben **hesaplamıştım**, şurak yatak odası derdim, şurak oturma odası derdim.” (KA: 444) = Ben **hesaplamıştım**, şurası yatak odası, şurası oturma odası, derdim.

“En eyi koyunu duttu aldı, getti, sürünün ta dışarısında **parçaladı**.” (KA: 469) = En iyi koyunu tuttu, aldı, gitti, sürünün dışarısında **parçaladı**.

“Atın guyrugunda gıl çekellermiş, **dügümlellermiş**, o gelinne güyegü birleşmezmiş, deyillerdi.” (KA: 478) = Atın kuyruğundan kıl çekerlermiş, **düğümlerlermiş**, o gelinle damadı birleşmezmiş, derlerdi.

“Yani daha çog onnar ben de bilirim bazileri aklıma gelir, **hatırlarım** o yahudilerden.” (GMA: 182) = Yani daha çok onlar ben de bilirim, bazıları aklıma gelir, o Yahudilerden **hatırlarım**.

“Bahor ki guş geldı gondı gonışmaya **başladılar**.” (AMA: 158) = Bakıyor ki kuş geldi, kondu, konuşmaya **başladılar**.

“Padihşah da güya oğlı gelor diye şölen **düzenlemiş**.” (AMA: 159) = Padişah da güya oğlu geliyor diye şölen **düzenlemiş**.

“Gele gele memlekete gelirler ki babası önceden heber almış tören **hazırlamış**.” (AMA: 159) = Gele gele memlekete gelirler ki babası önceden haber almış, tören **hazırlamış**.

“Eşşeglere **yüklenırdı** iki üç dene de evın guvvetlı gelını gızı giderdı.” (AMA: 175) = Eşeklere **yüklenirdi,** iki üç tane de evin kuvvetli gelini ve kızı giderdi.

“Sen benim sırrımı **açıhladın**.” (AMA: 186) = Sen benim sırrımı **açıkladın**.

“İşte yanı gelını **süslüyoh** arabayı **süslüyoh**, silahlar atılıyor.” (AMA: 204) = İşte yani gelini**,** arabayı **süslüyoruz**, silahlar atılıyor.

“Biz gelene keder neyse hawa kararmaya **başladi**.” (SMA: 125) = Biz gelene kadar hava kararmaya **başladı**.

“Çocıgını **bogazlamasın** ha bu koçı orada **bogazlasın**.” (UMA: 146) = Çocuğunu **boğazlamasın**, bu koçu orada **boğazlasın**.

“O geceyi de orda **sabahlallardı**.” (UMA: 148) = O geceyi de orda **sabahlarlardı**.

-lAn:

Bu ekle ilgili olarak farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre bu ek; +la- ekinin fiilden fiil yapan -n- dönüşlülük ekiyle birleşip birleşik bir ek durumuna gelmesi, diğer bir görüşe göre ise; +lAn- ekinin yeni anlamda fiiller oluşturan ayrı bir yapım

eki olduğudur.[40] Tüm metinlerde kullanımı fazla olup kalın ve ince ünlülü olarak tespit edilmiştir:

“Gülseren Abla da işte **evlendi** gitti.” (SMA: 143) = Gülseren Abla da **evlendi,** gitti.

“Kadın daha **yaşlanmış**, işte çocıhları olmuş falan.” (SMA: 147) = Kadın daha **yaşlanmış**, işte çocukları olmuş.

“Fahat benim kızımda bi ugursuzluh var ki, kimnen **evlense** kocasi o gece öli.” (DA: 74) = Fakat benim kızımda bir uğursuzluk var, kiminle **evlense** kocası o gece ölüyor.

“Ne yapıdıh **evlenmidin**.” (DA: 77) = Ne yapıyorduk **evlenmiyordun**.

“Allah başın sag etsin, gel seni **evlendirah**, baş göz edah demişler.” (DA: 79) = Allah başın sağ etsin, gel seni **evlendirelim**, baş göz edelim, demişler.

“Evin hızmetçisi, karı bunu sezince bundan **yararlanmah** istemiş.” (DA: 79) = Evin hizmetçisi, bunu sezince bundan **yararlanmak** istemiş.

“Ondan sora nene deyi vala haci kusura bahma sen **bitlenmişsen**.” (DA: 96) = Ondan sonra nine valla Hacı kusura bakma sen **bitlenmişsin** diyor.

“Biri evli, biri de **evlendi** ayrıldi, işte iki oglanlan yanımda.” (DA: 106) = Biri evli, biri de **evlenip** ayrıldı, işte iki oğlan da yanımda.

“Evlendıhtan sora da gülecagam.” (DA: 110) = **Evlendikten** sonra da güleceğim.

“Demah içinden **herslendi** ama gelinlih üstümde, da bi şe söliyemedi.” (DA: 113) = Demek içinden **hırslandı,** ama gelinlik üstümde, daha bir şey söyleyemedi.

“Boynuma sarılınca tabi ben de **duygulandım**.” (DA: 114) = Boynuma sarılınca tabii, ben de **duygulandım**.

“Deyidi vala filankesin kızi hadır vahtidır, **evlenmah** çagidır, kimse sahap çıhmi, ne kimse kapısini çali.” (DA: 121) = Diyordu, valla birilerinin kızının **evlenme** vaktidir, ne kimse sahip çıkmıyor, ne de kimse kapısını çalıyor.

[40] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s.178.

“Çünkı o televizyon karşısında bi dehfe **şartlanmışıh**.” (UMA: 174) = Çünkü o televizyon karşısında bir kere **şartlanmışız**.

“Ben bırda **evlendım** şehırde.” (UMA: 181) = Ben burda şehirde **evlendim**.

“Kimseye inanma heç yirmi günü say dedi çocuk **canlanmaya** başlar dedi.” (AGA: 120) = Hiç kimseye inanma, yirmi günü say, çocuk **canlanmaya** başlar, dedi.

“Gelen **öfkeleniyo** sen bunu kendi elinle öldürdün ayagıyla geziyodu.” (AGA: 120) = Gelen **öfkeleniyor**, sen bunu kendi elinle öldürdün, ayağıyla geziyordu.

“Valla şimdi **evlenmesine** bi şeyi yohtur heç bi şey olmaz dedi.” (AGA: 120) = Valla şimdi **evlenmesinde** bir şey yoktur, hiç bir şey olmaz, dedi.

“Ele tabi ufak tefek şeyler oluyodu sıkıntı olmadı, ben asgerden evel **evlendim**.” (AGA: 144) = Öyle tabii, ufak tefek şeyler oluyordu, sıkıntı olmadı, ben askerden evvel **evlendim**.

“Sona bi geliniyle bi oglu **hastelendiler**, tipoya yahalandiler öldüler, dört tane çocuhu galdı, üstüme galdıler.” (AGA: 148) = Sonra bir geliniyle bir oğlu **hastalandılar**, tifoya yakalanıp öldüler, dört tane çocuğu kaldı, üstüme kaldılar.

“He iki kere **evlendim** birini terg eyledim.” (AGA: 155) = Evet, iki kere **evlendim,** birini terk ettim.

“Onun ki hikâyesi beni **duygulandırmıştı**, inşaallah beyenilir.” (AGA: 158) = Onun hikâyesi beni **duygulandırmıştı**, inşallah beğenilir.

“Evlenmeye niyetin yohtur yani arhadaşlar onu sormah istiyo.” (AGA: 171) = **Evlenmeğe** niyetin yok mudur, yani arkadaşlar onu sormak istiyor.

“Nasipte deilmiş, **hoşlanmadım** da çıktım geldim, evet.” (AGA: 176) = Nasipte değilmiş, **hoşlanmadım** da evet çıktım, geldim.

“Asgere gitmeden **evlendim** ben atmışda evlendim, atmış ücte gettim.” (AGA: 178) = Askere gitmeden **evlendim,** ben atmışda evlendim, atmış üçte gittim.

“Çok güzel olur gendi halimizde her şeyimizi yanı **deerlendiriyok**, he.” (AGA: 192) = Çok güzel olur, kendi halimizde her şeyimizi **değerlendiriyoruz**.

“İnsanlar **yaşlandıkça** yaş gırk beş elh mesela bazı şeyleri galdıramıyosun, çünkü.” (AGA: 192) = İnsanlar **yaşlandıkça** mesela yaş kırk beş, elli olduğunda bazı şeyleri kaldıramıyorsun.

“Arabanın orda araba **arızalanmış** adam yaparken en sonun ahşam garanlıgında bi adam geçiyomuş.” (AGA: 163) = Arabanın orda araba **arızalanmış,** adam yaparken en son akşam karanlığında bir adam geçiyormuş.

“Ne gader güzel bunlar böle teşkil etsenız memleket **bereketlenir**.” (AGA: 205) = Ne kadar güzel bunlar, böyle teşkil etseniz memleket **bereketlenir**.

“Yemeklerden **huylandım**, yemeklerin içinden böcek çıhıyodu, sinek çıhıyodu.” (AGA: 210) = Yemeklerden **huylandım**, yemeklerin içinden böcek, sinek çıkıyordu.

“Bu oglan heç **evlenmem** diyodu.” (AGA: 216) = Bu oğlan hiç **evlenmem** diyordu.

“Ben mi yirmi altı yaşında **evlendim** yoh yoh.” (AGA: 217) = Ben mi yirmi altı yaşında **evlendim,** yok yok.

“Çüt güyerdıh, o çütü gafalarına atardılar, sen bilidin ki bu kızdır, **evlenmemiş**.” (BA: 80) = Başörtüsü giyerdik, o başörtüsünü kafalarına atardılar, sen biliyordun ki bu kızdır, **evlenmemiş**.

“Orda birkeç tene kadın var idi, ele **havaslandım** o elbiselerıne.” (BA: 112) = Orda birkaç tane kadın vardı, öyle o elbiselerine **heveslendim**.

“Onu orda gördüm ele **heveslendim**.” (BA: 112) = Onu orda gördüm, öyle **heveslendim**.

“Şindi oglun **evlendırısen**, oglunu ali, gıdi anneye de zalımlıg edi.” (BA: 117) = Şimdi oğlunu **evlendiriyorsun**, oğlunu alıyor, gidip anneye de zalimlik ediyor.

“Bi davul, iki zurnayla **evlendım**.” (BA: 117) = Bir davul, iki zurnayla **evlendim**.

“Valla adamlar çoh **ilgilendiler** başına falan.” (BA: 121) = Valla adamlar başına falan çok **ilgilendiler**.

“Bak dedi bizim anadolumuzda dedi **filizlenmemiş** dedi ne tohumlarımız var dedi.” (KA: 443) = Bak bizim Anadolumuzda **filizlenmemiş** ne tohumlarımız var, dedi.

“Severek **evlendim** gülüm.” (KA: 445) = Gülüm severek **evlendim**.

“Sudan **datlandırrım** onu, şekker kimi olur.” (KA: 450) = Suyla **tatlandırırım** onu, şeker gibi olur.

“Gidim de şere çalışım, para kazanım, sona gelim hurda **evlenim** demiş.” (KA: 459) = Gideyim de şehire çalışayım, para kazanayım, sonra gelip burda **evleneyim**, demiş.

“Adam **seslenmiyo**, şeyle beyle diyo.” (KA: 471) = Adam **seslenmiyor**, şöyle böyle diyor.

“Yattıkları yerde bakmışlar ki kazlar **bitleniyo**.” (KA: 479) = Yattıkları yerde bakmışlar ki kazlar **bitleniyor**.

“O da bura **evlendi** birez iki çocuk sabi oldu.” (GMA: 156) = O da burda **evlendi,** iki çocuk sahibi oldu.

“Demir gaşşınan hafif hafif deşersin ki **alevlensin**, yansın somasın.” (GMA: 183) = Demir kaşıkla hafif hafif deşersin ki **alevlensin**, yansın, sönmesin.

“Bi de babamdan dinnedem bu şeyden sona yeniden **ayaklanmışlar**.” (GMA: 202) = Bir de babamdan dinledim, bu şeyden sonra yeniden **ayaklanmışlar**.

“Oğlan mektubı alor, gelor padişahım ben felan vezirim bu mektubu ben yazom bunı yap hemen **evlendır**.” (AMA: 151) = Oğlan mektubu alır, gelir, padişahım ben falan vezirim, bu mektubu ben yazıyorum, bunu yap, hemen **evlendir**.

“Bu padişahın nedorsa bi türlü oğlı **evlenmor**.” (AMA: 155) = Bu padişah ne diyorsa da bir türlü oğlu **evlenmiyor**.

“Baba demış ele diyince ğız **cezalandırılmış**.” (AMA: 180) = Baba demiş, öyle diyince kız **cezalandırılmış**.

“Daha sonra dört beş sene bekar galdım ondan sonra tekrar **evlendım**.” (AMA: 206) = Daha sonra dört beş sene bekâr kaldım, ondan sonra tekrar **evlendim**.

“Demiş gi biz **seslenmeseh** bu yavaş yavaş her yere saldırıyor.” (AMA: 213) = Demiş ki biz **seslenmesek** bu yavaş yavaş her yere saldırıyor.

“Üş gün sona gece açıyor **havalandırıyor**.” (AMA: 225) = Üç gün sonra gece açıyor, **havalandırıyor**.

“Tabi şimdi yoh millet **gurırlanmış**.” (AMA: 266) = Tabii şimdi yok millet **gururlanmış**.

-lAş:

Bu ekle ilgili de farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre bu ek -la ve -ş dönüşlük veya işteşlik ekiyle kaynaşmış birleşik bir ektir. Diğer bir görüşe göre ise +laş ekinin tek olarak bir yapım eki olduğudur.[41]

“Şimdi dünya degiştigi gibi **modernleşiyor**.” (SMA: 184) = Şimdi dünya değiştiği gibi **modernleşiyor**.

“Dondırmayi **sertleştıri**, yani, mesela sütü sertleştıri.” (SMA: 187) = Dondurmayı **sertleştiriyor**, yani mesela sütü sertleştiriyor.

“Sertleşmesi için de fazla limontuzi kati.” (SMA: 190) = **Sertleşmesi** için de fazla limon tuzu katıyor.

“Belki bi gözünü **eyileştirirsem** onlardan dua alırsam bahan yeter demiş.” (DA: 81) = Belki bir gözünü **iyileştirirsem** onlardan dua alırsam bana yeter, demiş.

“Şimdide yoktur böyle şeler, şimdide **tokalaşmak**.” (DA: 94) = Şimdi de böyle şeyler, **tokalaşmak** yoktur.

[41] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 219-220; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 178.

“Öbürsi de odur bizde onu konuştururum, **sakinleştiririm**, annaşsınlar.” (DA: 103) = Öbürü de odur, ben de onu konuştururum, **sakinleştiririm**, anlaşsınlar.

“Bi ine vurdilar, ineden sora birez **iyileşti**.” (DA: 107) = Bir iğne vurdular, iğneden sonra biraz **iyileşti**.

“**Makineleştırdıler**, makineen para kazandılar.” (UMA: 129) = **Makineleştirdiler**, makineyle para kazandılar.

“Bayramlaşma şimdi camide herkes **bayramlaşıyo** bizim kö ufah oldugunda yaşlı kişiler yaşlı galdıgı zaman yaşlıların yanına varın bi yere çıkamadıgı için orda **bayramlaşıyoh** hep beraber.” (AGA: 126) = **Ş**imdi camide herkes **bayramlaşıyor,** bizim köy ufak olduğundan yaşlı kişiler bir yere çıkamadığı için hep beraber orada **bayramlaşıyoruz**.

“Bennen **tokalaştı** maraşal ama salim muhtar ondan daha uzundu.” (AGA: 131) = Maraşal benle **tokalaştı,** ama Salim Muhtar ondan daha uzundu.

“Malatyanın dohtoruna orda geri gendini **iyileştiriyolar**.” (AGA: 147) = Malatya’nın doktoruna orada kendini **iyileştiriyor**.

“Şimdi ölünün yanından sona geliyon camı da yanı mezardan sona **bayramlaşmaya** geliyon evvelı o yohtu.” (AGA: 160) = Şimdi ölünün yanından sonra geliyorsun, camide yani mezardan sonra **bayramlaşmaya** geliyorsun, evveli o yoktu.

“Köye daşınmadan önce üc beş arhadaşıyla **bayramlaşmaya** gidiyo.” (AGA: 170) = Köye taşınmadan önce üç beş arkadaşıyla **bayramlaşmaya** gidiyor.

“Kacta vilayet oldu, esgi bi **yerleşim** tarihi var.” (AGA: 173) = Kaçta vilayet oldu, eski bir **yerleşim** tarihi var.

“Bayramlaşırlardı, damlara namazlagı sererlerdi.” (AGA: 190) = **Bayramlaşırlardı**, damlara namazlığı sererlerdi.

“Çok güzel şeyler var tabi esginin şeyleri şimdiki gibi her şey **golaylaşmış**.” (AGA: 190) = Çok güzel şeyler var, tabii eskinin şeyleri şimdiki gibi her şey **kolaylaşmış**.

“Ordan gelep buraya **yerleşmişler** tabi.” (AGA: 193) = Tabii oradan gelip buraya **yerleşmişler**.

“Yoh bize orayı verin demiş haydi oraya **yerleşin** demişler.” (AGA: 194) = Yok bize orayı verin demiş, haydi oraya **yerleşin** demişler.

“Her şey **golaylaştı**.” (AGA: 199) = Her şey **kolaylaştı**.

“Ya şindi kürtlerın **yerleşti**.” (AGA: 202) = Ya şimdi kürtler **yerleşti**.

“Tabi hepsi **ortaklaşa** oldu artık.” (BA: 99) = Tabii artık hepsi **ortaklaşa** oldu.

“Ordan gelirke şindi burıya **yerleşmişle**.” (BA: 108) = Ordan gelip buraya **yerleşmişler**.

“Vücuduna kurtlar da düşi, yanına kimse kohudan **yaklaşami**.” (BA: 130) (<yakın+laş) = Vücuduna kurtlar da düşüyor, yanına kimse kokudan dolayı **yaklaşamıyor**.

“Bütün dalyan gibi evlatlarını elınden ali, malını servetını elınden ali, halkı kendısınden **uzaklaştıri**.” (BA: 130) = Bütün dalyan gibi evlatlarını, malını, servetini elinden alıyor, halkı kendisinden **uzaklaştırıyor**.

“İşinde baya **ehilleşmiş**.” (KA: 460) = İşinde bayağı **ehilleşmiş**.

“Diyolar üçümüz **birleşek**, başımızı alak, başka bir melmekete gidek.” (KA: 471) = Diyorlar ki üçümüz **birleşelim**, başımızı alalım, başka bir memlekete gidelim.

“Bu bir sefer begiri çekiy, begir **yaklaşmiy**, valla begirin yuralı uzun.” (KA: 482) = Bu bir sefer beygiri çekiyor, valla beygirin yuları uzun **yaklaşmıyor.**

“Şindi **sosyetileşdi**, şindi bi menşur ciyerci oldu.” (GMA: 176) = Şimdi **sosyetikleşti**, bir meşur ciğerci oldu.

“Şişince tüy delikleri açılır, tüyün, yunun çıkması **goleylaşır**.” (GMA: 193) = Şişince tüy delikleri açılır, tüyün, yünün çıkması **kolaylaşır**.

“Gelennerin evi barhı yok beyle hannara **yerleşmişler** evela.” (GMA: 194) = Gelenlerin evi barkı yok, evvela beyle hangara **yerleşmişler**.

“Gelmişler iplikçi pazarına orda **dertleşmişler**.” (AMA: 141) = İplikçi pazarına gelmişler, orada **dertleşmişler**.

“Degırmencı bahor ki değirmenın daşı **ağırlaştı**.” (AMA: 149) = Değirmenci bakıyor ki değirmenin taşı **ağırlaştı**.

“Bu gızı çabuh buralardan **uzahlaşdırın** gözım görmesın demış.” (AMA: 179) = Bu kızı çabuk buralardan **uzaklaştırın,** gözüm görmesin, demiş.

“O kültürden bayağı **uzaklaşıyorız** yani.” (AMA: 219) = Yani o kültürden bayağı **uzaklaşıyoruz**.

“Bayramda biz birbirimizin yanına gidiyordıh **bayramlaşıyodıh**.” (AMA: 261) = Bayramda biz birbirimizin yanına gidiyorduk, **bayramlaşıyorduk**.

“Ne gader millet **fegırleşmısse** de insanın biraz gurırı artmış.” (AMA: 266) = Millet ne kadar **fakirleşmişse** de insanın biraz gururu artmış.

1.2. FİİLDEN İSİM YAPAN EKLER

GDA’da tespit edilen fiilden isim yapan ekler ve bu eklerin geçtiği bazı örnekler şunlardır:

1.2.1. Fiilden Herhangi Bir İsim Yapan Ekler

-A:

Zarf-fiil eki olan –A’nın kalıplaşmasıyla ortaya çıkmıştır.[42] Yazı dilinde işlekliği azdır. İncelenen metinlerde “çevre” kelimesinde görülmektedir:

“Biraz ben **çevre** tuttım orda.” (UMA: 213) (çevre<çevir-e) = Ben orda biraz **çevre** tuttum.

[42] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 227; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 143; Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 17.

“Ya **çevre** köylerin çogunda tabi uygulayamadıgı köyler oluyodu.” (AGA: 122) = Ya **çevre** köylerin çoğunda, tabii uygulayamadığı köyler oluyordu.

“Esgiden bura ormandı, şu da var dört **çevreyi** çevirmiş.” (AGA: 124) = Eskiden burası ormandı, şu da var dört **çevreyi** sarmış.

“Yok bizim **çevremizde** karakollarda bi şey olmuyodu başka ilçelerden geliyodu.” (AGA: 127) = Yok bizim **çevremizde** karakollarda bir şey olmuyordu, başka ilçelerden geliyordu.

“Bana karşı saygılılar da **çevrem** de saygılı benim altı parça oyumuz var…” (AGA: 142) = Benim **çevrem**de bana karşı saygılılar da altı parça sayılı oyumuz var…

“O husta rahatım, hepsi de **çevremizde** dışarıda kimsemiz de yok.” (AGA: 177) = O hususta rahatım, hepsi de **çevremizde,** dışarıda kimsemiz de yok.

“Çevre köylerden hayvanıyla gelirlerdi neblim hepsine de yer bulunurdu.” (AGA: 178) = **Çevre** köylerden hayvanıyla gelirlerdi, ne bileyim hepsine de yer bulunurdu.

“İşte ben böle bilirim **çevresı** ormanlıh yanı çam ormanı var, başka orman da var.” (AGA: 186) = İşte ben böyle bilirim, **çevresi** ormanlık, yani çam ormanı var, başka orman da var.

“Yok yag yok **çevre** kölere sormuş yagı bulmuş pilavı yapmış.” (AGA: 204) = Yağ yok, **çevre** köylere sormuş, yağı bulup pilavı yapmış.

“Bır gün çok bi şey oldu **çevre** temizlik varmış dışarıda iki metre kar var.” (AGA: 213) = Bir gün çok şey oldu, **çevre** temizlik varmış, dışarıda iki metre kar var.

“Nesilcilerin orda fırıncı abilerin orda ben işte **çevreyi** kolaçan ettik.” (AGA: 223) = Nesilcilerin, fırıncı abilerin orada işte **çevreyi** kolaçan ettik.

“Kaynananınki, kızın ananınki, **çevre** getirir, ora düzeller, kolalar, ayranlar, çaylar…” (KA: 445) = Kaynananın, kızın annesinin **çevresi** getirir, orada dizerler, kolalar, ayranlar, çaylar…

“İki gaşşık da o gavırmadan gor **çevrendeki** gonşulara dadırdın onu.” (GMA: 186) = İki kaşık da o kavurmadan koyar, onu **çevrendeki** komşulara tattırdın.

“İki sene sürdü benim **çevremi** alışdırmam.” (GMA: 213) = Benim **çevremi** alıştırmam iki sene sürdü.

“Galem goyılır çocıh hangisini elıne alırsa **çevresindeki** eşyaların bi tanesını güya inanışa göre o mesleği seçermiş.” (AMA: 178) = Kalem koyulur, çocuk **çevresindeki** eşyaların bir tanesinden hangisini eline alırsa güya inanışa göre o mesleği seçermiş.

“Biz ana babadan gorhardıh **çevremizden** utanıyordıh boşamah olmazdı.” (AMA: 278) = Biz anne babadan korkardık, **çevremizden** utanıyorduk, boşanmak olmazdı.

“Aynısı bizim yörenin yimegleri nasısa kahtanınkiler aynısı bizim **çevremiz** öle gördıh.” (AMA: 278) = Bizim yörenin yemekleri, Kâhta’nınkilerin aynısı, biz **çevremizden** öyle gördük.

“Hay hay o adam **çewrede**, yahın **çewrede** bir delal çagırttıriyor.” (SMA: 175) = Hay hay o adam **çevrede**, yakın **çevrede** bir tellal çağırttırıyor.

-Ak, -Ah, -Ag:

“Kalın sıradan gelen fiil kök ve gövdelerinden isimler yapar.”[43] Türkçede eskiden beri işlek olarak kullanılan eklerden biridir.

Genellikle bir alışkanlığı, yeteneği bildiren sıfatları ve bir işi yapanı gösteren adlar türetir.[44]

“Çünki **kaçah** gelmişıh.” (DA: 111) = Çünkü **kaçak** gelmişiz.

“Bakman dedi, bu asger **kaçagı** dedi.” (AGA: 164) = Bakmam, bu asker **kaçağı** dedi.

“Ben diyodum yav bu **kaçak** yayınları yasak yayınları mı buldun okuya okuya bunlar mı buldun başka yayın mı yok…” (AGA: 176) = Ben diyordum, yav okuya okuya **kaçak** yayınları, yasak yayınları mı buldun, başka yayın mı yok…

[43]Ahmet Başkan, **Bismil Ağzı (İnceleme- Metinler- Dizin)**, “Yüksek Lisans Tezi”, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır 2012, s.49.
[44] Güzel, **Türkiye Türkçesi Ağızlarında Yapım ekleri**, s. 307.

“Bazı suyla muyla şey getiri, **kaçak** getiriyordular.” (BA: 119) = Bazı suyla muyla şey, **kaçak** getiriyordular.

Bir işin yapıldığı yer adları türetir:

“Peyniri dedim orda hani Ankara’dan yenişde o araba **duragının** orada çok fakirler vardi.” (DA: 104) = Peyniri dedim, orda hani Ankara’dan inişte o araba **durağının** orada çok fakirler vardı.

“Adıyaman da minibüz **duragında** beklerim sizi.” (AGA: 196) = Sizi Adıyaman da minibüs **durağında** beklerim.

Bazı araç-gereç adları türetir:

“Oda, **yatag** odasi, saloni, mutfagi ne kede büyük evse o kede güzel.” (SMA: 139) = Oda, **yatak** odası, salonu, mutfağı ne kadar büyük bir evse o kadar güzel.

“Vay efendim el kızi gelsin beni atsın dışariya, al **yatagın** çıh!” (DA: 103) = Vay efendim, elkızı gelsin, beni dışarıya atsın, al **yatağını** çık!

“Uçak sekizde, arabalar dokuznan onda.” (DA: 108) = **Uçak** sekizde, arabalar dokuzda, onda.

“Eskiden damlarda sıtaralar çekilirdi, damlarda **yatah** serilirdi.” (DA: 112) = Eskiden damlarda örtü çekilirdi, damlarda **yatak** serilirdi.

“Ama biz girdik **yataklarına** girdik…” (AGA: 207) = Ama biz **yataklarına** girdik.

“İşde o gızda hazır olan **yatak**, döşşek, yorgan vesayre yasdık o arabalara yüklenir.” (GMA: 200) = İşte o kızda hazır olan **yatak**, döşek, yorgan vesaire yastık o arabalara yüklenir.

“Beki kömürlerin üstündeydi **uçak** yanı düşün.” (GMA: 208) = **Uçak** belki kömürlerin üstündeydi, yani düşün.

“Satan samanın içinden **uçahtan** ilaçlamadılar da ziraat ilaç dagıtmıştı o da malı yidikten sona dagıttı.” (AGA: 225) = Zaten samanın içinden **uçaktan** ilaçlamadılar da ziraat ilaç dağıtmıştı, o da malı yedikten sonra dağıttı.

“İlle bi kat **yatah** kızınnan gönderiridi.” (BA: 81) = İlla bir kat **yatak** kızına gönderirdi.

“Bi gün at‘arebesının üstünde **yatagımı** serdıler, benı yataga koydıler, götürdüler ziyerete.” (BA: 122) = Bir gün at arabasının üstünde **yatağımı** serdiler, beni yatağa koydular, ziyarete götürdüler.

“Hep ben yaptım gelinlere, **yatak** örtüsü diktim, ille yapon işte, mecbur yapon.” (KA: 453) = Hep ben gelinlere yaptım, **yatak** örtüsü diktim, illa yapıyorsun, mecbur yapıyorsun.

“Ne bılım altımızdaki **döşege** kader sattım.” (UMA: 152) = Ne bileyim, altımızdaki **döşeğe** kadar sattım.

“İşte o zaman zatana şındı **yatak** odası tahımı var.” (UMA: 194) = İşte o zaman zaten **yatak** odası takımı var.

-Al:

Yazı dilinde kökleri kesin olarak ayırt edilemeyen bazı kelimelerde bulunan bu ek, sıfat ve adlar türetmektedir.[45] Bu eke AMA’da iki örnekte rastlanmaktadır. Örneklerde ad işlevinde kullanılmıştır:

“Hani kimisinin dodahları **çatal** olır.” (AMA: 184) = Hani kimisinin dudakları **çatal** olur.

“Aha o davşanların dodağı **çatal** ya neyse işte bu aşı zamanında bi yılanı gördü.” (AMA: 184) = O tavşanların dudağı **çatal** ya neyse işte bu aşı zamanında bir yılanı gördü.

-AnAK:

[45] Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 231-232; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 145-146.

"Eskiden beri süregelme, yer yöre bildirme, bir özelliği üstünde taşıma" gibi somut ve soyut adlar türeten bir ektir.[46] Kullanım sahası sınırlıdır:

"Bahidım e bizim **gezenege** çıhidım leyleg gelmiş." (DA: 91) = Bakıyordum, bizim **balkona** çıkıyordum, leylek gelmiş.

"Eger allah biye bi sıhhet verırse siye yüz **degenek** vuracagam." (UMA: 247) (değnek<deg-enek) = Eğer Allah bize bir sıhhat verirse size yüz **değnek** vuracağım.

"Tebi, "sıhhet bulınca yüz **degenek** vuracagam." demış ya." (UMA: 247) (değnek<deg-enek) = Tabii, sıhhat bulunca yüz **değnek** vuracağım, demiş.

"Bu goca garı **deynegle** benimde **deynegim** var." (AGA: 139) (deynek<deg-enek) = Bu koca karı **değnekle,** benimde **değneğim** var.

"Bi adam gelir bana satar, gelir bana çatar yav bi adam bizden farkında olmuş gene eline bi **deynek** almış." (AGA: 219) (deynek<deg-enek) = Bir adam gelir bana satar, gelir bana çatar yav bir adam bizim farkımızda olmuş, yine eline bir **değnek** almış.

"Hepimize sıra **deyneyi** çekti, bene de." (KA: 451) (deynek<deg-enek) = Hepimize sıra **değneği** çekti, bana da.

"Bizim eski adamların **gelenegiymiş**." (KA: 477) = Bizim eski adamların **geleneğiymiş**.

"Ondan sona **gelenek** haline geldi." (KA: 477) = Ondan sonra **gelenek** haline geldi.

"Değneknen vurdığında herif bi sıçramış gi herıfın gözü kör olmış." (AMA:140) (değnek<deg-enek) = **Değnekle** vurduğunda adam bir sıçramış ki adamın gözü kör olmuş.

"Bende dedım daşdan vursam olmaz ben de duttım **değnekle** vurdum." (AMA: 142) (değnek<deg-enek) = Ben de taşla vursam olmaz, deyip tutup **değnekle** vurdum.

"Aha o da bi **gelenek görenekdı**." (AMA: 176) = O da bir **gelenek görenekti**.

[46] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s.147.

“Bunnara suçına göre bilegi guvvetlı bi adam **deyneg** vursın da getsınler.” (AMA: 193) (deynek<deg-enek) = Bunlara suçuna göre bileği kuvvetli bir adam **değnek** vursun da gitsinler.

“Aha buna gırh **deynek** vur.” (AMA: 193) (deynek<deg-enek) = Buna kırk **değnek** vur.

“Adetlerde samsad bayramlarda sünnetlerde **gelenekleı** bellı zatan.” (AMA: 265) = Adetlerde, Samsat bayramlarında, sünnetlerde **gelenekleri** zaten belli.

“Bizim samsat’ın **gelenek** ve **görenekleı** burası ağa memleketı zatan.” (AMA: 265) = Bizim Samsat’ın **gelenek** ve **görenekleri,** burası ağa memleketi zaten.

“E şu anda gençler artıh **geleneg görenegi** de tanımilar.” (SMA: 115) = Şu anda gençler artık **gelenek göreneği** de tanımıyorlar.

“Eski **genelekleri** biz de ariyıh, bulamiyıh.” (SMA: 119) = Eski **gelenekleri** biz de arıyoruz, bulamıyoruz.

-C[47]:

Dönüşlü fiil köklerine getirilen bir ek olup Türkiye Türkçesinde çok işlek bir ektir. AMA, BA, UMA, KA ve SMA’da örneklerine rastlanmamaktadır:

“Padişahın ogli agzi kulahlarına vari, **sevincinden** durami.” (DA: 78) = Padişahın oğlunun ağzı kulaklarına varıyor, **sevincinden** duramıyor.

“Bizde **sevinçten** uçiyıh, gelmişıh memleketimize.” (DA: 111) = Biz de memleketimize gelmişiz, **sevinçten** uçuyoruz.

“Bi **gazanç** olmaz.” (AGA: 216) = Bir **kazanç** olmaz.

“Allah da yüzümüze bakdı getdim bin kada bi antep evi aldım işde bu **gazancımız** bu.” (GMA: 177) = Allah da yüzümüze baktı, gittim, bin kadar Antep’te bir evi aldım, işte bu **kazancımız**.

[47] Ek, Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 130; Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 257 kitaplarında –nç olarak geçmektedir.

“Hakkaten içine girdin mi bilmeym sen onun, mükemmel bi gubbe var, **korhuç** yanı.” (GMA: 196) = Hakikaten sen onun içine girdin mi bilmiyorum, mükemmel bir kubbe var, yani **korkunç**.

-ce:

Genellikle dönüşlü fiillere gelerek bir hareketin sonucu olan soyut adlar türetir. İşlek olmayan bir ektir.[48] Taranan metinlerde ise “eğlence” kelimesinde görülmektedir:

“Orda çi kufte yapardılar eglenirdiler, **eglence** gibi bişeler.” (SMA: 121) = Orda çiğköfte yapardılar, eğlenirdiler, **eğlence** gibi bir şeyler.

“Yani eski dügünler, eski **eglenceler**, eski Siwerek üzelligini kaybetti.” (SMA: 165) = Yani eski düğünler, eski **eğlenceler**, eski Siverek özelliğini kaybetti.

“Güzel **eglence** yaptılar.” (DA: 105) = Güzel **eğlence** yaptılar.

“Ama o zamanın kefinen şindi **eglence** kalmamiş.” (DA: 105) = Ama o zamanın keyfiyle şimdi **eğlence** kalmamış.

“Davul mavul çaldilar, **eglence** yaptılar.” (DA: 106) = Davul mavul çaldılar, **eğlence** yaptılar.

“Onnan sona çeşitli türkülernen tabı, **eylenceler** bol.” (GMA: 199) = Ondan sonra çeşitli türkülerle, tabii **eğlenceler** bol.

“Esğiden değil son ayda var ya asgere giderken **eğlenceyi** gece yapallradı.” (AMA: 302) = Eskiden değil, son ayda var ya askere giderken **eğlenceli** gece yaparlardı.

-gA:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek sınırlı sayıda sıfat ve adlar türeten bu ek, işlev bakımından araç, gereç ve eşya isimleri türetmiştir.[49]

[48] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 148-149.
[49] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 150.

Eski Türkçeden beri yaygın şekilde kullanılan ve çeşitli isimler türeten bu ekin daha eski bir ek olan bir *-ge-g* birleşiğinden gelmiş olabileceği belirtilmiştir (*bil-ge-g* > *bil-ge*).[50]

Bu ek, Eski Türkçeden beri kullanılagelen eklerden olup işlekliği günümüzde artık eskisi kadar yaygın olmayan eklerdendir. Örneklerde kalın ve ince ünlülü olarak tespit edilmiştir:

"Siwerek'te oldıgi gibi o zamanlarda bizim bu **bölgelerde** büyük şehirlerin dışında çoh yerde hemen hemen birbirine benziyidi." (SMA: 157) = Siverek'te olduğu gibi o zamanlarda bizim bu **bölgelerde** büyük şehirlerin dışında çok yerde hemen hemen birbirine benziyordu.

"Bi de o **bölgede** bizim yemekhanecimiz orda şey görmişti, bi yaşli ihtiyar görmişti." (SMA: 180) = Birde o **bölgede** bizim yemekhanecimiz orada şey görmüştü, bir yaşlı ihtiyar görmüştü.

"Güneydoguya, bi de Dogu **bölgelerinde** biber salçası olur bence." (SMA: 195) = Güneydoğuya, birde Doğu **bölgelerinde** bence biber salçası olur.

"Dünyanın dört bucagında **dalgalansın** bayragın…" (DA: 114) = Dünyanın dört bucağında **dalgalansın** bayrağın…

"Köyün **bilge** insanlardan tecrübeli insanlardan bi tanesi ona damışmış." (AGA: 129) = Köyün **bilge** insanlarından, tecrübeli insanlarından bir tanesi ona danışmış.

"Önemli olan onun **dalgalarını** yakalaması tabi çekmedii oluyodu, öbür telefon telszlerinin karıştıgı da oluyodu." (AGA: 209) = Önemli olan onun **dalgalarını** yakalaması, tabii çekmediği oluyordu, öbür telefon telsizlerinin karıştığı da oluyordu.

"Biz örenli köyünde deprem **bölgesindeymiş**." (AGA: 210) = Bizim Örenli köyüde deprem **bölgesindeymiş**.

"Bura mahrumiyet **bölge."** (AGA: 217) = Burası mahrumiyet **bölgesi**.

[50] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 238.

“Oglan adıyamanda **bölge** yatılı gur’an gursunda bu işleri bilmiyoh oglanı saldıh.” (AGA: 223) = Oğlan Adıyaman’da **bölge** yatılı Kur’an kursunda, bu işleri bilmiyoruz, oğlanı saldık.

“Başladıhtan sora Aslıhan da onun ızdırabına dayanamadı, saçlarını **süpürge** yaptı, başladı külleri süpürmeye.” (BA: 127) = Başladıktan sonra Aslıhan da onun ızdırabına dayanamadı, saçlarını **süpürge** yaptı, külleri süpürmeye başladı.

“Bekci haymaları **süpürgelerin** ellerine galdı.” (GMA: 180) = Bekçi çardakları **süpürgelerin** ellerine kaldı.

“Çuhurova gimi verimli bi **bölge** da küçük yanı çuhurova’dan.” (GMA: 221) = Çukurova gibi verimli bir **bölge,** ama Çukurova’dan küçük.

“Akdenize gader o arıye tampon **bölge** gimi türkmenleri yerleşdirmişdir.” (GMA: 223) = Akdenize kadar o araya tampon **bölge** gibi Türkmenleri yerleştirmiştir.

“Belli mıntıhalarda savaşaca **bölgelerde** öyle şe yapmışlar müdale etmişler.” (GMA: 238) = Belli mıntıkalarda savaşılacak **bölgelerde** öyle müdahale etmişler.

“Hiç bi iş yapmazdık yanı o zaman işde elimize **süpürge** vermezlerdi.” (GMA: 242) = Hiçbir iş yapmazdık, yani o zaman işte elimize **süpürge** vermezlerdi.

“Aha benim ruhım şu **süpürgede**, der.” (AMA: 157) = Benim ruhum şu **süpürgede**, der.

“Hadı get ne gader altının hışırın varsa getır hepsını **süpürgenin** boynına tah.” (AMA: 157) = Hadi git, ne kadar altının takın varsa getir, hepsini **süpürgenin** boynuna tak.

“Ondan sona orman **bölgesine** atlarını gizlediler.” (AMA: 192) = Ondan sonra orman **bölgesine** atlarını gizlediler.

-geç, -geş:

İşlek olmayan bir yapım ekidir. Fiil kök ve gövdelerine gelerek araç, gereç adları türetmektedir. Taranan metinlerde ince ünlülü örneklerine rastlanmaktadır:

“Bir de ‘ayrıyeten yanına **süzgeç** alın, yüzünün köpüyünü alın, tabaga kon…” (KA: 458) = Birde ayrıyeten yanınına **süzgeç** alın, yüzünün köpüğünü alın, tabağa koy…

“En eyi **yüzgeçci** benim.” (GMA: 191) = En iyi **yüzgeççi** benim.

“Ben eyi **yüzgeççiyiın**, bu tabakhaneye sor beni.” (GMA: 192) = Ben iyi **yüzgeççiyiın**, beni bu tabakhaneye sor.

“He onnan sona onu **süzgeşden** geçiriller…” (GMA: 233) = Evet ondan sonra onu **süzgeçten** geçirirler…

“İyice haşladıhdan sora yani iyice yumaşandıhdan sonra bi **süzgeçe** koyarıh.” (SMA: 202) = İyice haşladıktan sonra yani iyice yumaşadıktan sonra bir **süzgeçe** koyarız.

-Gan:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek “alışkanlık” ifade eden isimler türeten bir ektir.[51] Türkçede eskiden beri kullanılan ve işlek olan bu ekin taranan metinlerde işlek olarak kullanılmadığı görülmektedir. Bölge ağzında sadece şu örneği tespit edildi:

“Ey ben heral zar ona göre **çalışgan** mıymışımki birden ikiye geşdim.” (GMA: 166) = Herhalde ona göre **çalışkan** mıymışımki birden ikiye geçtim.

-gI, -hI:

Genellikle tek heceli fiil kökleriyle çeşitli çatı eklerini almış olan fiil gövdelerine gelerek adlar türeten ektir. Türkçede çok işlek eklerdendir.[52] İncelenen metinlerde çeşitli araç, gereç, soyut ve somut isimler yapmakta kullanılmaktadır:

“Damat tıraş olacah hawluda **çalgılar** çalını.” (SMA: 165) = Damat tıraş olacak, avluda **çalgılar** çalınıyor.

[51] Akar, **Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş,** s. 133; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 151.
[52] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s.152.

“Tekrar bu giriyor, tekrar cemat eynen **saygiyi**, hürmeti hoca efendiye gösteriyor.” (SMA: 177) = Tekrar bu giriyor, tekrar cemaat aynı **saygıyı**, hürmeti hoca efendiye gösteriyor.

“Gelin hamamina giderdi gene gelin hamamina **çalgilar** çalınırdi, ya sıtar.” (DA: 89) = Gelin hamamına giderdi, yine gelin hamamında **çalgılar** çalınırdı, ya Allah.

“O zaman davul zurna vardi, böle **çalgi** yohti.” (DA: 106) = O zaman davul zurna vardı, böyle **çalgı** yoktu.

“Bir insan birbirine, dil bilmez ama **sevgiyle**, işaretle birbirini sever, anlaşır.” (DA: 114) = İnsan birbirinin dilini bilmez, ama **sevgiyle**, işaretle birbirini sevip anlaşır.

“Sen de almişsan **içki** şişesi, doldırmişsen mezen, meyven almişsen, gidisen evde **işki** içecahsan, günah degil?” (DA: 122) = Sen de almışsın **içki** şişesini, mezeni doldurmuşsun, meyveni almışsın, gidip evde **içki** içeceksin, günah değil mi?

“Esgi usüllerimiz iyiydi, insanların **saygıları** hürmetleri varıdı.” (AGA: 142) = Eski usullerimiz iyiydi, insanların **saygıları,** hürmetleri vardı.

“O **saygı** hakkaten başka başımıza gelen kim olursa olsun türkiyenin başbakanı, başımıza gelen gölbaşının reisi, köyümüze gele köyümüzün muhtarı.” (AGA: 142) = Başımıza gelen kim olursa olsun Türkiye’nin başbakanı, başımıza gelen gölbaşının reisi, köyümüzün muhtarı olsun o **saygı** hakikaten başka.

“Bu köylerden fransız **baskı** yapıyo.” (AGA: 167) = Bu köylere Fransız **baskı** yapıyor.

“Tabi herkes zamanımızın hokmüne göre o da bize bi **saygı** gösterebilir.” (AGA: 171) = Tabii, herkes zamanımızın hükmüne göre bizlere bir **saygı** gösterebilir.

“İdare edecek dediler, devlette **vergi** olarah bugda topladı.” (AGA: 201) = İdare edecek dediler, devlette **vergi** olarak buğday topladı.

“Yok biri kahve üzerime yaptı, o zaman da **vergi** filan almıyodu.” (AGA: 206) = Yok biri kahvehaneyi üzerime yaptı, o zaman da **vergi** filan almıyordu.

“Bunlara ne yazdın onlardan **bilgi** âlim ki, bunlar hep antep şivesi gonışır.” (AGA: 223) = Bunlara ne yazdın, onlardan nasıl **bilgi** alayım ki, bunlar hep Antep şivesi konuşur.

“Benim en çoh dayım **saygıliydu**, dedesi.” (BA: 84) = Benim en çok dayım **saygılıydı**, dedesi.

“Çalgı var, areba var.” (BA: 89) = **Çalgı** var, araba var.

“Küçüglere **sevgi**, büyüglere **saygi**.” (BA: 93) = Küçüklere **sevgi**, büyüklere **saygı.**

“Kadının **saygısı** da öyledır.” (BA: 96) = Kadının **saygısı** da öyledir.

“O **saygıyı**, edebi kaybetmiyıh.” (BA: 96) = O **saygıyı**, edebi kaybetmiyoruz.

“Yani o zaman da birez **saygı** var idu.” (BA: 110) = Yani o zaman da biraz **saygı** vardı.

“Çünki kıymet bılidıh büyüklerin, **saygıliyduh** bak Alla var!” (BA: 110) = Çünkü büyüklerin kıymetini biliyorduk, **saygılıydık**.

“O zaman davul mavul yoh idu, **çalgı** malgı yoh idu.” (BA: 124) = O zaman davul mavul, **çalgı** malgı yoktu.

“Gördün mü ablak, bak hayvannar nası bi **uyku** uyuyolar diyo.” (KA: 479) (uyku < uyu-ku) = Gördün mü bak, hayvanlar nasıl bir **uyku** uyuyorlar, diyor.

“F.gilin hanımı da bak o gader zengin oldona göre gene o da nahışını filan işlerdi, evde **örgüsünü** örerdi.” (GMA: 173) = F.gilin hanımı da o kadar zengin olmasına rağmen yine de nakışını filan işlerdi, evde **örgüsünü** örerdi.

“Şindi haya galmeyk, hacat galmeyk, **saygı** galmeyk.” (GMA: 174) = Şimdi hâya, hacet, **saygı** kalmamış.

“Anama garşı çok **saygım** vardı.” (GMA: 199) = Anneme karşı çok **saygım** vardı.

“Bi de **vergımız** var maliyeye.” (UMA: 152) = Birde maliyeye **vergimiz** var.

“Bi kaç tene erkek toplanıllar, gideller **çalgıdan** kız evıne.” (UMA: 197) = Bir kaç tane erkek toplanırlar, **çalgıyla** kız evine giderler.

“Bi türkü sölendığı zaman, bi **çalgı** çalındığı zaman nerede bi parmak eksik çalınsa ben anlarım eksik çalındı.” (AMA: 210) = Bir türkü söylendiği zaman, bir **çalgı** çalındığı zaman nerede bir parmak eksik çalınsa ben anlarım eksik çalındı.

“Onnarı sabaha geder giyerdıh **uyhımız** gelmezdı.” (AMA: 257) = Onları sabaha kadar giyerdik, **uykumuz** gelmezdi.

“Bizimki de **sevgi saygı** böyüklere var.” (AMA: 264) = Bizim de büyüklere **sevgi saygımız** var.

“Hep çevrılı bele tertemız o **örgü**.” (AMA: 289) = Hep böyle tertemiz o **örgü** çevrili.

-gıC:

İşlek bir ek değildir. AGA’da bir örneğine rastlanmaktadır:

“Sora **dalgıc** geldi sanki eliyle koymuş gibi ora bilirmiş…” (AGA: 177) = Sonra **dalgıç** geldi, sanki eliyle koymuş gibi orayı bilirmiş…

-GIn:

Fiil kök ya da gövdesine getirilen ek, işlev bakımından fiilin gösterdiği işin tamamlanmış olduğunu bildiren sıfat ve ad soylu sözcükler türetir.[53] Türkçede eskiden beri varlığını koruyan bu ekin taranan metinlerde de işlek olarak kullanıldığı görülmektedir:

“Diyor ki ben buraya **sürgün** edildım.” (SMA: 175) = Ben buraya **sürgün** edildim, diyor.

“Makineyla çeksen, makineyla çeksen daha ufag olır, daha **düzgün** olır.” (SMA: 197) = Makineyle çeksen daha ufak daha **düzgün** olur.

[53] Vehice Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yay. Ankara 1981, s. 66; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 152.

“Yükevi **düzgün** müdür, pencere **düzgün** müdür?” (DA: 93) = Yük evi **düzgün** müdür, pencere **düzgün** müdür?

“Temizlenince insan, yol da gelmişıh, bir haftanın **yorgunlıgi** var üstümüzde.” (DA: 111) = Temizlenince insan, birde yol gelmişiz, üstümüzde bir haftanın **yorgunluğu** var.

“He vala, biz bilmidıh, karilar sölidi, biz de kulagımızi bele **keskün** edidıh, veridıh agızlarina.” (DA: 121) = Evet valla, biz bilmiyorduk, kadınlar söylüyordu, biz de kulağımızı böyle **keskin** ediyorduk, ağızlarına veriyorduk.

“Aglama kömür gözlüm **yangınam**

Yangın degil cemaline **vurgunam.”** (DA: 139) = Ağlama kömür gözlüm **yangınım,** yangın değil cemaline **vurgunum**.

“Bele **keskin keskin** taşlar vardı.” (UMA: 192) = Böyle **keskin keskin** taşlar vardı.

“Hızmetçıleri **yorgınmış**, yatimış.” (UMA: 230) = Hizmetçileri **yorgunmuş**, yatıyormuş.

“Padişah dedı **yorgındırlar**, ecele etmesınler, soyra boşaldırlar.” (UMA: 230) = Padişah **yorgundurlar**, acele etmesinler, sonra boşaltırlar, dedi.

“Motor yogudu öküzünen çift sürerdıh motorları hayvan **yorgun** fırsat vermiyoduh.” (AGA: 150) = Motor yoktu, öküz ile çift sürerdik, hayvan **yorgun** olmasına rağmen fırsat vermiyorduk.

“Yedi çocugu varmış öyle gendi çocuklarına çok **düşkünmüş**, biri on sekiz yaşında ölmüş.” (AGA: 158) = Yedi çocuğu varmış, öyle kendi çocuklarına çok **düşkünmüş**, biri on sekiz yaşında ölmüş.

“İki amcam bi de babam kalmış yaşayan öbür çocukları ölmüş o da onlara çoh **düşkünmüş**.” (AGA: 158) = İki amcam bir de babam kalmış, yaşayan öbür çocukları ölmüş, o da onlara çok **düşkünmüş**.

“Kırk basarsa korkar gelin, ne bilim südü çekilir, **baygınlık** geçirir, rahatsız olur.” (KA: 461) = Kırk basarsa gelin korkar, ne bilim sütü çekilir, **baygınlık** geçirir, rahatsız olur.

“Herkeş bizim haci de yen **düşgün**, dinine çok **düşgündü**.” (GMA: 174) = Herkes, bizim hacı da çok **düşkün**, dinine çok **düşkündü**.

“Evel antepliler, acı keyfine çok **düşgündü**.” (GMA: 187) = Evvel Antepliler, acı keyfine çok **düşkündü**.

“Kötü beslenmiş deri, goyun kötü deri verir, cildi **düzgün** olmaz.” (GMA: 194) = Kötü beslenmiş koyun, kötü deri verir, cildi **düzgün** olmaz.

“Aşam eve geldim işden beyle **yorgun** argın, anam didi kine olum ben didi belediyeye getdim dedi.” (GMA: 218) = Akşam işten böyle **yorgun** argın eve geldim, annem oğlum ben belediyeye gittim, dedi.

“Aman herıfım eve **yorgın yorgın** gelor bu guyrıhda yımışah herifime bi yasdıh edim.” (AMA: 139) = Eşim eve **yorgun yorgun** gelir, eşime yumuşah bir yastık yapayım.

“Sen babanın evine mı getmeye razısın yohsa **kesgin** gılıca mı?” (AMA: 164) = Sen babanın evine mi gitmeye razısın, yoksa **keskin** kılıca mı?

“Amma illa sehreye getdığımız gün ozaman bele datlı madlı yogdı pasdalar **yaygın** değildi.” (AMA: 175) = Ama şehire gittiğimiz gün o zaman böyle tatlı matlı yoktu, pastalar **yaygın** değildi.

“Tahtnın birez yeri **düzgün** olacah.” (AMA: 243) = Tahtın yeri biraz **düzgün** olacak.

“Heget onın dişleri çoh **kesgindi**.” (AMA: 295) = Hakikaten onun dişleri çok **keskindi**.

-I[54]:

[54] *-I/ -U* ekinin Eski Türkçedeki *-g* ve *-ğ* fiilden isim yapma ekinin Batı Türkçesinde düşmesiyle yardımcı sesin fiilden isim yapma eki haline gelmesi ile meydana geldiği belirtilmiştir: (Ergin, Türk

Çoğunlukla tek heceli geçişli ve geçişsiz fiillere gelerek işlev açısından fiilin gösterdiği işin ürünü veya sonucu olan somut ve soyut adlar ve sıfatlar türetir.[55] Bu ek, eskiden beri kullanılan işlek eklerdendir. Taranan bölge ağızlarında da yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir:

"Hama oğlan **korkusundan** ağzını açami." (DA: 73) = Oğlan **korkusundan** ağzını açamıyor.

"Birbirine kef ediler ta ki gece **yarisine** kader." (DA: 89) = Kendilerine gece **yarısına** kadar eğleniyorlar.

"O cema'at toplanır mezarlığa gider, **ölülerine** Yasin okuttururdi." (DA: 95) = O cemaat toplanıp mezarlığa gider, **ölülerine** Yasin okuttururdu.

"Ben bi de gördüm bahtım, arka heybesi **doli** hurmaydı." (DA: 96) = Ben bir de baktım, gördüm ki arka çantası **dolu** hurmaydı.

"Ölisi olan gelidi birer Yasin ohidi." (DA: 97) = **Ölüsü** olan geliyordu, birer Yasin okuyordu.

"Dışari böle pencereyi açisan bi rahmet **kohusi** geli." (DA: 104) = Böyle pencereyi açıyorsun, dışarıdan bir rahmet **kokusu** geliyor.

"Ben de böle bahtım bahtım, gözlerim **doli doli** oldi." (DA: 113) = Ben de böyle baktım baktım, gözlerim **dolu dolu** oldu.

"Hoca gelir **öliyi** yıhar." (SMA: 181) = Hoca gelip **ölüyü** yıkar.

"Bunın **kohısı** çıhar." (UMA: 230) = Bunun **kokusu** çıkar.

"Atalarda galma balıkçılık var da gölden şimdi memnun deılig ganalizasyon boşalıyo gölbaşının göl çoh berbat yanına yaklaşılmıyo **kohudan**." (AGA: 126) = Atalardan kalma balıkçılık var da gölden şimdi memnun değiliz, kanalizasyon boşaldığı için Gölbaşı'nın gölü çok berbat, **kokudan** yanına yaklaşılmıyor.

Dil Bilgisi, s. 192; Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 245; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi,** s. 153).

[55] Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 74; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 153.

“Şimdi çıktıgınan **ölünün** yanına gidiyon.” (AGA: 159) = Şimdi çıktığında **ölünün** yanına gidiyorsun.

“Oglum dedi içerde **kohudan** mı durulur dedi.” (AGA: 169) = Oğlum içerde **kokudan** mı durulur, dedi.

“Sıkıysa getme…” (AGA: 173) = **Sıkıysa** gitme…

“Hem konışmasıyla hem **yazısıyla** a harfleri böle yazardı.” (AGA: 185) = Hem konuşmasıyla hem **yazısıyla** a harflerini böyle yazardı.

“Bi de köyde bi sakallı var o da risaleden misaleden bele birisi gelir diye **korhusundan** tesbihat çektirmiyi.” (AGA: 225) = Birde köyde bir sakallı var, o da risaleden misaleden böyle birisi gelir diye **korkusundan** tespihat çektirmiyor.

“Bızı kendi **sürisine** kati.” (BA: 87) = Bizi kendi **sürüsüne** katıyor.

“Ölünün evında yemek pişmez, akrabalar verir.” (BA: 90) = **Ölünün** evinde yemek pişmez, akrabalar verir.

“Bismil’in **yarısının** gözlerini kor eden heppi modadır.” (BA: 107) = Bismil’in **yarısının** gözlerini kör eden hep modadır.

“Izmir’de hele git bah şindi adaçayı **doludur**.” (BA: 116) = İzmir’de gidip bak, şimdi adaçayı **doludur**.

“Vücuduna kurtlar da düşi, yanına kimse **kohudan** yaklaşam.” (BA: 130) = Vücuduna kurtlar da düşüyor, yanına kimse **kokudan** yaklaşamıyor.

“İncirim incir tutar

Saatim zencir tutar

Menen güzel kavuşanda

Bu mahleyi **sancı** tutar.” (BA: 138) = İncirim incir tutar, saatim zincir tutar, bana güzel kavuşanda, bu mahalleyi **sancı** tutar.

“Amma tüfek omuzlarında onnarı indiremollar **korkusundan**, tapançaları.” (KA: 449) = Tüfek omuzlarında ama **korkudan** tabancaları indiremiyorlar.

“Mübarek gecelerde de gene mesela bir **ölünün** canı için ya lahmacun eden, dagıdan ya kurabiye dağıdıllar.” (KA: 463) = Mübarek gecelerde de yine mesela bir **ölünün** ruhu için ya lahmacun ya kurabiye dağıtırlar.

“Teneke **dolusu** bekmez yillerdi.” (KA: 465) = Teneke **dolusu** pekmez yerlerdi…

“Bahtı kine üç dört tene kurt geldi, **sürünün** içine girdi.” (KA: 469) = Baktı ki üç dört tane kurt geldi, **sürünün** içine girdi.

“O mektübü vermiş, gece **yarısı** olmuş.” (KA: 481) = O mektubu vermiş, gece **yarısı** olmuş.

“Garşı gonşuya bile çıkmazlardı, çıhamazlardı **korhularınnan** da.” (GMA: 174) = **Korkularından** karşı komşuya bile çıkmazlardı, çıkamazlardı.

“Şindi işçi lazımdey hanlara **yazıylarmış**, antebli lazım del dey **yazıyınış** altında da.” (GMA: 206) = Hanlara **yazıyorlarmış**, şimdi işçi lazım değil, Antepli lazım değil diye de altında **yazıyormuş**.

“Gidor mezerın başında otıror gece **yarısı** olor.” (AMA: 137) = Gidip mezarın başında oturuyor, gece **yarısı** oluyor.

“Daha buna ne odın gideceh zaten **dolı**.” (AMA: 139) = Zaten **dolu** daha buna ne odun gidecek.

“Hanı padışah yazmış ya şu **yazıyı** ohıyın ona göre bize gerekli şeyleri yapın.” (AMA: 185) = Hani padişah yazmış ya şu **yazıyı** okuyun, ona göre bize gerekli şeyleri yapın.

“Bi tene eşya **yarı** size **yarı** bize.” (AMA: 204) = Bir tane eşya **yarı** size **yarı** bize.

“Gece **yarısı** bele yuharıya bahdım bi gaş dene süvügün altındayım.” (AMA: 298) = Gece **yarısı** böyle yukarıya baktım, birkaç tane söğütün altındayım.

-IcI[56]:

Bu ekin fiil kök veya gövdesinden ad soylu sözcükler türeten *-I/ -U* ekiyle kalıplaşarak meslek ya da özellik bildiren isimler kurduğu belirtilmiştir.[57] DA ve KA'da örneklerine rastlanmamaktadır:

"Genellikle **görici** usüliyle evlenilir." (SMA: 119) = Genellikle **görücü** usulüyle evlenilir.

"Hakikaten orası atmacaların, **yırtıcı** hayvanların bulındıgı bir vadi." (UMA: 142) = Hakikaten orası atmacaların, **yırtıcı** hayvanların bulunduğu bir vadi.

"Bunlar heppı **yönetıcı** mönetıcı, apartıman hızmetçıleri." (UMA: 153) = Bunlar hepsi **yönetici** mönetici, apartman hizmetçileri.

"Tabi **görıcı** üsulıyle yani oglan kızı görmez, kız oglanı görmez." (UMA: 193) = Tabii, **görücü** usulüyle oğlan kızı görmez, kız oğlanı görmez.

"Ben **kalıcı** deilim dedim, bu bi yere sıgmaz dedim." (AGA: 120) = Ben **kalıcı** değilim, bu bir yere sığmaz, dedim.

"Görücü üsülü saten bunu bilmiyosun güneydogu insanın dogum tarihi sıfır sıfır birdir." (AGA: 122) = Zaten **görücü** usulünü bilmiyorsun, Güneydoğu insanının doğum tarihi sıfır sıfır birdir.

"Evlilii **görücü** usulidir." (AGA: 122) = Evliliği **görücü** usulüdür.

"Agalık yok da şimdi hepsi öle **alıcı** geliyi tarla başına hesap pazarlıgı yapıp satıyon." (AGA: 127) = Ağalık yok da şimdi hepsi öyle **alıcı** gelip tarla başına hesap pazarlığı yapıp satıyorsun.

"Hepsine birer **bahıcı** tutmuş." (AGA: 158) = Hepsine birer **bakıcı** tutmuş.

[56] Özçelik ve Erten, -IcI ekinin -I fiilden ad yapan ekin üzerine +cI addan ad yapan ekin gelmesiyle kalıplaşarak kullanılan bir ek olduğunu belirtmektedir (Türkiye Türkçesi Dilbilgisi, s. 82).
[57] Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 75.

“Asgerden on dört günizine bi geldim sona geldim bir aylıgına geldim kolorduda bi **yazıcı** varmış.” (AGA: 167) = Askerden on dört günlüğüne geldim, sonra bir aylığına geldim, kolorduda bir **yazıcı** varmış.

“Dedi ben kolarduda **yazıcıyım** dedi.” (AGA: 167) = Ben kolorduda **yazıcıyım,** dedi.

“Bi de insanlarımız **yeyici** olmuş biz buriye yirmi üc sene olmuş buraya göçeli turist geliyor…” (AGA: 197) = Birde insanlarımız **yiyici** olmuş, biz buraya göçeli yirmi üç sene olmuş, turist geliyor…

“Ben mı ben on başıydım, **yazıcıydım**, amasyada o zaman öle bi şi yogudu.” (AGA: 200) = Ben onbaşıydım, **yazıcıydım**, Amasya’da o zaman öyle bir şey yoktu.

“Şindi adamın evında **dondurucu** var, buzdolabı var, çamaşır makinesi var, kliması var.” (BA: 91) = Şimdi adamın evinde **dondurucu**, buzdolabı, çamaşır makinesi, kliması var.

“Feget **geçıcı** binalarda memurlar şe yaptılar tek bi hükümet gonağı yaptılar.” (AMA: 212) = Fakat **geçici** binalarda memurlar tek bir hükümet konağı yaptılar.

“Görücü usulü gahdı yav esgide galdı.” (AMA: 224) = **Görücü** usulü kalktı, eskide kaldı.

“Ondan sona ilkin orda bi iki **görücü** araya girdi.” (AMA: 229) = Ondan sona ilkin orda bir iki **görücü** araya girdi.

“Evlenmemız işte **görücü** usulüyle evlendik.” (AMA: 248) = Evlenmemiz işte **görücü** usulüyle evlendik.

-(I)k, -(I)g, -(I)h:

Ek fiil kök veya gövdelerine gelerek sıfat ve isim soylu sözcükler türetir. Çeşitli işlevleri olan bu ekin işleklik sahası çok geniştir.[58] İncelenen metinlerde de sıklıkla kullanılmaktadır:

[58] Bu konuda Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 154-156’ya, Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 248-250’ye bkz.

“Bele tenekelerin üstüne de gazoz **kapagları** falan koyıdıh.” (SMA: 139) = Böyle tenekelerin üstüne de gazoz **kapakları** falan koyuyorduk.

“Bele çoh **büyük** tahta kapısı wardı.” “(SMA: 144) = Böyle çok **büyük** tahta kapısı vardı.

“Kırık saglam, yımırtadan, we kırlardan ne haber?” (SMA: 154) = **Kırık**, sağlam yumurtadan ve kırlardan ne haber?

“Yanı sız gidisiz şindi hep **döşeglerin** üzerinde yatisiz.” (UMA: 182) = Yani siz şimdi gidiyorsunuz, hep **döşeklerin** üzerinde yatıyorsunuz.

“Başina da elmas **taragını** tahi.” (DA: 78) = Başına da elmas **tarağını** takıyor.

“O cecimleri sererdıh, otıridiler birer birer, o **döşekleri** de sıralardıh.” (DA: 87) = O kilimleri sererdik, birer birer oturuyordular, o **döşekleri** de sıralardık.

“Ay **ışığı** dogmiş öle hoş, güzel üstimize.” (DA: 88) = Ay **ışığı** öyle hoş, güzel üstümüze doğmuş.

“Götüridiler orda **böyüg** bi kazan vardi nıkra büyük, on iki teneke, on beş teneke su alan.” (DA: 92) = Orda büyük, on iki teneke, on beş teneke su alan **büyük** bir kazan vardı, götürüyorlardı.

“Vallahi onun kapisi **açıkti**.” (DA: 94) = Vallahi onun kapısı **açıktı.**

“Yalnız bi **kırık** araba vardi Ofis’in başında.” (DA: 104) = Yalnız ofisin başında bir **kırık** araba vardı.

“İstemeyince kaldıh **açıhta**.” (DA: 110) = İstemeyince **açıkta** kaldık.

“Hem kendi evine koşidi idare edidi, hem zaten **bitişiktıh**, komşidıh.” (DA: 113) = Hem kendi evine koşup idare ediyordu, hem zaten **bitişiktik,** komşuyduk.

“Dayah vuridi özüne, vuridi.” (DA: 115) = Kendine **dayak** atıyordu.

“Evde sölesem ben biliyem, evde de **dayag** yiyecahtım.” (DA: 119) = Ben biliyorum, evde söylesem evde de **dayak** yiyecektim.

“Ben hepisinden evel baş **açık**, valla yaliayak koştum gettim hastahanaya.” (DA: 121) = Ben hepsinden evvel hastaneye başı **açık**, yalın ayak koştum, gittim.

“Belki on beş sefer **yumuşah** olsun diye onun zamanı da gecti, şimdi çogu biçere veriyo…” (AGA: 116) = Belki on beş sefer **yumuşak** olsun diye onun zamanı da geçti, şimdi çoğu biçere veriyor.

“İstanbula ayah gece gündüz yatıyoduk lambaları boyaladık, lambalar **ışık** vermiyidi.” (AGA: 131) = İstanbul’a ayak basınca gece gündüz yatıyorduk, lambaları boyaladık, lambalar **ışık** vermiyordu.

“Ben **bölüge** gettim bir er tahmış geri o adam dedi mamur sana üc gün istanbula izin verek gez de dedi övken dinsin dedi.” (AGA: 131) = Ben **bölüğe** gittim, bir er bana takmış, adam memur sana üç gün İstanbul’a izin verelim, gez de öfken dinsin, dedi.

“Senin tallana senin bi **dönek** bagına göz dikmiş…” (AGA: 137) = Senin tarlana, senin bir **dönek** bağına göz dikmiş…

“Allah **böyüg** böyüglerimiz vardı.” (AGA: 149) = Allah **büyük,** büyüklerimiz vardı.

“Bagları besni üzümü dieri de var **garışıh**.” (AGA: 152) = Bağları **karışık,** besni üzümü diğeri de var.

“Şimdiki gencler sanıyo ki **uyanık** adamımız yoh.” (AGA: 164) = Şimdiki gençler sanıyor ki **uyanık** adamımız yok.

“Ahşam karanlıgdan da **soguk** suyu koy yıkar, aşşam kelirlerdi.” (AGA: 169) = Akşam karanlığından da **soğuk** suyu koyup yıkar, akşam gelirlerdi.

“Açıktan şirinceden gelen su demek ki ordan gelen tarlalar sulu tarlalar.” (AGA: 174) = **Açıktan** Şirince’den gelen su demek ki ordan gelen tarlalar sulu tarlalar.

“Urfaya mevlüde gittik kahtalı bi arkadaş **yaklaşık** beş on sene görmemiştim…” (AGA: 185) = Urfa’ya mevlüte gittik, Kâhtalı bir arkadaş **yaklaşık** beş on sene görmemiştim.

“Bu benim **büyügüm** bunnar okudu diye çagırdık getmedim köe amma neneminen çoh yaşadılar.” (AGA: 189) = Bu benim **büyüğüm,** bunlar okudu diye çağırdık, köye gitmedim, ninemden çok yaşadılar.

“Evının tasını **taragını** toplar getirirdi.” (AGA: 201) = Evinin tasını **tarağını** toplar getirirdi.

“Yanı böle bi şey hepımız öle babamın babasını biliyom daha **uzaga** gitmiyon.” (AGA: 205) = Yani böyle bir şey hepimiz öyle, babamın babasını biliyorum, daha **uzağa** gitmiyorsun.

“Yol **uzah** on beş yirmi dakka yolda ezberliyom.” (AGA: 213) = Yol **uzak** on beş yirmi dakika yolda ezberliyorum.

“İlla çalışan da başı **açıh** olur.” (AGA: 218) = İlla çalışanın da başı **açık** olur.

“Memmed diyo ben başı **açıgı** almam.” (AGA: 218) = Mehmet ben başı **açığı** almam, diyor.

“Baş **açıh** gezmiyordu.” (BA: 80) = Başı **açık** gezmiyordu.

“Böyükler yiyidi, çekilıdi, gidıdi.” (BA: 85) = **Büyükler** yiyiyordu, çekiliyordu, gidiyorlardı.

“Lamba **ışıh** yoh idi.” (BA: 88) = Lamba, **ışık** yoktu.

“Atilar, gözlerimın **ışıgı** geli ema, bambayaz.” (BA: 108) = Atıyorlar, ama gözlerimin **ışığı** bembeyaz geliyor.

“Yani o çopun **işıgıyla** bırbırımızı görüyorduh.” (BA: 119) = Yani o çöpün **ışığıyla** birbirimizi görüyorduk.

“Bu geceler orta gece

Derdim artar bu gece

Sag yanumu **açuk** koydum

Esmer gelir örter gece.” (BA: 135) = Bu geceler orta gece, bu gece derdim artar, sağ yanımı **açık** koydum, esmer gelir gece örter.

“Merdivenimiz altı ayah

Dıbıne verdim **dayah**

Dediler oglu geli

Kaçaram başı **açuh** yalın ayah.” (BA: 142) = Merdivenimiz altı ayak, dibine **dayak** verdim, dediler oğlu geliyor, başı **açık,** yalın ayak kaçarım.

“Kayınbaba dayagı yidik, kaynana **dayagı** yidik, tabi, tabi.” (KA: 443) = Tabii, kayınbaba dayağı, kaynana **dayağı** yedik.

“Ayagımızda kötü ayakkabılar, ayagımızda **yırtıh** pantorollar.” (KA: 448) = Ayağımızda kötü ayakkabılar, **yırtık** pantolonlar.

“Delig işi, nahış yapallardı hepsi yapardı, şini heç yapan mapan yok.” (GMA: 173) = Hepsi **delik** işi nakış yaparlardı, şimdi hiç yapan falan yok.

“Diyelim ki birinin gapısını **açık** unutmuşlar eyle yönünü dönmez arhasını döner o gapıyı usulladak çekerdi.” (GMA: 187) = Diyelim ki birisi kapısını **açık** unutmuş, öyle yönünü dönmez, arkasını döner ve usulca o kapıyı çekerdi.

“A **yaaklaşık** bi buçuk senedir sürüküyk yanı mahkeme şu, bu.” (GMA: 211) = Y**aklaşık** bir buçuk senedir şu, bu mahkeme sürünüyoruz.

“Gene padışahın oğlı **uyanıhmış** diynemış.” (AMA: 156) = Yine padişahın oğlu **uyanıkmış,** dinlemiş.

“Padişahım, meydanda **böyık** bı hamam aştırın gelen dertlarını sölesın bedeva yıhasın.” (AMA: 161) = Padişahım, meydanda **büyük** bir hamam açtırın, gelen dertlerini söyleyip bedava yıkansın.

“Ağlallar ağlallar bele etrafa bahallar ki bi dağda bi **ışıh** görünor.” (AMA: 162) = Ağlarlar ağlarlar, böyle etrafa bakarlar ki bir dağda bir **ışık** görünür.

“O zamanın büyüglerının asbabları **büyük** olırdı.” (AMA: 173) = O zamanın büyüklerinin ashapları **büyük** olurdu.

“Sona çocıh hangi eşyayı eline almışsa mesela **tarağı** aldı ha bu çocığ ilerde berber olacah.” (AMA: 178) = Sonra çocuk hangi eşyayı eline almışsa, mesela **tarağı** aldı, bu çocuk ileride berber olacak.

“Üç gün öncesinden **açıh** ekmeg yapallardı.” (AMA: 277) = Üç gün öncesinden **açık** ekmek yaparlardı.

“Gerger esgide biliyosın bir **büyük** şehirmiş.” (AMA: 263) = Biliyorsun, Gerger eskiden **büyük** bir şehirmiş.

-Im:

Fiilin gösterdiği işle ilgili sonucunu gösteren, nesne ve hareket adları türetir.[59] Ek, eskiden beri kullanılan çok işlek eklerdendir. Taranan bölge ağızlarında da yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir:

“Soba yohti, kışın bele mesela diyeh ki **yarım** metre yani iki karış en az iki karıç yükseklıhte idi.” (SMA: 158) = Soba yoktu, kışın **yarım** metre yani iki karış, en az iki karış yükseklikteydi.

“Bagcılıh Siwerek’te çoh eskiye dayanan bi **geçim** kaynagıdır Siwereklilerin.” (SMA: 160) = Bağcılık Siverek’te Sivereklilerin çok eskiye dayanan bir **geçim** kaynağıdır.

“Sora biraz soguduhtan sora tekrar, **yarım** seet, bi seet sora sora tekrar çıhartisan, karıştırisan.” (SMA: 188) = Sonra biraz soğuduktan sonra **yarım** saat, bir saat sonra tekrar çıkartacaksın, karıştıracaksın.

“Siwerekin dogumın edeti diyecegem evde **dogım** yapih.” (SMA: 215) = Siverek’in doğum âdeti evde **doğum** yaparız.

[59] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 252; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 157-158.

“Birez böyidi mi başlidi **yarım** dal.” (DA: 91) = Biraz büyüdü mü **yarım** dal başlıyordu.

“Kari **dogum** yapmadi.” (DA: 98) = Kadın **doğum** yapmadı.

“Geldi bu **seçimin** meselesine.” (DA: 105) = Bu **seçimin** meselesine geldi.

“Otli penir, erimiş penir bi baş alidih elimize, o **yârim** tene ev ekmegi alsadıh zatan yarim tene ev ekmegi iki gişi edemidi bitireydi.” (DA: 119) = Otlu penir, erimiş penir, elimize bir baş alıyorduk, **yarım** tane ev ekmeği alsaydık zaten yarım tane ev ekmeğini iki kişi bitiremiyordu.

“Bahan dedi, ayagını da bele yere vurdi, e dedi, bu dünyada **ölüm** var.” (DA: 122) = Bana ayağını da böyle yere vurdu, bu dünyada **ölüm** var, dedi.

“**Paylaşım** olmadıgı için oyalanıyoz.” (AGA: 122) = **Paylaşım** olmadığı için oyalanıyoruz.

“Görücü üsülü saten bunu bilmiyosun güneydogu insanın **dogum** tarihi sıfır sıfır birdir.” (AGA: 122) = Zaten görücü usulü bunu bilmiyorsun, Güneydoğu insanın **doğum** tarihi sıfır sıfır birdir.

“Yaşam devam edip gidiyo işte ondan sona…” (AGA: 124) = **Yaşam** devam edip gidiyor, işte ondan sonra…

“Tabi ki **bakım** olursa **verim** güzel küçük baş hayvandan dolayı **verim** alamıyok.” (AGA: 125) = Tabii ki **bakım** olursa **verim** güzel, küçükbaş hayvandan dolayı **verim** alamıyoruz.

“Saten gurbetçi çukurovada avrupanın çeşitli yerlerinde yerimiz dar oldugu için fazla **geçim** yoh.” (AGA: 123) = Zaten gurbetçi Çukurova’da Avrupa’nın çeşitli yerlerinde yerimiz dar olduğu için fazla **geçim** yok.

“Üc kişi, dört kişi, beş kişi **ölümler** olurmuş o zamanlarda.” (AGA: 129) = O zamanlarda üç, dört, beş **ölüm** olurmuş.

“O yol **ayrımı** var ya bi sürü davar vardı.” (AGA: 135) (ayrım<ayır-ım) = O yol **ayrımı** var ya bir sürü davar vardı.

“Köyümüzün **yerleşimine** şöyle böyle beş şüz küsür sene oluyor.” (AGA: 141) = Köyümüzün **yerleşimine** şöyle böyle beş yüz küsür sene oluyor.

“Şimdi insanların **görüşleri** deişti.” (AGA: 142) = Şimdi insanların **görüşleri** değişti.

“Metrekareye şehid vermişiz bunları kakıpta ırk **ayrımı** kürttür, türktür meselese çok ayıp oluyo.” (AGA: 143) (ayrım<ayır-ım) = Metrekareye şehit vermişiz, kalkıpta bunları ırk **ayrımı** Kürt’tür, Türk’tür meselesi çok ayıp oluyor.

“Ne yapsın **geçim** madem dışarı giden insanlar onların **geçim** şartları iyi ama şimdi köyde olanların.” (AGA: 153) = Madem dışarı giden insanların **geçim** şartları iyi ama şimdi köyde olanların.

“Hasan maraş ben mi otuz doguz **dogumluyum**.” (AGA: 155) = Hasan Maraş ben mi otuz dokuz **doğumluyum**?

“Şu daglara çekilirlerdi, davarınan çeker yoh yanı öle bi **duyum** oldugu için korhuyo, korkunçluk var.” (AGA: 163) = Şu dağlara çekilirlerdi, davar ile çeker, yok yani öyle bir **duyum** olduğu için korkuyor, korkaklık var.

“Esgi gardaşı **ulaşım** yogudu seten a ha şimdik asfalt çıktı, arabanın yol yaptı.” (AGA: 166) = Kardeşim zaten eskiden **ulaşım** yoktu, şimdilik asfalt çıktı, arabanın yolu yapıldı.

“Doguz gün yogun **bakımda** ben gendi hastalıımı unuttum.” (AGA: 171) = Dokuz gün yoğun **bakımda** ben kendi hastalığımı unuttum.

“Ondan sona otuz dört **dogumluyum**, usta asgerliim de bursanın gemlik kazası var.” (AGA: 186) = Ondan sonra otuz dört **doğumluyum**, usta askerliğim de Bursa’nın Gemlik Kazası var.

“Çamın arası **yerleşim** yeri.” (AGA: 193) = Çamın arası **yerleşim** yeri.

“Bizim köylü o işaretleri biliyomuş **yarım** ay, yıllan, kaplumbagı, ayı…” (AGA: 195) = Bizim köylü o işaretleri biliyormuş, **yarım** ay, yılan, kaplumbağa, ayı…

“Alaman rus harbi başlayanca türkiye tedbir aldı türkiye vilayetler arasında bugda **satımını** yasakladılar.” (AGA: 201) = Almanya Rus Harbi başlayınca Türkiye tedbir aldı, Türkiye vilayetler arasında buğday **satımını** yasakladılar.

“Biz **ayrım** yapmıyok.” (AGA: 202) = Biz **ayrım** yapmıyoruz.

“Ben de müslümanım öle olur mu müslüman bu **seçim** elli senedir var, o adam dönüyo mu? Sen de dönme.” (AGA: 204) = Ben de müslümanım, öyle olur mu Müslüman, bu **seçim** elli senedir var, o adam dönüyor mu? Sen de dönme.

“Ölümle mücadele ediyon amma bu **ölümün** mücadeleye harcıyacaksın yaşayacaksın.” (AGA: 208) = **Ölümle** mücadele ediyorum ama bu **ölümü** mücadeleye harcayacaksın, yaşayacaksın.

“Sen kac **dogumlusun** genci misin?” (AGA: 217) = Sen kaç **doğumlusun,** genç misin?

“Bi de satan bi **seçim** ayagı girdi.” (AGA: 224) = Bir de zaten **seçim** ayağı girdi.

“O yolun **yapımı** var, burdan almışlardı…” (AGA: 225) = O yolun **yapımı** var, burdan almışlardı…

“Dogum yapan degil ha!” (BA: 86) = **Doğum** yapan değil ha!

“Ben **dogum** yaptıgımda ekiz bebek dogurucummuş, ondan sona bilmedim.” (KA: 442) = Ben **doğum** yaptığımda ikiz bebek doğuracakmışım, ondan sonra bilmedim.

“Kayınbaba bene sayardı sayardı, ne **ölüm** kalır ne dirim, küserdim evime çıkardım.” (KA: 444) = Kayınbabam bana sayardı sayardı, ne **ölüm** kalır ne dirim, küserdim, evime çıkardım.

“Askerler sıkar bize **ölümüne**, çogunu vurdular.” (KA: 449) = Askerler bize **ölümüne** sıkar, çoğunu vurdular.

“Eskiden **dogumu** ev aralarında, ev ebelerine yaptırıllarmış, hastaneye getme yok.” (KA: 461) = Eskiden **doğumu** ev aralarında, ev ebelerine yaptırırlarmış, hastaneye gitmek yok.

“Malatyada **eyitim** alanında gördük.” (KA: 465) = Malatya da **eğitim** alanında gördük.

“Yanı dogum yohtu, he, evlerde **dogum** yaptırıllardı.” (KA: 467) = Yani doğum yoktu, evlerde **doğum** yaptırırlardı.

“Dogum yapana su içirmezler, su içince hasta olurduk.” (KA: 476) = **Doğum** yapana su içirmezler, su içince hasta olurduk.

“O hoca ne derdi, ya onnan heç almeysan **yarım** kilo alıcın yosa yimiye hahın yok derdi.” (GMA: 180) = O hoca ya ondan hiç almayacaksan da **yarım** kilo alacaksın, yoksa yemeğe hakkın yok, derdi.

“Bi **yarım** saat suda bekletiyorız.” (AMA: 207) = Suda **yarım** saat bekletiyoruz.

“Bi bacı bi gardaş varmış, anası **doğğım** yapmış **doğım**.” (AMA: 221) = Bir bacı bir kardeş varmış, annesi **doğum** yapmış.

“-m adları bir kezlik veya kısa süreli bir işe ad oldukları için, tekrarlama yoluyla o kılışı tasvir eden sıfat ve zarf olarak da kullanılırlar.”[60] DA’da sıfat olarak kullanılan bir örneğine rastlanmaktadır:

“Dag Kapi’nın taşlan

Armudun agaçlari

Bu gece yâri gördüm

Kıvrım kıvrım saçlari.” (DA: 139) = Dağ Kapı’nın taşları, armutun ağaçları, bu gece yâri gördüm, **kıvrım kıvrım** saçları.

-maca:

[60] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s.158.

Bu ekin "*-mA*" isim-fiil eki ile isimden isim türetme eki olan "*+cA*" nın birleşmesiyle ortaya çıkmış birleşik ek olduğu ve fiil kök ve gövdelerinden bir işin yapılma tarzını ve şartını belirten adlar türettiği ifade edilmiştir.[61] İşlek olmayan bir ektir. Bölge ağzında ise sadece şu örnekleri tespit edildi:

"Pabıç **çarpmaca** oynallardı." (AMA: 176) = Pabuç **çarpmaca** oynarlardı.

"Govalamaca sahlambac oynallardı nişanlı gızlar gelırdı." (AMA: 176) = **Kovalamaca,** saklambaç oynarlardı, nişanlı kızlar gelirdi.

-maÇ:

Bu ekin "*-me"* sıfatlarının "*-eç"* küçültme ekiyle uzatılmasından meydana çıkmış birleşik bir ek olduğu belirtilmiştir.[62] Yazı dilinde işlek olmayan bu ek, taranan metinlerde de görüldüğü gibi genellikle yiyecek adlarında görülür:

"Yani hani bizde derler işte **bılamaç**[63] gibi olacah." (SMA: 204) = Yani hani bizde işte **bulamaç** gibi olacak, derler.

"Palıza, en ög **bulamaç** halında bişer." (UMA: 222) = Palıza, en önce **bulamaç** halinda pişer.

"Dedim bana **bulamac** yap!" (BA: 122) = Bana **bulamaç** yap, dedim.

"Ben başka yemeg yesem sanci yapar, **bulamac** yumuşahtır." (BA: 122) = Ben başka yemek yesem sancı yapar, **bulamaç** yumuşaktır.

"Ele **bulamac** yaptılar, içtim ekmegsız." (BA: 122) = Öyle **bulamaç** yaptılar, ekmeksiz içtim.

"Bi de **bulamaç** yapallardı bekmezle, sade tere yagıyna yapan onu, tolu tolu." (KA: 476) = Bir de **bulamacı** pekmezle ve sade tereyağıyla, dolu dolu yaparlardı.

"**Bulamaç** yapardık nefsiye." (KA: 478) = Nefsiye'ye **bulamaç** yapardık.

---

[61] Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 50; Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 267; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 160.
[62] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 268.
[63] Gülensoy, **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, s. 180.

"Birer dene **sıkmaç** sıhardı." (GMA: 185) = Birer tane **sıkmaç** sıkardı.

"**Bılamaç** yapallardır pasduh yapallardır." (AMA: 227) = **Bulamaç,** pastık yaparlardı.

KA'da oyun adı olarak kullanıldığı görülmektedir:

"**Kaydırmaç** oynallar, mıradın kayınbabası oynadıgı zaman benim güle güle aklım giderdi." (KA: 481) = **Kaydırmaç** oynarlar, Murat'ın kayınbabası oynadığı zaman benim güle güle aklım giderdi.

-mAn:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek ad türeten ve işlek olmayan bir ektir. İşlek olmadığından türettiği kelimelerde oldukça sınırlıdır. İncelenen metinlerde genellikle ince ünlülü örneğine rastlanmaktadır:

"İki de bu bayılma bi de uyhusu gelirdi o zaman **öretmen** dedi ki ismail abi ben idare ederim bi iki sene idare etti." (AGA: 121) = İki de bir bayılma bir de uykusu gelirdi, o zaman **öğretmen** İsmail abi ben idare ederim, deyip bir iki sene idare etti.

"Müdürü çaırdı beni vardım şöle genç bi gadın oturuyo o da **öretmenmış**." (AGA: 121) = Müdürü beni çağırdı, vardım, şöyle genç bi kadın oturuyor, o da **öğretmenmiş**.

"Kurt ta oldu mu, çocuklar **öretmenler** yediremezdi." (AGA: 145) = Kurt da oldu mu, çocuklar ve **öğretmenler** yediremezdi.

"Deermen yaptırdı, evini yaptı." (AGA: 168) = **Değirmen** yaptırdı, evini yaptı.

"İşte o mustafa tanık erzincanda **öretmendi**." (AGA: 180) = İşte o Mustafa Tanık Erzincan'da **öğretmendi**.

"İşte **öretmen** okulunu kazandık, meslek okullarından birini kazanmıştım." (AGA: 181) = İşte **öğretmen** okulunu kazandık, meslek okullarından birini kazanmıştım.

“Köe **öretmen** olarak geldiimde dört beşinci sınıflar camiye gitmek istiyolar detim.” (AGA: 182) = Köye **öğretmen** olarak geldiğimde dördüncü, beşinci sınıflar camiye gitmek istiyorlar, dedim.

“Ben de risale-i nuru **öretmen** okulu son sınıftayken tanımıştım.” (AGA: 184) = Ben de risale-i nuru **öğretmen** okulu son sınıftayken tanımıştım.

“Biz kaldıgımız zaman tarih **öretmeni** vardı biznen galan kimya **öretmeni** vardı. (AGA: 213) = Biz kaldığımız zaman bizle kalan tarih **öğretmeni**, kimya **öğretmeni** vardı.

“Memmed bizim ahrabadan bi tane **öretmen** çıhtı. (AGA: 218) = Memmet bizim akrabadan bir tane **öğretmen** çıktı.

“Diyarbakır’ın yerlısı **ögretmendi** bızım köyde.” (BA: 97) = Diyarbakır’ın yerlisi bizim köyde **öğretmendi**.

“Öğretmennerimız ossun, müfettiş ossun bi büyükler oriya geleydi saygı var idu.” (BA: 110) = **Öğretmenlerimiz** olsun, müfettiş olsun, büyükler oraya gelseydi saygı vardı.

“Diyi valla gettım, falan **degirmenın** içında yattum, tilki geldi, kurt geldi.” (BA: 128) = Valla gittim, falan **değirmenin** içinde yattım, tilki geldi, kurt geldi, diyor.

“Ben nettim bilon mu **öyretmenimiz** tanıdıktı, akraba, he.” (KA: 451) = Ben ne yaptım biliyor musun? **Öğretmenimiz** tanıdıktı, akraba.

“Gettik yavrım, şeye ulaştık, orda **deyirmen** vardı eskiden, hemen ujda.” (KA: 451) = Gittik, yavrum şeye ulaştık, orda eskiden hemen uçta **değirmen** vardı.

“Kız seni bir isteyen mi var, ortada şeyle **şişman** bir gişi.” (KA: 457) = Kız seni bir isteyen mi var, ortada şöyle **şişman** bir kişi?

“Bizim günümüzde baş **öyretmenler** şeydi…” (KA: 466) = Bizim günümüzde baş**öğretmenler** şeydi…

“Öretmenler de birbiriynen geçinemedi, çıkdılar.” (GMA: 156) = **Öğretmenler** de birbiriyle geçinemedi, çıktılar.

“Evel şeydi işi, **öretmennikdi**, şindi onu bırakdı…” (GMA: 175) = Evvel işi **öğretmenlikti**, şimdi onu bıraktı…

“Benı de çağırdılar bi **öretmen** gahdı.” (AMA: 211) = Beni de çağırdılar, bir **öğretmen** kalktı.

“Bilmiyorım **öretmen** olduğunu bilmiyorum.” (AMA: 211) = **Öğretmen** olduğunu bilmiyorum.

“Yedek **öretmen** gelip bize ders veriyordı.” (AMA: 219) = Yedek **öğretmen** gelip bize ders veriyordu.

“Öretmenlerden mıdır çoçıhlardan mıdır net iyi bilemiyorız.” (AMA: 268) = **Öğretmenlerden** midir, çocuklardan mıdır, net iyi bilemiyoruz.

“O **öretmeni** de anem diyor çoh esgi zamanda bi **öretmen** kövımıze gelmışdı.” (AMA: 279) = O **öğretmeni** de annem çok eski zamanda bir **öğretmen** köyümüze gelmişti, diyor.

“Gettı ceza evinde **öretmen** beglemış ceza evinde.” (AMA: 279) = Gitti, cezaevinde **öğretmen** beklemiş.

-mUr:

Türkiye Türkçesinde, sadece geçişsiz fiillerden türemiş yağmur < yağ-mur ve kömür < kö- mür kelimelerinde görülen bir ektir.[64] İşlev olarak bakıldığında somut (kömür) ve bir durumun ismini ifade eden (yagmır) adlar türetmiştir. İncelenen metinlerde de “yağmur” ve “kömür” kelimesinde görülmektedir:

“Kış geli, **yagmur** yagı, çırıgımızın yarısı içerde yarısı çıharda.” (UMA: 226) = Kış geliyor, **yağmur** yağıyor, çıkrığımızın yarısı içerde yarısı dışarda.

“Yarın **yagmur** yagar, kar yagar.” (UMA: 226) = Yarın **yağmur** yağar, kar yağar.

[64] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 166.

“Beki **kömürlerin** üstündeydi uçak yanı düşün.” (GMA: 208) = Uçak belki **kömürlerin** üstündeydi, yani düşün.

“Bin doguz züz atmış sekiz yılında tekrar orda heyalan nedeniyle agaçlar kesilince bir üc yagan **yagmurlardan** dolayı gayma filan olmuş…” (AGA: 129) = Bin dokuz yüz atmış sekiz yılında tekrar orda heyalan nedeniyle ağaçlar kesilince birkaz kez yağan **yağmurlardan** dolayı kayma filan olmuş…

“Her gün gar **yagmur** yagsın.” (AGA: 129) = Her gün kar, **yağmur** yağsın.

“İlk gelince öle olur, daş yok, kaya yok, çanak yok, kar yagmaz, **yagmur** da çamur olmaz.” (AGA: 170) = İlk gelince öyle olur, taş yok, kaya yok, çanak yok, kar yağmaz, **yağmur** da çamur olmaz.

“Gışın çoh kar yagdı, baharda da **yagmur** düşmedi.” (AGA: 200) = Kışın çok kar yağdı, baharda da **yağmur** düşmedi.

“Ekinleri gar aldı, baharda da **yamur** düşmedi.” (AGA: 200) = Ekinleri kar aldı, baharda da **yağmur** düşmedi.

“Yagmur yagsın temiz yohsa elini atamıyon…” (AGA: 225) = **Yağmur** yağıp temizlesin, yoksa elini atamıyorsun…

“Yagmır ekinler bu sene zayıf **yagmır** ekinlere ilac gec attıh, yanı iki tane attım bi yiyecek anca çıhar.” (AGA: 225) = **Yağmur** ekinler bu sene zayıf, **yağmur** ekinlere ilacı geç attık, yani iki tane attım, bir yiyecek ancak çıkar.

“Bi bahasen **yagmur** geldi.” (BA: 120) = Bir bakıyorsun **yağmur** geldi.

“Diyi oglum bah **yagmur** yagi.” (BA: 129) = Oğlum bak **yağmur** yağıyor, diyor.

“Bak bu **yagmur** şahitlıh sana verecah.” (BA: 129) = Bak bu **yağmur** sana şahitlik verecek.

“Nisan ayında **yagmur** yagarken yer kabari ya!” (BA: 129) = Nisan ayında **yağmur** yağarken yer kabarıyor.

“O **yagmur** ona şahit oluyor.” (BA: 129) = O **yağmur** ona şahit oluyor.

“Yagmır yagar göl göl olur

Gözel kızlar yol yol olur

Gidın sız o yara söleyin

Aglamasın gözleri kor olur.” (BA: 136) = **Yağmur** yağar göl olur, güzel kızlar yol olur, siz o yara gidin söleyin, ağlamasın gözleri kör olur.

“Yagmurmuş, çamurmuş, karmış heş bilmezik, orda hödütten geçerrik.” (KA: 449) = **Yağmurmuş**, çamurmuş, karmış hiç bilmeyiz, orda huduttan geçeriz.

“Ta ahşam üstü ki çoh zaman sehrede **yağmır** yağardı.” (AMA: 176) = Akşamüstü ki çoğu zaman şehirde **yağmur** yağardı.

“Yağmır yağacağı sıra hereks gahar toplanır gaçar giderdı.” (AMA: 176) = **Yağmur** yağacağı sıra herkes kalkar, toplanır kaçar giderdi.

“Yağmır yağardı şimşek çahardı.” (AMA: 257) = **Yağmur** yağardı, şimşek çakardı.

“O zamanlar herhalde çoh **yagmur** yagıdi.” (SMA: 138) = O zamanlar herhalde çok **yağmur** yağıyordu.

“Tabi, ee, hawa da hefıf de **yagmur** ati souk.” (SMA: 229) = Tabii, hava da soğuk hafif de **yağmur** atıyor.

-(I)n:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek soyut ve somut adlar türetir. Eskiden beri kullanılan işlek eklerdendir. İncelenen metinlerde örneklerine rastlanmaktadır:

“Benim **gelin** olma heyallerim suya düşti.” (SMA: 140) = Benim **gelin** olma hayallerim suya düştü.

“Bizim burada genelde **dügünlerde** sünnet olınır.” (SMA: 181) = Bizim burada genelde **düğünlerde** sünnet olunur.

“Bunnar işte toy, **dügün** demiyıh, toy.” (DA: 89) = Bunlar işte toy, **düğün** demiyoruz.

“İşte **gelin** oldugi gün çıharacahlar özini.” (DA: 89) = İşte **gelin** olduğu gün özünü çıkaracaklar.

“Gelini en son yıhardiler gelini.” (DA: 90) = En son **gelini** yıkardılar.

“İşte **gelinin** hüneri de beleydi eskiden.” (DA: 90) = İşte eskiden **gelinin** hüneri de böyleydi.

“Ondan sora **gelin** gelir elimizi öper.” (DA: 99) = Ondan sonra **gelin** gelir, elimizi öper.

“Yo öle **düünlerimiz** güzel olur da öle bi hadisemiz yok.” (AGA: 126) = **Düğünlerimiz** öyle güzel olur da öyle bir hadisemiz yok.

“Sünnetler isteyen **düyününü** yapıyi istemiyen de normal sünnetini oliyo, ondan sona adah atanmışsa dagıtılıyo.” (AGA: 127) = Sünnetlerde isteyen **düğününü** yapıyor, istemeyen de normal sünnetini oluyor, ondan sonra adak adanmışsa dağıtılıyor.

“Sona biz duune gidiyoduk, duune giderken kaynımın **gelini** kadı yok dedi.” (AGA: 159) = Sonra biz düğüne gidiyorduk, düğüne giderken kaynımın **gelini** kalkıp yok, dedi.

“Senin daha ananı **gelin** getirdiler.” (AGA: 170) = Senin daha anneni **gelin** getirdiler.

“Dügün bittikten sora yemeg veriliyordu.” (BA: 81) = **Düğün** bittikten sonra yemek veriliyordu.

“Yanı bi **gelin** yatagsız gelseydi çog ayib oluyordu.” (BA: 81) = Yani bir **gelin** yataksız gelseydi çok ayıp oluyordu.

“Götürdükten sora, bu sefer bi hafta **gelin** babasının ovinde kalır, bu sefer oglan terefı…” (BA: 82) = Götürdükten sonra, bu sefer bir hafta **gelin** babasının evinde kalır, bu sefer oğlan tarafı...

“Valla **dügünü** bi hafta çalarlar idu.” (BA: 85) = Valla **düğünü** bir hafta çalarlardı.

“Evvelden **gelinler** suva giderdi.” (BA: 88) = Evvelden **gelinler** suya giderdi.

“Mesela nişan yapisen, **dügün** yapisen, kıza nişan elbisesi çekisen.” (BA: 88) = Mesela nişan yapıyorsun, **düğün** yapıyorsun, kıza nişan elbisesi alıyorsun.

“Dügünü bazılari iki gun yapilar.” (BA: 89) = Bazıları **düğünü** iki gün yapıyorlar.

“Dügün kurulardu, kurbannar kesılırdi, herkez oynardı, çalardı sölerdi.” (BA: 100) = **Düğün** kuruyorlardı, kurbanlar kesilirdi, herkes oynardı, çalardı, söylerdi.

“Ben gettim, gördüm kızı **dügünde**, geldim arkasına düştüm.” (BA: 117) = Ben gittim, kızı **düğünde** gördüm, gelip arkasına düştüm.

“İki gün sonra da **düyün** olucu, **gelin** süslenir güzel, kaynana berbere eletir.” (KA: 445) = İki gün sonra da **düğün** olacak, kaynana kuaföre götürür, **gelin** güzelce süslenir.

“Üç günnük **gelindim** yavrım, üç günnük **gelindim**, bulaşıgı yıkamadan yattık.” (KA: 452) = Yavrum üç günlük **gelindim**, bulaşığı yıkamadan yattık.

“Bu **gelinin** hakkında olur olmaz şeyler söylemiş.” (KA: 460) = Bu **gelin** hakkında olur olmaz şeyler söylemiş.

“Günümüzde böyükler isterdi, **gelin** güvey karışmazdı, böyükler isterdi.” (KA: 467) = Günümüzde büyükler isterdi, **gelin,** damat karışmazdı, büyükler isterdi.

“Damat **geline** ya altın, ya bilezzik getirir.” (KA: 474) = Damat **geline** ya altın ya bilezik getirir.

“Öbır bacısının da gocası birine sağdıç olmış gelmış **düğüne** çığırmışlar.” (AMA: 140) = Öbür bacısının da kocası birine sağdıç olmuş, **düğüne** çağırmışlar.

“Getmış **düğinını** yapmış buna da bi zobbasını çegmış gapı dışarı etmış.” (AMA: 141) = Gitmiş, **düğününü** yapmış, buna da bir sopasını çekmiş, kapı dışarı etmiş.

“İşte **düyün** yaptı on tene geçı kestı.” (AMA: 207) = İşte **düğün** yaptı, on tane keçi kesti.

“Sona mesela **gelın** görmeye gidoh arasında eşya aloh.” (AMA: 226) = Mesela **gelin** görmeye gidiyoruz, arada eşya alıyoruz.

“Gelın gayın babasına on sene gelinlıh ediyor.” (AMA: 275) = **Gelin** kayınbabasına on sene gelinlik ediyor.

-sİ:

Eski Türkçede hem –sIk/ -sUk hem de –sIg/ sUg biçimlerinde görülen, sıfat ve adlar türeten ek, Türkiye Türkçesi yazı dilinde sadece birkaç kelimede bulunmaktadır: yatsı, yassı, tütsü.[65] İncelenen metinlerde de “yatsı” ve “yassı” kelimelerine rastlanmaktadır:

“İlk cum’a Esselatüselam okınanda **yassi** namazında, o zaman ben çocıktım…” (DA: 96) (yassı<yat-sı) = **Yatsı** namazında İlk cuma Esselatüselam okunduğunda, o zaman ben çocuktum…

“Mogrıb da kıldıh, **yassi** da gettıh eve.” (DA: 108) (yassı<yat-sı) = Akşamı da kıldık, **yatsı**da eve gittik.

“Karısi fıkara beklidi beklidi akşam mogrıb oli, **yassi** okuni, o hala eve gelmemiş.” (DA: 115) = Zavallı karısı bekledi bekledi, akşam oldu, **yatsı** okundu, o hala eve gelmemiş.

“Burçak derler yuvarlak siyah, mercimeg **yassı** o yuvarlak olurdu.” (AGA: 178) = Burçak derler, yuvarlak siyah, mercimek, **yassı** o yuvarlak olurdu.

“Yassı onun yuvarlagı, mercimegin yuvarlagı, tabi ki ninemiznen gidiyoduk malları yemliyoduk, suluyoduk…” (AGA: 189) = **Yassı** onun yuvarlağı, mercimeğin yuvarlağı, tabii ki ninemizle gidiyorduk, malları yemliyorduk, suluyorduk…

[65] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 169.

“Meyerse **yatsı** namazı okunormuş.” (KA: 450) (yassı<yat-sı) = Meğerse **yatsı** namazı okunuyormuş.

-tI:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek adlar türeten işlek bir ektir. Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde bu ekin yalnız *–dI, -dİ* şeklinde olduğu bilinmektedir.[66] Taranan metinlerde de kullanımı işlektir:

Bu ekin *-in* eki ile uzatılmış dönüşlü fiil tabanlarına fiilden ad yapma eki olan *-ti* ekinin gelerek önceki ekle kaynaşmasıyla meydana geldiğini belirtilmiştir.[67]

Fiil gövdelerine gelerek soyut adlar ve çeşitli somut adlar türetir:[68]

“Gecede bi yerde, gecede bi evde **toplantı** yapardıh.” (DA: 117) = Gecede bir yerde, bir evde **toplantı** yapardık.

“Bu **çırpıntıları** doldırdım bi çuvala.” (UMA: 152) = Bu **çırpıntıları** bir çuvala doldurdum.

“Sızın bu **yaşantıya** çoh hestelıglar var.” (UMA: 183) = Sizin bu **yaşantıda** çok hastalıklar var.

“Üzıntıden ince hestelıgıne düştı.” (UMA: 249) = **Üzüntüden** ince hastalığına düştü.

“Tabi altın var, altın alık da daha büyük altn duruyo diye bi **söylenti** var.” (AGA: 195) = Tabii, altın var, altın alalım da daha büyük altın duruyor, diye bir **söylenti** var.

“Onnan sora üş gün içerısında eyer **yaşantısı** devam ederse veya beş gün veya bi hafta, on nan sora isim bırahılır.” (BA: 95) = Ondan sonra üç gün içerisinde eğer **yaşantısı** devam ederse veya beş gün veya bir hafta, ondan sonra isim bırakılır.

---

[66] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 194.
[67] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 258.
[68] Güzel, **Türkiye Türkçesi Ağızlarında Yapım ekleri**, s. 489-492; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 166.

“Bir **kaşıntı** gelordu, simsiyah bele kömür gibi olordu sırtım kaşınmadan.” (KA: 442) = Bir **kaşıntı** geliyordu, sırtım kaşınmadan simsiyah böyle kömür gibi oluyordu.

“Evelden ne çileler vardı, ne **sıhıntılar** vardı, ne sorunnnar vardı.” (GMA: 184) = Önceden ne çileler vardı, ne **sıkıntılar** vardı, ne sorunlar vardı.

“Yaşantı buydu ne vardı ki evelden.” (GMA: 185) = Eskiden ne vardı ki **yaşantı** buydu.

“Halbıki günnük isdesek günnük çıharık yanı, **sıhıntı** yokdu şeyimizde yerimizde ağam.” (GMA: 208) = Hâlbuki istesek günlük çıkarız, yerimizde **sıkıntı** yoktu.

“Gülizar mehmed’in daş oldığını görünce mehmed senin yüzünden bu gader **sıhıntı** çektı.” (AMA: 159) = Gülizar Mehmet’in taş olduğunu görünce, Mehmet senin yüzünden bu kadar **sıkıntı** çekti, dedi.

“Hatda bi **toplantıda** bütün daire müdürlerı toplanmışlardı.” (AMA: 211) = Hatta bir **toplantıda** bütün daire müdürleri toplanmışlardı.

“Burya en perışan en **sıhıntılı** yerdır Türkiye’nin.” (AMA: 265) = Burası Türkiye’nin en perişan, en **sıkıntılı** yeridir.

“Bazıları da maddi **sıhıntıdan** az bi para getırır.” (AMA: 269) = Bazıları da maddi **sıkıntıdan** dolayı az bir para getirir.

“Şu an için **sıhıntı** iş yoh güç yoh.” (AMA: 286) = Şu an için **sıkıntı** iş, güç yok.

-(A)v:

Oğuz-Türkmen lehçelerinde olmayan Kıpçak lehçelerine özgü olan bu ek, eski -AgU (-AgU > -(A)v) ekinden gelişmiştir. Bir hareketin sonucu, ürünü olan isimler yapar: *işlev, görev, türev, sınav*, *söylev, ödev* vb.[69] İncelenen ağızlarda örneklerine rastlanmaktadır:

[69] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 171.

“Dedi yaw dedi saan bi **görew** kagıdı wereceh.” (SMA: 227) = Sana bir **görev** kâğıdı verecek, dedi.

“On iki seneden sonra **görevli** olarak İstanbul’a göndermişler.” (DA: 103) = On iki seneden sonra İstanbul’a **görevli** olarak göndermişler.

“Babam **görevli** getmişti.” (DA: 110) = Babam **görevli** gitmişti.

“Ben burada **görevlıyem**, övle ezanı ohıyacagam.” (UMA: 155) = Ben burada **görevliyim**, öğle ezanı okuyacağım.

“İmam hatibi bitirdi, ondan bi sene evvel olanlar hocalık imamlık **görev** veriyolardı, onların bizim o şeye geldi kahtı.” (AGA: 121) = İmam hatibi bitirdi, ondan bir sene evvel olanlar hocalık, imamlık **görevi** veriyorlardı, bizim o şeye denk geldi, kalktı.

“Evet, he bu adıyamanda **görev** yapıyo ney bu nerden başladı.” (AGA: 128) = Evet, bu Adıyaman’da **görev** yapıyor, bu nerden başladı.

“Araştırma **görevlisi** olarah mı çalışıyon ünvanınız var.” (AGA: 129) = Araştırma **görevlisi** olarak mı çalışıyorsun? Ünvanınız var.

“Eyitim fakültesini açık öretimden bitirdik, müfettişlik **sınavını** kazandım.” (AGA: 181) = Eğitim Fakültesini açık öğretimden bitirdik, müfettişlik **sınavını** kazandım.

“Üc buçuk ay da doguda **görev** yaptım.” (AGA: 206) = Üç buçuk ay da doğuda **görev** yaptım.

“Tabi sen **görev** yapıyosun orda bi zalimliin tutsa orda sizden başka kim var…” (AGA: 209) = Tabii sen **görev** yapıyorsun, orda bir zalimliğin tutsa orada sizden başka kim var…

“Vatani **görev** sen gitmezsen ben gitmezsem kim gidecek asgere dedim.” (AGA: 211) = Askere vatani **göreve** sen gitmezsen ben gitmezsem kim gidecek? Dedim.

“Yüz metreydi aramız güney tarafı inzibattıh hemen **görevli** çıhmadı en az dört bölügüdü…” (AGA: 224) = Aramız yüz metreydi, güney tarafı inzibattı, hemen **görevli** çıkmadı, en az dört bölüğüydü…

“Kirvenin **görevı** nedır?” (BA: 90) = Kirvenin **görevi** nedir?

“Gel am dedi senin **görevini** annadıym sa dedi.” (GMA: 183) = Gel senin **görevini** anlatayım, sana dedi.

“Senin **görevin** bu dedi usdam.” (GMA: 183) = Ustam senin **görevin** bu dedi.

“Öle **görev** verdı.” (AMA: 252) = Öyle **görev** verdi.

1.1.3. Fiilden Fiilimsi Yapan Ekler

1.1.3.1. İsim-Fiil Ekleri

-Iş[70]:

“Fiilin esas anlamını değiştirmeden, yapılan işin tarzını bildiren geçici kılış isimleri türetir.”[71] Taranan metinlerde örneklerine sıklıkla rastlanmaktadır:

“Peyniri dedim orda hani Ankara’dan **yenişde** o araba duragının orada çok fakirler vardi.” (DA: 104) = Peyniri dedim, orda hani Ankara’dan **inişte** o araba durağının orada çok fakirler vardı.

“Umradan **dönüşte** ziyaretleri gezdıh.” (DA: 108) = Umreden **dönüşte** ziyaretleri gezdik.

“Olacam yoh **geliş gidiş** yapıyom, her şey para deil geçinmeyi de arabamda olmasın lüks evımde olmasın ne yapim.” (AGA: 129) = **Geliş gidiş** yapıyorum, her şey para değil, arabam da olmasın, lüks evimde olmasın, ne yapayım.

“Amma o köylerin **gelişini gidişini** herkes bilemez.” (AGA: 193) = Ama o köylerin **gelişini gidişini** herkes bilemez.

“O ho köylerin **geliş** şeklide meydan tarihi çoh esgi.” (AGA: 198) = Köylerin **geliş** şeklide meydan tarihi de çok eski.

---

[70] Korkmaz, bu eki ikiye ayırarak incelemiştir. Bunlardan ilki *açış, ağlayış, bekleyiş, bekletiş, direniş, gizleniş, haykırış* gibi örneklerde yer alan ve geçici kılış isimleri yapan -(y)Iş /-(y)Uş biçimindeki ad-fiil ekidir. İkincisi ise *alkış, barış, çöküş, tanış, kapış, sarmaş dolaş, savaş vb.* örneklerinde olduğu gibi "bir işin sonucu, ürünü olan" somut ve soyut kalıcı isimler türeten -ş -(I)ş/-(U)ş biçimindeki ektir (Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, s. 169).

[71] Ahmet Bican Ercilasun (Ed), **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yay. , Ankara 2007, s. 46.

“Kamu için yaptıkta sonadan ikinci sınıfta **geçiş** yaptım.” (AGA: 210) = Kamu için yaptıkta sonradan ikinci sınıfta **geçiş** yaptım.

“Giderem **gidişimdir**

Dönerem **dönüşümdür**

Çevür öpüm yanagidan

Bu seni son **görüşümdür.”** (BA: 139) = Giderim **gidişimdir,** dönerim **dönüşümdür**, öpeyim yanağından çevir, bu seni son **görüşümdür**.

“Neyse, **vuruş dövüş** yimegi yiyolar, kahıyolar, gidiciler artık.” (KA: 479) = Neyse, **vuruş dövüş** yemeği yiyorlar, kalkıyorlar, artık gidecekler.

“Şindi **dikiş** mi galdı kine am hepsi yapışdırma.” (GMA: 212) = Şimdi **dikiş** mi kaldı ki hepsi yapıştırma.

Ekin kalıcı isim yaptığı örneklerden bazıları şunlardır:

“Bahidıh, çocuhduh ne yapsag ani bi **yanlış** yapidıh.” (DA: 119) = Bakıyorduk, çocukduk, ne yapsak bir **yanlış** yapıyorduk.

“Üc tane dohtor çoh **anlayışlı** çoh da kafalı dedi.” (AGA: 118) = Üç tane doktor çok **anlayışlı** çok da kafalı dedi.

“Bi de salman aga vardı yanı helete nin **kuruluşunu** anladırdı çoh yaşlı bi agaydı.” (AGA: 165) = Birde Salman Ağa vardı, Helete’nin **kuruluşunu** anlarırdı, çok yaşlı bir ağaydı.

“Bunu kahıp da inkâr etmedin bi faydas yok ki **yanlış** anlama yanı benim ailem kürt benim çocuhlarım kürt…” (AGA: 202) = Bunu kalkıp da inkâr etmenin bir faydası yok ki **yanlış** anlama yani benim ailem kürt, benim çocuklarım kürt…

“Bi cara veriler gelının elıne tam kapının **girişınde**.” (BA: 92) = Tam kapının **girişinde** gelinin eline bir küçük testi veriyorlar.

“Şindi **gelışıgüzel** veriler, alilar.” (BA: 123) = Şimdi **gelişigüzel** veriyorlar, alıyorlar.

“Sona ben ev yapdıracam dedi, evel **giriş** gapı yapdırdık geldim orda sekiz sene oturdum.” (GMA: 155) = Sonra ben ev yaptıracağım, dedi. Evvel **giriş** kapısı yaptırdık, geldim, orda sekiz sene oturdum.

-mA[72]:

Bütün fiil kök ve gövdelerine gelerek fiilin gösterdiği iş, oluş, kılış ve durumları yalın birer iş olarak belirten isimler yapar. Bu ek “*mAk*” kılış adındaki son ses *-k*’nın ünlüler arasında yumuşayıp kaybolmasından meydana gelmiştir.[73]

İşleklik sahası oldukça geniş olan ek, kalıplaşma yoluyla araç gereç ve yiyecek adları türetmektedir. Taranan ağızlarda ise hem ince (*kesme, isteme*) hem de kalın (*gazma, gonışma, dolma*) ünlülü örneklerine rastlanmaktadır:

“İki de bi **bayılma** bi de uyhusu gelirdi o zaman öretmen dedi ki ismail abi ben idare ederim bi iki sene idare etti.” (AGA: 121) = İki de bir **bayılma** bir de uykusu gelirdi, o zaman öğretmen İsmail abi ben idare ederim, deyip bir iki sene idare etti.

“Evde **yıkaması** mümkün deel, eliynen külünen veya sabunnan yıkıyo.” (AGA: 169) = Evde **yıkaması** mümkün değil, eliyle kül veya sabunla yıkıyor.

“Ele bi şi yapıyordıh biz **gazmaya** gidiyordıh.” (AMA: 278) = Öyle bir şey yapıyorduk, biz **kazmaya** gidiyorduk.

Ekin kalıcı isim yaptığı örneklerden bazıları şunlardır:

“Bu bastıh küpüdür, bu üzüm küpüdür, bu sücuh küpüdür, bu **kesme** küpüdür.” (DA: 88) = Bu bastık küpü, bu üzüm küpü, bu sucuk küpü, bu **kesme** küpüdür.

“Bu sever bagdan sabahlayın giderdıh bag yapraklari koparırdıh, **sarma** sarardıh, otururduh.” (DA: 89) = Bu sefer sabahleyin bağa giderdik, bağ yaprakları koparırdık, otururduk, **sarma** sarardık.

[72] Banguoğlu, *-mA* ekinin Eski Türkçede isim-fiil değil, sıfat ve sıfattan gelme adlar yapan sıfat-fiil eki olduğundan bahsederek *-mA* adları ve *–mA* sıfatlarının farklı kökenli olduklarını ileri sürmüştür (Türkçenin Grameri, s. 265).
[73] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 159.

“Valla **kavurma** yapardıh bele, o küplere, yeşil küpe bele, iki kulpli bele doldururduh, koyardıh.” (DA: 90) = Valla **kavurma** yapardık, o yeşil küplere, böyle iki kulplu doldururduk, koyardık.

“Sora **bastırma** yapardıh, asardıh bele.” (DA: 90) = Sonra **pastırma** yapardık, asardık.

“Gettim yanına gideyim derken bahtım barmagımdan kan, **kanama** olmiş, barmagımdan kan gidi.” (DA: 104) = Gittim, yanına gideyim derken baktım parmağımda kan, **kanama** olmuş, parmağımdan kan geliyor.

“Hepi çoluk çocuk çıhmişlar dama, **uçurtma** uçirilar, ben de çıhtım.” (DA: 111) = Hepsi çoluk çocuk dama çıkmışlar, **uçurtma** uçuruyorlar, ben de çıktım.

“Ben de dedim ki görümcemin oglina, al benim bu **yazmami** da kuyruk et uçurtmana.” (DA: 112) = Ben de görümcemin oğluna, al benim bu **yazmamı** da uçurtmana kuyruk et, dedim.

“Güzin hani **kavurma** yapidilar.” (DA: 120) = Güzin hani **kavurma** yapıyordular.

“Aglama yar aglama

Mavi **yazma** baglama

Mavi **yazma** tez solar

Cigerimi dalgama.” (DA: 138) = Ağlama yar ağlama, mavi **yazma** bağlama, mavi **yazma** tez solar, ciğerimi dağlama.

“Mesela et **kıymasi** da var.” (SMA: 192) = Mesela et **kıyması** da var.

“Biz su kabagı yaparıh, **dolma** yaparıh, kazan kebabı yaparıh, bamya yaparıh…” (UMA: 190) = Biz su kabağı yaparız, **dolma** yaparız, kazan kebabı yaparız, bamya yaparız…

“Gavurma gözel yaparım, ne derim eti gözel duzun içine atarım.” (AGA: 160) = **Kavurma**yı güzel yaparım, eti güzelce tuzun içine atarım.

“İsmet paşa bi mitingte **gonışma** yapıyo.” (AGA: 163) = İsmet Paşa bir mitingte **konuşma** yapıyor.

“Hakkaride iki kere **çatışmaya** girdim.” (AGA: 167) = Hakkâri’de iki kere **çatışmaya** girdim.

“Ben dedim bi **araştırmamız** vardı.” (AGA: 167) = Ben bir **araştırmamız** vardı, dedim.

“İcme suyu bizde gidir, esgiden köyün içinden gidiyor.” (AGA: 170) = **İçme** suyu bizde gider, eskiden köyün içinden gidiyordu.

“Bi de **kesme** derik aynı ondan tepsilere goruk sabane keserik onu sererik gareli gareli aynı pasta gibi…” (AGA: 191) = Birde **kesme** deriz, aynı ondan tepsilere koyarız, sabaha keseriz, onu sereriz, kareli kareli aynı pasta gibi…

“Ben **okuma yazmayı** tahta üzerinde örendim.” (AGA: 180) = Ben **okuma yazmayı** tahta üzerinde öğrendim.

“Enteresan bi şey imam dışarıdan ilkokulu **bitirme** imtihanıynan imamlıgı kazandı.” (AGA: 182) = Enteresan bir şey imam dışarıdan ilkokulu **bitirme** imtihanıyla imamlığı kazandı.

“O program içinde **okuma** programları var, dersler var…” (AGA: 211) = O programın içinde **okuma** programları var, dersler var…

“Kız **istemede** adam gönderisen, sen sölisen.” (BA: 88) = Kız **istemede** adam gönderiyorsun, sen söylüyorsun.

“Dediın yalnız size bi **konuşma** yapacagam.” (BA: 104) = Sadece dediğin ise size bir **konuşma** yapacağım.

“Yeşil fasulya, pilav, **kızartma** işte filan.” (BA: 104) = Yeşilfasulye, pilav, **kızartma** falan.

“Bazıları gene **sarma** marma yapıyordular.” (BA: 120) = Bazıları yine **sarma** marma yapıyordular.

“Sonadan **okuma yazma** kursları açıldı.” (KA: 443) = Sonradan **okuma yazma** kursları açıldı.

“Düyünde sinema oynadı, datlı geldi, **dondurma** geldi, yedik, iştik.” (KA: 451) = Düğünde sinema oynadı, tatlı geldi, **dondurma** geldi, yedik, iştik.

“Kıyma kavrıldıktan kelli, domatiz salçası, biber salçası, kara biber koyarım.” (KA: 458) = **Kıyma** kavrulduktan sonra, domates salçası, biber salçası, karabiber koyarım.

“Yazmalara beyaz yapmollar, nayet üç beş tene bir misafire namaz dolağı yapılor.” (KA: 463) = **Yazmaları** beyaz yapmıyorlar, şayet üç beş tane bir misafire namaz duvağı yapılıyor.

“Köyde zıbın, zıbınlık alıyolar, ayakkabı alıyolar, **yazma** alıyolar.” (KA: 475) = Köyde zıbın, zıbınlık alıyorlar, ayakkabı alıyorlar, **yazma** alıyorlar.

“Dolma da yapallar, **sarma** da yapallar, herkesin gönü ne istedeni yapar.” (GMA: 160) = **Dolma** da **sarma** da yaparlar, herkesin gönlü ne isterse yapar.

“Onnar havlacılar, şurup murup yapallardı buz satallardı, **dondurma** yapallardı onnarda satılırdı.” (GMA: 172) = Onlar helvacılar, şurup murup yaparlardı, buz satarlardı, **dondurma** yaparlardı, onlarda satılırdı.

“Şindiki çamaşır makinesinnen çıkdıkimi senmeylermiş de **gurutma** makine varmış.” (GMA: 173) = Çamaşırları şimdiki çamaşır makinesiyle çıktığı gibi sermezlermiş, **kurutma** makinesi varmış.

“Bu yollarda garadaş **döşeme** vardı asvat yokdu, yollar beyle **döşemeydi**.” (GMA: 183) = Bu yollarda karataş **döşeme** vardı, asfalt yoktu, yollar böyle **döşemeydi**.

“Ahşam yimegimizi de amma hazırlardıh genelde nahna **sarması** sarardıh.” (AMA: 174) = Akşam yemeğimizi de hazırlardık, genelde lahana **sarması** sarardık.

“Eve gelırdıh zatan yimegimiz bişmiş **sarmamız** hazır.” (AMA: 174) = Eve gelirdik, zaten yemeğimiz pişmiş, **sarmamız** hazır.

“O çaya getdığımız günde etlı **gıyma** ederdıh.” (AMA: 175) = O çaya gettiğimiz günde etli **kıyma** yapardık.

“Ana başına bişi bağlardı **yazma** bağlardı çocığın yüzüne de sarı **yazma** örterlerdı.” (AMA: 176) = Anne başına bir **yazma** bağlardı, çocuğun yüzüne de sarı **yazma** örterlerdi.

“Ondan sona bişi daha vardı kergene **gavurması** var.” (AMA: 231) = Ondan sonra bir şey daha vardı, kenger **kavurması** var.

“Üstün de bol et o şeye bağlı gara **gavurma** yapan da var.” (AMA: 269) = Üstünde bol et o şeye bağlı kara **kavurma** yapanda var.

-mAK, -mAh:

Fiillerin mastar biçimini yapan bu ek, fiillerin hareket adlarını yapan ve geçici kılış adlarını türeten işlek bir ektir. Kalıplaşma yoluyla kalıcı bazı yiyecek, alet ve eşya adları türetir.[74] Güneydoğu Anadolu’nun incelenen ağızlarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır:

“Bahtım, bele **düşünmek** gendini tutmişti.” (SMA: 151) = Baktım, böyle **düşünmek** için kendini tutmuştu.

“Ayarın **bilmag** için gettım konşilarda oturdum.” (DA: 77) = Ayarını **bilmek** için gittim, komşularda oturdum.

“Ondan **kurtulmak** için elinden ne gelise yapmaya çalışmış.” (DA: 79) = Ondan **kurtulmak** için elinden ne geldiyse yapmaya çalışmış.

“Evin hızmetçisi, karı bunu sezince bundan **yararlanmah** istemiş.” (DA: 79) = Evin hizmetçisi, kadın bunu sezince bundan **yararlanmak** istemiş.

“Kadere boyun **eymah** lazım demiş.” (DA: 80) = Kadere boyun **eğmek** lazım, demiş.

[74] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 269; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 162; Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 185; Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 115.

“Tedaviye **getmah** için de böle işte yürürlermiş, kilometrelerce yürürlermiş.” (DA: 81) = Tedaviye **gitmek** için de böyle yürürlermiş, kilometrelerce yürürlermiş.

“Eyilıh **yapmah**, kötülıga karşi kötülıh herkesin işi, kötülıga karşı eyilıh mert insanın işi.” (DA: 82) = Kötülüğe karşı kötülük herkesin işi, kötülüğe karşı iyilik **yapmak** mert insanın işi.

“Kahın, uyanın **demag** isti.” (DA: 84) = Kalkın, uyanın demek istiyor.

“Okumah yazmah bilmiyem.” (DA: 113) = **Okuma** ve **yazma** bilmiyorum.

“Her bi gözüm oldi bu kadar, **aglamahtan**.” (DA: 112) = Her bir gözüm **ağlamaktan** bu kadar oldu.

“Mani demaga geldim

Kaymah yemaga geldim

Kaymah **yemah** bahane

Seni görmaga geldim.” (DA: 130) = Mani demeğe geldim, kaymak yemeğe geldim, kaymak **yemek** bahane, seni görmeğe geldim.

“Yanı alniya silah mı dayamışlar, yalan **söylemah** için.” (UMA: 167) = Yalan **söylemek** için alnına silah mı dayamışlar?

“O adam bi cami **yapmah** istemış.” (UMA: 221) = O adam bir cami **yapmak** istemiş.

“Bi kehve **pişırmah** bılmiyıh.” (UMA: 232) = Bir kahve **pişirmek** bilmiyoruz.

“Bi gurt bi sürüye girdigi zaman hepsini **öldürmek** istiyor.” (AGA: 136) = Bir kurt bir sürüye girdiği zaman hepsini **öldürmek** istiyor.

“Ben yirmi sene emeh vermişim bi yere **göndermek** için bi asgere göndermişim onu da öldürüyon. (AGA: 144) = Ben yirmi sene emek vermişim bir yere **göndermek** için, bir askere göndermişim, onu da öldürüyorsun.

“Ben de dedim mahmut abi seni tanıdıgım için **öpmek** istiyom felan.” (AGA: 176) = Ben de Mahmut abi seni tanıdığım için **öpmek** istiyorum, dedim.

“Şe abi bin doguz yüz dohsan sekizde asgere **gitmek** için başvurdum…” (AGA: 210) = Abi bin dokuz yüz doksan sekizde askere **gitmek** için başvurdum…

“Bayram akşamı **çalışmak** yok.” (BA: 80) = Bayram akşamı **çalışmak** yok.

“Babası bacısının kızına halası kızına **vermag** istidi.” (BA: 84) = Babası bacısının kızına yani halası kızına **vermek** istiyordu.

“Oglan mesela yüz **görmah** ısterken hediye takilar.” (BA: 89) = Mesela oğlan gelinin yüzünü **görmek** isterken hediye takıyor.

“Bızde edep **oturmahtır**, **kahmahtır**, **yemahtır**, **içmahtır**, **duymahtır**, **konuşmahtır**, **görmahtır**…” (BA: 96) = Bizde edep **oturmak**, **kalkmak**, **yemek**, **içmek**, **duymak**, **konuşmak**, **görmek**…

“Yani bızde adliyeye **getmag**, karakola **düşmag** yoh.” (BA: 100) = Yani bizde adliyeye **gitmek**, karakola **düşmek** yok.

“Harman yerine koduk deri **işlemek** içün.” (KA: 466) = Deri **işlemek** için harman yerine koyduk.

“O tandıra **goymag** uçun kömür alıcın, tandır kömürü.” (GMA: 189) = O tandıra **koymak** için tandır kömürü alacaksın.

“Günler geçer aylar geçer padışahın oğlı abdıllah demonız ki bunnarın da anası var babası var bacısı var bunnar da memlekete **getmeh** ister.” (AMA: 158) = Günler, aylar geçer, padişahın oğlu Abdullah, demiyorsunuz ki bunların da annesi, babası, bacısı var, bunlar da memlekete **gitmek** ister, der.

“Gülizar da eğer mehmed daş **almahtan** gurtılmasa seni gabıl etmem, dedi.” (AMA: 159) = Gülizar da eğer Mehmet taş **olmaktan** kurtulmazsa seni kabul etmem, dedi.

“O gızdan **evlenmeh** isdemış.” (AMA: 179) = O kızla **evlenmek** istemiş.

“Bir daha beni göremezsın şayet **görmeh** istesen bi demır elbise diktirirsin gey de gel.” (AMA: 186) = Bir daha beni göremezsin, şayet **görmek** istersen bir demir elbise diktirirsin, giyip de gel.

“İşte ben seyirciyim fegat ne olırsa olsın haggatı **sölemek**, **öğrenmek** en büyük olaydır.” (AMA: 211) = İşte ben seyirciyim, fakat ne olursa olsun hakikati **söylemek**, **öğrenmek** en büyük olaydır.

“O zaman hükümdar hezreti ibrahimi ataşe **atmak** istiyor.” (AMA: 216) = O zaman hükümdar Hazreti İbrahim’i ateşe **atmak** istiyor.

“Çalışmah yoh yanı toprağımız bi gısmı galdı bazı yuharı şeler galdı.” (AMA: 286) = **Çalışmak** yok, yani toprağımızın bir kısmı kaldı, bazı yukarı şeyler kaldı.

“Geldıh bi ay sonra geri **dönmeh** zorında ğaldım.” (AMA: 302) = Geldik, bir ay sonra geri **dönmek** zorunda kaldım.

Ekin kalıcı isim yaptığı örneklerden bazıları şunlardır:

“Sabah diyi **yemek** verdim mırç mırç yediydi.” (SMA: 136) = Sabah **yemek** verdim, mırç mırç yiyordu, diyor.

“Gederdi hayvan’nı keserdi ya **yemeg** yapardı bayram gunü.” (BA: 80) = Bayram günü gidip hayvanını keserdi, **yemek** yapardı.

Bu ekten sonra ünlü geldiğinde ek, mağa, meğe şekillerinde yazılır:

“Dogri oni **öldürmaga** götüren iki celladın yanına gidi, onlara yalvari.” (DA: 73) = Doğru, onu **öldürmeğe** götüren iki cellâdın yanına gidiyor, onlara yalvarıyor.

“Padişahın kızını Allah’ın emrinen, peygamberin kavlinen Mehmet Şah’a **istemaga** gelmişem deyi.” (DA: 74) = Padişahın kızını Allah’ın emriyle, peygamberin kavliyle Mehmet Şah’a **istemeğe** gelmişim, diyor.

“Perşembe güni Deli Balta bi araba ali, padişan sarayın ögine geli, deyi gelini **almağa** gelmişem.” (DA: 74) = Perşembe günü Deli Balta bir araba alıyor, padişahın sarayının önüne geliyor, gelini **almağa** gelmişim, diyor.

“Padişahla oglini **karşilamaga** bütün saray erkânı gidecah.” (DA: 79) = Padişahla oğlunu **karşılamağa** bütün saray erkânı gidecek.

“Ondan sora, sanki böle kumasimiş gibi o çocuh gözüne diken **olmaga** başlamiş.” (DA: 79) = Ondan sonra, sanki böyle kumasıymış gibi o çocuk gözüne diken **olmağa** başlamış.

“Kıyamiyam seni **öldürmaga**.” (DA: 80) = Seni **öldürmeğe** kıyamıyorum.

“Kendi canın **kurtarmaga** çalış.” (DA: 80) = Kendi canını **kurtarmağa** çalış.

“Bu da başlamiş **aglamaga** yalandan.” (DA: 80) = Bu da yalandan **ağlamağa** başlamış.

“Karının elini ayagını **öpmaga** başlamiş.” (DA: 81) = Kadının elini, ayağını **öpmeğe** başlamış.

“O kurt, böcek dedıgın çıhti onn üstine, başladılar böceg **yapmaga**, koza **yapmağa**.” (DA: 92) = O kurt, böcek dediğin onun üstüne çıktı, böcek **yapmağa**, koza **yapmağa** başladılar.

“Bahtıh ki tamam bu da kurudi, başlidilar artık ipek **çekmaga**.” (DA: 92) = Baktık ki tamam bu da kurudu, artık ipek **çekmeğe** başladılar.

“Su başlidi **kaynamaga** kozayı atidi içine, sona başlidi çekmaga işte.” (DA: 92) = Su **kaynamağa** başladı, kozayı içine atıyordu, sonra çekmeğe başladı.

“Ondan sora karilar gece giderdi **gezmaga**.” (DA: 93) = Ondan sonra kadınlar **gezmeğe** gece giderdi.

“Elbise geyerdiler, eyekkabi, **gezmaga** giderdiler.” (DA: 94) = Elbise, ayakkabı giyerdiler, **gezmeğe** giderdiler.

“Ahrubalari kimse giderdiler el **öpmaga**.” (DA: 94) = Akrabaları kimse el **öpmeğe** giderdiler.

“Bi gürzdır dedi, dursın, bizim kendimahlemiz için getirmişıh bunnari **dagıtmaga**, çünki konşimizdır.” (DA: 96) = Bir destedir, dursun, bunları kendi mahallemiz için **dağıtmağa** getirmişiz, çünkü komşumuzdur.

“Dedim ami bele bele, bizi **götürmaga** gelmiştiler.” (DA: 110) = Amca böyle böyle dedim, bizi **götürmeğe** gelmiştiler.

“Ondan sora kahtilar dedi gidiyıh şeye, Kıbrıs’a **gezmaga**, kefe gidiyıh.” (DA: 122) = Ondan sonra kalktılar, Kıbrıs’a **gezmeğe** keyif yapmaya gidiyoruz, dedi.

“Ondan sora gettim **istemaga**.” (DA: 124) = Ondan sonra **istemeğe** gittim.

“Seni **görmaga** geldim.” (DA: 130) = Seni **görmeğe** geldim.

“Biz o yüzden çocuhken kaleye Perşembe geceleri **çıhmaga** korhidıh.” (SMA: 145) = Biz o yüzden çocukken kaleye perşembe geceleri **çıkmağa** korkuyorduk.

“Bırahtıgı gibi, çocuh kendini yere atıp **aglamaga** başliyor.” (SMA: 153) = Bıraktığı gibi çocuk kendini yere atıp **ağlamağa** başlıyor.

“Gididi konşuya **oturmaga**, bız de gididıh ebemızın yanna gididıh.” (BA: 86) = Komşuya **oturmağa** gidiyordu, biz de ebemizin yanına gidiyorduk.

“Evlenmege elli mılyar gidi.” (BA: 92) = **Evlenmeğe** elli milyar gidiyor.

“Anamnar geldıler **istemege**.” (BA: 113) = Annemler **istemeğe** geldiler.

“Valla, mimbere çıhtı, başladı davul **çalmaga**.” (BA: 127) = Valla, mimbere çıktı, davul **çalmağa** başladı.

“Diyi valla avrat, menne filankes bi ara gettih **çalışmaga**.” (BA: 129) = Valla hanım, ben ile birisi bir ara **çalışmağa** gittik.

1.1.3.2. Sıfat-Fiil Ekleri[75]

-AcAH[76]:

[75] Sıfat-fiil ekleri hakkında ve kalıcı isim oluşturma işlevi hakkında detaylı bilgi için bkz. Ramazan Salman, “Türkçede Sıfat-Fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri”, **TDAY-B** 1999, Ankara 2003, s. 189-223.

Yapım eki olarak fiil kök ve gövdelerinden kalıplaşarak bazı kalıcı adlar türetmektedir. –AcAk ekiyle kurulan gelecek zaman sıfat-fiilleri adlar önüne niteleme sıfatı görevinde kullanımıyla beraber araç gereç adları türettiği de görülmektedir.[77]

Bölge ağızlarında sıfat görevindeki şu örneklerine rastlanmaktadır:

"Tam bunı **tavlıyacah** şekile gettırdımı kahar bunı bi barlatır." (UMA: 134) = Tam bunu **tavlayacak** şekile gettirdi mi kalkar bunu bir parlatır.

"Bir gün gibı gelıp **geçecek** sala güvenme." (UMA: 137) = Bir gün gibi gelip **geçecek** sala güvenme.

"Deyi ki o sene **dogacah** biri gendının tahtını, tacını devırecah." (UMA: 138) = Diyor ki o sene **doğacak** biri kendisinin tahtını, tacını devirecek.

"Ne köv var, ne su var, ne **barınacah** bi yer var." (UMA: 142) = Ne köy var, ne su var, ne **barınacak** bir yer var.

"Açlıgi susızlıgi **göttırecah** şekilde o keder datlı hoş geli." (UMA: 144) = Açlığı, susuzluğu **götürecek** şekilde o kadar tatlı, hoş geliyor.

"Bah herşeysı para eder koçın hiç **atılacah** bişesı yohtır." (UMA: 146) = Koçun herşeyi para eder, hiç **atılacak** bir şeyi yoktur.

"Ayaga **kahacah** daha takatım kalmamış." (UMA: 154) = Daha ayağa **kalkacak** takatım kalmamış.

"Demah ki kadın otobüse **binecagı** yerde çantıyı ali, kaçi." (UMA: 167) = Demek ki kadın otobüse **bineceği** yerde çantayı alıyor, kaçıyor.

---

[76] Ayrıntılı bilgi için Zeynep Korkmaz, "Türkçede –acak/-ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine", **AÜ. DTCF. Dergisi** , C. XV1 1-2, (Ankara 1959), s. 159-168 bkz.

[77] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 228; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 144; Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 23.

“Hayvan paat yere yıhıldımı, ikki üç tene daha ele yere düşse **teprenecah** yer kalmi.” (UMA: 172) = Hayvan pat yere yıkıldı mı, iki, üç tane daha öyle yere düşerse **teprenecek** yer kalmıyor.

“Başını **koyacah** bi yer var.” (UMA: 172) = Başını **koyacak** bir yer var.

“Sıra sıra **oturacak** insanların yeri var, oturak daşdan.” (GMA: 195) = Sıra sıra **oturacak** insanların yeri var, taşa oturalım.

“Ne gaden asgere **gedecek** gaçak maçak adam varsa dutar ora kitlellerdi.” (GMA: 196) = Ne kadar askere **gidecek** kaçak maçak adam varsa tutup oraya kilitlerdi.

“Uzun çarşıda gapalı dükganda **satılacak** eşyalar satılır.” (GMA: 219) = Uzun çarşıda, kapalı dükkânda **satılacak** eşyalar satılır.

“Sabah oli, oglan hanciya deyi ki, ami burada **oturacah** heç bi yer yohtur?” (DA: 73) = Sabah oluyor, oğlan hancıya amca burada **oturacak** hiç bir yer yok mudur? Diyor.

“Anam dedi, benim sahan **verecah** kızım yohtur.” (DA: 124) = Annem, benim sana **verecek** kızım yoktur, dedi.

“E benım antebe **gidecek** haşlıım yok dedim.” (AGA: 117) = Benim Antep’e **gidecek** harçlığım yok, dedim.

“Öyleye kadar gezdik utandıh artık ayak **basacak** yer yok.” (AGA: 118) = Öğleye kadar gezdik, utandık, artık ayak **basacak** yer yok.

“İşte artık **gizlenecek** yer de var demişler artık biz buraya yerleşek.” (AGA: 124) = İşte artık **gizlenecek** yer de var demişler, artık biz buraya yerleşelim.

“Yoksa dedemin çobanı **yapacak** bi şey yok yani şey işleri gazanıp oturup yiyolar.” (AGA: 124) = Dedemin çobanı olduğundan **yapacak** bir şey yok, yani işleri kazanıp oturup yiyorlar.

“İşi ras gelisice o **unutulacah** şey mi.” (AGA: 172) = İşi rast gelesice o **unutulacak** şey mi?

“Midenin götürecei halal haram bütün canlı hayvanların **yenecek** yerlerini **yenmeyecek** yerlerini biliyoduk.” (AGA: 208) = Midenin götüreceği, helal haram bütün canlı hayvanların **yenecek** yerlerini **yenmeyecek** yerlerini biliyorduk.

“Yanı yohsa **yapılacah** bi şey deil, çalıştıh.” (AGA: 212) = Yani yoksa **yapılacak** bir şey değil, çalıştık.

“İki arhadaş **evlenecek** yaşa gelor.” (AMA: 155) = İki arkadaş **evlenecek** yaşa geliyor.

“Bunnarı götır ben de **goyacah** yer bulamom.” (AMA: 168) = Bunları götür, ben de **koyacak** yer bulamıyorum.

“Hakkaden **övılecek** seraydır.” (AMA: 209) = Hakikaten **övülecek** saraydır.

“Dünyada **gösderilecek** çoh güzel eser bırahmış.” (AMA: 209) = Dünyada **gösterilecek** çok güzel eser bırakmış.

“Yanı kimsenın gücünı **edeceh** daşlar değildı ha.” (AMA: 288) = Yani kimsenin gücünün **yeteceği** taşlar değildi.

“Oğlım biz **gideceh** yerine geder sizi götırız.” (AMA: 296) = Oğlum biz **gideceğiniz** yere kadar sizi götürürüz.

“Ondan sonra **gideceğı** günde çocığı gezer.” (AMA: 301) = Ondan sonra **gideceği** günde çocuğu gezer.

“Yani haksıza haklı, haklıya haksız **diyecek** bir kişi de deyil.” (BA: 100) = Yani haksıza haklı, haklıya haksız **diyecek** bir kişi de değil.

“Ee oraya **gideceh** iki kişi kimdir.” (SMA: 126) = Oraya **gidecek** iki kişi kimdir?

“Mesela ben bahiyem bizim evde heç bele apartmana **gideceh** şey yoh.” (SMA: 141) = Mesela ben bakıyorum, bizim evde hiç böyle apartmana **gidecek** şey yok.

“Bu insanların da o gün **takılacagı** bezi insanlar wardi.” (SMA: 161) = Bu insanların da o gün **takılacağı** bazı insanlar vardı.

“Weyahut da onın **görmeyecagı** bi şekilde bunın sütüne tuz katarlar.” (SMA: 161) = Veyahut da onun **görmeyeceği** bir şekilde bunun sütüne tuz katarlar.

“İşte sünet **olacak** kişiye üst baş alınır.” (SMA: 181) = İşte sünnet **olacak** kişiye üst baş alınır.

“O zaman da gine kirwe **olacah** kişi üst baş alır.” (SMA: 182) = O zaman da yine kirve **olacak** kişi üst baş alır.

“Başlıg ona göre her şeyi **yetebileceh** şekilde eyerler kendini.” (SMA: 183) = Kendini başlık parasına ve ona göre her şeye **yetebilecek** şekilde ayarlar.

“Yani orayi öle **dolduracah** şekilde biz bırahırıh.” (SMA: 207) = Yani orayı öyle **dolduracak** şekilde biz bırakırız.

“He o adam benim nişanlım **olacak** herifi, teşekküre davat etmiş.” (KA: 446) = Evet o adam benim nişanlım **olacak** adamı, teşekküre davet etmiş.

“Atın başını **zaptedecek** bir güvendikleri adam tutar.” (KA: 468) = Atın başını **zapt edecek** güvendikleri bir adam tutar.

Ekin kalıcı isim yaptığı örneklerden bazıları şunlardır:

“Derler ki bizih gelbınden der ki aha bana bi **yiyeceh** çıhdı.” (AMA: 162) = Derler ki kalbinden bana bir **yiyecek** çıktı.

“Bayram yeri vardi evelden **sarınçaklar**, dolaplar, evendime sölim, halay teperdiler, davullar çalınırdı.” (DA: 94) (salıncak <salın -acak) = Evvelden bayram yeri vardı, **salıncaklar**, dolaplar, efendime söylüyeyim, halay teperdiler, davullar çalınırdı.

“Bayramda işte gidiyıh halay tepidiler, evendime sölim, **salınçaga** binidiler, dolaba.” (DA: 94) = Bayramda işte gidiyoruz, halay tepiyordular, efendime söylüyeyim, **salıncağa**, dolaba biniyordular.

“Onın ortasına iple **salıncah** kımı bışeler kurallar.” (UMA: 141) = Onun ortasına iple **salıncak** gibi bir şeyler kurarlar.

“Ne para hırsı var, ne **yiyecah** hırsı var, hiçbir hırsı yohtı.” (UMA: 184) = Ne para hırsı ne **yiyecek** hırsı var, hiçbir hırsı yoktu.

“Neyse çocugu **salıngaca** goydug oturduk.” (AGA: 156) = Neyse çocuğu **salıncağa** koyduk, oturduk.

“Bag da var, fıstıh da var, **yiyecah** gadar var.” (AGA: 225) = Bağda fıstık da var, **yiyecek** kadar var.

“Hezreti ibrahime bi **salıngaç** yapıyolar ki şeytan nale geliyor diyor ki kötü şeyler yapın.” (AMA: 216) = Hazreti İbrahim’e bir **salıncak** yapıyorlar ki şeytan gelip diyor ki kötü şeyler yapın.

“Yanı **gelecek** tehlikede.” (AMA: 266) = Yani **gelecek** tehlikede.

-An[78]:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan sıfat türeten bir ektir. Kullanımı işlek olan eklerdendir. Yazı dilinde sıklıkla kullanılan bu ekin taranan ağızlarda da örneklerine sık rastlanmaktadır:

“Baban Siweregin ileri **gelenlerinden** biridir.” (SMA: 225) = Baban Siverek’in ileri **gelenlerinden** biridir.

“Ee demirden **yapılan** şeyi herhalde ellı kuruşa almışti.” (SMA: 225) = Demirden **yapılan** şeyi herhalde elli kuruşa almıştı.

“Durun size kalenın üstünde **oturan** insanların hepsının isimlerini söyliyim.” (SMA: 141) = Durun, size kalenin üstünde **oturan** insanların hepsinin isimlerini söylüyeyim.

[78]Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Kara, “Terim Türetmeye Elverişli Bir Ek: -an/-en”, **Türk Dili**, S 540, 1996, s. 631-643.

“Bele o mehleye **giden** herkes ondan korhidi.” (SMA: 142) = Böyle o mahalleye **giden** herkes ondan korkuyordu.

“Onın yanında da meywehane **denilen** yer war.” (SMA: 144) = Onun yanında da meyvehane **denilen** yer var.

“Çoh yemek **yiyen** adam göbekli oluyor, agır hantal oluyor.” (SMA: 187) = Çok yemek **yiyen** adam göbekli, ağır, hantal oluyor.

“Kuzusu olan kuzu kesidi, tavugu **olan** da tavug kesidi.” (BA: 83) = Kuzusu olan kuzu, tavuğu **olan** da tavuk kesiyordu.

“Bu horuzları hem iddalı **dögüştüren** menem, hem horuz saabı menem.” (BA: 103) = Bu horozları hem iddialı **dövüştüren** hem de horoz sahibi benim.

“Bak bu kaşa, bak bu göze

Güzel yandı, döndü köze

Mıhammed’i bır hamlede

Saran dünya degil misen.” (BA: 143) = Bak bu kaşa, bak bu göze, güzel yandı, köze döndü, Muhammed’i bir hamlede **saran** dünya değil misin?

“O **gelen** üçinci adamın elinde güzel bi bele tencere yemeg yapmiş getirmiş.” (DA: 69) = O **gelen** üçüncü adamın elinde güzel bir tencere yemek yapmış, getirmiş.

“Sebahtan namazdan **çıkanlar** erkekler giderdi kabristana.” (DA: 93) = Sabahleyin namazdan **çıkan** erkekler kabristana giderdi.

“Benim babam öledi ki tekkesinde **gelen**, **giden**, **yiyen** çohti.” (DA: 94) = Benim babam öyledi ki tekkesinde **gelen**, **giden**, **yiyen** çoktu.

“Bizim Diyarbakır’ın âdeti, bi kız istemaga **gidenler** haber yollarlar.” (DA: 98) = Bizim Diyarbakır’ın âdeti bir kız istemeğe **gidenler,** haber yollarlar.

“Diyarbekir ozani

Çohtur destan **yazani**

Gurbet elde **ölenin**

Yohtur mezar **kazani**.” (DA: 128) = Diyarbakır ozanı, destan **yazanı** çoktur, gurbet elinde **ölenin,** mezar **kazanı** yoktur.

“Yabani sakız deniyo ona hep yabani fıstık agacı ama **işleyen** yoh.” (AGA: 125) = Ona yabani sakız deniyor, hep yabani fıstık ağaçı ama **işleyen** yok.

“Ben diyom burda kalın ama benden sona **gelen** alır götürür dedim.” (AGA: 179) = Ben burda kalın diyorum, ama benden sonra **gelen** alıp götürür, dedim.

“Devletten **gelen** bütün amiri memuru öldürmüşler.” (AGA: 180) = Devletten **gelen** bütün amiri, memuru öldürmüşler.

“Kumar **oynayanlardan** bi tanesi aylarca kumar **oynayan** dizlerinde eklem yerlerinde kis oluşmuş.” (AGA: 182) = Kumar **oynayanlardan** bir tanesi, aylarca kumar **oynayan** kişinin dizlerinde, eklem yerlerinde kist oluşmuş.

“O arhada **galanlar** geri gelmişler.” (GMA: 163) = O arkada **kalanlar** geri gelmişler.

“Gardaşı **ölen** avrat, yaşlı, kövlü.” (GMA: 165) = Kardeşi **ölen** avrat, yaşlı, köylü.

“Iramazanda oruç **yiyen** arhadaşıynan elli senelik de ossa gonuşmaz.” (GMA: 178) = Ramazanda oruç **yiyen** arkadaşıyla elli senelik de olsa konuşmaz.

“Mesela mahallede aklı **yetenler** vardı onnarın yanna gedilirdi.” (GMA: 189) = Mesela mahallede aklı **yetenler** vardı, onların yanna gidilirdi.

“İşde yahudilernen alışveriş **eden** adam eyle yapıysa da yokluk yüzünden oluydu.” (GMA: 196) = İşte yahudilerle alışveriş **eden** adam öyle yaptıysa da yokluk yüzünden oluyordu.

“Suyla **çalışan** antep’de bir çok dermen var aslında, vardı.” (GMA: 219) = Antep’de suyla **çalışan** birçok değirmen var aslında, vardı.

“Gelen yemeginı yiyor, gidor banyosını yapor.” (AMA: 133) = **Gelen** yemeğini yiyor, gidip banyosunu yapıyor.

“Gapıyı **açabilen** hemen açor gidor gasayı da açor.” (AMA: 153) = Kapıyı **açabilen** hemen açıp gidiyor, kasayı da açıyor.

“Guyısı **olmayan** evler giderlerdı bi gün evvel gözzel o guyıdan suyumızı çeker getırırdıh.” (AMA: 173) = Kuyusu **olmayan** evler giderlerdi, bir gün evvel güzelce o kuyudan suyumuzu çeker, getirirdik.

“Etımızı gözzel daşda döverdıh ya da etlı gıyma **eden** vardı.” (AMA: 175) = Etimizi güzelce taşda döverdik ya da etli kıyma **eden** vardı.

“Mercimek ekerdı mazlım **olanlara** verırdı.” (AMA: 197) = Mercimek ekerdi, mazlum **olanlara** verirdi.

“Bi tene de eski tamir mamir işınen **urgaşan** var.” (UMA: 130) = Bir tane de eski tamir mamir işiyle **uğraşan** var.

“İş **yapan** varsa da naylon legende yapı.” (UMA: 134) = İş **yapan** varsa da naylon legende yapıyor.

“Burada **satılan** kuşlar bahalıdır.” (UMA: 149) = Burada **satılan** kuşlar pahalıdır.

“Gene bele babasından, akrabasından, abesınden **gören** esnaflar devam ettıri.” (UMA: 174) = Yine böyle babasından, akrabasından, abisinden **gören** esnaflar devam ettiriyor.

“Sada yagı **olmayan** birez et kavırır üstine töker.” (UMA: 190) = Sadeyağı **olmayan** biraz et kavurur, üstüne döker.

“Yimeklerı **gelen** misafırler yirler, içerler, dagılıllar.” (UMA: 196) = Yemekleri **gelen** misafirler yerler, içerler, dağılırlar.

“Narı saklallar, ayva saklallar bir hasta **olana** yidirmek için.” (KA: 465) = Narı, ayvayı bir hasta **olana** yedirmek için saklarlar.

“Sizden harbi **isteyen** bunnar, diyo.” (KA: 470) = Sizden savaşı **isteyen** bunlar, diyor.

“Bunnar döyüşüyollar, o aşı **deviren**, melmeketi haraba **eden** omuş.” (KA: 471) = Bunlar dövüşüyorlar, o aşı **deviren**, melmeketi harabe **eden** oymuş.

“Ahşam oldugu zaman bele yaşı yirmbeş, ottuz, ottuz beş **olanların** hepisi çelik çomak oynardı, gülle oynardı.” (KA: 481) = Akşam olduğu zaman böyle yaşı yirmi beş, otuz, otuz beş **olanların** hepsi çelik çomak oynardı, gülle oynardı.

-Ar:

Bu ek aslında geniş zaman sıfat-fiil eki olup eklendiği fiilin gösterdiği işi bir özellik olarak “her zaman üzerinde bulundurma” niteliğinde sıfatlar ve bazı kalıcı isimler türetmektedir. [79] DA, GMA, UMA, KA, AGA’da örneklerine rastlanmamaktadır. Örnekler sadece “benzer” kelimesinde görülmektedir:

“Bi elbise giyerse onı gider **benzer** o elbiseyi gider yırtıyor.” (AMA: 271) = Bir elbise giyerse gidip ona **benzer** o elbiseyi yırtıyor.

“Mercimek gibi, **benzeri**, mercimek gibiydi.” (BA: 111) = Mercimek gibi, **benzeri**, mercimek gibiydi.

“İlkbahar bayramı ona **benzer** bişeler.” (SMA: 121) = İlkbahar bayramı ona **benzer** bir şeyler.

“Weyahut da bi kutiya **benzer** bi kabın içine konur ataş yapılidi.” (SMA: 158) = Veyahut da bir kutuya **benzer** kabın içine konur, ateş yapılırdı.

“Kemalpaşa da bu **benzer** bi tatlıdır.” (SMA: 209) = Kemalpaşa da bu **benzer** bir tatlıdır.

“Yani siyah taşın ayri bir sıyah taşi, kömüre **benzer** bi taş.” (SMA: 230) = Yani siyah taşın ayrı bir siyah taşı, kömüre **benzer** bir taş.

[79] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 168.

-dIK:

Fiillere gelerek geçmiş zaman işlevinde genellikle iyelik ekleriyle birleştirilerek ad ve sıfat görevinde kullanılan sözcükler yapmaktadır.[80]

"Kayınbabam kapıyı **çaldıgı** zaman evde kaç kişi varsa hepimiz karşısına çıkmalıdık." (KA: 443) = Kayınbabam kapıyı **çaldığı** zaman evde kaç kişi varsa hepimiz karşısına çıkmalıydık.

"Önce barışmag geliyor gündeme, yani babamın bana **anlattıgına** göre." (SMA: 222) = Yani babamın bana **anlattığına** göre gündeme önce barışmak geliyor.

"Ha, adam görmiş bunun bele **oldugunu**." (SMA: 146) = Adam bunun böyle **olduğunu** görmüş.

"Şindi, eskiden bi çocug dünyaya **geldıgı** zaman, ismini bıraktıgın zaman ezan okisan kulagına." (BA: 90) = Şimdi, eskiden bir çocuk dünyaya **geldiği** zaman, ismini bıraktığın zaman kulağına ezan okuyorsun.

"Hudbe namazında mimbere **çıhtıgiy** zaman davul çalacahsan." (BA:127) = Hutbe namazında mimbere **çıktığın** zaman davul çalacaksın.

"Yav deyi ele korhusuzdur, böle **kükredıgi** zaman yer yerinden oynar." (DA: 71) = Öyle korkusuzdur, böyle **kükrediği** zaman yer yerinden oynar, diyor.

"Çamaşuri **yaptıgımız** gün alırdıh, doldururdıh kazana." (DA: 90) = Çamaşırı **yaptığımız** gün alırdık, kazana doldururduk.

"Bu dedi ismet paşanın kürsülerde miting meydanlarında bülbül gibi **gonışdıgına** bakman dedi." (AGA: 164) = İsmet Paşa'nın kürsülerde, miting meydanlarında bülbül gibi **konuştuğuna** bakma, dedi.

"Ben de dedim mahmut abi seni **tanıdıgım** için öpmek istiyom felan." (AGA: 176) = Ben de Mahmut abi seni **tanıdığım** için öpmek istiyorum, dedim.

[80] Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 61.

“Mesela abi hizmet yönünden elimizden **geldigi** kadar destek çıkmaya çalışıyoduk.” (AGA: 213) = Mesela abi, hizmet yönünden elimizden **geldiği** kadar destek çıkmaya çalışıyorduk.

“Esas da yaparım da gözüm görmedo çun esgi **bildiklerimi** yaparım.” (GMA: 170) = Aslında yaparım da gözüm görmediği için eski **bildiklerimi** yaparım.

“Dev gülüzarın gendını **sevdiğini** anlar.” (AMA: 157) = Dev Gülizar’ın kendini **sevdiğini** anlar.

“Şu **düşürdüğün** yarpağı eğer götırır mehmed’e sürerse canlanır.” (AMA: 159) = Şu **düşürdüğün** yaprağı eğer götürüp Mehmet’e sürerse canlanır.

“Tebi bişi bilmem amma **bildiglerimi** onnara anlatacağım.” (AMA: 208) = Tabii bir şey bilmem, ama **bildiklerimi** onlara anlatacağım.

“O köyde erkekelerin hepsı bi köye davete bi sünnete **gittiği** zaman o şelvarı giyerdi.” (AMA: 292) = O köyde erkeklerin hepsi bir köye davete, sünnete **gittiği** zaman o şalvarı giyerdi.

“İnce pakır **getmedıgı** üçun, kalın pakır çekidim.” (UMA: 129) = İnce bakır **gitmediği** için, kalın bakır çekiyordum.

“Yohsa neden **oldıgını** ben de çözemiyem.” (UMA: 130) = Yoksa neden **olduğunu** ben de çözemiyorum.

“Avrupı’ya **döndıgı** zaman tayfaların yüzden fazlası bu hastalıgla ölı.” (UMA: 165) = Avrupa’ya **döndüğü** zaman tayfaların yüzden fazlası bu hastalıkla ölüyor.

“Sattıgi zaman ben allam, kızıma dogım günı hediyesı yaparam.” (UMA: 167) = **Sattığı** zaman ben alayım, kızıma doğum günü hediyesi yaparım.

“Biberler **kızardıgı** zaman biber zamanı olır.” (UMA: 203) = Biberler **kızardığı** zaman biber zamanı olur.

“Ele güzel yugıracahsan ki **açtıgı** zaman yagın içında dagılmıyacah.” (UMA: 204) = Öyle güzel yoğuracaksın ki **açtığı** zaman yağın içinde dağılmayacak.

"Çok afedersin hamile **oldugunu** söyleyemen, ayib." (KA: 443) = Çok affedersin, hamile **olduğunu** söyleyemem, ayıp.

"Bunnarın morali **bozuldugu** zaman giderim." (KA: 447) = Bunların morali **bozulduğu** zaman giderim.

"Sende göz **çıktıgı** kimi bunda da kurban çıkor." (KA: 457) = Sende göz **çıktığı** gibi bunda da kurban çıkıyor.

"Çalıştıgın gün için sana ayda bir akçe bir de nasihat vericim, demiş." (KA: 459) = **Çalıştığın** gün için sana ayda bir akçe bir de nasihat vereceğim, demiş.

"Ne yapak şindi malımız **olduğu** halde olor." (KA: 466) = Ne yapalım, şimdi malımız **olduğu** halde oluyor.

"Çamaşır **yıkadıkları** gazan, böyük gazan." (KA: 474) = Çamaşır **yıkadıkları** kazan, büyük kazan.

"Birisi tutuk deyillerdi, emme kimin **oldugunu** bilmem." (KA: 478) = Bir tanesi tutuklu değildi, ama kimin **olduğunu** bilmiyorum.

Sıfat şeklinin birçok örnekte *–mA-* olumsuzluk ekinden sonra geldiği görülmektedir.[81] İncelenen metinlerde ise şu iki örneğine rastlanmaktadır:

"Deyi bunın **bilmedıgı** heç bi şe yohtur." (DA: 70) = Bunun **bilmediği** hiçbir şey yoktur, diyor.

"Ya tanımazsa, giderıh aniden bi **tanımadığımız** kapıyı çalarıh." (DA: 98) = Ya tanımazsa, gideriz, aniden bir **tanımadığımız** kapıyı çalarız.

-mAz[82]:

Geniş zaman sıfat-fiil ekinin olumsuzu olan –mAz eki, eklendiği fiile süreklilik ve olumsuzlukluk anlamı katan sıfatlar türetir.[83] İncelenen metinlerden KA ve UMA'da iki örneğine rastlanmaktadır:

[81] Güzel, **Türkiye Türkçesi Ağızlarında Yapım ekleri**, s. 359.
[82] Bu ekin aslında *-ma, -me* olumsuzluk eki ile *–z* ekinin birleşmesiyle meydana geldiğini belirtmiştir. (Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 336; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 820).

“Akşamüstü dogumu yaptım, bir oglan kucaklara **sıgmaz** bir oglan.” (KA: 443) = Akşamüstü doğumu yaptım, bir oğlan kucaklara **sığmaz** bir oğlan.

“Orası, o zaman bu vadi **kuş uçmaz, kevran geçmez** deye bi şey varmış.” (UMA: 142) = Orası, o zamanlar bu vadide **kuş uçmaz, kervan geçmez** diye bir şey varmış.

-mIş:

Geçmiş zaman sıfat-fiil eki olup ad, kalıcı adlar ve sıfat görevleri yüklenmiştir. Yazı dilinde işlek olan eklerdendir. Bölge ağızlarında tespit edilen örnekler şunlardır:

“Mesela vefat edib Hakk’a **yürümüş** kişilerin isimleri bırahılır.” (BA: 95) = Mesela vefat edip Hakk’a **yürümüş** kişilerin isimleri bırakılır.

“Valla **geçmiş** gündür bılmiyem nerelidi.” (BA: 86) = Valla **geçmiş** gündür, bilmiyorum nereliydi.

“Adam diyi sakalli, beyaz **giymiş** yaşlı ihtiyar görmişem.” (SMA: 180) = Adam sakallı, beyaz **giymiş** yaşlı ihtiyar görmüşüm, diyor.

“Bi de mesela modasi **geçmiş** ereba wardi.” (SMA: 180) = Bir de mesela modası **geçmiş** araba vardı.

“O kiyma dedıgı zaman, normal **çekilmiş** et oluyor.” (SMA: 192) = O kıyma dediği zaman, normal **çekilmiş** et oluyor.

“Türkçede bu sefer etın **dögülmiş** halına, etin dögülmüş halına kıyma diyiler.” (SMA: 194) = Türkçede bu sefer etin **dövülmüş** haline kıyma diyorlar.

“Yani normalde **kiyılmış** etle, **kiyılmış** bulgura sewerek’te kiyma diyiler.” (SMA: 194) = Yani normalde **kıyılmış** etle, **kıyılmış** bulgura Siverek’te kıyma diyorlar.

---

[83] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 170; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 164; Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 117.

“O yagnan bekmez **kızartılmış** bi şekildi oldugi için o kedayif zaten kendiliginden kızaracah.” (SMA: 201) = O yağla pekmez **kızartılmış** bir şekilde olduğu için o kadayıf zaten kendiliğinden kızaracak.

“Yani domatezleri de bele sanki **rendelemiş** bi şekilde çoh küçük küçük dorgacagız.” (SMA: 204) = Yani domatesleri de böyle sanki **rendelenmiş** bir şekilde çok küçük küçük doğrayacağız.

“Evelden dışına da gara et gorduk, **çekilmiş** gara et gorduk esgiden.” (GMA: 170) = Eskiden dışına da **çekilmiş** kara et koyardık.

“Süzülmüş yord olmalı yanı eşgi olusa yimen dadı olmaz.” (GMA: 171) = **Süzülmüş** yoğurt olmalı, yani ekşi olursa yemeğin tadı olmaz.

“Evel hamken deri şindi **işlenmiş** meşin olacak.” (GMA: 193) = Önceden deri ham iken şimdi **işlenmiş** meşin olacak.

“Buna o **erilmiş** geçi yunundan sarar.” (GMA: 194) = Buna o **erilmiş** geçi yününden sarar.

“Evet yuvallamayı da ben şeyle gullanırım, yarım kilo **çekilmiş** siyah et yediyüz elli gıram piriç en doğalı bu yanı birbirine.” (GMA: 225) = Yuvarlamayı da ben şeyle kullanırım, yarım kilo **çekilmiş** siyah et, yedi yüz elli gram pirinç, birbirine en doğalı bu.

“Baba, ben anamdan **doğmuş** gibiyim.” (AMA: 134) = Baba, ben annemden **doğmuş** gibiyim.

“Hemza çivi gibi Türkiye’de dünyada **tanınmış** bir kişi benım öğrencımdır.” (AMA: 210) = Hamza Çivi gibi Türkiye’de ve dünyada **tanınmış** bir kişi benim öğrencimdir.

“Aylarca bu bızım **görmış** oldıgımız urfa muhitı bütün ormanlıhmış, meşelıhmış.” (UMA: 141) = Aylarca bu bizim **görmüş** olduğumuz Urfa muhiti bütünü ormanlıkmış, meşelikmiş.

“Böle bi mucize mesele heç **görılmemiş** bi bışey.” (UMA: 144) = Böyle bir mucize hiç **görülmemiş** bir şey.

“Yirmi günü say dedi çocuk canlanmaya başlar dedi, **dogmuş** çocuklar gibi olur dedi.” (AGA: 120) = Yirmi günü say, çocuk canlanmaya başlar, **doğmuş** çocuklar gibi olur, dedi.

“Anasınnan **dogmuş** kimi oluyo.” (KA: 473) = Annesinden **doğmuş** gibi oluyor.

“Üç sefer gaşşıgına yemek yedirir, kimi nefsiye verirdik, dogum **yapmış** gadına.” (KA: 478) = Üç sefer kaşığına yemek yedirir, kimi nefsiye yani doğum **yapmış** kadına verirdik.

Ekin kalıcı isim yaptığı örneklerden bazıları şunlardır:

“Bu telefonda ne varsa, **dolmuşa** biniym burdan eve gediym hepsin elinde bi telefon ne varsa bilmeym.” (GMA: 188) = Bu telefonda ne varsa, **dolmuşa** biniyorum, burdan eve gediyorum hepsinin elinde bir telefon, ne varsa bilmiyorum.

“Allah **geçmişleriyize** rehmet kılsın!” (AMA: 147) = Allah **geçmişlerinize** rahmet kılsın!

1.1.3.3. Zarf-Fiil Ekleri

-A:

Fiilin durumunu gösteren ve genelikle yinelenmiş olarak ikileme şeklinde kullanılmaktadır. Güneydoğu Anadolu ağızlarındaki kullanımı şöyledir:

“On dört yaşindaki mahsum oglan yol **gide gide** başka bi şere geli.” (DA: 73) = On dört yaşındaki masum oğlan yol **gide gide** başka bir şehire geliyor.

“Daha **güle güle** öldıh, öldıh.” (DA: 222) = Daha **güle güle** öldük.

“Bele hekaye **söleye söleye** adrı gelmezdı, uygımuz gelirdi.” (AGA: 133) = Böyle hikâye **söyleye söyleye** ardı gelmezdi, uykumuz gelirdi.

“Bu ayahlarım şişti gidip **gele gele** su çekerlerdi.” (AGA: 221) = Bu ayaklarım şişti, gidip **gele gele** su çekerlerdi.

“Bu bayton atları **goşa goşa** yorulur teller, üzerinde bi sıvı meydana gelir, terden.” (GMA: 192) Bu fayton atları **koşa koşa** yorulup terler, terden üzerinde bir sıvı meydana gelir.

“Vezirden çıhmış seyehete **geze geze** getmişler bi körpının başında durmışlar.” (AMA: 148) = Vezirle çıkıp seyahate **geze geze** gitmişler, bir köprünün başında durmuşlar.

“Gide gide baholar ki bi degirmen harığı var.” (AMA: 149) = **Gide gide** bakıyorlar ki bir değirmen yolu var.

“Gide gide gidor memlekete ulaşor.” (AMA: 150) = **Gide gide** gidiyor, memlekete ulaşıyor.

“Bahdıh ki savcı hakım dohdır gidiyor **gonışa gonışa**.” (AMA: 245) = Baktık ki savcı, hâkim, doktor **konuşa konuşa** gidiyor.

“Gide gide ben değırmanı buldım.” (AMA: 297) = **Gide gide** ben değırmeni buldum.

“Kala kala bızlere kalmış.” (UMA: 148) = **Kala kala** bizlere kalmış.

“Yolda bele köşe başlarında **oynıya oynıya**, fasıl **ede ede**, **konışa konışa**, türkı **sölıye sölıye** kızı götırırler, evıne.” (UMA: 197) = Yolda böyle köşe başlarında **oynaya oynaya**, fasıl **ede ede**, **konuşa konuşa**, türkü **söyleye söyleye** kızı evine götürürler.

“Tabi savıştı **aglıya aglıya** gerı döndı.” (UMA: 247) = Tabii, sıvıştı, **ağlaya ağlaya** geri döndü.

“Gide gide bi köv kımın bi yere geldıler.” (UMA: 149) = **Gide gide** köy gibi bir yere geldiler.

“Kız da başına **aglıya aglıya** şıllıgı almış, gidiyo.” (KA: 473) = Kız da başına **ağlaya ağlaya** şıllığı almış, gidiyor.

“Mıradın kayınbabası oynadıgı zaman benim **güle güle** aklım giderdi.” (KA: 481) = Murat’ın kayınbabası oynadığı zaman benim **güle güle** aklım giderdi.

Ekin kalıcı isim yaptığı örneklerden bazıları şunlardır:

“Ahşam orada kaldi

Hançer **yarada** kaldi

Benim hep aklım fikrim

Karşi odada kaldi.” (DA: 127) = Akşam orada kaldı, hançer **yarada** kaldı, benim hep aklım fikrim, karşı odada kaldı.

“Tüfengim doli saçma

Sevdıgım benden kaçma

Yedi yerde **yaram** var

Bir **yara** da sen açma.” (DA: 131) = Tüfeğim dolu saçma, sevdiğim benden kaçma, yedi yerde **yaram** var, bir **yara** da sen açma.

“Eski **yaram**

Sızıldar eski **yaram**

sanmiyasan vazgeçmişem

Gine ben eski yaram.” (DA: 133) = Eski **yaram**, eski **yaram** sızıldar, sanma vazgeçmişim, yine ben eski yârim.

“Yara var

Ciger sızlar **yara** var

İstedim ki yar olum

Dedi başka yara var.” (DA: 134) = **Yara** var, ciğer sızlar **yara** var, istedim ki yar olayım, başka yara var, dedi.

“He **yara** olanlara ben şey edim.” (AGA: 162) = Evet **yara** olanlara ben şey ediyorum.

“Agaçlardan dutlardan **yara** olana hemen ilaç yaparımış.” (AGA: 189) = Ağaçlardan, dutlardan **yara** olana hemen ilaç yaparmış.

“Mendilim para para

Yüregime açtı **yara**

Ayrıldıh ayrı düştuh

Selamları kim apara?” (BA: 139) = Mendilim parça parça, yüreğime **yara** açtı, ayrıldık ayrı düştük, selamları kim götüre?

“Aman aney yakdı beni de bu genşlikde gama **yarası.”** (GMA: 202) = Aman anne beni de bu gençlikte gam **yarası** yaktı.

“O üstündeki bez aha ne **yara** olırdı ne bere alırdı heç bişi olmazdı.” (AMA: 177) = O üstündeki bez ne **yara** olurdu ne bere alırdı, hiçbir şey olmazdı.

“Develerının ayağı **yara** olmışdır dedi.” (AMA: 252) = Develerinin ayağı **yara** olmuştur, dedi.

“Dediler ki asgere gidersin geldik **yine** gitmedik.” (AGA: 145) (yine<yan-a; yan-: geri dönmek) = Dediler ki askere gidersin, geldik **yine** gitmedik.

-AlI:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek "bir zamandan beri" anlamını veren ve süreklilik, devamlılık gösteren fiiller türetmektedir.[84] GMA ve AGA'da örneklerine rastlanmaktadır:

"Elli sene olmuş ben buruya **geleli**, elli sene olmuş." (GMA: 169) = Ben buraya **geleli** elli sene olmuş.

"Üç gün oldu asgere **gideli** dedi." (GMA: 180) = Askere **gideli** üç gün oldu, dedi.

"Heç da ben aklım yetdi **yeteli** dana gomuş gul delim." (GMA: 181) = Hiç de ben aklım yetti **yeteli** dala konmuş gül değilim.

"A gırhaltı sene oldu bu işe **başlıyalı** gırhaltı sene." (GMA: 181) = Bu işe **başlayalı** kırk altı sene oldu.

"Her neyse gabul etdim, evlendim şu an elli iki sene oldu **evleneli**, elli üçüncü seniye getdi." (GMA: 199) = Her neyse kabul ettim, evlendim, şu an **evleneli** elli iki sene oldu, elli üçüncü seneye girdi.

"Onun sömedigi bi şey yohtu ki **öleli** atmış küsür sene oldu." (AGA: 172) = Onun sövmediği bir şey yoktu ki **öleli** atmış küsür sene oldu.

"Anamın dayısı vardı **öleli** yirmi sene oldu." (AGA: 198) = Annemin dayısı vardı, **öleli** yirmi sene oldu.

"Köden çoh uzun bi zaman oldu **geleli** öle mi?" (AGA: 219) = Köyden çok uzun bir zaman oldu **geleli** öyle mi?

-AndA:

Zaman bildiren zarf-fiil eklerinden olup *–An* sıfat-fiili ile *–dA* bulunma durumu ekinin birleşmesiyle oluşmuştur.[85] UMA, BA, DA'da görülürken diğer ağızlarda görülmemektedir:

"Babam, **çıhanda** kapı çek, der." (UMA: 229) = Babam, **çıktığında** kapıyı çek, der.

[84] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 342; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 146.
[85] Akar, **Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş,** s. 196.

“Kınıfırem tüterem

Her sahsıda biterem

Eller yavrım **deyende**

Ben boynımı bükerem.” (UMA: 236) = Karanfilim tüterim, her saksıda biterim, eller yavrum **dediğinde**, ben boynumu bükerim.

“Geribem bu vatanda

Gerib bülbül **ötende**

Geriblıh yaman olır

Baş yastıga **yetende.”** (UMA: 242) = Bu vatanda garibim, garip bülbül **öttüğünde,** gariplik yaman olur, baş yastığa **yettiğinde**.

“Gelende derıh karın ölmiş.” (DA: 76) = **Geldiğinde** karın ölmüş, deriz.

“Yatanda gene hayvanlara yem veriyorduh.” (BA: 119) = **Yattığında** yine hayvanlara yem veriyorduk.

-ArAk, -ArAh:

-A zarf-fiil ekinin *-rAk* karşılaştırma ekiyle birleşmesiyle oluşmuş bir ek olup çok işlek kullanılmaktadır.[86] GDA’da birçok örneği mevcuttur:

“Her ögin yemegı bi kişı **üstlenerek** böylece ceneze sahıbının de ekonomik yönden de biraz daha katkıda bulunmış olır. (SMA: 112) = Her öğün yemeği bir kişi **üstlenerek** böylece cenaze sahibinin ekonomik yönden de biraz daha katkıda bulunmuş olur.”

“Şehrın hemen hemen bir çoh yerinden geçilirdi, **oynıyarah**, neşeli **olarah** dügin gelirdi. (SMA: 122) = Şehrin hemen hemen birçok yerinden geçilirdi, **oynayarak**, neşeli **olarak** düğün gelirdi.

[86] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 341; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 147-148.

“Walla tam **olarah** bilmiyem ama bi çadır dıha wardı.” (SMA: 125) = Valla tam **olarak** bilmiyorum, ama bir çadır daha vardı.

“Vallahi bırdan Şarnak’a gididıh **yürüyereh**.” (BA: 106) = Vallahi burdan Şırnak’a **yürüyerek** gidiyorduk.

“O zaman bir ah **çekerek** agzınnan bir alev aldı.” (BA: 127) = O zaman bir ah **çekerek** ağzında bir alev aldı.

“Kaynanam beni sevdi, aldi, **istiyerek**.” (DA: 109) = Kaynanam beni sevdi, **isteyerek** aldı.

“Bu gölbaşı yakın oldugundan iki yüz hane mi üç yüz hane mi gölbaşında köylümüz **olarah**.” (AGA: 116) = Bu gölbaşı yakın olduğu için köylülerimiz **olarak** iki yüz, üç yüz hane orada vardı.

“He yaptım komando **olarah** yaptım.” (AGA: 127) = Evet, komando **olarak** yaptım.

“Ben çıktım dışarı, sene **olarak** bilmiyom ya babam üç yüz on yediliyim derdi.” (AGA: 179) = Ben dışarı çıktım, sene **olarak** bilmiyorum, babam üç yüz on yediliyim, derdi.

“Atın üstünden agzından cierleri **gelerek** ölmüş.” (AGA: 201) = Atın üstünden, ağzından ciğerleri **gelerek** ölmüş.

“Bazar günü ek iş **olarak** dedi ciyer gavurması satacak istesyonda dedi. (GMA: 203) = Pazar günü ek iş **olarak** istasyonda ciğer kavurması satacak, dedi.

“Beş yüz kilo bi ton ağırlığında kemerı tek bi kemer **olarak** yapmış.” (AMA: 217) = Beş yüz kilo bir ton ağırlığında kemeri tek bir kemer **olarak** yapmış.

“Terbiyede zeytin yağıyla biberle sarmısakla az bi salça birbirinin içine **goyarah** bol bi şekilde tuz atıyoruz.” (AMA: 225) = Terbiyede zeytinyağıyla, biberle, sarmısakla az bir salça birbirinin içine **koyarak** bol bir şekilde tuz atıyoruz.

“Ufah tefeg şeyler ama et **olarah** adıyaman’da olmaz kahta‘da olmaz.” (AMA: 270) = Ufak tefek şeyler, ama et **olarak** Adıyaman’da olmaz, Kâhta‘da olmaz.

“Bız babalarımızdan, dedelerımızden kese **olarah** gördıh.” (UMA: 132) = Biz babalarımızdan, dedelerimizden kese **olarak** gördük.

“Bu keçe bildıgımız koyın yünlerinden kırkılıp kuzı yünlerını **kullanarah** yapıli.” (UMA: 182) = Bu keçe bildiğimiz koyunyünlerinden kırpılıp kuzu yünlerini **kullanarak** yapılıyor.

“Ondan sora o yünın bi kısmını ince **olarak** dökerler, onı “basta” yaparlar.” (UMA: 187) = Ondan sonra o yünün bir kısmını ince **olarak** dökerler, onu “basta” yaparlar.

“Üstıne kınıyı koyar, bağlar, kızı **aglıyarah** alıllar götırırler.” (UMA: 197) = Üstüne kınayı koyar, bağlar, kızı **ağlayarak** alırlar, götürürler.

“Bi de oglan evının soyadı **sölenerah** sölenen maniler vardır.” (UMA: 210) = Birde oğlan evinin soyadı **söylenerek** söylenen maniler vardır.

“Tamam **olarah** minareyı yapmış, camısını yapmış, namaz kılmaga getmışler.” (UMA: 221) = Tam **olarak** minareyi yapmış, camisini yapmış, namaz kılmağa gitmişler.

“Okusanız mutlaka güzel bir bayan **olarak** meydana gelirdin dedi.” (KA: 443) = Okusaydın mutlaka güzel bir bayan **olarak** meydana gelirdin, dedi.

“Kari meydanda kalmış, **aglıyarak** gelmiş.” (KA: 448) = Kadın meydanda kalmış, **ağlayarak** gelmiş.

“Bilezik **olarak** zambaklı bilezikler olurdu avel, kalın, enli enli.” (KA: 462) = Bilezik **olarak** zambaklı bilezikler kalın, enli enli olurdu.

“Sonra düyüne de paklava bilezik takallar takı **olarak**.” (KA: 462) = Sonra düğünde de takı **olarak** baklava bilezik takarlar.

“Onnarı bilenler hemen Türkçe okula öyretmen **olarak** geldiler.” (KA: 466) = Onları bilenler hemen okula Türkçe öğretmeni **olarak** geldiler.

-ArAkDAn:

"-Arak zarf-fiil eki, konuşma dilinde, bir ağız özelliği olarak anlamı pekiştirmek için *+tAn* zarf yapma ekiyle genişletilerek de kullanılır."[87] GMA'da oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır:

"Ben de garalır **diyerekden** gomadım." (GMA: 168) = Ben de karalır **diyerekten** koymadım.

"Heç aramazdık yanı şeyle şeyle **diyerekden**." (GMA: 172) = Yani şöyle şöyle **diyerekten** hiç aramazdık.

"Her sabah, sabahın berakatı **diyerekden**, çok da güzel onu dinneym." (GMA: 174) = Her sabah, sabahın bereketi **diyerekten** çok da güzel onu dinliyorum.

"Baharım ki teyze senin garnın acıhık **deyelekden** hemen kahar bana bi yimek yapar." (GMA: 175) = Bakıyorum ki teyze senin karnın acıkmış **diyerekten** hemen kalkar, bana bir yemek yapar.

"Ona danışırık son **olaraktan**, göbek çekeni buluruk." (KA: 444) = Son **olaraktan** ona danışırız, göbek çekeni buluruz.

"Konarahtan göçerahtan, lale sümbül **biçerahtan**, kahve çubug **içerahtan** alti ay, bi güz gidiler." (DA: 73) = **Konaraktan, göçerekten**, lale sümbül **biçerekten**, kahve çubuk **içerekten** altı ay, bir güz gidiyorlar.

"Gelirdiler, hepsini arbena **çalarahtan** yolçi ederdiler." (DA: 95) = Gelirdiler, hepsini arabayla **çalaraktan** yolcu ederdiler.

-dIkCA, -dIhCA:

-Dlk/-DUk sıfat-fiil eki ile -çA eşitlik hali ekinin kaynaşmasından oluşmuştur. Kullanımı çok işlek olan bir ektir. GDA'da birçok örneği bulunmaktadır:

"Cenaze **kaldıkça** günahtır." (BA: 90) = Cenaze **kaldıkça** günahtır.

"Bu yollara ince bahtım

[87] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s.148.

İnceldıhçe ince bahtım

Gettim hakim dohtorlarak

Ne karaymış menim bahtım.” (BA: 137) = Bu yollara ince baktım, **inceldikçe** ince bahtım, hâkim, doktorlara gittim, ne karaymış benim bahtım.

“Kervan bu bana **geldıhça** bu hazine çıharmiş.” (DA: 74) = Kervan bana **geldikçe** bu hazine çıkarmiş.

“Herif bunu **dinledıhça** yüregi bele hop hop etmaga başlamiş.” (DA: 82) = Adam bunu **dinledikçe** yüreği böyle hop hop etmeye başlamış.

“Bu adam **gettıhça** şişti, dere tepe oldi.” (DA: 123) = Bu adam **gittikçe** şişti, dere tepe oldu.

“Hala onun lafı **oldukça** bambaşka adammış yani tanısın tanımasın ana arvat sövermiş.” (AGA: 172) = **Oldukça** bambaşka adammış, yani tanısın tanımasın ana arvat sövermiş.

“Genclerimiz **gittikçe** arhada da dedelerimiz **kaldıhça** her yer iptal olmuş.” (AGA: 199) = Gençlerimiz **gittikçe** arkada da dedelerimiz **kaldıkça** her yer iptal olmuş.

“İşde yimek **yapdıkca** geder ehdiyaca göre ordan bi dene iki dene alır getirir yimek yapallardı.” (GMA: 186) = Yemek **yaptıkça** gider ihtiyaca göre ordan bir iki tane alıp getirir, yemek yaparlardı.

“İşde yanı beyle hanek **gonuşdukca** şeyleri çıhıy da.” (GMA: 215) = Böyle komik **konuştukça** şeyleri çıkıyor.

“Bi gayanın başına bi gabah tahmış rüzgâr **geldikçe** tık tık edor.” (AMA: 162) = Bir kayanın başına bir kabak takmış, rüzgâr **geldikçe** tık tık ediyor.

“Vurdıhça terı ahar keçeye, terı **ahdıkça** ter yünı pekıştırır, giriştırır birbirine.” (UMA: 187) = Vurdukça keçeye teri akar, teri **aktıkça** ter yünü pekiştirir, birbirine giriştirir.

“O kuyrıgı sacın üstıne bele **sürttıhça** o yagı bele erır.” (UMA: 200) = O kuyruk yağını sacın üstüne **sürttükçe** o yağı böyle erir.

“Eşşek kulahlı yandım, yandım, yandım **dedikçe** ip sallıyıp üzerine kovarıyolar.” (KA: 471) = Eşekkulaklı yandım, yandım, yandım **dedikçe** ip üzerine sallayıp kovalıyorlar.

“O ari ele wız wız, wız **yaptıkça** fülüt te çalınimış.” (SMA: 146) = O arı öyle vız vız vız **yaptıkça** flüt de çalınıyormuş.

-dIk+iyelik eki+dA:

-Dlk/-DUk sıfat-fiil eki ile bulunma durumu ekinin kaynaşmasından oluşup günümüz Türkiye Türkçesinde araya birinci, ikinci, üçüncü şahıs iyelik ekinin almış biçimlerine bırakmıştır.[88]

“Bız yatmişıh **uyandıgımızda** bahtıh ki bütün arebalar, alaydan gelen erebaların gürültüsü ile uyandıh.” (SMA: 126) = Biz yatmışız, **uyandığımızda** baktık ki bütün arabalar, alaydan gelen arabaların gürültüsü ile uyandık.

“Biz **çıhtıgımızda** fazla yuharlara gitmidıh.” (SMA: 138) = Biz **çıktığımızda** fazla yukarlara gitmiyorduk.

“Ben **gördügümde** çoh bele şaşırdım.” (SMA: 140) = Ben **gördüğümde** böyle çok şaşırdım.

“Onnar hani yeni **geldıhlarında** şede kalidilar, harabada kalidilar.” (DA: 119) = Onlar hani yeni **geldiklerinde** harabede kalıyordular.

“Sebebını **sordığında** onnar sebebını daha sonra söyleyeceklerini sölemişler.” (AMA: 180) = Sebebini **sorduğunda** onlar sebebini daha sonra söyleyeceklerini söylemişler.

“Okuma yazma kursu **açıldıgında** bayanlar okula gidici dediler.” (KA: 443) = Okuma yazma kursu **açıldığında** bayanlar okula gidecek, dediler.

[88] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 879.

“Düyün **kuruldugunda** herkeş o aldıgı köyleri, mısafırları bölüp algidiyo.” (KA: 468) = Düğün **kurulduğunda** herkes o aldığı köyleri, misafirleri bölüp alıp gidiyordu.

“Miryah, anasınnan yeni **dogdugunda** guzuyu anasına göstermezler, emzirmezler.” (KA: 480) = Miryah, annesinden yeni **doğduğunda** kuzuyu annesine göstermezler, emzirmezler.

-DIhDAn, -DIkDAn:

-Dlk/-DUk sıfat-fiil eki ile +tAn ayrılma durumu ekinin kaynaşmasından oluşup hem zaman hem de sebep gösterme işlevindedir. Neredeyse yalnız başına kullanılmayıp *sonra* edatı ile birleşip kaynaşmış bulunmaktadır.[89] Taranan tüm ağızlarda ek sıklıkla kullanılmaktadır:

“Mevlıt **verildıhtan** sora dügın biter.” (SMA: 112) = Mevlit **verildikten** sonra düğün biter.

“Ama artıh yeni insanlar falan **taşındıhtan** sora o adam gitmiş.” (SMA: 145) = Ama artık yeni insanlar falan **taşındıktan** sonra o adam gitmiş.

“Tebi o **gittıhten** sora, ben gettım kehwede otırdım tebi.” (SMA: 150) = Tabii, o **gittikten** sonra ben gittim, kahvede oturdum.

“Oradan, o şekilde, o mezarı **çıhardıhtan** sora, o kabri vaptılar.” (SMA: 170) = Oradan o şekilde o mezarı **çıkardıktan** sonra o kabri yaptılar.

“Mewlit şekerleri **dagıtıldıhtan** sora sufra yendirilir.” (SMA: 182) = Mevlit şekerleri **dağıtıldıktan** sonra sofra indirilir.

“Domatezi **bırahtıhtan** sora fırna göndirisen.” (SMA: 186) = Domatesi **bıraktıktan** sonra fırına gönderiyorsun.

“Bayram namazınnan **çıhtıhtan** sora ov ov dolaşırdılar.” (BA: 80) = Bayram namazından **çıktıktan** sonra ev ev dolaşırdılar.

[89] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 877.

“Neyse diyi namaz **kıldıhtan** sora kahar.” (BA: 121) = Neyse namaz **kıldıktan** sonra kalkar, diyor.

“Ondan sora biraz parası **olduhtan** sora, deyi bu parayi cebimde taşımak zordur.” (DA: 66) = Biraz parası **olduktan** sonra bu parayı cebimde taşımak zordur, diyor.

“Birez **oturduhtan** sora çocuk kendi kendine düşini, bizim yegen.” (DA: 69) = Biraz **oturduktan** sonra bizim yegen kendi kendine düşünüyor.

“Ondan sora, kızi **istedıhtan** sora hediyeler, bi kuti şeker yaparıh.” (DA: 99) = Kızı **istedikten** sonra hediyeler ve bir kutu şeker yaparız.

“Hamur **yogruldıhtan** sora sebah namazına babamız gettıgında fırına bırahidi.” (DA: 119) = Hamur **yoğrulduktan** sonra sabah namazına babamız gittiğinde fırına bırakıyordu.

“Filimini **çektikten** sona o halleder dedi.” (AGA: 119) = Filmini **çektikten** sonra o halleder, dedi.

“İki sene **kaldıktan** sona geldim teslim oldum.” (AGA: 145) = İki sene **kaldıktan** sonra geldim, teslim oldum.

“Bizim istasyonu **gectikten** sona yol ikiye ayrılıyo.” (AGA: 180) = Bizim istasyonu **geçtikten** sonra yol ikiye ayrılıyor.

“Şimdi e hatta ben oraya **vardıktan** sona birini dükkâna çevirdim.” (AGA: 182) = Şimdi ben oraya **vardıktan** sonra birini dükkâna çevirdim.

“On iki sene burda **ohuttuktan** sona müvettişlik bölümünü kazandık gittik.” (AGA: 184) = On iki sene burda **okuttuktan** sonra müfettişlik bölümünü kazandık, gittik.

“Ondan sona çocuklar hepsi **öldükten** sona moturumuz varıdı sattılar.” (AGA: 220) = Çocuklar hepsi **öldükten** sonra moturumuz vardı, sattılar.

“Sucuk da o şey **bitdikden** sona gene ayni basdıg yapıldı he annem yapardı.” (GMA: 233) = Sucukta o şey **bitdikten** sonra yine aynı basdık yapıldı, evet annem yapardı.

“Onnan sona onnar **getdikden** sona gomşu köve tekrar bahıylar.” (GMA: 237) = Onlar **gittikten** sonra komşu köye tekrar bakıyorlar.

“Bayannar **getdikden** sona geri çıhar oturullar çaylarını içmeye devam edeller.” (GMA: 242) = Bayanlar **gittikten** sonra geri çıkıp otururlar, çaylarını içmeye devam ederler.

“Yemegını **yedihten** sona dutmuş gendını bi hasıra sarmış.” (AMA: 132) = Yemeğini **yedikten** sonra kendini tutup bir hasıra sarmış.

“Bunnar böyımış babayiyit **oldıhtan** sona bu berdoş ölmiş.” (AMA: 135) = Bunlar büyümüş, babayiğit **olduktan** sonra bu serseri ölmüş.

“Beyazları temiz bi adamagıllı taggır taggır **gaynatdıhdan** sona çıharırdıh.” (AMA: 173) = Beyazları temiz bir şekilde adamakıllı tangır tangır **kaynattıktan** sonra çıkarırdık.

“Bi de şireler **bitdıhden** sona buğlır gaynardı.” (AMA: 174) = Bir de şerbet **bittikten** sonra bulgur kaynardı.

“Bunları bibernen duznan güzel **ezdıhtan** soyna birez sulandıracahsan.” (UMA: 131) = Bunları biber ve tuzla güzel **ezdikten** sonra biraz sulandıracaksın.

“Kadınlar bunların fikrını **aldıhtan** soyna erkekler gider.” (UMA: 132) = Kadınlar bunların fikrini **aldıktan** sonra erkekler gider.

“Şeytanı **daşladıhtan** soyna gettıh kurbanımızı kestıh.” (UMA: 144) = Şeytanı **taşladıktan** sonra gidip kurbanımızı kestik.

“O gece kına **yaptıhtan** soyra gider.” (UMA: 197) = O gece kına **yaptıktan** sonra gider.

“Havalandırrım, kavanoza **koduktan** sona üstüne zeytinyagı korum.” (KA: 450) = Havalandırırım, kavanoza **koyduktan** sonra üstüne zeytinyağı koyarım.

“Kız **verildikden** sonra teşekkür olur yani, nişan yok öyle hanı.” (KA: 461) = Kız **verildikten** sonra teşekkür olur, öyle nişan yok.

“Etten nohut **biştikten** sonra küfte yuvarlarık.” (KA: 463) = Etle nohut **piştikten** sonra köfte yuvarlarız.

“Bigün artı bunnar **gettikten** sona bigün kahar, konşunun bir koynunu yir.” (KA: 470) = Bir gün artık bunlar **gittikten** sonra kalkar, komşunun bir koyununu yer.

-dIk+iyelik eki+dAn:

Bu ekte -Dlk/-DUk sıfat-fiil eki ile +tAn ayrılma durumu ekinin kaynaşmasından ve araya iyelik eklerinin gelmesiyle genişletilmiş bir ektir. AMA’da iki örneğine rastlanmaktadır:

“Bi tene adam **geldiğınden** yahasına yapışır.” (AMA: 133) = Bir tane adam **geldiğinde** yakasına yapışır.

“O zaman sırrı **söledığından** o ilan çıhmış damın üstüne.” (AMA: 185) = O zaman sırrı **söylediğinden** o yılan damın üstüne çıkmış.

-IncA, -IncI[90]:

Eski Türkçede bu ek –GınçA şeklindeydi.[91] TT’de hece başındaki –g sesinin düşmesiyle ve dudak benzeşmesi yaşayarak -IncA şekline girmektedir. Ek “-dığı zaman, - dığında” gibi anlamlar kazandırır.[92] Taranan ağızlarda sıklıkla kullanılan bir ek olup bazen ünlü uyumuna uymadığı (gidinca, göverınce, dönınce…) görülmektedir:

-IncA:

“Oglu da **ölünce**, o Yıldız ablaya kaldi.” (SMA: 142) = Oğlu da **ölünce**, o Yıldız ablaya kaldı.

“Ondan sora heftesi **olınca**, haftası tamam **olunca** onın mewlitini, şeyini yaparlar.” (SMA: 181) = Ondan sonra haftası tamam olunca onun mevlitini yaparlar.

[90] Bu ekin yapısı üzerine farklı görüşler belirtilmiştir: Gabain’e göre (Eski Türkçenin Grameri, s. 87), -g fiilden isim yapma eki +ı iyelik eki +ça eşitlik hâli eki (< -g+ı+n+ça), Ergin’e göre (Türk Dil Bilgisi, s. 341), –gın yapım eki ile +ça eşitlik ekinin birleşmesiyle oluştuğu görüşündedir.
[91] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, s. 87.
[92] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 857-859.

“Ta ki su olmayan yumuşag bi hale **gelinceye** keder.” (SMA: 196) = Ta ki suyu olmayan yumuşak bir hale **gelinceye** kadar.

“Çocug oni **duyınca** hemen akkodan bi tuy çeki.” (DA: 70) = Çocuk onu **duyunca** hemen kargadan bir tüy çekiyor.

“Kız habeşi karşısında **görince** şaşıri.” (DA: 78) = Kız Habeşi karşısında **görünce** şaşırıyor.

“Kapiy kitleyecam, masalımı **bitirmeyinceye** kadar kapiyi açmiyacam deyi.” (DA: 83) = Kapıyı kilitleyeceğim, masalımı **bitirmeyinceye** kadar kapıyı açmıyacağım, diyor.

“Anne **gidince** halinen oglan geldi, karısınaa haber verdi.” (DA: 103) = Anne **gidince** haliyle oğlan geldi, karısınada haber verdi.

“Çıhtım yuhari ki **gidincaya** kadar sarmişlar barmagımi.” (DA: 104) = Çıktım, yukarı ki **gidinceye** kadar parmağımı sarmışlar.

“Neyse dohtorlar **gelince** o ahşam şeyinde söylemiş valla benim üc gün amelyat günüm var demiş.” (AGA: 118) = Neyse doktorlar **gelince** o akşam şeyinde söylemiş, valla benim üç gün ameliyat günüm var, demiş.

“Hanı küçük gur’an var onu baglarlar kollarına baktılar kolunda o var, onu **çıkarınca** düştü öldü çocuk.” (AGA: 179) = Küçük Kur’an var, onu kollarına bağlarlar, baktılar kolunda o var, onu **çıkarınca** çocuk düştü, öldü.

“Sen de köpek varmış **deyince** demiş ki olur köpei verim ama iki tane koyun isterim demiş.” (AGA: 183) = Sende köpek varmış **diyince** olur köpeği veririm, ama iki tane koyun isterim, demiş.

“Bu hamile **olunca** bunnar şe yapıylar, gısganıylar onu.” (GMA: 238) = Bu hamile **olunca** bunlar onu kıskanıyorlar.

“Ceride **süslenince** halg arasında dedikodı olor.” (AMA: 161) = Ceride **süslenince** halk arasında dedikodu oluyor.

“O arpa **göverınce** o süngül gaybolır.” (AMA: 168) = O arpa **gömülünce** o süngü kaybolur.

“Baba demış ele **diyince** gız cezalandırılmış.” (AMA: 180) = Baba öyle **diyince** kız cezalandırılmış.

“Goşdılar gerı **dönınce** gene türkı mani sölüyolar.” (AMA: 192) = Koştular, geri **dönünce** yine türkü, mani söylüyorlar.

“Gaynamaya **başlayınca** patlıcanlarımızı koyıyorız.” (AMA: 207) = Kaynamaya **başlayınca** patlıcanlarımızı koyuyoruz.

“İbrahim aleyhiselam yeddı yaşına **girınce** aklı başında bi çocıh.” (UMA: 139) = İbrahim aleyhiselam yeddi yaşına **girince** aklı başında bir çocuk.

“Ayı **görınce** -ay daha parlah daha böyük- o zaman der ki: “herhalda beni yaratan Allah’ım budır.”” (UMA: 139) = Ayı **görünce** ay daha parlak, daha büyük o zaman herhalde beni yaratan Allah’ım budur, der.

“Şındı, bu vadide o ataş, o alav **gürleyince** tabi insan yanına yahlaşami.” (UMA: 141) = Şimdi bu vadide o ateş, o alev **gürleyince** tabii insan yanına yaklaşamıyor.

“Aglayınca iki üç damla gözyaşı o keçenın üzerıne düşmış.” (UMA: 188) = **Ağlayınca** iki üç damla gözyaşı o keçenin üzerine düşmüş.

“Bu kıralın oglı babası vefat **edınce** başını ali dagın başına gidi, gendi gendine dinlenmeye.” (UMA: 218) = Bu kıralın oğlu babası vefat **edince** dalgın başını alıp kendi kendine dinlenmeye gidiyor.

-IncI:

“Orda hanı şeye **varıncı** ne mezunusun imam hatip deyince olmaz demişler.” (AGA: 121) = Orda şeye **varınca** ne mezunusun, imam hatip deyince olmaz, demişler.

“Yanı suk gış **gelinci** yağış oldo kimi guya gendi daşar.” (GMA: 192) = Yani soğuk kış **gelince** yağış olduğu gibi kuyu kendi taşar.

“İşde nüfus **çoğalıncı** ora yetmedi yeni moderen yapdılar.” (GMA: 196) = Nüfus **çoğalınca** orası yetmedi, yeni modern yaptılar.

“Amma kapıdan **girinçi** o gülü bene verdi.” (KA: 445) = Ama kapıdan **girince** o gülü bana verdi.

“Zeytinleri **toplayıncı** sıkarık, evveli taşlıdı kızım, taşdan sıkallardı, şımdi fabrika.” (KA: 450) = Zeytinleri **toplayınca** sıkarız, kızım önceden taşlıyorduk, taşla sıkarlardı, şimdi fabrika.

“Bir arvadın çocugu **olmayınçı** saman gaynadıllardı.” (KA: 467) = Bir arvadın çocuğu **olmayınca** saman kaynatırlardı.

-Ir…mAz, Ar…mAz:

Geniş zaman isim fiilinin olumlu ve olumsuz türlerinin arka arkaya getirilmesiyle kurulan bir ek olup asıl fiilin gösterdiği hareketin gerçekleşmesine zamanda çabukluk anlamıyla bağlanmaktadır.[93] Türkiye Türkçesinde kullanımı çok yaygın olup incelenen metinlerde örnekleri mevcuttur:

“Ama beni sola **alır almaz** ben çaptan düştım.” (SMA: 149) = Ama beni sola **alır almaz** ben çaptan düştüm.

“Tebi **sorar sormaz** kaldi sonbahara.” (SMA: 150) = Tabii, **sorar sormaz** sonbahara kaldı.

“Uyhuya **girer girmez** yani seete bahtım, bi beş dakkadır ki yataga girmemle herhalde gençlik ya biraz çabuh uyudum.” (SMA: 228) = Uykuya **girer girmez** yani saate baktım, bir beş dakikadır ki yatağa girmemle herhalde gençlik ya biraz çabuk uyudum.

“Hoca mimmere **çıhar çıhmaz** dedi ey cema’at’ül müslimin, eyi dınneyin dedi.” (BA: 128) = Hoca mimbere **çıkar çıkmaz** ey cemaat’ül müslimin, iyi dinleyin, dedi.

[93] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 881.

“Hamile kalmiş, çocugı dünyaya **gelir gelmez** ben demiş çocugumu mi sevecagam, buni mi sevecagam?” (DA: 79) = Hamile kalmış, çocuğu dünyaya **gelir gelmez** çocuğumu mu seveceğim, bunu mu seveceğim? Demiş.

“Bütün cemaat namazdan **çıhar çıhmaz** mahlenin böyiginn evine gider.” (DA: 95) = Bütün cemaat namazdan **çıkar çıkmaz** mahalle büyüğünün evine gider.

“Genc’ten **gelir gelmez** dügüni yaptıh.” (DA: 105) = Genç’ten **gelir gelmez** düğünü yaptık.

“Tam Bayrama on gün **kalır kalmaz** ihrama girdıh, beyazlar geydıh.” (DA: 107) = Tam bayrama on gün **kalır kalmaz** ihrama girdik, beyazlar giydik.

“Asgerden **gelir gelmez** o işe başlasaydım.” (AGA: 127) = Askerden **gelir gelmez** o işe başlasaydım.

“Beni **görür girmez** boynuma sarıldı öptü.” (AGA: 131) = Beni **görür görmez** boynuma sarıldı, öptü.

“Gelir gelmez çocuklarına Abuzer mabuzer goymuşlar.” (AGA: 201) = **Gelir gelmez** çocuklarına Abuzer mabuzer koymuşlar.

“Evde olsun, mevzide olsun dürbün diye eline **alır almaz** gümlüyo.” (AGA: 208) = Evde, mevzide olsun dürbün diye eline **alır almaz** gümlüyor.

“Lan adımımı **atar atmaz** bem beni suyun içinde buldum.” (GMA: 214) = Adımımı **atar atmaz** ben beni suyun içinde buldum.

“Avrat **duyar duymaz** hemen gaçar daha geriden bağırmaya başlar.” (AMA: 147) = Avrat **duyar duymaz** hemen kaçar, daha geriden bağırmaya başlar.

“Hemen bu mektubı **alır almaz** hemen tol düğın et bi dakke gızını geçirme allah’ın emrıyle buna ver.” (AMA: 150) = Hemen bu mektubu **alır almaz** düğün et, bir dakika kızını geçiktirme, Allah’ın emriyle buna ver.

“Vezırım bu oğlan **gelir gelmez** hemen bunı yahalayın fırına sohun derhal ölsın.” (AMA: 150) = Vezirim bu oğlan **gelir gelmez** hemen bunu yakalayın, fırına sokun, derhal ölsün.

“Yıhanmaya **başlar başlamaz** su değirmen daşı yanı yan döner ters döner.” (AMA: 156) = Yıkanmaya **başlar başlamaz** su yani değirmen taşı yan döner, ters döner.

“Şeyh mehemmed yımırtayı ucundan gırmaya **başlar başlamaz** gürrüdene dev gelir.” (AMA: 158) = Şeyh Muhammed yumurtayı ucundan kırmaya **başlar başlamaz** gürrüdene dev gelir.

“Yılanlar onnar **gelir gelmez** geri deligine süzüldü.” (AMA: 263) = Yılanlar onlar **gelir gelmez** geri deliğine süzüldü.

“Geri **döner dönmez** ben de geldim gezeye.” (AMA: 231) = Geri **döner dönmez** ben de geziye geldim.

“Zatana hayvana pıçagı **atar atmaz** su var kan bulaşmasın deye tezyikli su veri.” (UMA: 171) = Zaten hayvana bıçağı **atar atmaz** su var, kan bulaşmasın diye tazyikli su veriyor.

“Oriye **gelir gelmez** önümüzde iki tene arkadaşı bizim beyin, arabanın altına düştüler.” (KA: 451) = Oraya **gelir gelmez** bizim beyin önümüzde iki tane arkadaşı arabanın altına düştüler.

“İçeri **girer girmez** bildim ben uşşagın öldüyünü.” (KA: 452) = İçeri **girer girmez** ben uşağın öldüğünü bildim.

“Beyle kayınbabama **gelir gelmez** kahve bişirip gelmelidi.” (KA: 452) = Böyle kayınbabama **gelir gelmez** kahve pişirip gelmeliydi.

“Fatha veriyoh **gider gitmez**, mum yahıyolar.” (KA: 469) = **Gider gitmez** Fatiha veriyoruz, mum yakıyorlar.

-Ip:

Fiil kök ya da gövdesine getirilerek kendinden sonra gelen, çekimli fiille veya fiilimsiyle, "biçim ve zaman" açısından "bağlantı" sağlayan zarflar meydana getirir.[94] Yazı dilinde sıklıkla kullanılan bu ek GDA'da da işlek kullanılmaktadır:

"Kediye barmagını **kaldırıp** işaret ediyor." (SMA: 153) = Kediye parmağını **kaldırıp** işaret ediyor.

"Bırahtıgi gibi, çocuh kendini yere **atıp** aglamaga başliyor." (SMA: 153) = Bıraktığı gibi çocuk kendini yere **atıp** ağlamaya başlıyor.

"Bunlar, burada **dönüp** tekrar asi olmuşlar." (SMA: 168) = Bunlar, burada **dönüp** tekrar asi olmuşlar.

"Muhafızlıh yaptım, arabada şehir içıne **gidip** geliyorduh." (SMA: 179) = Muhafızlık yaptım, arabada şehir içine **gidip** geliyorduk.

"Agacın üzerıne bele **kaldırıp** vuruli." (BA: 96) = Ağacın üzerine böyle **kaldırıp** vuruluyor.

"Suyu kaynatır, kor, ekmek **dograyıp** yiyerdıler." (BA: 97) = Suyu kaynatır, koyar, ekmek **doğrayıp** yerdiler.

"Dedi vallahi sen **çıhıp** gidecahsen eve." (BA: 103) = Vallahi sen **çıkıp** eve gideceksin, dedi.

"Hınna koyidilar, **alıp** gelidiler, eyleydi bızde!" (BA: 123) = Kına koyuyordular, **alıp** geliyordular, bizde öyleydi.

"Dedi oriya çoh **gidip** geliyem, her zaman da sana ugraram." (BA: 124) = Oraya çok **gidip** geliyorum, her zaman da sana uğrarım, dedi.

"Ayı da diyi ki valla men de gidiyem bu agacın içıne gidiyem, bal **çıharıp** yiyem." (BA: 128) = Ayı da diyor ki valla ben de bu ağacın içine gidiyorum, bal **çıkarıp** yiyeceğim.

[94] Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 132.

“Yav misafır deyi sen olmasadın bizim evimizi **soyıp** sogana çevirecakti bunnar.” (DA: 71) = Misafir, sen olmasaydın bunlar bizim evimizi **soyup** soğana çevirecekti, diyor.

“Aramişlar, taramişlar, zornan bi alabalıh **bulup** getirmişler.” (DA: 72) = Aramışlar, taramışlar, zorla bir alabalık **bulup** getirmişler.

“Kimi başi belaya girseydi dogri mahlenin böyigi kimse ona **gelip** sıgınırdilar.” (DA: 95) = Kimin başı belaya girseydi doğru mahallenin büyüğü kimse ona **gelip** sığınırdılar.

“Ondan sora, herkes bi çadır **kurup** ta arhada otururdi.” (DA: 105) = Ondan sonra herkes bir çadır **kurup** da arkada otururdu.

“Eve geliyo asgerligini **yapıp** geliyo.” (AGA: 147) = Eve askerliğini **yapıp** geliyor.

“Yanı heman şimdi dolapta hemen **çıharıp** yemek yapıyosun.” (AGA: 190) = Yani hemen şimdi dolaptan **çıkarıp** yemek yapıyorsun.

“Heman torbanın agzını **açıp** yemek yapıyon ne güzel fikir.” (AGA: 190) = Hemen torbanın ağzını **açıp** yemek yapıyorsun, ne güzel fikir.

“Daha önce ayda bir hastanede **yatıp** serum yiyodum.” (AGA: 212) = Daha önce ayda bir hastanede **yatıp** serum yiyordum.

“O zaman hizmeti biliyomuş **gidip** geliyomuş o zaman bize hiç bahsetmediler.” (AGA: 213) = O zaman hizmeti biliyormuş, **gidip** geliyormuş, o zaman bize hiç bahsetmediler.

“Beraber **gedip** beraber gelicik.” (GMA: 163) = Beraber **gidip** beraber geleceğiz.

“O ince oldo kimi haşlamıya gelmez, **gızardıp** eyle yiniy.” (GMA: 171) = O ince olduğu gibi haşlamaya gelmez, **kızartıp** öyle yeniyor.

“Kiracılar parey **götürüp** genne veriyler, gen de getirik ba veriy.” (GMA: 175) = Kiracılar parayı **götürüp** kendisine veriyorlar, kendi de getirip bana veriyor.

“Yaz **gelip** de yanı anteb’in guraklık havası gelince de küleknen doldurullardı.” (GMA: 192) = Yaz **gelip** de Antep’in kuraklık havası gelince de kürekle doldururlardı.

“Gidip çalışacim para kazanacim ki emmımın gızını alim.” (AMA: 136) = **Gidip** çalışacağım, para kazanacağım ki amcamın kızını alayım.

“Avrat **küsıp** babasının evıne gettı.” (AMA: 147) = Hanım **küsüp** babasının evine gitti.

“Ben bu hasırı **götırıp** balgondan aşşağı atacağım der.” (AMA: 170) = Ben bu hasırı **götürüp** balkondan aşağı atacağım, der.

“Her asbab da onı **getırıp** gullanacahsın.” (AMA: 173) = Her elbisede onu **getirip** kullanacaksın.

“Soa gahveyi **bişirıp** yudumlarken oğlı küçıg hesen de sazın teline vurıyo.” (AMA: 191) = Sonra kahveyi **pişirip** yudumlarken küçük oğlu Hasan da sazın teline vuruyor.

“Sabbah olırdı atna gapı gonşıları agrabalar o gelini **gidip** getırırdıh.” (AMA: 277) = Sabah olurdu, atla kapı komşuları, akrabalar o gelini **gidip** getirirdik.

“Tebi oglan tarafı esasan araştırmış, minasıb görmış ki **gidıp** o kızı isti.” (UMA: 132) = Tabii oğlan tarafı esasen araştırmış, münasip görmüş ki **gidip** o kızı istiyor.

“Orda **otırıp** yiyiler içiler, söyliler, namaz kılılar.” (UMA: 174) = Orda **oturup** yiyorlar, içiyorlar, söylüyorlar, namaz kılıyorlar.

“Ha o bütın altınları **alıp** hepsının kafasını vurdılar.” (UMA: 183) = O bütün altınları **alıp** hepsinin kafasını vurdular.

“Terkedıp gidecagıh bız bunı…” (UMA: 186) = **Terk edip** gideceğiz, biz bunu…

“Taşı **kaldırıp** baharsan pişmışse indırırsen.” (UMA: 191) = Taşı **kaldırıp** bakarsın, pişmişse indirirsin.

“Çocıgı varsa, o çocıgı **götırıp** köşe başında indırırdı.” (UMA: 191) = Çocuğu varsa o çocuğu **götürüp** köşe başında indirirdi.

“Yugırdıhtan soyra onları tek tek sıhım halıne **getırıp** açacahsan.” (UMA: 204) = Yoğurduktan sonra onları tek tek sıkım haline **getirip** açacaksın.

“Ondan soyra dana etiden nohıdı bereber **koyıp** kaynadacahsan.” (UMA: 205) = Ondan sonra dana etiyle nohutu beraber **koyup** kaynatacaksın.

“Ibrıgını **doldurup** yukarı çıkıcın, dedi.” (KA: 446) = İbriğini **doldurup** yukarı çıkacaksın, dedi.

“Ben avışa **çıkıp** da öksürdüm mü aşagı enicin, dedi.” (KA: 446) = Ben avluya **çıkıp** da öksürdüm mü aşağı eneceksin, dedi.

“Demiş, şu oglan nere verirsem **kaçıp** geliyo.” (KA: 448) = Şu oğlanı nereye verirsem **kaçıp** geliyor, demiş.

“Bakmadım, demiş kine arhasına **dönüp** baksadı kız, almazdım demiş.” (KA: 462) = Bakmadım, kız arkasına **dönüp** baksaydı almazdım, demiş.

“O ipi kırıyolar, o şekeri de **paylaşıp** yiyolar işte.” (KA: 468) = O ipi kırıyorlar, o şekeri de **paylaşıp** yiyorlar.

“Diyo bu kapıdan girenin boynunu **vurup** düşürücünüz.” (KA: 470) = Bu kapıdan girenin boynunu **vurup** düşüreceksiniz, demiş

“Bunnar kahıyolar anasınnan babası başha yere başını **alıp** gediyolar.” (KA: 470) = Bunlar kalkıyorlar, annesiyle babası başka yere başını **alıp** gidiyorlar.

“Bir al çaput getirillerdi, başucumuza **goyup** yatıyoduk.” (KA: 475) = Bir al çaput getirirlerdi, başucumuza **koyup** yatıyorduk.

Ekin arka arkaya tekrarlanmasıyla ikileme kurulur. DA’da bir örneğine rastlanmaktadır:

“Millet **bahıp bahıp** duridi.” (DA: 96) = Millet **bakıp bakıp** duruyordu.

-ken:

"*i*- ek-fiilinin zarf biçimidir. Eski Türkçede ek-fıil *er*- biçiminde olduğu için bu ekin yapısı geniş zamanlı *er-ür-ken* > *iken* gelişmesine bağlanmaktadır." [95] Çoğunlukla *i*- ek-fiili eriyip (otırırken, giderken, gonuşurken) kaybolmaktadır. "Gelmişken, içerken, giderken" gibi örnekler büyük ünlü uyumuna uyarken "warken, yogırken, galdırıken" örneklerindeki gibi bazen büyük ünlü uyumuna uymadığı da görülmektedir:

"Yaw diyor, Türkiye'de Allah'ın bu kadar toprah **warken** diyor bu kadar delilıh olur mı?" (SMA: 224) = Türkiye'de bu kadar toprak **varken** bu kadar delilik olur mu? Diyor.

"O diger iki kişiye diyeh biz buraya **gelmişken** daha artıh biz gitmeyiz sız gidin oraya." (SMA: 126) = O diğer iki kişiye diyelim biz buraya **gelmişken** daha biz gitmeyiz, oraya siz gidin.

"Bu iki üç **yürürken**, elında pıçagı aldı fırlatti." (SMA: 149) = Bu iki üç **yürürken** elinden bıçağı aldı, fırlattı.

"Bir gün ewde **otırırken**, nasıl olmışsa Kemal Hoca'nın kedısi bizim eti kaçırmiş." (SMA: 152) = Bir gün evde **otururken** nasıl olmuşsa Kemal Hoca'nın kedisi bizim eti kaçırmış.

"Şeytan **giderken** Eyüp peygamber diyi şeytan şeytan!" (BA: 130) = Şeytan **giderken** Eyüp peygamber şeytan şeytan diyor.

"Ondan sora çaylarını maylarını **içerken** çocuh üç tene tuy çeki kargadan." (DA: 70) = Ondan sonra çaylarını maylarını **içerken** çocuk kargadan üç tane tüy çekiyor.

"Gettim yanına gideyim **derken** bahtım barmagımdan kan, kanama olmiş." (DA: 103) = Gittim, yanına gideyim **derken** baktım parmağımda kan, kanama olmuş.

"Giderken ugradıh Bagdat'a, **gelirken** yassah." (DA: 108) = **Giderken** Bağdat'a uğradık, **gelirken** yasak.

[95] Hanifi Vural, Tuncay Böler, **Ses ve Şekil Bilgisi**, Kesit Yay. , İstanbul 2011, s. 283.

“Buraya yanı bi yerden yere **geçerken** yurdu terk **ederken** illa ki bi cinayetin olabilir.” (AGA: 124) = Buraya yanı bir yerden yere **geçerken** yurdu terk **ederken** illaki bir cinayetin olabilir.

“Çocuhlar oyun **oynarken** şey edıyolar topa vurdular mı aşşaı kaçıyo.” (AGA: 184) = Çocuklar oyun **oynarken** topa vurdular mı aşağı kaçıyor.

“Bak geçen sene bu evler **yapılırken** Urfalılar çalıştı.” (AGA: 187) = Bak geçen sene bu evler **yapılırken** Urfalılar çalıştı.

“Gızı da orda **ohuykan** orda da evlendi.” (GMA: 167) = Kızı da orda **okuyorken** evlendi.

“Guyudan suyu **çekiyken** geri çık dedi sa dedi dengen gaybeden içine düşersin dedi.” (GMA: 183) = Kuyudan suyu **çekiyorken** sana geri çık, dengeni kaybedersen içine düşersin, dedi.

“Tabi işimize **gederken** yedi yaşında ohulumuza başladık ombir yaşında işe başladık.” (GMA: 203) = Tabii, işimize **giderken** yedi yaşında okulumuza, on bir yaşında da işe başladık.

“Yanı ben vanda galdım iki seneden fazla onnar irannılarnan **gonuşurken** heç zorluk çekmiyorlar yanı.” (GMA: 223) = Yani ben Van’da iki seneden fazla kaldım, onlar İranlılarla **konuşurken** hiç zorluk çekmiyorlar.

“Bi gün yolda **giderken** bahmış gi garşıdan iki üç kişi gelolar.” (AMA: 143) = Bir gün yolda **giderken** bakmış ki karşıdan iki üç kişi geliyor.

“O sırada bunnar **gonuşmadayken** ahşamda köyde bi inek ölecehmış kesmışler.” (AMA: 145) = O sırada bunlar **konuşmadayken** akşamda köyde bir inek ölecekmiş, kesmişler.

“Hırhızlar parayı **sayarken** padişah henen gelor, yerine geçor.” (AMA: 153) = Hırsızlar parayı **sayarken** padişah hemen geliyor, yerine geçiyor.

“He ceride ahşam **yatarken** barmağını keser duzı doldırır acıdan sabaha kadar yatamaz.” (AMA: 160) = Ceride akşam **yatarken** parmağını keser, tuzu doldurur ve acıdan sabaha kadar yatamaz.

“Öyle biyere **giderken** babası vefat etdı.” (AMA: 190) = Öyle bir yere **giderken** babası vefat etti.

“Ordan bahmışlar ki gapıyı **geçerken** her tarafı altın dolı.” (AMA: 303) = Ordan bakmışlar ki kapıyı **geçerken** her tarafı altın dolu.

“Hatta oradan kevranlar **geçerken** bütın sularını, yiyeceklerını, içeceklerını temin ederlermış.” (UMA: 142) = Hatta oradan kevranlar **geçerken** bütün sularını, yiyeceklerini, içeceklerini temin ederlermiş.

“Evıne, içerı **girırken** oglanın babasının elını öper.” (UMA: 197) = Evine, içeri **girerken** oğlanın babasının elini öper.

“Güvegı içerı **koyarken** dabançalar sıhılır.” (UMA: 198) = Damadı içeri **koyarken** tabancalar sıkılır.

“Sen **yogırken** bi teraftan da malzemesını hazırlarlar.” (UMA: 204) = Sen **yoğururken** bir taraftan da malzemesini hazırlarlar.

“Kına gecesıne **giderken** sölenen maniler ayrıdır.” (UMA: 210) = Kına gecesine **giderken** söylenen maniler ayrıdır.

“Bu kıralın oglı orda **dinlenırken** başka bi yerın kıralının oglı orya gezıye gidi.” (UMA: 218) = Bu kıralın oğlu orda **dinlenirken** başka bir yerin kıralının oğlu oraya geziye gidiyor.

“Eyle de bir normal geldi ki bu çocuklar **ölürken**.” (KA: 442) = Çocuklar **ölürken bu** öyle de bir normal geldi.

“Gelin açtırmaz, elini vermez kına **yakarken**.” (KA: 462) = Kına **yakarken** gelin elini açtırmaz, vermez.

“Eve **girerken** başına şeker saçalallar.” (KA: 474) = Eve **girerken** başına şeker saçarlar.

“Atdan **gelirken** çoban durdurdu, geçi verdi, bunu galdırısan senin olsun deyollar.” (KA: 474) = Atla **gelirken** çoban durdurdu, keçi verdi, bunu kaldırırsan senin olsun diyorlar.

“Ben da **galdırıken**, diy, yüzüme şele ters ters bahtı.” (KA: 482) = Ben de **kaldırıyorken** yüzüme şöyle ters ters baktı, diyor.

“Baharken, diy, ellerim gevşedi, elimden düştü aşagı.” (KA: 482) = **Bakarken** ellerim gevşedi, elimden aşağı düştü, dedi.

-mAdAn[96]:

“Eylem kök ya da gövdesine gelerek olumsuzluk kavramıyla birlikte çıkma kavramı da veren birleşik bir ulaç ekidir.”[97] Taranan metinlere kalın ve ince ünlülü örneklerine sıklıkla rastlanmaktadır:

“Bi kaç dakka **geçmeden** koşarah içeri koştılar.” (SMA: 126) = Birkaç dakika **geçmeden** koşarak içeri girdiler.

“İçine kum **doldırmadan** önce bizim bi tane komuşularımız Hurda demir falan alidilar.” (SMA: 137) = İçine kum **doldurmadan** önce bizim komşularımız hurda demir falan alıyordular.

“Ha hele **unutmadan** şeyi getırım.” (SMA: 144) = **Unutmadan** şeyi getiriyim.

“Durmadan dolimiş kız boşaltimiş, bütün ordaki küpler dolmış.” (SMA: 145) = **Durmadan** doluyormuş, kız boşaltıyormuş, bütün ordaki küpler dolmuş.

---

[96] Ergin, -ma olumsuzluk eki / -t fiilden isim yapma eki / -ı, -i yardımcı ses / -n sıfat eki (Türk Dil Bilgisi, s. 342-344), Banguoğlu, -ma olumsuzluk eki /-t fiilden isim yapma eki / -ı iyelik 3. tekil şahıs eki / -n vasıta hâli eki (Türkçenin Grameri, s. 431-432), Korkmaz, -ma olumsuzluk eki / -d koruyucu ünsüz / -ın zarf-fiil eki (Türkiye Türkçesi Grameri, s. 862-864), Akar, -ma olumsuzluk eki / -tın ayrılma durum eki (Oğuzların Dili, s. 196) gibi görüşler ileri sürülmüştür. Ayrıca bu konuda ayrıntılı ve geniş bilgi için Zeynep Korkmaz, “Türkiye Türkçesindeki –madan/-meden<-madın/-medin Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine”, s. 259-269’a bkz.

[97] Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 114.

“Bunnar sebeh güneş **dogmadan**, güneş **dogmadan** bele şehrın belirli semtlerında süt satarlardılar.” (SMA: 163) = Bunlar sabah güneş **doğmadan** böyle şehrin belirli semtlerinde süt satarlardılar.

“Yav biz gömiyıh gardaşım eve **yetişmeden** bakıyıh hadır babam evdedir.” (DA: 67) = Biz görmüyoruz, kardeşim eve **yetişmeden** bakıyoruz, babam evdedir.

“Da eve **gelmeden** bizım kardaş köyli çıharmiş öbür çuvali kapinın önüne bırahmiş.” (DA: 67) = Daha eve **gelmeden** bizim köylü kardeş öbür çuvalı kapının önüne bırakmış.

“Çocıh **çaktırmadan** akkodan bi tuy da çeki.” (DA: 70) = Çocuk **çaktırmadan** kargadan bir tüy daha çekiyor.

“Sebah oli, oglana meseleyi **anlatmadan** yola düşiler.” (DA: 74) = Sabah oluyor, oğlana olayı **anlatmadan** yola düşüyorlar.

“Daha Kenan Evren başa **geçmeden**, ihtilal olmazdan evvel.” (DA: 103) = Daha Kenan Evren başa **geçmeden**, ihtilal olmadan önce.

“Yanı gene tarım işi oraya gider de **evlenmeden** olur mu?” (AGA: 153) = Yani yine tarım işi oraya gider de **evlenmeden** olur mu?

“Ormanın içine **korhmadan** gidilmezdi.” (AGA: 165) = Ormanın içine **korkmadan** gidilmezdi.

“Hatta bir iki tanesini **kırmadan** çıkarttık güneş görünce çatladı.” (AGA: 184) = Hatta bir iki tanesini **kırmadan** çıkarttık, güneş görünce çatladı.

“Nere gideniz ekmek **yemeden** salmam yav.” (AGA: 219) = Nereye gidiyorsunuz, ekmek **yemeden** salmam.

“Bu adam da ilk gazantep’de gadife dezgahları gurdu daha bi gelir elde **etmeden** maliye el goyunca adam biraz asabiydi, balyoznan yeniden dezgahları gırdı.” (GMA: 190) = Bu adam da ilk Gaziantep’de kadife tezgâhları kurdu, daha bir gelir elde **etmeden** maliye el koyunca adam biraz asabiydi, balyozla yeniden tezgâhları kırdı.

“İnfaz güneş **domadan** önce yapılır, gün domunda meraklısı gelir bahar.” (GMA: 220) = İnfaz güneş **doğmadan** önce yapılır, gün doğumunda meraklısı gelip bakar.

“Baban **ölmeden** şu asbabımızı yuyah.” (AMA: 145) = Baban **ölmeden** şu elbiselerimizi yıkayalım.

“Eyısımki hoca **ölmeden** gideh de başımızı yuyah da asbabımız yuyah.” (AMA: 145) = En iyisi hoca **ölmeden** gidelim de başımızı, elbiselerimizi yıkayalım.

“Biriniz itin dilinden, biriniz gapı **açmadan** biriniz adam **tanımadan** anlarmışsınız.” (AMA: 154) = Biriniz itin dilinden, biriniz kapı **açılmadan,** biriniz adam tanımaktan anlarmışsınız.

“Hadı o **gelmeden** sizi bi yere sahlayim.” (AMA: 157) = Hadi o **gelmeden** sizi bir yere saklayayım.

“Eh der otırıllar sohbet **başlamadan** çat çat gapı dövılır.” (AMA: 171) = Otururlar, sohbet **başlamadan** çat çat kapı dövülür.

“Burgulı legene **koymadan** önce burgul temsil bi kabta, biberı, karabiberı, soganı...” (UMA: 131) = Bulguru legene **koymadan** önce bulguru bir kapta, biberi, karabiberi, soğanı...

“İbrahim, arhasına **bahmadan** geder.” (UMA: 142) = İbrahim arkasına **bakmadan** gider.

“Ben bu şahin kuşi da bahtım devamlı **durmadan** sineglere atli, sinek avli.” (UMA: 220) = Ben baktım, bu şahin kuş da devamlı **durmadan** sineklere atlıyor, sinek avlıyor.

“Üç günnük gelindim, bulaşıgı **yıkamadan** yattık.” (KA: 452) = Üç günlük gelindim, bulaşığı **yıkamadan** yattık.

“Bebek dogmadan önce yapılır, sergisi de **getmeden** önce.” (KA: 453) = Bebek doğmadan önce, sergisi de **gitmeden** önce yapılır.

-mAksIzIn:

-mAk isim-fiil ekinin *–sIz* isimden isim yapma eki ve *-In* vasıta durum ekiyle kalıplaşarak genişlemesinden oluşmuştur. Bölge ağzında sadece şu örneği tespit edildi:

"Fark **gözetmeksizin** onun duası da edilirdi, onun kurbanları da kesilirdi." (BA: 95) = Fark **gözetmeksizin** onun duası da edilirdi, kurbanları da kesilirdi.

1.4. FİİLDEN FİİL YAPAN EKLER

GDA'da tespit edilen fiilden fiil yapan ekler ve bu eklerin geçtiği bazı örnekler şunlardır:

1.1.4. Çatı Ekleri

-dIr[98]:

Ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek "oldurma" ve "yaptırma" bildiren geçişli fiiller yapar. İşlek eklerden biridir.[99] Yazı dilinde olduğu gibi bölge ağızlarında da yaygın kullanılan bir ek olup genellikle baştaki ses tonlu (d) olur.

"Geçişli fiillerden ettirgen, geçişsiz fiillerden oldurgan fiiller türetir."[100]

a. Ettirgenlik örnekleri:

"Oni **yediremimiş**, **geydiremimiş**, pislıh içinde kalmiş." (DA: 79) = Onu **yedirememiş**, **giydirememiş**, pislik içinde kalmış.

"Hemen agzi açık gördügü bu yavrıyi koklamiş koklamiş, ondan sora agzına süti **sagdırmiş**." (DA: 80) = Hemen ağzı açık gördüğü bu yavruyu koklamiş koklamiş, ondan sonra ağzına sütü **sağdırmiş**.

"Ne yerimi söledim, ne **bildirttim**." (DA: 83) = Ne yerimi söyledim, ne **bildirttim**.

---

[98] Korkmaz (Türkiye Türkçesi Grameri, s. 183) ve Banguoğlu (Türkçenin Grameri, s. 275) bu ekin -t ve -Ur ettirgenlik eklerinin kaynaşmasından meydana geldiğini belirtmektedir.
[99] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 212; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 183.
[100] Güzel, **Türkiye Türkçesi Ağızlarında Yapım Ekleri**, s. 576.

“Hazreti Hamza **kestirince**, Hazreti Ali şak, şak, şak deyi daşlarnan demirleri kaleye çahmah isti.” (DA: 84) = Hazreti Hamza **kestirince** Hazreti Ali taşlarla demirleri kaleye çakmak istiyor.

“Ben gettım cüma namazını **kıldırdım**.” (UMA: 155) = Ben gidip cuma namazını **kıldırdım**.

“Yolun üstünde bugda bazarın garşısında **çalıştırdı**…” (AGA: 138) = Yolun üstünde buğday pazarının karşısında **çalıştırdı**…

“Senden alır bana yedirir, ben alır şuna **yediridi**.” (AGA: 172) = Senden alır bana yedirir, ben alır şuna **yediridim**.

“Boşa silah **sıhtırmadılar** anca görüceksin, ben bi tek bi şey yaptım, tüfek bombası attım…” (AGA: 206) = Boşa silah **sıktırmadılar,** ancak görecektin, ben tek bir şey yaptım, tüfek bombası attım…

“Cenazeyi yıhisan, kefını **giydırdıhten** sora götürisen mezara.” (BA: 90) = Cenazeyi yıkıyorsun, kefeni **giydirdikten** sonra mezara götürüyorsun.

“Gelin **açtırmaz**, elini vermez kına yakarken.” (KA: 462) = Gelin **açtırmaz**, kına yakarken elini vermez.

“Yedi sekiz davul zurma olurdu, bir hafta **çaldırıllardı**.” (KA: 474) = Yedi sekiz davul zurna olurdu, bir hafta **çaldırırlardı**.

“Gelinin de başına bir fes **geydirillerdi**.” (KA: 477) = Gelinin de başına bir fes **geydirirlerdi.**

“Nedense onu elni yüznü **çaldırag** acıg dellerdi, **çaldırıllardı**.” (GMA: 161) = Nedense onun elini yüzünü azıcık **çaldıralım** derlerdi, **çaldırırlardı**.

b. Oldurganlık örnekleri:

“Allah başın sag etsin, gel seni **evlendirah**, baş göz edah demişler.” (DA: 79) = Allah başın sağ etsin, gel seni **evlendirelim**, baş göz edelim, demişler.

“Devam edi, Hazreti Ali diyi ben amcami **kandırdım**.” (DA: 83) = Devam ediyor, Hazreti Ali ben amcamı **kandırdım,** diyor.

“Deyi oğlum deyi, benim kılıncımdan ses gittıgı zaman, ya deyi ben Muhammedilerden birini **öldiriyim** veyahut kendi dostumi.” (DA: 84) = Oğlum benim kılıncımdan ses gittiği zaman ya ben Muhammedilerden birini veyahut kendi dostumu **öldürüyorum**, diyor.

“Doldururduh, koyardıh, nıhranın içine.” (DA: 88) = **Doldururduk**, kazanın içine koyardık.

“Begmezi alırdıh, **doldururduh** küpe.” (DA: 90) = Pekmezi alırdık, küpe **doldururduk**.

“Çamaşuri yaptıgımız gün alırdıh, **doldururdıh**.” (DA: 90) = Çamaşırı yaptığımız gün alırdık, **doldururduk**.

“Doldururdıh kazana, odunlari da **yandıridıh**.” (DA: 90) = Kazana doldururduk, odunları da **yandırırdık**.

“Sen de almişsan içki şişesi, **doldırmişsen** mezen, meyven almişsen, gidisen evde işki içecahsan, günah degil?” (DA: 122) = Sen de içki şişesi almışsın, mezeni **doldurmuşsun**, meyveni almişsın, gidip evde içki içeceksin, günah değil mi?

“Ona zehirlemişler, **öldürmüşler**.” (AGA: 201) = Onu zehirlemişler, **öldürmüşler**.

“Bi de sari yag **doldurduh**, bi de bi eşşek.” (BA: 84) = Bir sarı yağ **doldurduk**, bir de bir eşek.

“Bızi, yetmiş seksen tenedi, **doldurdılar**, yer kalmadi içerde.” (BA: 103) = Yetmiş seksen taneydi, **doldurdular**, içeride yer kalmadı.

“Ben de kepçeye pilavımı **doldıriyam** rastgele.” (BA: 104) = Ben de pilavımı kepçeye rastgele **dolduruyorum**.

“Etegimıze daş **doldurduh**.” (BA: 113) = Eteğimize taş **doldurduk**.

“Getiriller hasır şeyin içine **doldurullar** minder kimi beyle.” (KA: 464) = Getirirler, minder gibi böyle hasırın içine **doldururlar**.

“Ben on tabah getirdim, şurıya **indirdim**.” (KA: 469) = Ben on tabak getirdim, şuraya **indirdim**.

“İşte **ulaştıramadım**, şeyle beyle, hiş demiyo, başıma iş geldi demiyo.” (KA: 471) = İşte **ulaştıramadım**, hiç başıma iş geldi, demiyor.

“Ben **öldürdüm** genni, gelin de bahın, diyo.” (KA: 472) = Kendisi ben **öldürdüm**, gelin de bakın, diyor.

“Vaktiyne bir padişah varımış ki beyle milletini bütün kırar **öldürürmüş**.” (KA: 477) = Vaktiyle bir padişah varmış ki böyle milletinin tümünü kırıp **öldürürmüş**.

“Bi torunuma da gene bi ganavoz **doldurdum** verdim.” (GMA: 160) = Bir torunuma da yine bir kanavoz **doldurdum,** verdim.

“Herif de asmışlar ama daha yarım boğımken **indirmişler**.” (AMA: 147) = Adamı da asmışlar, ama daha yarım boğulmuşken **indirmişler**.

“Yalınız gitmez seni arhama **bindirim** bize götirim.” (AMA: 163) = Yalnız olmaz, seni arkama **bindirim,** bize götürürüm.

“Sobamızı **doldırır** altını **söndırır** giderdıh.” (AMA: 174) = Sobamızı **doldurur**, altını **söndürür** giderdik.

“Boyig bi sepetden yapmışlar ağaştan böyıg bi sepet **doldırmışlar**.” (AMA: 238) = Büyük bir sepetten yapmışlar, ağaçtan büyük bir sepet **doldurmuşlar**.

“Adam orda kendını **öldırmış**.” (AMA: 289) = Adam orada kendini **öldürmüş**.

-(I)l:

Genellikle ünsüzle biten geçişli fiil kök veya gövdelerine getirilerek edilgen çatılı fiiller türetir.[101]

Ek edilgenlik işlevini kaybederek ve eklendiği kökle kaynaşarak yeni anlamda geçişsiz fiiller ve kendi kendine oluş ve dönüşlülük işlevi ağır basan türetmeler yapmıştır.[102] Bu ek yazı dilimizde oldukça işlek bir ek olup bölge ağızlarımızda kullanımı şöyledir:

a. Dönüşlülük örnekleri:

"Bu çocuk gün gelmiş büyümüş, **serpilmiş**." (DA: 80) = Bu çocuk gün gelmiş büyümüş, **serpilmiş**.

"Eger senin bu gözün **açılırsa** sora da kocana denarık demiş." (DA: 81) = Eğer senin bu gözün **açılırsa** sonra da kocana deneriz, demiş.

"Babayla kız birbirlerine **sarılmışlar**, Allah'larına dua etmişler." (DA: 82) = Babayla kız birbirlerine **sarılmışlar**, Allah'larına dua etmişler.

"Vala diyidim vahtım yohtur, **yorulmuşam**, yarın giderıh bu sefer Haramsuyu'na." (DA: 87) = Valla vaktim yoktur, **yorulmuşum**, bu sefer yarın Haramsuyu'na gideriz, diyordum.

"Kalurdi dört beş gün, **süzülürdi**." (DA: 90) = Dört beş gün kalırdı, **süzülürdü**.

"Anne dedi, bi kız bana **vurulmiş** alacagam." (DA: 104) = Anne bir kız bana **vurulmuş**, alacağım, dedi.

"Çocıgam bele yüregım **sıhıldı**." (UMA: 161) = Çocuğum, böyle yüreğim **sıkıldı**.

"Beni görür girmez boynuma **sarıldı** öptü, dedi ki sen dedi, bölüün eşşalarını temin et dedi." (AGA: 131) = Beni görür görmez boynuma **sarılıp** öptü, bölüğün eşyalarını temin et, dedi.

---

[101] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 281; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 183; Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 204; Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 86.

[102] Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, s. 59; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 184; Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 204; Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 87.

“Sona oglundan **ayrıldık** ondan sona baa bakmazdı.” (AGA: 159) = Sonra oğlundan **ayrıldık,** ondan sonra bana bakmazdı.

“Ebe canımız **sıhıldu**, bırez bıze hakeye annat!” (BA: 86) = Ebe canımız **sıhıldı**, biraz bize hikâye anlat.

“Gomutanım ne diym panturonum **söküldü** onu dikdirmiye geldim dedim.” (GMA: 208) = Komutanım pantolonum **söküldü,** onu diktirmeye geldim, dedim.

“Bu etı dövsem çardahda çardah **yıhılır**.” (AMA: 140) = Bu eti çardakta dövsem çardak **yıkılır**.

“Bi memleketin birinde bi ayşe hatının bi günı çoh canı **sıhılmış**.” (AMA: 165) = Memleketin birinde Ayşe Hatunun birgün çok canı **sıkılmış**.

“Bi lohma ağ torpağı goyıyon **süzülıyor duruluyor**.” (AMA: 196) = Bir lokma ağ toprağı koyuyorsun, **süzülüp duruluyor**.

“Anam böyle babam anamı bırahtığı ıçun ben on üç yaşında **ayrıldım** melmeketden.” (AMA: 230) = Babam annemi bıraktığı için ben on üç yaşında memleketten **ayrıldım**.

b. Edilgenlik örnekleri:

“Taziyede kehve verilir, cigara **verilir**.” (SMA: 120) = Taziyede kahve verilir, sigara **verilir**.

“Bi iki bele kap şey gelir, bulgur gelır, o bulgur torbaya **dökülür**.” (SMA: 163) = Bir iki böyle kap gelir, bulgur gelir, o bulgur torbaya **dökülür**.

“Dört beş sefer üst üste **satıldi**.” (SMA: 180) = Dört beş sefer üst üste **satıldı**.

“Hekiki antep fıstıgıyla we hekiki sade yagla çoh güzel yani paklawa **yapılır**.” (SMA: 189) = Hakiki antep fıstığıyla ve hakiki sadeyağla çok güzel baklava **yapılır.**

“Bahtım hamurumuz **yogrılmiş**.” (DA: 87) = Baktım, hamurumuz **yoğrulmuş**.

“Tahtlarımız vardi, **serilirdi**.” (DA: 94) = Tahtlarımız vardı, **serilirdi**.

“Bele sanki dünyaya bi rahmet **saçılmış** gibi.” (DA: 104) = Sanki böyle dünyaya bir rahmet **saçılmış** gibi.

“Önce abemin ogli Yusuf’ın nişani **yapıldi** ahşam.” (DA: 108) = Akşam önce abimin oğlu Yusuf’un nişanı **yapıldı**.

“He emmım bi gız kaçırıyo, babam **vurulunca**.” (AGA: 147) = Evet, babam **vurulunca** amcam bir kız kaçırıyor.

“Ondan sona kendi köyümüzde okuduk okul **yapıldı**.” (AGA: 181) = Okul **yapıldı**, ondan sonra kendi köyümüzde okuduk.

“Ben biliyom kime **denildigini** biliyom.” (AGA: 201) = Ben kime **denildiğini** biliyorum.

“Bize emir **verildi** sadece kendimizi savunduk.” (AGA: 206) = Bize emir **verildi,** sadece kendimizi savunduk.

“Gectik tam biz vardık ki karargâh **kurulmuş** silahlar araç gereç önceden getmiş, oraya yerleşmiş.” (AGA: 209) = Tam biz vardık ki karargâh **kurulmuş,** silahlar, araç gereçler önceden gitmiş, oraya yerleşmiş.

“Onnan sora kurbanı **kesılırdi**.” (BA: 95) = Ondan sonra kurbanı **kesilirdi**.

“Şeyle elimi uzattım, elimi çektiyim yerde şu barmagıma vurdu, barmagım **kırıldı**.” (KA: 451) = Şöyle elimi uzattım, elimi çektiğim yerde şu parmağıma vurdu, parmağım **kırıldı**.

“Fakir olursan eski **görülmüş** bir filim oynadıllardı.” (KA: 451) = Fakir olursan eski **görülmüş** bir film oynatırlardı.

“A şu kuyuya **atıldı**, diyo.” (KA: 471) = A şu kuyuya **atıldı**, diyor.

“Gaynadı yerde açmışım, şey tahadak gafama geldi yüzüm yandı, buram **yarıldı**, etler her tarafa **yayıldı**.” (GMA: 165) = Kaynadı ve yerde açdım, tak diye kafama geldi, yüzüm yandı, buram **yarıldı**, etler her tarafa **yayıldı**.

“İsraayil bin dohuzyüz gırksekizde **guruldu**, işde halen göçülük geliniy ordan burdan.” (GMA: 196) = İsrail bin dokuz yüz kırk sekizde **kuruldu**, işte hala ordan burdan göçenler geliyor.

“Filan yerde filan zamanda filan meydanda üç darağacı **gurılsın**.” (AMA: 153) = Filan yerde filan zamanda filan meydanda üç darağacı **kurulsun**.

“Söz bitmeden çat çat gapı **dövıldı**.” (AMA: 170) = Söz bitmeden çat çat kapı **dövüldü**.

“Yeddı güne geder beglellerdı yeddi gününde ya ana tarafından ya baba tarafından bi böyıg **çağrılırdı**.” (AMA: 177) = Yedi güne kadar beklerlerdi, yedi günde ya ana tarafından ya baba tarafından bir büyük **çağrılırdı**.

“Baba, anne ossın hala ossın babaanne ossın evdekiler arasında bi telaş **yaratılır**.” (AMA: 177) = Baba, anne, hala, babaanne olsun, evdekiler arasında bir telaş **yaratılır**.

“Şele on onbeş gün geçdikden sona hedik **yapılmaya** başlar.” (AMA: 177) = Şöyle on onbeş gün geçtikten sonra hedik **yapılmaya** başlar.

“Bolı beylerıne alarım **verildi** köroğlı dağa gidiyo.” (AMA: 189) = Bolu beylerine alarm **verildi,** köroğlu dağa gidiyor.

“Bizim pastıh tehtenın üstünde **yapılırdı**.” (AMA: 243) = Bizim bastık tahtanın üstünde **yapılırdı**.

-(I)n:

Fiil kök veya gövdelerine getirilerek dönüşlü ya da edilgen çatılı fiiller kurar. İşlek olan eklerdendir:

a. Dönüşlülük örnekleri:

“Sora biz **daşındıh** gettih işte merazlara teref.” (SMA: 148) = Sonra biz **taşındık,** işte merazlara taraf gittik.

“Ele **sevinmiş** ki, hemen o gece o herifin olmiş.” (DA: 80) = Öyle **sevinmiş** ki hemen o gece o adamın olmuş.

“Bir gün öyle ormanda **uzanmış** bi ağacın altında agzi açıh yatarken bi dişi aslan gelmiş yanına.” (DA: 80) = Bir gün öyle ormanda bir ağacın altında **uzanmış**, ağzı açık yatarken bir dişi aslan yanına gelmiş.

“Aya, sen **görünme** ben göriniyem dimiş.” (DA: 80) = Aya, sen **görünme** ben görünüyorum, demiş.

“Hamamda hepisi **soyunurdi**, **yıhanırdi**.” (DA: 93) = Hepsi hamamda **soyunurdu**, **yıkanırdı**.

“Bır ay üstüne kalmadı dedi gel **boşandım**.” (BA: 114) = Bir ay üstüne kalmadı, gel **boşandım**, dedi.

“Kapuyuz demür kapu

Var kapıda pıçah sapu

Meni yardan eden

Dileneydı kapu kapu.” (BA: 136) = Kapımız demir kapı, kapıda bıçak sapı var, beni yardan eden, kapı kapı **dileneydi**.

“En güzel de o ama çok güzzel **yaşandı**.” (KA: 444) = En güzel de o ama çok güzel **yaşandı**.

“Bakdık ki gelmişler şeyle savışıylar, onnarı da gördömüz kimi **sevindik** yola devam etdik.” (GMA: 163) = Baktık ki gelmişler, şöyle sıvışıyorlar, onları da gördüğümüz gibi **sevindik,** yola devam ettik.

“Padişah da bi yere birigmiş avratların arasına **sahlanmış**.” (AMA: 154) = Padişah da bir yere beklemiş, avratların arasına **saklanmış**.

“Altı yüz gışı doguz yüz gişi efenime söleyem **boşandılar**.” (AMA: 250) = Altı yüz kişi dokuz yüz kişi efendime söylüyeyim, **boşandılar**.

-n ekinin isimlerden -lA ekiyle türeyen fiillerdeki kullanılışı daha yaygındır:[103]

“Şimdi kayasan aşağıya kadar **yuvarlanasan**, damat tarafından kapsan ne hoş olır.” (SMA: 141) = Şimdi kayıp aşağıya kadar **yuvarlanasın**, damat tarafından kapsan ne hoş olur.

“Bir tas bize su verin, biraz **dinlenahın** demişler.” (DA: 81) = Bize bir tas su verin, biraz **dinlenelim**, demişler.

“Hazırlandım, kendi halımıza göre.” (DA: 104) = Kendi durumumuza göre **hazırlandım.**

“Temizlenince insan, yol da gelmişıh, bir haftanın yorgunlıgi var üstümüzde.” (DA: 111) = **Temizlenince** insan, yol da gelmişiz, üstümüzde bir haftanın yorgunluğu var.

“Gece **toplanırdıh** bi arada.” (DA: 117) = Gece bir arada **toplanırdık**.

“Düyün ettiler, bitti, sinema tutuldu, **süslendik püslendik**.” (KA: 446) = Düğün ettiler, bitti, sinema tutuldu, **süslenip püslendik**.

“Anamda **hazırlandılar** bag kesmeye gidiyolar.” (AGA: 157) = Annemlerde **hazırlandılar,** bağ kesmeye gidiyorlar.

b. Edilgenlik örnekleri:

“Niderem ova yeşil

Aranan sehen yeşil

Yeşili çoh seviyem

Çünki gözlerin yeşil.” (SMA: 129) = Ne yapayım ova yeşil, **aranan** alan yeşil, yeşili çok seviyorum, çünkü gözlerin yeşil.

“Darbuka **çalındi**, def çalındi, maşa çalındi.” (DA: 89) = Darbuka, def, maşa **çalındı**.

[103] Vural, Böler, **Ses ve Şekil Bilgisi**, s. 193.

“Bi bahtım ki kapi **çalındi**, gençten bi adam.” (DA: 110) = Bir baktım ki kapı **çalındı**, genç bir adam.

“Şindi her şey hazır oldığı ıçın iş çamaşırı **alınır** ve tabi çoh da sevınır kim görmısse gururlanır ilk dişi ben gördım gibisinden.” (AMA: 177) = Şimdi her şey hazır olduğu için iç çamaşırı **alınır** ve tabii çok da sevinir, ilk dişi ben gördüm gibisinden kim görmüşse gururlanır.

“Düyin şindi üş gün beş gün o zaman beş gün davıl **çalınırdı**.” (AMA: 277) = Düğünde o zamanlar üç gün beş gün davul **çalınırdı**.

-(A)r[104]:

Geçişli fiiller yapan bir ektir:

“Onı da cenab-ı allah cennet’ten **çıharmış**.” (UMA: 146) = Onu da Cenab-ı Allah cennetten **çıkarmış**.

“Onı kaldıriken **kopardi** o yana ati.” (UMA: 156) = Onu kaldırırken **kopardı**, o yana attı.

“O içini **çıharır**, alırıh.” (UMA: 190) = O içini **çıkarır**, alırız.

“Tebi bu **çıhartıp** parayi bize verirken, ben paramı tanıdım, werdım o adama o parayi tanıdım o para benim, ben gendine yüzligleri verdim, iki tene yüzlig.” (SMA: 150) = Tabii, bu **çıkartıp** parayı bize verirken, o adama verdiğim parayı tanıdım, o para benim, ben kendisine iki tane yüzlük verdim.

“Ben o köde en azından elli tane küp **çıkardım**.” (AGA: 184) = Ben o köyde en azından elli tane küp **çıkardım**.

“Çobanı yuharı **çıharıllar**.” (KA: 469) = Çobanı yukarı **çıkarırlar**.

“İşte bi türki **çıharmışlar**.” (AMA: 279) = İşte bir türkü **çıkarmışlar**.

[104] Ergin (Türk Dil Bilgisi, s. 213), ekin –gAr/-ger’den geldiği; Banguoğlu (Türkçenin Grameri, s. 278) ise –Ir ettirgenlik eklerinin bir çeşidi olduğu görüşündedir.

“Bele zorna birbirimizden **gopardılar** dior.” (AMA: 284) = Böyle zorla birbirimizden **kopardılar,** diyor.

“Dusyasını yaparken samsatı **çıharmışlar**.” (AMA: 287) = Dosyasını yaparken Samsat’ı **çıkarmışlar**.

“Kapının önüne bi tene çuvali **çıharmiş**.” (DA: 67) = Kapınun önüne bir tane çuvalı **çıkarmış**.

“İşte gelin oldugi gün **çıharacahlar** özini.” (DA: 89) = İşte gelin olduğu gün özünü **çıkaracaklar**.

“Tutardilar özini **çıharamazdilar**.” (DA: 89) = Tutardılar, özünü **çıkaramazdılar**.

“Evsel’den tut agaç, tut agaci **koparidiler**, getiridiler mengene yapidiler ufag ufag.” (DA: 91) = Efsel’den dut ağacı **koparıyordular**, getirdiler, ufak ufak mengene yapıyordular.

“İçeriye verdıhtan sora arkadaşlari geldi buni **çıhartti**.” (DA: 105) = İçeriye verdikten sonra arkadaşları geldi, bunu **çıkarttı.**

-(I)r, -(U)r:

Geçişli fiiller yapan işlek bir ektir:

“Beş gün altı günde gününü **geçirdim**.” (AGA: 119) = Beş gün, altı günde gününü **geçirdim**.

“Asgeriligim güzeldi yanı on iki eylülü **geçirdim**.” (AGA: 123) = Askerliğim güzeldi, yani on iki eylülü **geçirdim**.

“İmtihan ettiler ikinci sınıfa **geçirdiler**.” (AGA: 180) = İmtihan ettiler, ikinci sınıfa **geçirdiler**.

“Fazla durdugunuz zaman rüşvet yersiniz ya koyun **geçirirsiniz**, ya geçi **geçirirsiniz** valla evi ediyolar.” (AGA: 170) = Fazla durduğunuz zaman rüşvet yersiniz, ya koyun **geçirirsiniz**, ya keçi **geçirirsiniz,** valla iyi ediyolar.

“Peryavşan, üzüm şerbeti, bekmez şerbeti **içiriller**.” (KA: 461) = Peryavşan, üzüm şerbeti, pekmez şerbeti **içirirler**.

“Ben seni gizli sewdım

Sen **duyırdın** eleme.” (SMA: 129) = Ben seni gizli sevdim, sen el âleme **duyurdun**.

“O tren köprüsünnen **geçiridih**.” (BA: 105) = O tren köprüsünden **geçiriyorduk**.

“Yüzigi iki gulağına **geçirirlerdı**.” (AMA: 169) = Yüzüğü iki kulağına **geçirirlerdi**.

“Öbir terefdan bu tarafa **geçırırdı**.” (AMA: 291) = Öbür taraftan bu tarafa **geçirirdi**.

“Yavaş yavaş artık ormanda meyvelerle, yemişlerle karnını **doyurmuş**.” (DA: 80) = Ormanda artık yavaş yavaş meyvelerle, yemişlerle karnını **doyurmuş**.

“Kimi kız **kaçırırdi**, kimi adam vurardi, kimi havshanaya düşerdi, kimi başi belaya girseydi dogri mahlenin böyigi kimse ona gelip sığınırdılar ve derdini ahvalini sölerdi.” (DA: 95) = Kimi kız **kaçırırdı**, kimi adam vururdu, kimi hapishaneye düşerdi, kimi başı belaya girseydi doğruca mahallenin büyüğü kimse ona gelip sığınırdılar ve derdini ahvalini söylerdi.

“Eskiden maltizdaydi, yemeklerini **pişiridi**.” (DA: 109) = Eskiden maltızdaydı, yemeklerini **pişiriyordu**.

“Evde hamur yoguridilar, götiridıh fırına, **bişiridiler**.” (DA: 119) = Evde hamur yoğuruyordular, fırına götürüyorduk, **pişiriyordular**.

“Derken ben bele bele dört oglan bir kızım öldü, hep bele sekiz aylık **dogurdum**, dört oglan bir kızım öldü.” (KA: 442) = Hep böyle sekiz aylık **doğurdum**, dört oğlan bir kızım öldü.

“Ayvah diyo, elden **kaçırdıh** diyo, onnarı da yiyici.” (KA: 471) = Eyvah! Elden **kaçırdık**, onları da yiyecek, diyor.

“Teşt derik, teştınen pilav **pişirirdik**.” (KA: 474) = Leğene teşt deriz, teştle pilav **pişirirdik**.

“Bi gün evde garı ekmek yapor, ben de **bişirom**.” (AMA: 146) = Bir gün evde kadın ekmek yapıyor, ben de **pişiriyorum**.

“Dev hemen gelir gülizarı alır **gaçırır**.” (AMA: 156) = Dev hemen gelir, gülizarı alır, **kaçırır**.

“Buğlırdan hoş etnen yağlı etnen **bişirirdıh**.” (AMA: 174) = Bulgurla, güzel etle, yağlı etle **pişirirdik**.

“Böyıgım evet segsen yaşını **bitirdim** dört aydır beşıncı aya giriyorım.” (AMA: 237) = Büyüğüm, seksen yaşını **bitirdim,** dört aydır beşinci aya giriyorum.

“Üzın köprıde terhısimi **bitirdim** iki ay yanı sanki gıtlıhdı.” (AMA: 261) = Uzun köprüde terhisimi **bitirdim**, iki ay yani sanki kıtlıktı.

“Bi günde zor **bitırır** bunı.” (UMA: 134) = Bunu bir günde zor **bitirir**.

“Bi bıçıh günde ancah **bitırır**.” (UMA: 134) = Bir buçuk günde ancak **bitirir**.

“Bi oglan, onı zılgıtdan **kaçırır**.” (UMA: 199) = Bir oğlan, onu zılgıtla **kaçırır**.

“Oglan **kaçırır**, göttirir damada verir.” (UMA: 199) = Oğlan **kaçırır**, götürür damada verir.

“Ben **düşirdim**, sen onı kaldırdı.” (UMA: 224) = Ben **düşürdüm**, sen onu kaldırdın.

“Ben gördügümde çoh bele **şasırdım**.” (SMA: 140) = Ben gördüğümde böyle çok **şaşırdım**.

“Ya, arada bir ne **bişiridiler**?” (BA: 83) = Ya, arada bir ne **pişiriyordular**?

“Sucuk **batırırdık**, gonşu da satlık yapıy o da gelirdi.” (GMA: 167) = Sucuk **batırırdık**, komşu da satılık yapıyor, o da gelirdi.

“İlkohul birinci sınıfı **bitirdim**.” (GMA: 182) = İlkokul birinci sınıfı **bitirdim**.

“O etin yaına ekmek **batırıllardı** bi gözel olurdu ki.” (GMA: 186) = O etin yanına ekmek **batırırlardı,** bir güzel olurdu ki.

“He **pişirir** onu.” (GMA: 193) = Evet, onu **pişirir**.

“Yapdım tarhaney ben **bişirdim** evde.” (GMA: 230) = Yaptım, tarhanayı evde ben **pişirdim**.

“Uyuştu zatı heç can kalmadı, göttü arabanın içine **yatırdık**.” (AGA: 119) = Uyuştu, zaten hiç can kalmadı, götürüp arabanın içine **yatırdık**.

-(I)ş:

Yazı dilimizdeki en işlek yapım eklerindendir. Bir işin ortaklaşa ya da karşılıklı yapıldığını ifade eden filler türetir.[105] Ayrıca dönüşlü çatı yaptığı örnekler de vardır:

a. İşteşlik örnekleri:

“Hazreti Ali’nen **görüşünce** deyi ‘ami, deyi sen niye vah dedin?” (DA: 84) = Hazreti Ali ile **görüşünce** amca sen niye vah dedin? Diyor.

“İkisi **uyişmişlar**, biz size ne diyelim?” (DA: 109) = İkisi **uyuşmuşlar**, biz size ne diyelim?

“Çobanları **vuruşuyolar**, çobanlara vuruyolar, köpeklere vurdular, neblim nettiler.” (AGA: 146) = Çobanları **vuruşuyorlar**, çobanlara vuruyorlar, köpeklere vurdular, ne bileyim ne ettiler.

“Ohudum ben orda emri dedi, geldik gidemedik dedi, bahtıh onların arkadaşları bazarcıhta **karşılaştıh**…” (AGA: 167) = Ben orda emri okudum, geldik gidemedik, dedi, baktık onların arkadaşları pazarcıkta **karşılaştık**…

“Bir gün mevlüde gittik urfaya ramazanla **karşılaştık** okulda beraberdik…” (AGA: 185) = Bir gün mevlite gittik, Urfa’da Ramazanla **karşılaştık,** okulda beraberdik…

“Evet alicim seninle **tanıştıma** sevindim.” (AGA: 185) = Evet, Aliciğim seninle **tanıştığıma** sevindim.

---

[105] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 288; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 187; Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 207; Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 144.

"Sabaleyn kakdık gemi **çarpışmış**, işde saraybunnu dedim de aklıma o geldi onu söyleym dedim." (GMA: 214) = Sabahleyin kalktık, gemi **çarpışmış**, işte Sarayburnu dedim de aklıma o geldi, onu söyleyeyim, dedim.

b. Dönüşlülük örnekleri:

"Üfür babam üfür, ta ki o odunlar **tutuşa**." (DA: 90) = Üfür babam üfür, ta ki o odunlar **tutuşsun**.

"Biz de cuma guni ahşam bindıh, sabah erken İzmir'in garajlarına **yetiştih**." (DA: 109) = Biz de cuma günü akşam bindik, sabah erkenden İzmir'in garajlarına **yetiştik**.

"Bu sene de **sıhıştırdım** get deiş diyin, burda cemaata dedim." (AGA: 224) = Bu sene de **sıkıştırdım** gidip değiş, burda cemaata dedim.

"Padişahın da bi ağıldanası varmış, **sıhışdı** mı ona danışırmış." (AMA: 160) = Padişahın da bir akıl danası varmış, **sıkıştı** mı ona danışırmış.

"Ha aha ben o köşgın üzerinde **dolaşdım**." (AMA: 289) = Ben o köşkün üzerinde **dolaştım**.

-t:

Ünlü ile biten fiil kök veya gövdelerine gelerek ettirgen veya oldurgan çatılı fiiller türeten yaygın bir ektir. Yaptırma ve oldurma ifade eden bu ekin geçişsiz fiili geçişli yapmak ve geçişli fiilden işi başkasına yaptırma gibi işlevleri bulunmaktadır.[106]

"Ek genellikle –dUr ettirgenlik ekinin üzerine gelerek ettirgenliği pekiştirme görevi üstlenir."[107]

a. Ettirgenlik örnekleri:

"Bi daha da o adam çıhmamiş. Başka ne **anlatacam**." (SMA: 145) = Bir daha da o adam çıkmamış, başka ne **anlatacağım**.

[106] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 211; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 188.
[107] Akar, **Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş,** s. 161.

“Tebi bu **çıhartıp** parayi bize verirken, ben paramı tanıdım, werdım o adama o parayi tanıdım o para benim, ben gendine yüzligleri verdim, iki tene yüzlig.” (SMA: 150) = Tabii bu **çıkartıp** parayı bize verirken, o adama verdiğim parayı tanıdım, o para benim, ben kendisine iki tane yüzlük verdim.

“Diyi habeş **anlat**, n’ettin akşam?” (DA: 78) = Habeş **anlat**, ne ettin akşam? Diyor.

“Aramişlar taramişlar, tellallar **çagırtmişlar**.” (DA: 80) = Aramışlar taramışlar, tellallar **çağırtmışlar**.

“Ne yerimi söledim, ne **bildirttim**.” (DA: 83) = Ne yerimi söyledim, ne **bildirttim**.

“Hüsen Paşa **işlettirirdi**.” (DA: 90) = Hüseyin Paşa **işlettirirdi**.

“Deyidıh Allah için sela **ohuttım**.” (DA: 98) = Allah için sela **okuttum,** diyorduk.

“Musul’da, İran’ta da yendıh gazoz mazoz **içirttim**, yemah verdim, yemedi.” (DA: 107) = Musul’da, İran’da yendik, gazoz mazoz **içirttim**, yemek verdim, yemedi.

“Biletimizi de almişıh, paşaportımızi **çıhartmişıh**, heppi işimiz bitmiş.” (DA: 123) = Biletimizi de almışız, pasaportumuzu **çıkartmışız**, tüm işimiz bitmiş.

“Bi şi bilmim ki **anlattıgım** satan oydu.” (AGA: 152) = Bir şey bilmiyorum ki zaten **anlattığım** oydu.

“Ben onu agalarla **anlattım**.” (AGA: 168) = Ben onu ağalarla **anlattım**.

“Burda eşkıya meşkıya **yakalatmış**…” (AGA: 201) = Burada eşkıya meşkıya **yakalatmış**…

“Men de gettim, bele oturdum, hoşbeş ettim, cüzdanımı **çıharttım**.” (BA: 112) = Ben de gittim, böyle oturdum, hoşbeş ettim, cüzdanımı **çıkarttım**.

“Biz mevlid **okutmadık**, dinle.” (KA: 453) = Biz mevlit **okutmadık**, dinle.

“Nüfus kadımı sonadan **çıkartdılar**.” (KA: 474) = Nüfus kaydımı sonradan **çıkarttılar**.

“Malle mıkdarının yanna gedicik efendim belediye gedip kat **imzalatdırıcıymışı.”** (GMA: 211) Mahalle muhtarının yanına gedeceğiz, efendim belediyeye gidip kâğıt **imzalattıracakmışız.**

“Orta oğıl lise gızları guşatdı **boyatdı** hanı o çağda gızlar türkı söleye geldi.” (AMA: 192) = Ortaokul, lise kızları kuşattı, **boyattı,** hani o çağda kızlar türkü söyleyerek geldi.

b. Oldurganlık örnekleri:

“Kuzularni **otlati** koyunlarını **otlati** bu diyi ki Reşo nasılsan deyi.”(SMA: 135) = Kuzularını, koyunlarını **otlatıyor,** Reşo nasılsın? Diyor.

“A bi gün almiş onu, sanki Allah’ın iznile o pekmezi **çogaltmiş çogaltmiş.”** (SMA: 145) = Birgün onu almış, sanki Allah’ın izniyle o pekmezi **çoğaltmış çoğaltmış.**

“Durmadan o küp dolimiş, kız **boşaltimiş**.” (SMA: 145) = Durmadan o küp doluyormuş, kız **boşaltıyormuş**.

“Köy, köy, şehir, şehir dolaşımiş, demiş, yani, kim bu ağacı **çürütse**, şey yapsa bütün köyleri dolaşmış bulamamiş.” (SMA: 147) = Köy, köy, şehir, şehir dolaşıyormuş, kim bu ağacı **çürütse** bütün köyleri dolaşıyormuş, bulamıyormuş.

“Kızarttırırdıh, kavurırdıh güzel, çıhardıh dama.” (DA: 88) = **Kızarttırırdık**, güzelce kavururduk, dama çıkardık.

“Bunnari besledim **büyüttüm**, en küçügünün yaninda kaldim.” (DA: 103) = Bunları besledim, **büyüttüm**, en küçüğünün yanında kaldım.

“Kız, oglan hepsi **büyüttuh**, ohuttuh.” (DA: 106) = Kız, oğlan hepsini **büyüttük**, okuttuk.

“İki tanesı galdı gendı gendını bilmiyolar, gafayı **üşütmüş**, gafa yoh.” (AGA: 133) = İki tanesi kaldı, kendi kendini bilmiyorlar, kafayı **üşütmüş**, kafa yok.

“Harman üstü oluyo işte o gün için **gaynattıgını** yesin.” (AGA: 192) = Harman üstü oluyor, o gün için **kaynattığını** yesin.

“Affedersen gididıh hayvan **otlatmaya**.” (BA: 108) = Affedersin, hayvan **otlatmaya** gidiyorduk.

“Eskiden, annem yedi tene çocug **böyüttü**.” (BA: 117) = Eskiden annem yedi tane çocuk **büyüttü**.

“Neyse eyagımı yavaş yavaş **uzattım** gene.” (BA: 122) = Neyse yine ayağımı yavaş yavaş **uzattım**.

“Onnara de atdı orda oyını yenıden **başlatdı.**” (AMA: 194) = Onlara da attı, orda oyunu yeniden **başlattı**.

1.1.4.2. Fiilden Herhangi Bir Fiil Yapan Ekler

-AlA[108]:

Fiilin gösterdiği işi tekrarlama ve süreklilik işlevi yükleyen ve daha çok geçişli fiillere[109] gelen bir ektir.[110] Örnekleri pek fazla değildir:

“Türlü, işte göz sahlama, koşmaca, birdırbir, kolçi kaçahçi weya **kowalamaca**.” (SMA: 162) = Türlü, işte göz saklama, koşmaca, birdirbir, kolçı kaçakçı veya **kovalamaca**.

“Cariyecağızlar guşı **govalamaya** başlamışlar.” (AMA: 160) = Cariyecağızlar kuşu **kovalamaya** başlamışlar.

“Depelerik, sona da genni torbasına koruk, onda **depelerik**.” (KA: 458) = **Tepeleriz**, sonra da kendi torbasına koyarız, onda **tepeleriz**.

-mA[111]:

---

[108] Banguoğlu ekin, *-itekleme, -durakla* gibi örneklerde görülen bu fiilden fiil yapan -AklA ekindeki –k ünsüzünün düşmesiyle ortaya çıktığı görüşündedir (Türkçenin Grameri, s. 277). Korkmaz’a göre ise -A1A ekinin -it-eg-le- > itele- , -şaş-ag-la- > şaşala- biçiminde fiilden isim yapan -g ekinin düşmesi ve geride kalan bağlantı ünlüsünün -lA ekiyle birleşip kaynaşmasından oluşmuş olma ihtimali üzerinde olduğunu belirtmektedir (Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, s. 182).

[109] Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Banguoğlu, “Türkçede Tekerrür Fiilleri”, **TDAY Belleten** 1956, s. 115-118.

[110] Hatipoğlu, **Türkçenin Ekleri**, s. 25; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s.182.

[111] Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nadir İlhan, “Türkçede Olumsuzluk**”**, **Karaman Dil Kültür ve Sanat Dergisi** 2005, T.C. Karaman Valiliği Yay. , TBBM Yayınevi, Ankara 2005, s. 271-279.

"-ma, -me eki bir yapım eki, bir gövde eki olarak doğrudan doğruya fiil kök ve gövdelerine eklenir."[112] Fiile olumsuzluk anlamı katmaktadır.

Ekin asıl şekli *–mA*'dır; ancak şimdiki zaman eki *-yor* ile bir araya geldiğinde *-mı-, -mi-, -mu-, -mü-* şekillerine girdiği görülmektedir *"bil-me-yor-dum > bil-mi-yor-dum"* örneğindeki gibi. Taranan bölge ağızlarında ise şimdiki zamanın yanı sıra istek kip eki ile birleştiğinde de ünlü değişimine girdiği tespit edilmiştir *"*solmıyaydu" örneğindeki gibi. İncelenen bölge ağızlarında kullanımı ise şöyledir:

"Bu kader mecidiye bahan verisiz verin, vermisiz ben bacimi **vermem**." (DA: 89) = Bana yirmi kuruş veriyorsanız verin, vermiyorsanız ben bacımı **vermem**.

"Yevmiyesi o zaman ben diyem, **bilmiyem** beş kurişti, ele bi şedi." (DA: 92) = Yevmiyesi o zaman **bilmiyorum,** beş kuruştu, öyle bir şeydi.

"Gelinin yüzini örterdiler kimse **görmesin** deye." (DA: 93) = Gelinin yüzünü kimse **görmesin** diye örterdiler.

"Şimdiki zamanda **yapmilar**." (DA: 93) = Şimdiki zamanda **yapmıyorlar**.

"Şindi bi fincan kahveyi **begenmiler**." (DA: 94) = Şimdi bir fincan kahveyi **beğenmiyorlar**.

"Olmaz oglu olmaz, ben senin annen **istemiyem**." (DA: 103) = Oğlu olmaz, ben senin annen olarak **istemiyorum**.

"Bahti ki maltiz **yanmamiş**." (DA: 109) = Baktı ki kömür ocağı **yanmamış**.

"Neyse valla yalvardım yakardım, **sölemedi**." (DA: 109) = Neyse valla yalvarıp yakardım, **söylemedi**.

"Allah Kur'an'dan imandan **ayirmiya."** (DA: 143) = Allah Kur'an'dan imandan **ayırmasın**.

"Rebbi heyr **görmiyesen."** (DA: 144) = Rabbim, hayır **görmesin.**

[112] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 201.

“Rebbi sebbaha **yerişmiyesen.”** (DA: 144) = Rabbim, sabaha **yetişmesin.**

“Ciger ataşı **görmiyesen**.” (UMA: 209) = Ciğer ateşi **görmeyesin**.

“Her iki tereften yirmı tene vefat ettı, ogılları **kalmadı**.” (UMA: 224) = Her iki taraftan yirmi tane vefat etti, oğulları **kalmadı**.

“Nere getse ekmeg **bulamadı**.” (UMA: 225) = Nereye gitse ekmek **bulamadı**.

“Küvette ondan sona reyata vardıh, camiye **komadılar**, misafirhane yeri varmış.” (AGA: 130) = Küvette ondan sonra rahata vardık, camiye **koymadılar**, misafirhane yeri varmış.

“O geldi bizi camiye **almıyolardı**.” (AGA: 130) = O geldi, bizi camiye **almıyorlardı**.

“Ben yemin ederim ki haram mala el **vurmadım**.” (AGA: 132) = Ben yemin ederim ki haram mala el **vurmadım**.

“Geldim çocukları da yerleştirdim daha sona **getmedik**.” (AGA: 142) = Geldim, çocukları da yerleştirdim, daha sonra **gitmedik**.

“Ne kadar namıslı olursa ossun ama getiremiyolar, başka **getiremiyolar**.” (AGA: 143) = Ne kadar namuslu olursa olsun, ama getiremiyorlar, başka **getiremiyorlar**.

“O zaman bi de daha önceleri olmuş biz onu **bilmeyiz**.” (AGA: 174) = O zaman daha önceleri olmuş, biz onu **bilmeyiz**.

“Yani fazla da **galmadım**, yedi buçu sene galdım.” (AGA: 176) = Yani fazla da **kalmadım**, yedi buçuk sene kaldım.

“Ben almanyada iken risale-i nur **bilmiyodum**.” (AGA: 176) = Ben Almanya’da iken risale-i nuru **bilmiyordum**.

“Yanı ayağa kahtıgına **şükretmiyor** da kahveye vardıgına şükrediyor.” (AGA: 183) = Yani ayağa kalktığına **şükretmiyor** da kahveye vardığına şükrediyor.

“Vallaha onu **hatırlamiyum** aman geyigi vururlar.” (AGA: 189) = Vallahi onu **hatırlamıyorum,** ama geyiği vururlar.

“Çohtu da sattım, şimdik **bahamıyom** çocuklar gölbaşında yalnız ben de **yapamıyom** sütü gendi gütmesiymiş hepsini bir arada **kaldıramıyom**.” (AGA: 192) = Çoktu da sattım, şimdi **bakamıyorum,** çocuklar Gölbaşı’nda yalnız, ben de **yapamıyorum,** sütü kendi gütmesiymiş, hepsini bir arada **kaldıramıyorum**.

“Köylünün bi tanesine mal **buldurmadı**.” (AGA: 195) = Köylünün bir tanesine mal **buldurmadı**.

“Ben de heç **getmemiştim** bu sene gettim.” (AGA: 195) = Ben de hiç **gitmemiştim,** bu sene gittim.

“He ben orda **böyümedim**.” (AGA: 197) = Evet ben orada **büyümedim**.

“Sen gidip elbistandan bugda alıp **gelemiyodun** yasahtı…” (AGA: 201) = Sen gidip Elbistan’dan buğday alıp **gelemiyordun,** yasaktı…

“İsterse ne olursa olsun abim sabah yagı beş kilo **alamadı**.” (AGA: 204) = Ne olursa olsun abim sabah yağı beş kilo **alamadı**.

“Gecmişini **bilmeyen** geleceini bilemez.” (AGA: 204) = Geçmişini **bilmeyen** geleceğini bilemez.

“Var amma engel olur mu olmaz mı **bilmiyim** dedim.” (AGA: 210) = Var, ama engel olur mu olmaz mı **bilmiyorum,** dedim.

“İki üc ay bi şey **yemedim**.” (AGA: 210) = İki üç ay bir şey **yemedim**.

“İşte su yok **olmuyo** işte **bilmiyim**, verese oldugu için sekiz on tane var.” (AGA: 212) = İşte su yok **olmuyor, bilmiyorum**, veresiye olduğu için sekiz on tane var.

“Kaloriferli ya içi daha su sorunu yaşadıgımı **hatırlamıyorum**.” (AGA: 213) = İçi kaloriferli, daha su sorunu yaşadığımı **hatırlamıyorum.**

“Dedem yüz yaşını gecmişti, e o **bilmiyodu**, esgi bi köydü yanı.” (AGA: 215) = Dedem yüz yaşını geçmişti, o **bilmiyordu**, eski bir köydü.

“He **gidemiyo** geleni gideni var çolugu çocugu var.” (AGA: 218) = **Gidemiyor,** geleni gideni, çoluğu çocuğu var.

“Tarlalarda daş **goymadılar**.” (AGA: 225) = Tarlalarda taş **koymadılar**.

“Attan degil, karnınnan tutidila ayagınnan, elinnen tutidılar **düşmesın** diye.” (BA: 85) = Alttan değil, karnından, ayağından, elinden tutuyordular, **düşmesin** diye.

“Eskiden yoh valla ele **görmedıh**.” (BA: 86) = Eskiden yoktu, valla öyle **görmedik**.

“Valla geçmiş gündür **bılmiyem** nerelidi.” (BA: 86) = Valla geçmiş gündür, **bilmiyorum,** nereliydi.

“Para da ıstiyen var, **ıstemeyen** de var.” (BA: 89) = Para da istiyen var, **istemeyen** de var.

“Ben dört tene kız verdim, **almadım**.” (BA: 89) = Ben dört tene kız verdim, **almadım**.

“Şindi bırda hasta olannar var, şekeri olannar var, kalbi olannar var, **tutamayanlar** var.” (BA: 91) = Şimdi burda hasta olanlar var, şekeri olanlar, kalbi olanlar, **tutamayanlar** var.

“Bız **görmedıh**, öle diyidiler.” (BA: 92) = Biz **görmedik**, öyle diyordular.

“Altin kimse **alamıyordu**, para yoh idu.” (BA: 92) = Kimse altın **alamıyordu**, para yoktu.

“Sora barışılttıgı zaman gene babası **almiyordi**.” (BA: 93) = Barıştığı zaman yine babası **almıyordu**.

“Şindi elli beşte, ben **hatırlamıyorum**, hastalandım.” (BA: 122) = Şimdi elli beşte ben **hatırlamıyorum**, hastalandım.

“Para bittıhtan sora on lıraya çalışan on lıraya iş **bulamıyor**.” (BA: 129) = Para bittikten sonra on liraya çalışılan bir iş **bulamıyor**.

“Diyi valla menım arkadaşım **gelmedi**.” (BA: 129) = Valla benim arkadaşım **gelmedi,** diyor.

“Al mendilim sende kalsın

Katla da cebiyde kalsın

Men de senden **doyamadım**

Mendilim murad alsın.” (BA: 139) = Al mendilim sende kalsın, katla da cebinde kalsın, ben de sana **doyamadım,** mendilim murad alsın.

“Bu kıraçlar **olmıyaydu**

Çiçegi **solmıyaydu**

Ölüm Allah’ın emri

Ayrılıg **olmıyaydu.”** (BA: 142) = Bu kıraçlar **olmasaydı,** çiçeği **solmasaydı,** ölüm Allah’ın emri, ayrılık **olmasaydı.**

“Bu bebekler nasıl inlor, nasıl inlor **anlatamam** sene.” (KA: 442) = Bu bebekler nasıl inliyor, nasıl inliyor, sana **anlatamam**.

“Kayınbabamdan, ondan öncelerden gelme he heralde, **bilmorum**.” (KA: 445) = Herhalde kayınbabamdan, ondan öncelerden gelme, **bilmiyorum**.

“Kayınbabamı ben zatan **bilmem**.” (KA: 445) = Kayınbabamı ben zaten **bilmiyorum**.

“Heç **utanmayın** burası eviniz.” (KA: 450) = Hiç **utanmayın,** burası eviniz.

“Bak nasıl oldu gördün mü, **kalmadı**, nazarın patladı.” (KA: 457) = Bak nasıl olduğunu gördün mü? **Kalmadı**, nazarın patladı.

“Orda saga bakmış, sola bakmış, gennine göre bir iş **bulamamış**.” (KA: 459) = Orada sağa, sola bakmış, kendine göre bir iş **bulamamış**.

“Sağa, sola, kahviye, çayhanıya, şura, bura **gelmemişik**.” (KA: 467) = Sağa, sola, kahveye, çayhaneye, şuraya, buraya **gelmemişiz**.

“Gece hiç hayvannarın agzı **durmadı**.” (KA: 479) = Gece hayvanların ağzı hiç **durmadı**.

“Avrada demiş hakkatden de **bulamadım** evi yorum, demiş.” (KA: 480) = Hanıma hakikaten de evi **bulamadım**, yorgunum, demiş.

“Süt geçmedi elime **yapmadım**, aklıma düşdü yapdım.” (GMA: 159) = Süt elime geçmedi, **yapmadım**, aklıma düştü, yapdım.

“Şindi benim fırınım yok ya, fırınım olmadı için evde ben bişey **yapameym**.” (GMA: 173) = Şimdi benim fırınım olmadığı için evde ben bir şey **yapamıyorum**.

“Halbuhu hasdanenin önden bile **geçmedim**.” (GMA: 181) = Hâlbuki hastanenin önünden bile **geçmedim**.

“Bi kele niye ben bunı öldırıp de böyik heybeyi de **almadım**.” (AMA: 137) = Bir kere ben bunu öldürüp de büyük heybeyi de **almadım**.

“Bunnarı götır ben de goyacah yer **bulamom**.” (AMA: 168) = Bunları götür, ben de koyacak yer **bulamıyorum**.

“Yog **yağmasa** da ahşam ezanına geder orda otırırdıh.” (AMA: 176) = **Yağmasa** da akşam ezanına kadar orda otururduk.

“Biz salon **tutmuyoh** bışey **yapmıyoh**.” (AMA: 204) = Biz salon **tutmuyoruz,** bir şey **yapmıyoruz**.

“Gulağım biraz ağır olduğu için **okuyamadım**.” (AMA: 206) = Kulağım biraz ağır olduğu için **okuyamadım**.

“Ogılı bırahdım ogıla **gitmedim**.” (AMA: 209) = Okulu bıraktım, **gitmedim**.

“Açmıyorum zaten heva güzel olırsa biber bi hafteda olıyor.” (AMA: 225) = **Açmıyorum,** zaten hava güzel olursa biber bir haftada oluyor.

“Çocıhlarım da valla çoh şindiye gader beş bi duhdıra **götırmemışım**.” (AMA: 276) = Çocuklarımı da valla şimdiye kadar hiç bir doktora **götürmemişim**.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEKİM EKLERİ

2.1. İSİM ÇEKİM EKLERİ

2.1.1. Çokluk Eki

+lAr[113]:

Çokluk eki isimlerin çokluk şekillerini yapan işletme bir ek olup ismin karşıladığı nesnenin sayısının birden çok olduğunu ifade eden bir ektir. Türkçede çokluk eki eskiden beri -lar, -ler biçimindedir.[114] Taranan metinlerde kalınlık-incelik uyumuna uyulduğu görülmektedir:

"Evdeki banyoda ne **bizler** temizlenebiliyıh ne **bayanlarımız** temizlenebili." (SMA: 122) = Evdeki banyoda ne **bizler** temizlenebiliyorduk, ne **bayanlarımız** temizlenebiliyordu.

"Herhalde Allah'ın izniyle bi iki yıla kede kalenın üstündeki bütün **evler** gideceh." (SMA: 136) = Herhalde Allah'ın izniyle bir iki yıla kadar kalenin üstündeki bütün **evler** gidecek.

"Bız hep zannediyıh ki geceleyin **komşularımız** duwara bişey çohilar." (SMA: 144) = Biz hep zannediyoruz ki geceleyin **komşularımız** duvara bir şey çakıyorlar.

"Kursi dört köşe oldıgı için kursinın **köşeleri** boş kalidi." (SMA: 159) = Kürsü dört köşe olduğu için kürsünün **köşeleri** boş kalıyordu.

"Olaylardan önce yetmiş altida wefat etti." (SMA: 171) = **Olaylardan** önce yetmiş altıda vefat etti.

---

[113] Konuyla ilgili detaylı bilgi için şu kaynaklara da bakılabilir: Yılmaz, Hikmet, "Çokluk Eki: -lar/-ler Üzerine**" Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 15. s. 125-130. Ankara, 2003; Nadir İlhan, **Türk Dilinde Çokluk**, Manas Yayınları. , Elazığ, 2009.

[114] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 220.

“Mewlit werildihten sora **yemekler** dagıtılır, mewlit **şekerleri** normal dagıtılır.” (SMA: 182) = Mevlit verildikten sonra **yemekler** dağıtılır, mevlit **şekerleri** normal dağıtılır.

“Küllerini de ali böle dagıti etrafa.” (DA: 67) = **Küllerini** de alıp böyle etrafa dağıtıyor.

“Anlat kızım anlat deyimiş, ama iki gözünden de böle **yaşlar** ahimiş.” (DA: 82) = Anlat kızım anlat, diyormuş, ama iki gözünden de böyle **yaşlar** akıyormuş.

“Çagıridıh koni **konşilarımız**, **akrubalarımız** hep otururduh.” (DA: 87) = Kolu **komşularımızı**, **akrabalarımızı** çağırıyorduk, hep otururduk.

“Kadınlar bunların fikrını aldıhtan soyna **erkekler** gider.” (UMA: 132) = **Kadınlar bunların** fikrini aldıktan sonra **erkekler** gider.

“Bunı bıldıgı üçun o senenın **çocıhlarının** hepsını imha edi, erkek **çocıhları**.” (UMA: 138) = Bunu bildiği için o senenin erkek **çocuklarının** hepsini imha ediyor.

“Dinayet **otobozlarımız** geldı, **bizlerı** aldı götırdı mekkı’ye.” (UMA: 159) = Dinayet **otobüslerimiz** geldi, **bizleri** aldı, Mekke’ye götürdü.

“O **patlıcanları** artıh tepsı kebabı böyüklıgında ele elle dorgarsan, etın arasına korsan.” (UMA: 191) = O **patlıcanları** tepsi kebabı büyüklüğünde öyle elle doğrarsın, etin arasına koyarsın.

“Bi de oglan evında de **arvatlar** ayrı yerde kına gecesı yapar.” (UMA: 196) = Bir de oğlan evinde de **avratlar** ayrı yerde kına gecesi yapar.

“Maniler, **alkışlar malkışlar**, zılgıtlan gelını kapıya kader getiriller.” (UMA: 211) = **Maniler**, **alkışlar malkışlar**, zılgıtlarla gelini kapıya kadar getirirler.

“Aman deyi padişaha nasıl bu **altınları** gönderah.” (UMA: 229) = Ama padişaha nasıl bu **altınları** gönderelim, diyor.

“Yalnıyak gezerdik, **barmaklarımız** patlardı.” (KA: 447) = Yalın ayak gezerdik, **parmaklarımız** patlardı.

“İki kızkardeşin **çocuklarıyık**, hergün ayrılırdık, beni annem on kelle dövdü.” (KA: 451) = İki kız kardeşin **çocuklarıyız**, her gün ayrılırdık, beni annem on kere dövdü.

“Allah sizi **kolaylıklara** çattıra kızım, oglunuzu kızınızı.” (KA: 454) = Kızım Allah oğlunuzu, kızınızı **kolaylıklarla** karşılaştırsın.

“Hansı ileri gelirse o ipi kırar, şekerden alır, işte **uşahlar** bölüşüller.” (KA: 468) = Hangisi ileri gelirse o ipi kırar, şekerden alır, işte **uşaklar** bölüşürler.

“Dügün **adetlerımız** işte gidib Allah’ın emrınnen senin kızını veya bacını isteriz.” (BA: 100) = Düğün **âdetlerimiz** gidip Allah’ın emriyle senin kızını veya bacını isteriz.

“Annelerimiz koyuna gididi, bız **çocuhlara** bahidıh.” (BA: 109) = **Annelerimiz** koyuna gidiyordu, biz **çocuklara** bakıyorduk.

“Hayvanları yiyi, anası geli bahi ki **hayvanların** derisi orda, **hayvanları** yiyip.” (BA: 126) = **Hayvanları** yiyor, annesi gelip bakıyor ki **hayvanların** derisi orda, **hayvanları** yemiş.

“Allah **geçmişleriyize** rehmet kılsın!” (BA: 147) = Allah **geçmişlerinize** rahmet etsin!

“Gel neyse zaman get zaman gız bahor ki **evlenenler** süslenor.” (AMA: 161) = Gel zaman git zaman kız bakıyor ki **evlenenler** süsleniyor.

“Sonra **çaylar** içilir **hedigler** yenilir herkes hayırlar.” (AMA: 178) = Sonra **çaylar** içilir, **hedikler** yenilir, herkes hayır dileklerinde bulunur.

“Bu orada gelenler ufah tefegi **hediyeler** getırır.” (AMA: 178) = Bu orada gelenler ufak tefek **hediyeler** getirir.

“Ayrı ayrı **tabahlara** goyıyoh guzı kesiyoh goyun kesiyoh.” (AMA: 204) = Ayrı ayrı **tabaklara** koyuyoruz, kuzu ve koyun kesiyoruz.

“O **günler** iyiydi **bugünler** geder değildi ama iyiydi tören düzenlenmedı.” (AMA: 261) = O **günler** iyiydi, **bugünler** kadar değildi, ama iyiydi, tören düzenlenmedi.

“Ben gözımden gördım külı de o **gapları** da.” (AMA: 289) = Ben külü de o **kapları** da gözümle gördüm.

“Şindi efendim antep’de üş dene elli **yıllarında** amarıhan arabası vardı”. (GMA: 192) = Şimdi Antep’de üç tane elli **yıllarında** Amerikan arabası vardı.

“Bi de burda müslümandan evel **ermeniler** yaşarmış, ermenilerin hep bök bök yelleri var.” (GMA: 201) = Bir de burda Müslümandan evvel **Ermeniler** yaşarmış, Ermenilerin hep büyük büyük yerleri var.

“Şindi o şeyde galmadı gediyn çarşıda üç milyona beş milyona **tişörtler gazaklar**.” (GMA: 217) = Şimdi o şeyde kalmadı, gidiyorsun, çarşıda **tişörtler, kazaklar** üç, beş milyona.

“La amma ahıllı **adamlarmış**, zenciler bizden ahıllıymış dedim.” (GMA: 219) = Amma akıllı **adamlarmış**, zenciler bizden akıllıymış, dedim.

“Rahmetli çok bök **mücadeleler** veriy.” (GMA: 237) = Rahmetli çok büyük **mücadeleler** veriyor.

“Hemşirelerden birine dedi bir ine getir cocuga vur dedi.” (AGA: 119) = **Hemşirelerden** birine bir ine getir, çocuğa vur, dedi.

“Bizim köün **daglarının** yüzde sekseni yabani fistıh agacı.” (AGA: 125) = Bizim köyün **dağlarının** yüzde sekseni yabani fıstık ağacı.

“Köyümüzde **arazilerimizde** bugday, arpay, nohut, mısır ekiyoruz.” (AGA: 141) = Köyümüzde **arazilerimizde** buğday, arpa, nohut, mısır ekiyoruz.

“Ceplerine birine bastık koyardım birine üzüm koyardım, hayvana verirmiş.” (AGA: 160) = **Ceplerinden** birine bastık, birine üzüm koyardım, hayvana verirmiş.

“Yanı küçükken **büyüklerden** duyuşumuz böle seksen tane katır çıhalmış.” (AGA: 165) = Yani küçükken **büyüklerden** duyduğumuza göre böyle seksen tane katır çıkarmış.

+nAr:

-n sesi ile biten sözcüklerde benzeşme sonucunda *–nar* şekline girdiği de görülmektedir:

“We **bunar** saatlerce böle ellerini kulaklarına götürüp, başlardi söylemeye.” (SMA: 245) = Ve **bunlar** saatlerce böyle ellerini kulaklarına götürüp, söylemeye başlardı.

“Bunar da lokantada bele oturmuşlar yemek yiyiler.” (SMA: 213) = **Bunlar** da lokantada böyle oturmuşlar, yemek yiyorlar.

“Kızın anasi kızına diyer, çıh **bunnara** bi kahve bişir getir.” (DA: 98) = Kızın annesi kızına, çıkıp **bunlara** bir kahve pişirip getir, der.

“Vala **onnar** saci koyilar üstine, sacin üstinde birez havalandırilar, ondan sora da su böreğini yapilar.” (DA: 113) = Valla **onlar** üstüne sacı koyuyorlar, sacın üstünde biraz havalandırıyorlar, ondan sonra da su böreğini yapıyorlar.

“Çocu al basmıs evela çoh basardı, şindi o kadar del, şindi şeytan oldu **insannar**, valla.” (KA: 475) = Çocuğu evvela al çok basardı, şimdi o kadar değil, şimdi **insanlar** şeytan oldu.

“Yani vezir de demiş ki padişahım **bunnar** yemeyi yediler. (KA: 477) = Yani vezir de demiş ki padişahım **bunlar** yemeyi yediler.

“Bunnarın hebisi tabakhanamızın camısı işde, bu semtin **camileri**.” (GMA: 180) = **Bunların** hepsi bu semtin **camileri**.

“O **zamannar** işde bura güccüg bi gale varmış anteb’in galesi, bu galada çog oynadık.” (GMA: 190) = O **zamanlar** işte burada Anteb’in küçük bir kalesi varmış, bu kalede çok oynadık.

2.1.2. İyelik Ekleri

“İsmin karşıladığı nesnenin bir kişiye veya nesneye ait olduğunu belirten eklerdir.”[115] Sözcükleri, sahiplik olarak altı kişi zamirine bağladıklarından, teklik ve çokluk biçimleriyle altı türe ayrılmaktadırlar:

2.1.2.1. Birinci Tekil İyelik Eki:

+(I)m:

Bugünkü yazı dilinde olduğu gibi kullanılan ek, ünlüyle biten adlara doğrudan, ünsüz ile biten adlara ise yardımcı ünlü ile bağlanmaktadır:

“Babasi benim **dostumdur**, dedi.” (SMA: 224) = Babası benim **dostumdur**, dedi.

“Üç erkek kardeşimi **babam** okuttu.” (KA: 443) = Üç erkek kardeşimi **babam** okuttu.

“Ellerime baktım, kele külden **ellerim** simsiyah olmuş.” (KA: 447) = Ellerime baktım, **ellerim** külden simsiyah olmuş.

“Aman demiş, **zerelim** olucu, hele gidim, bir nasihat bir nasihattir, demiş.” (KA: 460) = Aman bir **zararım** olacak, gideyim, bir nasihat bir nasihattir, demiş.

“He ben getdikten kırk gün sona bir kız **çocugum** oldu.” (KA: 467) = Ben gittikten kırk gün sonra bir kız **çocuğum** oldu.

“Oğlan gızı konağa götiror, anam **bacımsın** dior.” (AMA: 133) = Oğlan kızı konağa götürür, annem, **bacımsın,** diyor.

[115] Erdoğan BOZ ve Sadettin ÖZÇELİK, **Siverek Merkez Ağzı**, Gazi Kitabevi, Ankara 2009, s. 47.

“Acıh ahsam **mısafırım** var ahşama bişirirsın.” (AMA: 139) = Akşam biraz **misafirim** var, akşama pişirirsin.

“Ahşam oldı **herıfım** geldı dedi hanı bumbar.” (AMA: 141) = Akşam oldu, kocam geldi, hani bumbar, dedi.

“Dedı kı **başımın** belasız yüzımın garası yine mı geldin benı buldın.” (AMA: 187) = Dedi ki **başımın** belası, yüzümün karası yine mi geldin, beni buldun?

“Dün de benim **gızım** cevizli küfde göynü isdedi.” (GMA: 160) = Dün de benim **kızımın** canı cevizli köfte istedi.

“Bugün esnaf olarakdan gazantep’de yüz yetmiş dene esnaf varsa yetmiş denesi benim **akrabam**.” (GMA: 205) = Bugün esnaf olarak Gaziantep’de yüz yetmiş tane esnaf varsa yetmiş tanesi benim **akrabam**.

“Hem olanın evi hem benim **evim**.” (GMA: 215) = Hem oğlanın evi hem benim **evim**.

“Gardaşım iki oglu yetim benim yanımdaydı.” (AGA: 139) = **Kardeşimin** iki yetim oğlu benim yanımdaydı.

“Benim sekiz **çocugum** var, ben yetmiş altı yaşındayım.” (AGA: 142) = Benim sekiz **çocuğum** var, ben yetmiş altı yaşındayım.

“Babaannem olsaydı çok güzel anlatırdı.” (AGA: 158) = **Babaannem** olsaydı çok güzel anlatırdı.

“Diyidi hadi **babam** sizın hatrınız içün elli kagıt damattan almaram.” (BA: 82) = Hadi **babam** sizin hatrınız için elli kâğıt damattan almıyorum, diyordu.

“Menim **kulagımdan** tuttula, meni bi yaşlıya verdile.” (BA: 83) = Benim **kulağımdan** tuttular, bir yaşlıya verdiler.

“Kırk gün **gözüm** kapalı kalıb.” (BA: 107) = Kırk gün **gözüm** kapalı kalıb. (BA: 107) = Kırk gün **gözüm** kapalı kaldı.

“Diyi sen benım **sözüme** geldin.” (DA: 65) = Sen benim **sözüme** geldin, diyor.

“Bu gece getır müftiyi **nikahımi** keseler.” (DA: 76) = Bu gece müftüyü getir, **nikâhımı** kessinler.

“Sen benim hele bi **gözümü** eyileştır demiş.” (DA: 82) = Sen benim hele bir **gözümü** iyileştir, demiş.

“Abem dedi, kız benim, oglan benim, sen heş bi şeye karışma dorusu.” (DA: 105) = **Abim**, kız benim, oğlan benim, doğrusu sen hiçbir şeye karışma, dedi.

“Kızım sakın kalmıyasız, Türkiye’y gidesiz.” (DA: 110) = **Kızım** sakın kalmayasınız, Türkiye’ye gidesiniz.

“Çalışırken bele ter **yüzımden** gözımden ahardı.” (UMA: 130) = Çalışırken böyle ter **yüzümden,** gözümden akardı.

“Benim de bi **çocıgım** olsın.” (UMA: 142) = Benim de bir **çocuğum** olsun.

“Bah benım üç tene **çocıgım** var.” (UMA: 186) = Bak, benim üç tane **çocuğum** var.

2.1.2.2. İkinci Tekil İyelik Eki:

+(I)n:

Ek, ünlüyle biten isimlere doğrudan, ünsüz ile biten isimlere ise yardımcı ünlü ile bağlanmaktadır:

“Baban dedemin babamın bi müridiidir.” (SMA: 170) = **Baban** dedemin, babamın bir müridiidir.

“Deyi **hekkın** yoh tabancayi çeki wuri.” (SMA: 170) = **Hakkın** yok, diyor, tabancayı çekip vuruyor.

“Digün salonunda **digününı** yapar, pazar günı erabalar tutılır gider gelini alır.” (SMA: 182) = Düğün salonunda **düğününü** yapar, pazar günü arabalar tutulur, gider gelini alır.

“Bii bacım senin **şuçın** varmış benim suçım heç yohdı.” (AMA: 141) = Bacım senin **suçun** varmış, benim suçum hiç yoktu.

“Ya onnan heç almeysan yarım kilo alıcın yosa yimiye **hahın** yok derdi.” (GMA: 180) = Ya ondan hiç almayacaksın, ya da yarım kilo alacaksın, yoksa yemeye **hakkın** yok, derdi.

“Yanı en eyi **arhadaşın** elbiseni geydirir.” (GMA: 200) = Yani en iyi **arkadaşın** elbiseni giydirir.

“Diyi ana senın bi **derdin** var.” (DA: 63) = Anne senin bir **derdin** var, diyor.

“Bir gün gelirem, deyer aman **annen** buni yapi, **anan** buni yapti, **anan** şuni yapti.” (DA: 75) = Bir gün geliyorum, **annen** bunu yapıyor, **annen** bunu yaptı, **annen** şunu yaptı, diyor.

“Vadim olsun sen evlen de hanım beni bir dakke dese ki **karın** istemem get, giderim.” (DA: 75) = Vaadim olsun, sen evlen de **karın** bana dese ki istemem git, giderim.

+y:

Ekin yazı dilindeki +n ünsüzünün yerini +y ünsüzünün aldığı görülmektedir. Ek bu şekilde ünlü ile biten kelimelere gelmektedir. Diğer incelenen metinlerde görülmezken UMA’da iki örneğine rastlanmaktadır:

“Kusura bahma **söziyi** kestim.” (UMA: 143) = Kusura bakma, **sözünü** kestim.

“Ben bahtım **babay** ölecah.” (UMA: 219) = Ben baktım ki **baban** ölecek.

2.1.2.3. Üçüncü Tekil İyelik Eki:

+(s)I(n):

Ek ünsüzle biten isimlerden sonra *+I, +U* biçiminde gelirken ünlü ile biten isimlerden sonra *+sI, +sU* şeklinde gelmektedir:

“Kahvaltıyı **başhası** yaptıri.” (SMA: 117) = Kahvaltıyı **başkası** yaptırıyor.

“Eskinin **temposı** daha iyidi daha güzeldi.” (SMA: 121) = Eskinin **temposu** daha iyiydi, daha güzeldi.

“A bi tepsi baklava istiyossa dedim **parası** neyse al ben veririm.” (SMA: 124) = Bir tepsi baklava istiyorsan al, **parası** neyse ben veririm, dedim.

“Tekrar **annesini** sepete koymuş ewe getırmiş.” (SMA: 216) = Tekrar **annesini** sepete koymuş, eve getirmiş.

“Bah bi kere ordan **gafası** çalışmor.” (AMA: 136) = Bir kere ordan **kafası** çalışmıyor.

“Öbır bacısının **gocası** da gasapmış.” (AMA: 139) = Öbür bacısının **kocası** da kasapmış.

“Mehmedle giderler giderler devin **mağarasına** ulaşıllar.” (AMA: 156) = Mehmed ile giderler giderler devin **mağarasına** ulaşırlar.

“Onnar da yolda da onnanrın **arabası** bozulmuş.” (GMA: 163) = Yolda da onların **arabası** bozulmuş.

“Üç yüz kat benzin **parası** verdik o zaman.” (GMA: 164) = O zaman üç yüz kat benzin **parası** verdik.

“Orda epey şey oldu, yüsseldi otuz dene **dayresi** varmış.” (GMA: 166) = Orda epey yükseldi, otuz tane **dairesi** varmış.

“Atmış lira dedi büber **parası** dedi, beş lira da araba parası dedi.” (GMA: 168) = Atmış lira biber **parası,** beş lira da araba parası, dedi.

“Abuzer amcanın bi **anısını** annatim.” (AGA: 170) = Abuzer amcanın bir **anısını** anlatayım.

“Bizim gölbaşı tükçesi biraz İstanbul **şivesini** andırıyor.” (AGA: 180) = Bizim Gölbaşı Türkçesi biraz İstanbul **şivesini** andırıyor.

“Sayardıh, ay başı oglanın **babasına** verirdıh.” (BA: 81) = Sayardık, aybaşı oğlanın **babasına** verirdik.

“Diyidi ki o zamanın **parası** diyidi yüz kagıt.” (BA: 81) = O zamanın **parası** yüz kâğıt, diyordu.

“Mesele **yahasını** açiyam.” (BA: 87) = Mesela **yakasını** açıyorum.

“Var idu, fakir iduh, yoksul iduh, anamın **kocası** ölmüşti.” (BA: 113) = Fakirdik, yoksulduk, annemin **kocası** ölmüştü.

“Çocuk tandurdan **kafasını** böle çıhari, gözli dişari.” (DA: 69) = Çocuk tandırdan **kafasını** böyle çıkarıyor, dışarıyı gözlüyor.

“Karşi köyin **agasi** da bi beyaz atın üstine binmiş, böle ta nereden görini beyaz at.” (DA: 72) = Karşı köyün **ağası** da bir beyaz atın üstüne binmiş, beyaz at böyle nereden görünüyor.

“Deli Balta onlari ali, diger yüklerinen dogri oglanın **babasının** memleketine götiri.” (DA: 74) = Deli Balta onları alıyor, diğer yükleriyle doğru oğlanın **babasının** memleketine götürüyor.

“Dün de bi taziyeye gettım, **cenezesıne** gettım.” (UMA: 154) = Dün de bir taziyeye, **cenazesine** gittim.

“Gelıller oglanın **babasına** söleller.” (UMA: 193) = Gelirler, oğlanın **babasına** söylerler.

“Kız evında de kıza kına **gecesi** yapilar.” (UMA: 196) = Kız evinde de kıza kına **gecesi** yapıyorlar.

+I:

“O zamanın **insanı** öle yaşamış.” (AGA: 199) = O zamanın **insanı** öyle yaşamış.

“Maydanozı bol olsa daha eyı olır.” (UMA: 138) = **Maydanozu** bol olsa daha iyi olur.

“Bunın da üç dört tene **çocıgı** var.” (UMA: 186) = Bunun da üç dört tane **çocuğu** var.

“O zaman yatah odası **tahımı** yoh.” (UMA: 194) = O zaman yatak odası **takımı** yok.

“He bi güccük **gızı** var demiş.” (GMA: 157) = Evet, bir küçük **kızı** var, demiş.

“Bu esgiden antep **killimi** daha başgeydı, o makinede çıhannar kimi deldi.” (GMA: 166) = Bu Antep **kilimi** eskiden daha başkaydı, o makineden çıkanlar gibi değildi.

“Hepsının **bardagı** çocuhların elındedır.” (SMA: 165) = Hepsinin **bardağı** çocukların elindedir.

“Kiyma **suyi** çekti mi sertleşir gene.” (SMA: 196) = Kıyma **suyu** çekti mi yine sertleşir.

“Söz **hakkı** yoktu kocamızla bize.” (KA: 443) = Kocamızla bize söz **hakkı** yoktu.

“Çocugu oldu, devlisi günde hemen genni öldü.” (KA: 468) = **Çocuğu** oldu, ertesi günde hemen kendisi öldü.

2.1.2.4. Birinci Çoğul İyelik Eki:

+(I)mIz:

İncelenen bölge ağızlarında ekin *+mız* şeklinde olmakla beraber *+miz, +muz* şekillerine de raslanmaktadır:

“Bezi cahil **büyiklerimiz** de var.” (SMA: 121) = Bazı cahil **büyüklerimiz** de var.

“Yani bu evde ne **anilarımız** oldu.” (SMA: 140) = Yani bu evde ne **anılarımız** oldu.

“Bizim **köşkümüz** war.” (SMA: 136) = Bizim **köşkümüz** var.

“Amma herhalde bizim **çocuhlarımız** kalenın üstündeki evleri göremiyecehler.” (SMA: 141) = Ama herhalde bizim **çocuklarımız** kalenin üstündeki evleri göremeyecekler.

“Bir gün anamıza duyurmadık bir gün babamıza duyurmadık, şu **huzurumuz** yok demedik.” (KA: 444) = Bir gün annemize, babamıza duyurmadık, şu **huzurumuz** yok, demedik.

“Bizim **uşaklıgımızda** çok kıtlak vardı.” (KA: 447) = Bizim **çocukluğumuzda** çok kıtlık vardı.

“Çocuklugumuz beyle rezillikti.” (KA: 448) = **Çocukluğumuz** böyle rezillikti.

“Vallah **karnımız** ekmiye doydu birez.” (KA: 448) = Vallahi **karnımız** biraz ekmekle doydu.

“Aynı böyük ölüsü, beyle ki **evimizin** içi tıklım tıklım dolu.” (KA: 452) = Aynı büyük ölüsü, öyle ki **evimizin** içi tıklım tıklım dolu.

“Yazsa bi tamatisli **küftemızı** yoğırırdıh.” (AMA: 173) = Yaz ise bir tomatesli **köftemizi** yoğururduk.

“Sobamızı yahardıh yimegimizi endırdıh yirdih.” (AMA: 174) = **Sobamızı** yakardık, yemeğimizi indirip yerdik.

“Gına **gecemizi** de evde yapıyoh.” (AMA: 204) = Kına **gecemizi** de evde yapıyoruz.

“Bilmeyler, biz gözel **salçamız** gözel olmalı.” (GMA: 160) = Bilmiyorlar, bizim **salçamız** güzel olmalı.

“Ben de dedim bizim **saşlarımız** süpürge oldu.” (GMA: 166) = Ben de bizim **saçlarımız** süpürge oldu, dedim.

“Bizim **goynumuzda** gırk guruş yok.” (GMA: 176) = Bizim **koynumuzda** kırk kuruş yok.

“Camının ardında **hocamızın** silah belinde şurda durur a.” (GMA: 180) = Caminin arkasında **hocamızın** belinde silah şurda durur.

“E sen otur üzümünü yi onnan sonda **gannımız** doydu.” (GMA: 180) = Sen otur, üzümünü ye, ondan sonra **karnımız** doydu.

“Dedelerimiz satmış, bilmiyom orasını.” (AGA: 166) = **Dedelerimiz** satmış, orasını bilmiyorum.

“Gendi **halimizde** her şeyimizi yanı deerlendiriyok, he.” (AGA: 192) = Kendi **halimizde** her şeyimizi değerlendiriyoruz.

“Bizim **adetlerimiz** beleydi.” (BA: 80) = Bizim **âdetlerimiz** böyleydi.

“Kızlarımız dışarda olsaydı diyidi bayramdur, babamızın övine bayramlıga gedag.” (BA: 80) = **Kızlarımız** dışarda olsaydı bayramdır, babamızın evine bayramlığa gidelim, diyordu.

“Bizim **evimiz** de yıhıldı bırda.” (BA: 118) = Bizim **evimiz** de burda yıkıldı.

“Onnan sora, tabi o eski **camimiz** de yıhıldı.” (BA: 118) = Tabii o eski **camimiz** de yıkıldı.

“Yav misafır deyi sen olmasadın bizim **evimizi** soyıp sogana çevirecakti bunnar.” (DA: 71) = Ya misafir sen olmasaydın bunlar bizim **evimizi** soyup soğana çevirecekti, diyor.

“Çagıridıh koni **konşilarımız**, **akrubalarımız** hep otururduh.” (DA: 87) = Kolu **komşularımızı**, **akrabalarımızı** çağırıyorduk, hep otururduk.

“Birbirimize bahidıh gülidıh.” (DA: 118) = **Birbirimize** bakıp gülüyorduk.

“Ancah çalıştıgımız **bogazımızı** idare etti.” (UMA: 135) = Ancak çalıştığımız **boğazımızı** idare etti.

“Bu **oglımızı** Allah vere belediyeye aldıra.” (UMA: 152) = Allah versin de bu **oğlumuzu** belediyeye aldıralım.

“Dedıh hele çocıhlara, bunda yatarıh **elimiz** genışe çıhana kader.” (UMA: 152) = Çocuklara, **elimiz** genişe çıkana kadar bunda yatarız, dedik.

2.1.2.5. İkinci Çoğul İyelik Eki:

+(I)nIz:

Yazı dilinde *+nIz* / *+nUz* biçiminde olan bu ekin bölge ağızlarında *+niz*, *+nüz* şekillerine de rastlanmaktadır. Kalınlık incelik uyumuna genellikle uyulduğu görülmektedir:

“Heç utanmayın burası **eviniz**.” (KA: 450) = Burası **eviniz,** hiç utanmayın.

“Çagırıyo, ip nehadar varsa **sırtınıza** yükleyin, getirin, aşşagı sallayın.” (KA: 472) = Çağırıyor, ne kadar ip varsa **sırtınıza** yükleyin, getirin, aşağı sallayın.

“Bacınızı padışah oğlına isdor.” (AMA: 156) = Padişah **bacınızı** oğluna istiyor.

“Olum gahın **işinize** sarılın, iş güç sabi olun.” (GMA: 203) = Oğlum kalkın **işinize** sarılın, iş güç sahibi olun.

“Olum halhalı bilenze örgenin **golunuza** dahın dedi yanı.” (GMA: 205) = Oğlum halhallı bileziği öğrenin, **kolunuza** takın, dedi.

“Her şeyden habarım var diyı, **ömrünüzde** örüyom sizi diyi.” (AGA: 130) = Her şeyden haberim var, sizin **ömrünüzü** de biliyorum.

“Köyünüzde ilişkiler nasıl.” (AGA: 143) = **Köyünüzde** ilişkiler nasıl?

“İkisi bi geri döndü Allah maddi manevi **arzularınızı** versin dedi.” (AGA: 177) = İkisi geri döndü, Allah maddi manevi **arzularınızı** versin, dedi.

“Diyidi hadi babam sizın **hatrınız** içün elli kagıt damattan almaram.” (BA: 82) = Hadi babam, sizin **hatrınız** için damattan elli kâğıt almayacağım, diyordu.

“Hocalar geli, tarkını oki, **hakkınız** varsa **hakkınızı** helal edin diyi.” (BA: 90) = Hocalar geliyor, dini sözler okuyor, **hakkınız** varsa **hakkınızı** helal edin, diyor.

“Makset gidesiz konişasız, ha ha, ki ki yapasız **birbirinize**.” (DA: 87) = Maksat gidip konuşun ki **birbirinize** ha ha, hi hi yapasınız.

“Vallah kâhtım haber gönderdim özlerine, gelin **nişannızi** götürün gidin.” (DA: 116) = Vallahi kalkıp kendilerine haber gönderdim, gelin **nişanlınızı** götürün, gidin.

+Iz:

-n’nin düşmesiyle -ız şekline giren ek ünlü ile biten isimlerden sonra –z (etrafız), ünsüz ile biten isimlerden sonra da -ız (çocugız) şeklinde gelmektedir:

“Ben sızı Allah’a ısmarlamışam ve bah **etrafız** da şenelmiş.” (UMA: 144) = Ben sizi Allah’a ısmarlamışım ve bak **etrafınız** da şenlenmiş.

“Hele bi **konşizı** çagır çoh öksemışem.” (UMA: 155) = K**omşunuzu** çağır, çok özlemişim.

“Oglım bah sizin **çocugız** da olmi.” (DA: 63) = Oğlum bak, sizin **çocuğunuz** da olmuyor.

“Agzızın dadını dedım bozmiyayim.” (DA: 64) = **Ağzınızın** tadını bozmayayım, dedim.

2.1.2.6. Üçüncü Çoğul İyelik Eki:

+lArI:

Bölge ağızlarında +*ler* çokluk ekine +*i* iyelik ekinin getirilmesi ile yapılmaktadır. Genellikle İnce ünlülü sözcüklere +*leri*; kalın ünlülü sözcüklere ise +*lari* şeklinde gelmektedir:

“Orda bu kananların **çocuhları** sigara satiyolar, feket sıgıra kaçah.” (SMA: 234) = Orda kalanların **çocukları** sigara satıyorlar, fakat sigara kaçak.

“İlk **oglannarı** ben de ilk **gelinleririm**.” (KA: 451) = İlk **oğlanları** ben de ilk **gelinleriyim**.

“Yanlarında böyor, on ombeş sene aradan geçor.” (AMA: 149) = **Yanlarında** büyüyor, on, on beş sene aradan geçiyor.

“Bu padişahın bı oğlı bi de şeyh mehemmed adında **yaverleri**, **işçileri** varmış.” (AMA: 154) = Bu padişahın bir oğlu bir de Şeyh Muhammed adında **yaverleri**, **işçileri** varmış.

“Çocukları var, bi olu bi gızı var, meresciye birikdirdi birikdirdi getdi.” (GMA: 167) = **Çocukları** var, bir oğlu bir kızı var, mirasçı biriktirdi biriktirdi, gitti.

“Ek **bölükleri** de varıdı.” (AGA: 144) = Ek **bölükleri** de vardı.

“İki amcam bi de babam kalmış yaşayan öbür **çocukları** ölmüş.” (AGA: 158) = İki amcam bir de babam kalmış, yaşayan öbür **çocukları** ölmüş.

“Padişahın oglunun **gözleri** açıli.” (DA: 79) = Padişahın oğlunun **gözleri** açılıyor.

“Bunnarın **çocuklari** olmiş.” (DA: 81) = Bunların **çocukları** olmuş.

“Böyik **kiliseleri** varmış.” (UMA: 140) = Büyük **kiliseleri** varmış.

“Mesela davar **sahıpleri**, çobanlar fılan etrafında çadır kurilar.” (UMA: 144) = Mesela davar **sahipleri**, çobanlar falan etrafında çadır kuruyorlar.

“Bizim kibi fukaralar etmidi, **gücleri** yetmidi.” (BA: 124) = Bizim gibi fakirlerin **güçleri** yetmiyordu.

2.1.3. Durum Ekleri

“İsimlerin birbirleri veya fiiller ile olan ilişkisini belirleyen durum gösterme kavramını karşılamak üzere aldıkları isim çekim ekleridir.”[116]

[116] Ercilasun (Ed), **Türk Lehçeleri Grameri**, s. 51.

2.1.3.1. Belirtme Durumu Eki

+(y)I, +(n)I[117]:

Belirtme durumu için kullanılan bu ekin GDA'da tespit edilen bazı örnekleri şunlardır:

"Dev hemen gelir **gülizarı** alır gaçırır." (AMA: 156) = Dev hemen gelir, **Gülizar'ı** alıp kaçırır.

"Bunnar devler ya mesela biz **onı** guyıya attıh." (AMA: 156) = Bunlar devler ya mesela biz **onu** kuyuya attık.

"Sabah olır dev yine ava gider **sandığı** endırırler." (AMA: 158) = Sabah olur, dev yine ava gider, **sandığı** indirirler.

"Oğlım, dedi şu **tarlayı** sür." (AMA: 189) = Oğlum, şu **tarlayı** sür, dedi.

"Şu **soğanı** birez ataşa goy ben ergadaşın ayağı yaralanmış." (AMA: 297) = Şu soğanı biraz ateşe koy, benim arkadaşın ayağı yaralanmış.

"O **parayı** adam cebine koardı." (BA: 81) = Adam o **parayı** cebine koyardı.

"Valla **pilavı** verdim, üstüne birez et met te bıraktım." (BA: 104) = Vallaha **pilavı** verdim, üstüne biraz et, met de bıraktım.

"Kaldır bahım dedim **agacı** men geçim!" (BA: 113) = **Ağacı** kaldır bakayım, ben geçeyim, dedim.

"Anasi baki **kapiyi** açmi, alttan kapiyin altından ayagı uzadi." (BA: 126) = Annesi bakıyor **kapıyı** açmıyor, kapının altından ayağı uzatıyor.

[117] Ergin (Türk Dil Bilgisi, s. 232), Eski Türkçede başlangıçta isimlerden sonra –g / -ğ; iyelik ekli kelimelerden sonra –n; zamirlerden sonra –nı, -ni olmak üzere üç çeşit yükleme hâli kullanılırdı. Batı Türkçesinde ise, sonundaki -g ve -ğ sesleri düştüğü için isimlerden sonra gelen yükleme hâli eki –ı, -i şekline geçmiş ve aynı zamanda sahasını genişleterek iyelik eklerinden ve zamirlerden sonra da kullanılmaya başlamış, böylece umumi yükleme hâli eki olma yoluna girmiştir.

“Tekrar geri dershaneye gönderdim gene iki **yıllıgı** dutturdu.” (AGA: 121) = Tekrar dershaneye geri gönderdim, yine iki **yıllığı** tutturdu.

“Yalanız **kendini** düşünme eyi deel.” (AGA: 129) = Yalnız **kendini** düşünmek iyi değil.

“Yok, biz **aşireti** de bilmeg şeyi de bilmeg.” (AGA: 133) = Yok, biz **aşireti** de şeyi de bilmeyiz.

“Bunlarn **hepsini** gördük dayısı.” (AGA: 145) = Dayısı bunların **hepsini** gördük.

“Bu adam geliyor **mektubu** bu adamın eline veriyo.” (AGA: 148) = Bu adam geliyor, **mektubu** bu adamın eline veriyor.

“Kızı alıllar, götırırler nışan elbısesı alıllar.” (UMA: 194) = **Kızı** alırlar, götürüp nişan elbisesi alırlar.

“Kız **oglanı** görmez, oglan **kızı** görmez.” (UMA: 194) = Kız **oğlanı,** oğlan **kızı** görmez.

“Bi sahat soyra ikki sahat soyra gelıp **gelini** göttıtecahlar.” (UMA: 197) = Bir iki saat sonra gelip **gelini** götürecekler.

“Şindi istambul’da da yapilar bu çi **kıfteyi**.” (UMA: 203) = Şimdi İstanbul’da da bu çiğ **köfteyi** yapıyorlar.

“Ruslar bu serbestlıgı bu **parayı** gördi.” (UMA: 214) = Ruslar bu serbestliği, bu **parayı** gördü.

“Diyi bütün ev **işini** ben yapiyam.” (DA:65) = Bütün ev **işini** ben yapıyorum, diyor.

“Diyi vala oglım **oni** senın karın yapmiş.” (DA: 65) = Vallaha oğlum **onu** senin karın yapmış, diyor.

“Tahi **kemerini** şeyine, beline.” (DA: 66) = **Kemerini** beline takıyor.

“Deyi zaten **cesedini** koymişam çuvala.” (DA: 67) = Zaten **cesedini** çuvala koymuşum.

“Kahıp o **memleketi** terkediler.” (DA: 73) = Kalkıp o **memleketi** terk ediyorlar.

“İşde anasına bak **gızını** al dedikleri de burdan geliy.” (GMA: 187) = İşte annesina bak, **kızını** al dedikleri de burdan geliyor.

“Şindi şu **yahuşu** çıkdın zaman prenses oteli var orda.” (GMA: 195) = Şimdi şu **yokuşu** çıktığın zaman orda prenses oteli var.

“Yanı en eyi arhadaşın **elbiseni** geydirir.” (GMA: 200) = Yani en iyi arkadaşın **elbiseni** giydirir.

“Kız bele **ibrıgı** içmış, demiş yenge demiş bunun içinde bişey war.” (SMA: 145) = Kız böyle **ibriği** içmiş, yenge bunun içinde bir şey var, demiş.

“Domatezi etin üzerine, kiymanın üzerine şey yaptıgın zaman dogradıgın zaman yani tam pişer.” (SMA: 185) = **Domatesi** etin, kıymanın üzerine doğradığın zaman tam pişer.

“Anaştıh **nişanı** yapacagız.” (SMA: 214) = Anlaştık, **nişanı** yapacağız.

“Ben **parayi** çıharttım Mendüh ortada yoh.” (SMA: 236) = Ben **parayı** çıkarttım, Menduh ortada yok.

“Gene o iki tene **bulaşıgı** lababonun içine komazık.” (KA: 452) = Yine o iki tane **bulaşığı** lavabonun içine koymazdık.

“Ondan sona işte **oglanı** sünnet ettik.” (KA: 454) = Ondan sonra işte **oğlanı** sünnet ettik.

2.1.3.2. Yönelme Durumu Eki

+(y)A, +(n)A[118]:

Ek isimlere gelerek ismi fiile bağlayan ve çoğunlukla fiilin kendine doğru yöneldiğini belirten durum ekidir. Bölgemiz ağızlarında yazı dilinde olduğu gibi kalın ve ince ünlü ile biten sözcüklere +a, +e şeklinde bağlanan bu ek, ünlü ile biten sözcüklere ise "y" ve "n" yardımcı ünsüzlerini alarak getirilmektedir:

"Gece **oglana** ayriyeten nışan tahılır." (UMA: 194) = Ayrıca geceleyin **oğlana** nişan takılır.

"Nişanını alır götırır kız **evıne**." (UMA: 198) = Nişanını alır, kız **evine** götürür.

"Dorgadıhtan soyra **güneşe** sererıh." (UMA: 203) = Doğradıktan sonra **güneşe** sereriz.

"Yani daha gelınken gelınlıgınnan barabar gittıgı zaman kaynanası **geline** bi bardah verır." (UMA: 212) = Yani daha gelinken gelinliğiyle beraber gittiği zaman kaynanası **geline** bir bardak verir.

"Yumırtaları gettırdıh, tavugun **altına** koydıh." (UMA: 219) = Yumurtaları getirdik, tavuğun **altına** koyduk.

"Biz yengi bi **melmekete** gelmışıh." (UMA: 233) = Biz yeni bir **memlekete** gelmişiz.

"Çıhari, o deyi hele Hüso ver bahım hele o altun **kemere**." (DA: 67) = Çıkarıyor, o Hüseyin ver, o altın **kemere** bakayım, diyor.

"Deyi ben **çarşıya** kader gidim, gelim." (DA: 69) = Ben **çarşıya** kadar gittim, geldim, diyor.

[118] Ekin yapısı ile ilgili farklı görüşler belirtilmiştir. Ayrıntılar için bkz. Kemal, Eraslan "Eski Türkçede Yönelme (Dativ) Hali Ekinin Yapı, Fonksiyon ve İfadeleri" **TDED**, C. XXIX, s. 67-76.

“Odaya geçiler, çocuh tandırın içinden çıhi, duvardan gene kapi önüne.” (DA: 70) = **Odaya** geçiyorlar, çocuk tandırın içinden çıkıp duvardan kapı önüne gidiyor.

“İskeleye atidıh, sabbah ahşam çıkacahtıh o iskelenin üstine, oni kariştiracahtıh.” (DA: 92) = **İskeleye** atıyorduk, sabah akşam o iskelenin üstüne çıkacaktık, onu karıştıracaktık.

“Geldi **eve** hama saldırdı camlara, **kapiya**, **pacaya**.” (DA: 123) = **Eve** geldi, camlara, **kapıya**, **bacaya** saldırdı.

“Aşşayı da **kiriya** verdim.” (GMA: 156) = Aşağıyı da **kiraya** verdim.

“Çok şükür **kimsiye** möhtecim del.” (GMA: 156) = Çok şükür **kimseye** muhtaç değilim.

“Bu çok fena yanı **eline** deyde zaman elini durdo yerde cildini yir ganadır elini.” (GMA: 193) = Bu çok fena, **eline** değdiği zaman cildini yer, elini kanatır.

“İşde o hayvanın bahımına göre deri **meydana** çıhar o zaman.” (GMA: 194) = İşte o hayvanın bakımına göre o zaman deri **meydana** çıkar.

“İşde **camiye** elli atmış metire yüz metire bi mesafede evimiz.” (GMA: 200) = Evimiz **camiye** elli atmış metre, yüz metre mesafede.

“Gızlar da zatı **okula** göndermedim ortayı bitirdiler daha şeye göndermedim.” (AGA: 121) = Kızları da zaten **okula** göndermedim, ortaokulu bitirdiler, daha okula göndermedim.

“Şu gadar çocugu **eline** verirdin.” (AGA: 134) = Şu kadar çocuğu **eline** verirdin.

“Ben hepsini **oraya** götrüdüm liseyi bitirdiler.” (AGA: 145) = Ben hepsini **oraya** götürdüm, liseyi bitirdiler.

“Ele **ayaga** düşürmesin çoh muhtaç etmesin.” (AGA: 218) = Ele **ayağa** düşürmesin, çok muhtaç etmesin.

“Madam sen **bana** bele doğrısın ben **sana** oyın edom.” (AMA:157) = Madem sen **bana** böyle doğrusun, ben **sana** oyun ediyorum.

“Bunnar gülizarı da alır gırh devlerın **mağarasına** gelirler.” (AMA: 158) = Bunlar Gülizarı da alır, kırk devlerin **mağarasına** gelirler.

“Ceride guşı altın **gefese** gor odasının bı köşesine yerleştırır.” (AMA: 160) = Ceride kuşu altın **kafese** koyar, odasının bir köşesine yerleştirir.

“Aha bahdım sıçradı **önıme** düşdı.” (AMA: 298) = Baktım, sıçrayıp **önüme** düştü.

“Parayı **çocığa** verırsın gapıyı açar.” (AMA: 300) = Parayı **çocuğa** verirsin, kapıyı açar.

“Gelen para hep **oglana** oluyor.” (BA: 88) = Gelen para hep **oğlana** oluyor.

“Duz, duz götüridıh **hökmete** teslim ediyıh.” (BA: 106) = Tuz götürüyorduk, **hükümete** teslim ediyoruz.

“Hayvanın **boynuna** tahıyıh zencirle.” (BA: 107) = Hayvanın **boynuna** zincirle takıyoruz.

“Mesela biz gettıg **hastaneye** bi kaza geçirttıg.” (BA: 116) = Mesela biz **hastaneye** gittik, bir kaza geçirdik.

“Ama şindi **kavaltıya** oturiyıh.” (BA: 120) = Ama şimdi **kahvaltıya** oturuyoruz.

“Çantama tegme wurıldı, ben o zaman askerlıgın yani zor görüldıgını anladım.” (SMA: 179) = **Çantama** tekme vuruldu, ben o zaman askerliğin zor görüldüğünü anladım.

“Teziyelerde her gelen **kişiye** fatha werılır.” (SMA: 181) = Taziyelerde her gelen **kişiye** Fatiha verilir.

“Eskiden bundan mesela girmi sene önce dedıgında kızların **sokaga** çıhmasi dahi hor görünüyordi.” (SMA: 184) = Eskiden bundan yirmi sene önce kızların **sokağa** çıkması dahi hor görünüyordu.

“Hakiki pulbiberini **eline** koy böyle yumuşahtır.” (SMA: 199) = Hakiki pulbiberini **eline** koy, böyle yumuşaktır.

“O bele elimizi **ete** wuriyih.” (SMA: 210) = Böyle elimizi **ete** vuruyorduk.

“Dedi biz barabar **camiya** gelmişiz.” (SMA: 224) = Biz berabar **camiye** gelmişiz, dedi.

“Ben **çocuga** bakım da sen de get dedi.” (KA: 443) = Ben **çocuğa** bakayım da sen de git, dedi.

“Dapançaları **meydana** kodular.” (KA: 446) = Tabancaları **meydana** koydular.

“Onu getirir bir küçük **şişiye** doldurrum.” (KA: 450) = Onu getirip bir küçük **şişeye** doldururum.

“Şimdi gelin gelmiş, kaynana **eve** hiç çeyiz getirmemiş.” (KA: 455) = Şimdi gelin gelmiş, kaynana **eve** hiç çeyiz getirmemiş.

2.1.3.3. Bulunma Durumu Eki

+DA:

Genellikle fiildeki oluş ve kılışın yerini belirten ad durumudur.[119] Bölge ağızlarında da büyük ölçüde ünlü ve ünsüz uyumlarına uyduğu görülmektedir:

“Ben hala dedemden kalan bi **evde** otıriyam.” (UMA: 134) = Ben hala dedemden kalan bir **evde** oturuyorum.

“Ha o **meydanda** ondan heyfımı aldım.” (UMA: 167) = O **meydanda** ondan intikamımı aldım.

[119] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 299.

“Ayahta gidıp geliyıh.” (UMA: 214) = **Ayakta** gidip geliyoruz.

“Kızlar gelin gider, bu küçık kız kalır odanın **dibında** yalavız.” (UMA: 234) = Kızlar gelin gider, bu küçük kız odanın **dibinde** yalnız kalır.

“Kızı da o **çölde** bırahtılar.” (UMA: 250) = Kızı da o **çölde** bıraktılar.

“Gidi bi altuncıya, **altuncida** parasini altun kemer yapi.” (DA: 66) = Bir altıncıya gidiyor, **altıncıda** parasını altın kemer yapıyor.

“Vala nese geli, **kahvede** bi çayını içi.” (DA: 67) = Neyse geliyor, **kahvede** bir çayını içiyor.

“Deyi vala deyi, içerde deyi, hadır **mutfakta** karpuz varmiş.” (DA: 70) = İçerde işte **mutfakta** karpuz varmış.

“Gidi aganın **evinde** misafir kali çocuh.” (DA: 71) = Çocuk gidip ağanın **evinde** misafir kalıyor.

“Buralardan ırah, bu padişahın **ayagında** bi yara çıkmiş.” (DA: 72) = Buralardan uzak, bu padişahın **ayağında** bir yara çıkmış.

“Evde başını açardilar çarşafini.” (DA: 92) = **Evde** başını, çarşafını açardılar.

“Ünversitey bitirdiler, **evde** iş bekleyk oturuylar, şindi asgelleni de bitirdi.” (GMA: 174) = Üniversiteyi bitirdiler, **evde** iş bekleyip oturuyorlar, şimdi askerliğini de bitirdi.

“H. K.’nun anası bizim **bahçede** ne zikiller ederdi.” (GMA: 175) = H. K.’nın annesi bizim **bahçede** ne zikirler ederdi.

“Şindiki akyol olan **yerde** ermeniler yaşarmış.” (GMA: 182) = Şimdiki akyol olan **yerde** Ermeniler yaşarmış.

“On gün ombeşgün her **evde** şire olurdu.” (GMA: 185) = On gün, on beş gün her **evde** tatlı olurdu.

“Düyünnerde gazel delde türkü sölerdik.” (GMA: 201) = **Düğünlerde** gazel değilde türkü söylerdik.

“O gabı temizley aynı **zamanda** yanı bekmeznen onu hamır edip gabı temizlemiş oluy.” (GMA: 230) = O kabı temizliyor, pekmezle onu hamur edip aynı **zamanda** kabı temizlemiş oluyor.

“Öte **tarafta** mesela bu vadiler, bu göl kenarı mısır ekemiyon.” (AGA: 123) = Öte **tarafta** mesela bu vadiler, bu göl kenarı mısır ekemiyorsun.

“Yok bizim çevremizde **karakollarda** bi şey olmuyodu başka ilçelerden geliyodu.” (AGA: 127) = Yok bizim çevremizde, **karakollarda** bir şey olmuyordu, başka ilçelerden geliyordu.

“Edirne’de o camı dedi dohsan doguz tane penceresi var dedi.” (AGA: 131) = **Edirne’de** o caminin doksan dokuz tane penceresi var, dedi.

“Bizim köün **dışında** bir iki beş tane çamaşırhane var.” (AGA: 199) = Bizim köyün **dışında** bir iki beş tane çamaşırhane var.

“Hırhızlar filan **bahçede** derhal dutın.” (AMA: 153) = Hırsızlar filan **bahçede** derhal tutun.

“Devler ahşam dönerler ki padışahın oğlı daşın **altında** can veror.” (AMA: 156) = Devler akşam dönerler ki padişahın oğlu taşın **altında** can veriyor.

“Emmıoğlı sen her gün ava çıhon gezon demon ki bu gariban **evde** canı sıhılor.” (AMA: 157) = Amcaoğlu sen her gün ava çıkıyorsun, geziyorsun, demiyorsun ki bu garibanın **evde** canı sıkılıyor.

“Ruhım aha şu sandığın **içinde** bı yımırtanın **içinde**.” (AMA: 157) = Ruhum şu sandığın **içinde** bir yumurtanın **içinde**.

“Padişah ilan **gılığında** gelir.” (AMA: 159) = Padişah yılan **kılığında** gelir.

“Armıd **dalda** dal **yerde**

Bülbül öter her **yerde**

Felek bizi ayırdı

Her birimiz bi **yerde**.” (AMA: 180) = Armut **dalda** dal **yerde,** her **yerde** bülbül öter, felek bizi ayırdı, her birimiz bir **yerde**.

“Gız tarafı **evde** ğalırdı.” (AMA: 276) = Kız tarafı **evde** kalırdı.

“Orda **evlerde** varmış yerın **altında**.” (AMA: 289) = Orda **evlerde,** yerin **altında** varmış.

“Bu itfayenın **başında** çoh kavgalar dövışler oldı.” (AMA: 299) = Bu itfaiyenin **başında** çok kavgalar, dövüşler oldı.

“Bazi adam var, **evinde** ekmeg yoh.” (BA: 93) = Bazı adam var, **evinde** ekmek yok.

“Ya gidi **içerde** yiyi, ya bırda yiyi.” (BA: 93) = Ya gidip **içerde** yiyor, ya burda yiyor.

“Bi de suyun **kenarında** ekidıh.” (BA: 115) = Bir de suyun **kenarında** ekiyorduk.

“Altı ay **hastahanede** kaldıg.” (BA: 116) = Altı ay **hastahanede** kaldık.

“Biz şu anda **köşkte** odtırıyih.” (SMA: 136) = Biz şu anda **köşkte** oturuyoruz.

“Ben Zındık **mehellesinde** olmuşam.” (SMA: 140) = Ben Zındık **mahallesinde** doğmuşum.

“O gece de **ewinde** mısafır ediyor, yemegini yiyorlar.” (SMA: 177) = O gece de **evinde** misafir ediyor, yemeğini yiyorlar.

“Şindi **ewde** şeyin hamırını tatlı hamırını hazırlarıh.” (SMA: 207) = Şimdi **evde** tatlı hamurunu hazırlarız.

“Gittik bi **yerde** canlı canlı balıh yakaliyolar, **tawada** pışıriyolar.” (SMA: 230) = Gittik, bir **yerde** canlı canlı balık yakalıyorlar, **tavada** pişiriyorlar.

“Tarlada çalıştırıldık, **evde** çalıştırıldık, davarımız vardı, malımız vardı.” (KA: 443) = **Tarlada**, **evde** çalıştırıldık, davarımız, malımız vardı.

“He, anam geldi eve, babam da **evde**.” (KA: 445) = Annem eve geldi, babam da **evde**.

“Banyoyı bile **ocahda** ısıtıllarmış.” (KA: 464) = Banyoyu bile **ocakta** ısıtırlarmış.

“Evmizde yatıyok, demiş.” (KA: 480) = **Evimizde** yatıyoruz, demiş.

2.1.3.4. Ayrılma Durumu Eki

+DAn:

İsmi ayrılma, uzaklaşma ifadeleriyle fiile bağlayan ve incelenen bölge ağızlarında yazı dilinden çok fazla farklılık göstermeyen bir durum ekidir.

“Çocıhlıgımızda bele gider **tarlalardan** taşlar toplardıh.” (UMA: 192) = Çocukluğumuzda böyle gider **tarlalardan** taşlar toplardık.

“Haşladıhtan soyra **sudan** çıharıp sıhacahsan onı.” (UMA: 205) = Haşladıktan sonra **sudan** çıkarıp onu sıkacaksın.

“Eliden oldıgı keder, mümkın mertebe halal lokmıya heveslenecahsan.” (UMA: 215) = **Elden** geldiği kadar, mümkün mertebe helal lokmaya hevesleneceksin.

“Maksat ki o **garibandan** ikki mılyonı çarpalar.” (UMA: 217) = Maksat o **garibandan** iki milyonu çarpalar.

“Hayvandan yanı, çoh afedersiz, hayvandan aynaram.” (UMA: 218) = Yani çok affedersiniz, **hayvandan** anlarım.

“O kadar yorulmuşam dinime imanıma, deyi **gözümden** uyhu düşi.” (DA: 70) = O kadar yorulmuşum, dinime imanıma **gözümden** uyku düşüyor, diyor.

“Oglan **korhusundan** içeri giremi.” (DA:73) = Oğlan **korkusundan** içeri giremiyor.

“Deli Balta ilanın başini ezip kızın **agzından** çıhari.” (DA: 74) = Deli Balta yılanın başını ezip kızın **ağzından** çıkarıyor.

“Kaynanadan, **kayınbabadan** hepisinden kaçardi.” (DA: 92) = **Kaynanadan**, **kayınbabadan** hepsinden kaçardı.

“Anasi ben bu gece kızımi dedi ki **balkondan** ataram aşagi öldürirem.” (DA: 124) = Annesi ben bu gece kızımı **balkondan** aşağı atarım, öldürürüm, dedi.

“Evlerden kira da alırım, yeter fazlasıynan yeter.” (GMA: 156) = **Evlerden** kira da alırım, yeter fazlasıyla yeter.

“Ya da evde yapılan **sütden** yapılan pendir olurdu.” (GMA: 185) = Ya da evde yapılan **sütten** peynir olurdu.

“Biz geçiyken, bağa gediyken o **sudan** alırdık, içmiye.” (GMA: 192) = Biz geçerken bağa giderken içmek için o **sudan** alırdık.

“Beş yüz tane bi çete beyle tepelerin **arhasından** düşmanı çember içine alıylar.” (GMA: 237) = Beş yüz tane çete, böyle tepelerin **arkasından** düşmanı çember içine alıyorlar.

“Hemşirelerden birine dedi bir ine getir cocuga vur dedi.” (AGA: 119) = **Hemşirelerden** birine bir iğne getir, çocuğa vur, dedi.

“Ahşamdan başlirdi saat on ikiye gadar bitirmezlerdi.” (AGA: 134) = **Akşamdan** başlardı, saat on ikiye kadar bitirmezlerdi.

“Yetmiş yılında ceza evi arabası ile gelip ifade verir **arhadan** çıhardıh.” (AGA: 173) = Yetmiş yılında ceza evi arabası ile gelip ifade verir, **arkadan** çıkardık.

“Bu **daşlıhdan** gurtılana gader gocam değilsin.” (AMA: 159) = Bu **taşlıktan** kurtulana kadar kocam değilsin.

“Guş **gefesten** çıharken ele bi babayiğid olmış ki gıyamor.” (AMA: 160) = Kuş **kafesten** çıkarken öyle bir babayiğit olmuş ki kıyamıyor.

“Bi perşembe **günınden** perşembe günıne geder davıl çalardı.” (AMA: 257) = Bir perşembe **gününden** diğer perşembe gününe kadar davul çalardı.

“Öbir **terefden** da bu teref e geçirıdı.” (AMA: 290) = Öbür **taraftan** da bu tarafa geçiriyordu.

“Eskiden elma atidilar.” (BA: 89) = **Eskiden** elma atıyordular.

“Bi de o kız da o ifag tefegi aliyor o **paradan**.” (BA: 92) = Bir de o kız da o **paradan** ufak tefeği alıyor.

“Fakat **eskiden** altun maltun yoh idi.” (BA: 92) = Fakat **eskiden** altın maltın yoktu.

“Babası başlıh alırdı **kaçanlardan**.” (BA: 93) = Babası **kaçanlardan** başlık parası alırdı.

“Geldi, dedi seyda valla vefat etmiş, cenazesi **yerden** kahmıyor.” (BA: 121) = Geldi, Seyda vefat etmiş, cenazesi **yerden** kalkmıyor, dedi.

“Cuma **ahşamından** başli bazar sagbahına keder süri.” (SMA: 109) = Cuma **akşamından** başlıyor, pazar sabahına kadar sürüyor.

“Eskıden mesela ökkizlerle çift sürerlerdi, ekin ekerlerdi.” (SMA: 113) = **Eskiden** mesela öküzlerle çift sürerlerdi, ekin ekerlerdi.

“Dügin **evinden** dügin sehipleri dügın alayını alırdı giderdiler gelin evine kina gecesine.” (SMA: 122) = Düğün **evinden** düğün sahipleri düğün alayını alırdı, kına gecesine gelin evine giderdiler.

“Şimdi o **taşlardan** bele ev yapidıh.” (SMA: 138) = Şimdi o **taşlardan** böyle ev yapıyorduk.

“Dınyadan ancah **radyodan** heber alidıh.” (SMA: 157) = Dünyadan ancak **radyodan** haber alıyorduk.

“Herkiş **namazdan** çıkor.” (KA: 447) = Herkes **namazdan** çıkıyor.

“Biz **bazardan** dört beş satıl yogurdu alırık, eve getirrik.” (KA: 458) = Biz **pazardan** dört beş kap yoğurtu alırız, eve getiririz.

“İki tenesi gelinin **ayahlarından** tutar.” (KA: 468) = İki tanesi gelinin **ayaklarından** tutar.

“Diyo bu **kapıdan** girenin boynunu vurup düşürücünüz.” (KA: 470) = Bu **kapıdan** girenin boynunu vurup düşüreceksiniz, diyor.

2.1.3.5. Araç-Birliktelik Durumu Eki +In, +lA, +lAn, +nAn, +dAn:

Cümlede fiilin belirttiği işin ne ile yapıldığını belirten bir durum ekidir. Birliktelik bildirir. Asıl ve eski araç-birliktelik durumu eki +ın olup günümüzde kalıplaşmış birkaç kelimede görülür. İle edatının ekleşmesiyle la, lan, dan, nan şekilleri oluşmuştur. Bu ekleri alfabetik olarak örnekleriyle birlikte aşağıda sunulmaktadır:

+dAn:

“Güvegı gelır kapı ögında **hocadan** berabar, bi de **akrıbalardan** berabar getırırler.” (UMA: 198) = Damadı gelir, kapı önünde **hocayla** beraber, birde **akrabalarla** beraber getirirler.

“Ayrı yirde de **yagdan** şeker koyarlar.” (UMA: 200) = Ayrı yerde de **yağla** şeker koyarlar.

“Ben **gözımden** gördim küli de o gapları da.” (AMA: 289) = Ben külü de o kapları da **gözümle** gördüm.

“Ben **gözimden** gördım yanı yutardı.” (AMA: 290) = Ben **gözümle** gördüm, yani yutardı.

“Sudan datlandırrım onu, şekker kimi olur.” (KA: 450) = Onu **suyla** tatlandırırım, şeker gibi olur.

“Nesse kıyamat kopar, **anamdan** dayzem döyüşür, heç geçinemezler.” (KA: 451) = Kıyamet kopar, **annemle** teyzem dövüşür, hiç geçinemezler.

+In:

“Eski Türkçede *+In, +Un* ekiyle karşılanırdı. Ancak bu ek zamanla canlılığını yitirip *yazın, kışın, güzün, ansızın, için, ilkin* gibi örneklerde kalıplaşmış olarak kalmıştır.”[120]

“Soba yohti, **kışın** bele mesela diyeh ki yarım metre yani iki karış en az iki karıç yükseklıhte idi.” (SMA: 158) = Soba yoktu, **kışın** böyle diyelim ki yarım metre yani iki karış en az iki karıç yükseklikteydi.

“Artık dokuz yüz atmiş yedi, weyahut, atmis sekiz **kışın** bitme günleridir.” (SMA: 232) = Artık dokuz yüz atmiş yedi veyahut atmış sekiz **kışın** bitme günleridir.

“Sen **ilkın** kızı görırsen, kız da senı görır.” (UMA: 189) = Sen **ilkin** kızı görürsün, kız da seni görür.

“Amma şimdi imkânlar var **gışın** sebze de amma guruttun mu? Güzel oluyo.” (AGA: 191) = Ama şimdi imkânlar var, **kışın** sebze de kuruttun mu? Güzel oluyor.

“Dövmeç derik hanı bazı gerçekten öyle oluyo **gışın** goparıp goparı yerik.” (AGA: 191) = Dövmeç deriz, hani bazen gerçekten öyle oluyor, **kışın** koparıp koparıp yeriz.

“Gara davar, **kışın** kar yagada evde dura yohsa her gün dagda dolanacahsın.” (AGA: 198) = Kara davar, **kışın** kar yağsa da evde dursa, yoksa her gün dağda dolanacaksın.

“Gışın çoh kar yagdı, baharda da yagmur düşmedi.” (AGA: 200) = **Kışın** çok kar yağdı, baharda da yağmur düşmedi.

“Eşkili ekmeği evde ederdik, eşkilerik, mesela geceden veyahut hanı **yazın** yabanın varsa geceden eşkilerik.” (KA: 464) = Eşkili ekmeği evde yapardık, eşkileriz, mesela geceden veyahut hani **yazın** yabanın varsa geceden eşkileriz.

[120] Ercilasun (Ed), **Türk Lehçeleri Grameri**, s. 52.

“Bus kimi olur onun suyu, **kışın** sıcak, **yazın** soguk olurdu.” (KA: 465) = Onun suyu buz gibi olur, **kışın** sıcak, **yazın** soğuk olurdu.

“Gıza deyiller, anasına deyiller **ilkin**.” (KA: 477) = **İlkin** kıza ve annesine derler.

“Gışın da dükganın ortalık yerinde bi paşa mangalı vardı…” (GMA: 183) = **Kışın** da dükkânın ortalık yerinde bir paşa mangalı vardı…

“Şindi bi deriyi işde **ilkin** biz mezbadan alır gelirik.” (GMA: 193) = Şimdi bir deriyi **ilkin** biz mezbahadan alır, geliriz.

“İlkin kim görmışse ya da tahda gaşşıh gızdırırlardı.” (AMA: 168) = **İlkin** kim görmüşse ya da tahta kaşık kızdırırlardı.

“Kışın ağaçların arasına basardik.” (AMA: 244) = **Kışın** ağaçların arasına basardık.

“Ben **ilkin** şeye getdım burdır’a gettim.” (AMA: 287) = Ben **ilkin** Burdur’a gittim.

+lA:

Ekin +lA biçimi de diğerlerine göre daha seyrek olarak kullanılmaktadır:

“Deyi verirem ama bi **şartla** verirem.” (DA: 79) = Veririm, ama bir **şartla** veririm, diyor.

“Tabi ki bi ara geldiler işte etrafını **taşla** ördüler.” (AGA: 125) = Tabii ki bir ara geldiler, işte etrafını **taşla** ördüler.

“Mehmed **gılıçla** yılanın gafasını uçurır.” (AMA: 159) = Mehmed **kılıçla** yılanın kafasını uçurur.

“Özi de getti vafat etti, kaldım iki tene **uşahla**.” (BA: 114) = Özü de vefat etti, iki tane **çocukla** kaldım.

+lAn:

“Tamam, övden **atlan** alidilar, ata bindiridiler, getiridiler kapiyın öyüne.” (BA: 89) = Tamam, evden **atla** alıyordular, ata bindiriyordular, kapının önüne getiriyordular.

+nAn:

“Bunnan alacagım tikış **parasınan** ben ev geçındıriyem.” (UMA: 154) = Bunla alacağım dikiş **parasıyla** ben ev geçindiriyorum.

“Ekmegnen nar yirdıh, **ekmegnen** karpuz yirdıh, **üzümnen** yirdıh, o zaman.” (UMA: 184) = O zaman **ekmekle** nar, **ekmekle** karpuz yerdik, **üzümle** yerdik.

“Bu tayı onın **sütünnen** besledıh.” (UMA: 218) = Bu tayı onun **sütüyle** besledik.

“Biri vefat ettıgı zaman zemzem suyi götiriler **kaşıgnan** agzına birahilar.” (DA: 96) = Biri vefat ettiği zaman zemzem suyu götürürler, **kaşıkla** ağzına bırakırlar.

“Öretmenler de **birbiriynen** geçinemedi, çıkdılar.” (GMA: 156) = Öğretmenler de **birbirleriyle** geçinemedi, çıktılar.

“Arhadaşları vardı beyimin, akrabasında, aklı başında **kimselernen** arhadaşlardı.” (GMA: 157) = Beyimin arkadaşları vardı, akrabasında aklı başında **kimselerle** arkadaşlardı.

“Üç aylına geri tekral **otubüsnen** getdik.” (GMA: 165) = Üç aylığına tekrar geri **otobüsle** gittik.

“İnsanlar bi tahım şeyleri gendi **imkanlarıynan** çözerdi.” (GMA: 189) = İnsanlar bir takım şeyleri kendi **imkânlarıyla** çözerdi.

“Nenem vardı benim yüz yaşında filan **ermenilernen** yaşamışlar işde.” (GMA: 194) = Benim yüz yaşında falan ninem vardı, **Ermenilerle** yaşamışlar.

“Evel ben el **işiynen** onarırdım, imal ederdim deriy.” (GMA: 201) = Evvel ben el **işiyle** deriyi onarırdım, imal ederdim.

“Dostluh güzellig, hatır gönül her şey **onnarnan** getti.” (AGA: 134) = Dostluk, güzellik, hatır, gönül her şey **onlarla** gitti.

“Motor yogudu **öküzünen** çift sürerdıh.” (AGA: 150) = Motor yoktu, **öküzle** çift sürerdik.

“Cevizinen çoh güzel oluyo.” (AGA: 192) = **Cevizle** çok güzel oluyor.

“Sona diyim ben gidiyordım çalıya, çalıyı **ipnen** bağlardim.” (AMA: 244) = Sonra ben çalıya gidiyordum, çalıyı **iple** bağlardım.

“Ahşam oldı mı **algışlarnan** damadı gelının yanına bırahırdıh.” (AMA: 277) = Akşam oldu mu **alkışlarla** damadı gelinin yanına bırakırdık.

“Onu de kardaş **niyetınnen** göriyıh.” (BA: 94) = Onu da kardeş **niyetiyle** görüyoruz.

“Siwereg’te bi adam öldigi zaman **komşılarnan** berabar yıhilar cenazeyi.” (SMA: 116) = Siverek’te bir adam öldüğü zaman cenazeyi **komşularla** beraber yıkıyorlar.

“İçki tepsilerde gettirdihlerini ben **gözimnen** gördim, çocıhtım.” (SMA: 118) = Çocuktum, içkiyi tepsilerde getirdiklerini ben **gözümle** gördüm.

“Çiköfnenen ekmek yelınmez yani.” (SMA: 186) = **Çiğköfteyle** ekmek yenilmez.

“Makinenen çektigimiz bi **puçagnan** çektigimiz et keder güzel olmiyacah.” (SMA: 200) = **Makineyle** çektiğimiz bir **bıçakla** çektiğimiz et kadar güzel olmayacak.

“Bir iki ay da çalışım da melmekete gidim, **hayırlısınan** yuvamı kurum, demiş.” (KA: 459) = Bir iki ay daha çalışayım da memlekete gideyim, **hayırlısıyla** yuvamı kurayım, demiş.

2.2. FİİL ÇEKİMİ

2.2.1. Fiil Çekiminde Kullanılan Kişi Ekleri

Kişi ekleri, cümlenin özne göstergeleridir. Türkçe cümlelerde iyelik, sahiplik ve ilişkilerin çok yaşandığı dildir.[121] Kişi ekleri çekimli fiillerde işi, hareketi yapan kişiyi anlatmak için kullanılan eklerdir.

2.2.1.1. Kişi Zamiri Kökenli Kişi Ekleri

Bu kişi ekleri duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman, gereklilik ve istek kiplerinin çekiminde zamir kökenli kişi ekleridir.

Birinci Tekil Kişi -Im/ -Um:

Taranan metinlerde birinci tekil kişi –Im, -Um ekinin şu örneklerine rastlanmaktadır:

“Ben önce Siverek’te bi çocuhlar arasında oynanan bi oyun vardır onun şeyini yapacagam tekerlemesini **söyliyecegem.”** (SMA: 134) = Ben önce Siverek’te çocuklar arasında oynanan bir oyun vardır, onun tekerlemesini **söyleyeceğim.**

“Aha ben goltığımın altına **gomışım**.” (AMA: 294) = Ben koltuğumun altına **koymuşum**.

“Ben de arabalan Çoltepe köyünnen **geliyem**.” (BA: 103) = Ben de arabayla Çöltepe köyünden **geliyorum**.

“Askerlıgı bellı bi yerde **yapmamışam**.” (UMA: 150) = Askerliği belli bir yerde **yapmamışım**.

“Ben bu yaşa geldım, daha hayatımda oyın **oynamamışım**.” (UMA: 166) = Ben bu yaşa geldim, daha hayatımda oyun **oynamamışım**.

“Ben de iççiyim çiflikte **çalışıyom**.” (AGA: 140) = Ben de işçiyim, çiftlikte **çalışıyorum**.

[121] Günay Karaağaç, **Türkçenin Dil Bilgisi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 355.

“Çocukların başının üstüne **korum**.” (KA: 454) = Çocukların başının üstüne **koyarım**.

İkinci Tekil Kişi –sIn/ -sUn/ -sAn:

UMA, SMA ve BA’da ekin –sAn şekli sıklıkla kullanılırken ekin düz-dar şeklindeki –sIn biçimide kullanılmaktadır:

“Çiköfte yapmag için ne tecrübeli **olacahsın**.” (SMA: 193) = Çiğköfte yapmak için ne tecrübeli **olacaksın**.

“Dama atisan güneşin önüne **werisen**.” (SMA: 196) = Dama atıyorsun, güneşin önüne **veriyorsun**.

“Kazıglanmaman için Urfadan pulbiberi **alacahsın**.” (SMA: 198) = Kazıklanmaman için pulbiberini Urfa’dan **alacaksın**.

“Tatli fark etmez, sıcahken de **atabilirsin**.” (SMA: 208) = Tatlı fark etmez, sıcakken de **atabilirsin**.

“Hankısından yiyecahsan **şaşırmışsan**.” (UMA: 184) = Hangisinden yiyeceksin, **şaşırmışsın**.

“Evde fırın varsa evde de **bilisen** pişırmagını zatan.” (UMA: 191) = Evde fırın varsa zaten evde de pişirmesini **biliyorsun**.

“Kırk gün **beklıyecahsan** ki derdı **görecahsan**.” (UMA: 248) = Kırk gün **bekleyeceksin** ki derdi **göreceksin**.

“Şahmaran, tez deyi böyik bi eşarpnan **saracahsan**.” (UMA: 249) = Şahmeran, tez büyük bir eşarpla **saracaksın**, diyor.

“Onnan sora kıza gelen takıları **verisen**.” (BA: 88) = Ondan sonra kıza gelen takıları **veriyorsun**.

“Yoh ogul dedi, sen yalan **atisan**.” (DA: 122) = Yok, oğul sen yalan **atıyorsun,** dedi.

Üçüncü Tekil Kişi (eksiz):

Türkiye Türkçesinde kullanıldığı gibi eksizdir. Kip eklerinden sonra bu çekimde herhangi bir ek gelmemektedir:

"Bu kapıyı kapatan bir gün **açar** ağlama." (SMA:132) = Ağlama, bu kapıyı kapatan bir gün **açar**.

"Ama kız dayanamamiş işte annesine falan **sülemiş**." (SMA:145) = Ama kız dayanamamış, işte annesine falan **söylemiş**.

"Bi gün bu yengesi bilerekten abisiyle kavga **etmiş**." (SMA:146) = Bir gün bu yengesi bilerekten abisiyle kavga **etmiş**.

"Orda annesını bi taşın ögünde **indirmiş**." (SMA: 216) = Orda annesini bir taşın önünde **indirmiş**.

"Üçinci günü olmiş, kari bi çıglıg **atmış**." (DA: 81) = Üçüncü günü olmuş, kadın bir çığlık **atmış**.

"Bele saglam **kalacah**." (DA:92) = Böyle sağlam **kalacak**.

"Küçügünün yanında on iki sene **kalmiş**." (DA: 103) = Küçüğünün yanında on iki sene **kalmış**.

"Mermsi bitmiş süngüy çekmiş düşmanın tangının topunun önne **durmuş**." (GMA: 237) = Mermisi bitmiş, süngüyü çekmiş, düşmanın tankının, topunun önünde **durmuş**.

"Aglayınca ikı üç damla gözyaşı o keçenın üzerıne **düşmış**." (UMA: 188) = Ağlayınca iki üç gözyaşı damlası o keçenin üzerine **düşmüş**.

"Kızın kardaşı kapıyı **tutmış**." (UMA: 197) = Kızın kardeşi kapıyı **tutmuş**.

"Başına bi devlet guşı **gonmuş**." (AMA: 133) = Başına bir devlet kuşu **konmuş**.

“Şindi kimse kimseye yardim **etmiyor**.” (BA: 93) = Şimdi kimse kimseye yardım **etmiyor**.

“He kepekli ekmeğin rengi kimi **kızarır**.” (KA: 464) = Kepekli ekmeğin rengi gibi **kızarır**.

“Adam duvarın dibinde yatmış, sabah olmuş, çekmiş evine **gelmiş**.” (KA: 480) = Adam duvarın dibinde yatmış, sabah olmuş, çekip evine **gelmiş**.

Birinci Çoğul Kişi -Ik/ -Ih, -Iz/ -Uz:

Biz zamirinin ekleşmesi ile oluşan bu ekin incelenen metinlerde kullanıldığı görülmektedir. Bu ekin AMA ve BA’da –Iz/ -Uz şeklinde AGA ve DA’da ise -Ik / -Ih şeklindeki kullanımı görülmektedir:

“Guruyor terlemeye goyıyoh sandıhlara **goyıyoh**.” (AMA: 204) = Terlemeye koyuyoruz, kuruyor, sandıklara **koyuyoruz**.

“Onın yanında yarısı kadar da biber diliyoruz içine **atıyorız**.” (AMA: 207) = Onun yanında yarısı kadar da biber dilimleyip içine **atıyoruz**.

“Buğdayımızı nohıtımızı geceden **ıslıyorız**.” (AMA: 208) = Buğdayımızı, nohutumuzu geceden **ıslatıyoruz**.

“Aynı böle **yapıyok** üzümden olsun elmanın gabugundan, üzüm sirkesi he.” (AGA: 191) = Üzüm sirkesini böyle üzümden olsun, elmanın kabuğundan **yapıyoruz**.

“Köyün muhtarı gerekiyo köyün yardımı olmazsa bu hazineyı **alamazık**.” (AGA: 198) = Köyün muhtarı gerekiyor, köyün yardımı olmazsa bu hazineyi **alamayız**.

“Ondan sora kızın evine ahşam da erkeklerin epsini **toplarıh**, **giderıh** şerbete.” (DA: 99) = Ondan sonra kızın evine akşam da erkeklerin hepsini **toplarız**, şerbete **gideriz**.

“Sesimızı **çıharmıyacagıh** söle!” (BA: 86) = Sesimizi **çıkarmayacağız,** söyle!

İkinci Çoğul Kişi -sInIz/ -sUnUz:

Bölge ağızlarında geniz n‘sini istisnasız olarak düşürmekte ve –sIz / -sUz biçimine dönüşmektedir. Genellikle kalınlık, incelik uyumunun dışında kalmıştır:

“Dedi kızım eşşegizi biye **verecahsız**.” (BA: 84) = Kızım eşeğinizi bize **vereceksiniz**, dedi.

“Şindi **öldirecahsız**.” (DA: 72) = Şimdi **öldüreceksiniz**.

“Bu biraz uzun bi hikayedır ama beni sabırla **dinleyecahsız**.” (DA: 82) = Bu biraz uzun bir hikâyedir, ama beni sabırla **dinleyeceksiniz**.

“Madam ki siz diliyizle **deyisiz** ki “bunlar cansızdır.” bu cansız varlıhları siz nasıl Allah diye **taparsiz**?” (UMA: 140) = Mademki siz dilinizle **diyorsunuz** ki “bunlar cansızdır.” bu cansız varlıklara siz nasıl Allah diye **taparsınız**?

“Nerden **gelonız**?” (AMA: 163) = Nerden **geliyorsunuz**?

“Tüfeği çekiyor çahmahlı tüfegleri belki buralarda **görmışsınız**.” (AMA: 214) = Tüfeği çekiyor, çakmaklı tüfekleri belki buralarda **görmüşsünüz**.

“Kivre başda birbirini **seveceksiniz**.” (AMA: 269) = Kirve başta birbirinizi **seveceksiniz**.

“Siz bu pencereden **baharsınız** ama o pencereden bakmazık.” (GMA: 241) = Siz bu pencereden **bakarsınız**, ama o pencereden bakmayız.

“İşte bunu işte bunu bize **vermelisiniz**.” (AGA: 148) = İşte bunu bize **vermelisiniz**.

“O da dedi siz daha iyi **bilirsiniz**.” (AGA: 174) = O da siz daha iyi **bilirsiniz**, dedi.

“Gurban nerde nerde **oturuyonuz**.” (AGA: 216) = Kurban nerde **oturuyorsunuz**.

Üçüncü Çoğul Kişi –lAr:

Üçüncü çoğul kişi eki yazı dilindeki gibi –lAr‘dır. Aslında zamir kökenli üçüncü çoğul kişi ekinin kökeninde de zamanla eriyip yok olmuş bir (ol +lar > o+ lar > lar) ol zamiri vardır.[122]

“İki saat ahşamnan tutuyolar sat om bir dediler mi **bırahıyolar**.” (AGA: 115) = İki saat akşamdan tutuyorlar, saat on bir dediler mi **bırakıyorlar**.

“Bele koltuk arabası var gendi dairenin içinde koltuk arabasıyla dolanıyo asgeryedemiş, asgeriyede dohturmuş adam felc olmuş tabi bunun şeyini **vermişler**.” (AGA: 117) = Böyle koltuk arabası var, kendi dairenin içinde koltuk arabasıyla dolanıyor, askeriyedeymiş, askeriyede doktormuş, adam felç olmuş, tabii bunun şeyini **vermişler**.

“Yardım oluyo, yardım oluyo, onda da yine köylüler toplanıyo, çevre köylerden de **gelirler**. (AGA: 127) = Yardım oluyor, onda da yine köylüler toplanıyor, çevre köylerden de **gelirler**.

“Hiç korkmamış gece yarısı böle eşeleyerek, bütün fenerlernen aramaya **çıkmışlar**.” (AGA: 158) = Hiç korkmamış, gece yarısı böyle eşeleyerek bütün fenerlerle aramaya **çıkmışlar**.

“Onnar da yahalamaya **çalışırlar**.” (AMA: 160) = Onlar da yakalamaya **çalışırlar**.

“Bunnar bi duruma **düşmışler**.” (AMA: 192) = Bunlar bir duruma **düşmüşler**.

“Geynana görümce geyınbabasına teyzesıne bi elbiselik bi lif bi yazma çorap keten neblim işte **goyolar**.” (AMA: 227) = Kaynana, görümce, kayınbabasına, teyzesine bir elbiselik, bir lif, bir yazma, çorap, keten ne bileyim işte **koyarlar**.

“Ele burmalı bilezik mı ısti, koltıg mı **ıstiler**.” (UMA: 189) = Öyle burmalı bilezik mi koltuk mu **istiyorlar**?

“İçıne az bi ikki tene sogan **dograrlar**.” (UMA: 200) = İçine az bir iki tane soğan **doğrarlar**.

[122] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 114.

“Beni eşşegin üstüne **mindiriler** anamnan barabar.” (BA: 107) = Beni eşeğin üstüne annemle beraber **bindirirler**.

“Satıl, şindi o demir şeler var ya yogurt **yapıyorlar**.” (BA: 120) = Sıtıl, şimdi o demir şeyler var ya yoğurt **yapıyorlar**.

“İlkin, ilk önce kadınlar giderler kızı **görirler**.” (SMA: 112) = İlkin kadınlar giderler, kızı **görürler**.

2.2.1.2. İyelik Eki Kökenli Kişi Ekleri

Fiil çekimlerinde kişi gösteren ek olup görülen geçmiş zaman, şart ve emir çekiminde kullanılmaktadır.

Birinci Tekil Kişi –m:

“O da yardım etti, dört sene **yaptım** ben.” (AGA: 131) = O da yardım etti, ben dört sene **yaptım**.

“Buraya ben yetmiş iki senesinde ev **yaptım**.” (AGA: 177) = Ben buraya yetmiş iki senesinde ev **yaptım**.

“İşletme fakültesi pazarlama bölümünü **bitirdim**, dört yıl.” (AGA: 210) = İşletme fakültesi pazarlama bölümünü **bitirdim**, dört yıl.

“Diyi güzel ahlakı tamamlamaya **geldim**.” (BA: 96) = Güzel ahlakı tamamlamaya **geldim,** diyor.

“Otuz bin nıramı kırk bin nıramı alidım, gelidım, evın masrafını **yapidim**.” (BA: 116) = Otuz bir lira mı kırk bir lira mı alıyordum, geliyordum, evin masrafını **yapıyordum**.

“Bir küçük sehpa getirdim, bir büyük sehpa getirdim, bir de düdüklü **getirdim**, demiş.” (KA: 456) = Bir küçük sehpa, bir büyük sehpa getirdim, bir de düdüklü **getirdim**, demiş.

“Ana diyi, şindi ben buni **öldürsem**, diyi beni habse atacahlar, diyi sen ortada kalacaksan.” (DA: 65) = Anne şimdi ben bunu **öldürsem** beni hapse atacaklar, sen ortada kalacaksın, diyor.

“Oglan dermiş, **evlensem** senlen geçinmah olmaz.” (DA: 75) = Oğlan **evlensem** seninle geçinemeyiz, dermiş.

“Bu da ben yedi yaşında yetim olarak ömrümi **çürüttüm**.” (DA: 103) = Ben yedi yaşında yetim olarak ömrümü **çürüttüm**.

“Yasin sürentini alıym da dedim gediym orda bi yasin süresi ohuym ölüsüne **dedim**.” (GMA: 165) = Yasin suresini alayım da gidip orda bir ölüsüne okuyayım, **dedim**.

“Acı iki üç yaprak gopart da **dedim**.” (GMA: 169) = Azıcık iki üç yaprak kopart, **dedim**.

“Fazlaya **satsam** kazancı fazla olır.” (UMA: 179) = Fazlaya **satsam** kazancı fazla olur.

“Ya rabbi **yisem** bi tirli **yimesem** bi tirli.” (UMA: 215) = Ya Rabbi, **yesem** bir türlü **yemesem** bir türlü.

“Aha ben nasıl edim gundıramdan **vursam** topbığı gözını kör eder.” (AMA: 140) = Ben nasıl edeyim, kunduramdan **vursam** toprağı gözünü kör eder.

“Ben de dedım ki çardahda **dövsem** çardah yıkılır.” (AMA: 142) = Ben de dedim ki çardakta **dövsem** çardak yıkılır.

İkinci Tekil Kişi –n:

“Di sen **gelidin** göridin, hec sesin **etmidin**.” (DA: 65) = Sen **gelip** görüyordun, hiç sesin **etmiyordun,** diyor.

“Diyi sen benım sözüme **geldin**.” (DA: 65) = Sen benim sözüme **geldin,** diyor.

“Fakat bu arada deyi ki padişah özine, deyi bag oğlum her şeyimi **aldın**.” (DA: 75) = Fakat bu arada padişah özüne diyor ki, oğlum her şeyimi **aldın**.

“Şevteli mi desen, erig mi **desen** her şey vardi.” (DA: 87) = Şeftali mi desen, erik mi **desen,** her şey vardı.

“Belki ben senin yanına gelseydim **derdin**.” (UMA: 183) = Belki ben senin yanına gelseydim, **derdin**.

Üçüncü Tekil Kişi (eksiz):

“Heralda çıhartti ordan parasını **werdi**.” (SMA: 230) = Herhalde çıkarttı, ordan parasını **verdi**.

“Bu sefer feget aşiret usülü ortaya **çıktı**.” (AMA: 214) = Fakat bu sefer aşiret usulu ortaya **çıktı**.

“Ondan sona avrat bahtı ki bi tene bazlama galmış onı da inegin önüne **attı getti**.” (AMA: 147) = Ondan sonra avrat baktı ki bir tane bazlama kalmış, onu da ineğin önüne **attı, gitti**.

“Kor buni **duysa** da durar?” (DA: 67) = Kör bunu **duysa** daha durur mu?

“Deyi bah, bu sever atacagam, da **gelse** karışmam.” (DA: 68) = Bak, bu sefer atacağım, daha **gelse** karışmam, diyor.

“Kim beni buyur **etmese** onın evine girecagam.” (DA: 69) = Kim beni davet **etmese** onun evine gireceğim.

“Welhasıl biraz ısınmaya çalıştıh ısındıh gibi **oldi**.” (SMA: 125) = İşte biraz ısınmaya çalıştık, ısındık gibi **oldu**.

“Yirmi sekiz saat canlı çatışma **sürdü**.” (AGA: 206) = Çatışma yirmi sekiz saat canlı **sürdü**.

“Evde kalan kızlara, görici gelmiyen kızlara yaşı küçik te **olsa** yaşı yirmiyi devirdise kızın kederini açmah için anası evlenen bi genç kızın ayakabsının altına kızının ismini yazar.” (UMA: 212) = Evde kalan kızlara, görücüsü gelmeyen kızlara yaşı

küçük de **olsa,** yaşı yirmiyi devirdiyse kızın kaderini açmak için annesi, evlenen bir genç kızın ayakkabısının altına kızının ismini yazar.

Birinci Çoğul Kişi –h, -k:

İncelenen bölge ağızlarında kullanımı sıklıkla görülmektedir:

"Biz şalları üstümüze bürüdük, he, havva soguk, yattık ta sabahlan kaktık, zeytin **etdik**." (KA: 450) = Biz şalları üstümüze örttük, hava soğuk, yattık, sabah kalktık, zeytin **ettik**.

"Biz bir ayaga **kahsah**, bizi yog edeller." (KA: 469) = Biz bir ayağa **kalksak**, bizi yok ederler.

"Eskide gadınlarda yardım isterdik, birbirimizde yardım **ederdik**." (KA: 478) = Eskiden kadınlardan yardım isterdik, birbirimize yardım **ederdik**.

"Geldim çocukları da yerleştirdim daha sona **getmedik**." (AGA: 142) = Geldim, çocukları da yerleştirdim, daha sonra **gitmedik**.

"Ama biz de bi şey yok yakalama emri valla tabi ki buraya çadır **kuruyoduk**." (AGA: 207) = Ama bizde yakalama emri yok, vallaha tabii ki buraya çadır **kuruyorduk**.

"On beş gün önce gördüünü ön beş gün sona tanıyamazdın ayarlamaya yapıyoduk, saç uzatıyoduk, sakal uzatıyoduk, asger kılıgından **çıktık**." (AGA: 209) = On beş gün önce gördüğünü on beş gün sonra tanıyamazdın, ayarlama yapıyorduk, saç, sakal uzatıyorduk, asker kılığından **çıktık**.

"Onı gözzel leğenlere basardıh goltığımıza **alırdıh**." (AMA: 175) = Onu güzel legenlere basardık, koltuğumuza **alırdık**.

"Getdıh yardım edeh." (AMA: 228) = Gittik ki yardım edelim.

"O dedi getıh kehweye otırdıh çay **içtıh**." (SMA: 151) = O gittik, kahveye oturduk, çay **içtik,** dedi.

“Üstine de bi yorgan **örterdıh**.” (DA: 91) = Üstüne de bir yorgan **örterdik**.

“Korkumuzdan hani sesimizi **edemidıh**.” (DA: 118) = Korkumuzdan sesimizi **çıkaramıyorduk**.

“İşde yolumuzun üsdüydü ordan geder **gelirdik**.” (GMA: 172) = İşte yolumuzun üstüydü, ordan gider, **gelirdik**.

“Hakkını **vermesah** rehet edemiyıh.” (UMA: 151) = Hakkını **vermezsek** rahat edemiyoruz.

İkinci Çoğul Kişi –(n)Iz/ -(n)Uz:

SMA’da yaygın olarak kullanılmaktadır:

“Heci Mahmut’a **sorarsanız** daha iyi olur”. (SMA: 174) = Hacı Mahmut’a **sorarsanız** daha iyi olur.

“Niye bizi buraya **koydunuz**?” (SMA: 174) = Niye bizi buraya **koydunuz**?

“Bu diyor şehım, Seweregi ne zaman **gördünüz**?” (SMA: 178) = Bu şeyhim, Siverek’i ne zaman **gördünüz**? Diyor.

“Mızafir geli, deyih hoş **geldınız**.” (SMA: 214) = Misafir geliyor, hoş **geldiniz**, diyoruz.

“Köden mi **geldiniz**.” (AGA: 219) = Köyden mi **geldiniz**?

Üçüncü Çoğul Kişi –lAr:

“Hacilarımızi yolçi ederken, ben yani çog eyi hatırliyem, **gelirdiler**…” (DA: 95) = Hacılarımızı yolcu ederken ben çok iyi hatırlıyorum, **gelirdiler**…

“Yardim yapiyordular fakirlere, yardim **ediyordular**.” (BA: 93) = Fakirlere yardım **ediyordular**.

“Geliyordular oriya, durumunu **bıliyordular**.” (BA: 93) = Oraya geliyordular, durumunu **biliyordular**.

“Onnan eyle uzun **yapardıla**.” (BA: 94) = O yüzden öyle uzun **yapardılar**.

“Barajı **bıragsalar** su var, barajı **bıragmasalar** su yok.” (BA: 115) = Barajı **bıraksalar** su var, barajı **bırakmasalar** su yok.

“Merkeplerin onara göre **yapidilar**.” (BA: 118) = Merkepleri onlara göre **yapıyordular**.

“Onnar da yardım **etdiler**.” (GMA: 163) = Onlar da yardım **ettiler**.

“Bazen o organ taa çocıhlar bogazına kadar **çekidiler**.” (SMA: 159) = Bazen o yorganı çocuklar boğazına kadar **çekiyordular**.

“Bogazına kadar kursının içine **giridiler**.” (SMA: 159) = Boğazına kadar kursünün içine **giriyordular**.

“Valla benim üc gün amelyat günüm var demiş eer **beklerlerse** baharım demiş.” (AGA: 118) = Vallaha benim üç gün ameliyat günüm var, eğer **beklerlerse** bakarım, demiş.

2.2.1.3. Emir Ekleri

Emir bildiren kişi ekleriyle kip ekleri kaynaşmış durumda olduğundan bu konudaki örneklerimizi Emir Kipi başlığı altında sunacağız.

2.2.2. Fiillerde Şekil ve Zaman Ekleri

2.2.2.1. Fiil Kipleri

2.2.2.1.1. Haber Kipleri

Bu kipler yapılmış, yapılmakta ya da yapılacak olan işleri haber verme, bildirme niteliği taşıyan kiplerdir. Geçişli, geçişsiz, olumlu ve olumsuz bütün eylem

kök ve gövdelerini kapsarlar. Bu kipleri oluşturan ekler, hem kipin ifadesi olan şekil ve kalıbı hem de zamanı içlerine alırlar.[123]

"Şekil ve zaman ekleri fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir."[124] Belirttikleri zamanın durumuna göre beş ayrı haber kipi kalıbı ortaya çıkmaktadır:

Görülen Geçmiş Zaman -DI:

Yazı dilinde fiile *-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü* ekleri getirilir. Bölge ağızlarında kullanımı şöyledir:

"Ben bu yaşa kader bu tükenı gırmı bin lereye **aldım**." (UMA: 152) = Ben bu yaşa kadar bu dükkânı yirmi bin liraya **aldım**.

"Neyse biz bi hafta sora **çıhtıh geldıh**." (UMA: 169) = Neyse biz bir hafta sonra **çıktık**, **geldik**.

"Bi tenesı kaçtı bi tenesı tekerin altında **kaldı**." (UMA: 177) = Bir tanesi kaçtı, bir tanesi tekerleğin altında **kaldı**.

"Bi makasnan bi örıgını **kestı verdı**." (UMA: 246) = Bir makasla örüğünü **kesti**, **verdi**.

"Hani Hacı Bey **geldi** mahleye herkes ayagıya **kahti**." (DA: 96) = Hacı Bey mahalleye **geldi**, herkes ayağı **kalktı**.

"Geldiler hepsi memlekete sahap **çıktılar**." (DA: 98) = Geldiler, hepsi memlekete sahip **çıktılar**.

"Hazırlıgınızi yapın temmuzun yirmi üçünde çıhacahsız **dediler**." (DA: 107) = Hazırlığınızı yapın, temmuzun yirmi üçünde çıkacaksınız, **dediler**.

[123] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 527.
[124] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 288.

“Geldiler, onnarın sora ikisinin de dügünini **yaptıh**.” (DA: 109) = Geldiler, sonra ikisinin de düğününü **yaptık**.

“Şam’daki görevimiz tabi böle yarim **kaldi**.” (DA: 110) = Şam’daki görevimiz tabii böyle yarım **kaldı**.

“Kövden gelenler bile yapıylar artık **bellediler**.” (GMA: 159) = Köyden gelenler bile yapıyorlar, artık **bellediler**.

“Bi torunuma da gene bi ganavoz doldurdum **verdim**.” (GMA: 160) = Bir torunuma da yine bir kavanoz doldurdum, **verdim**.

“Bi numaralı adam **olduk** bütün türkiye **tanıdı** bizi.” (GMA: 177) = Bir numaralı adam **olduk**, bizi bütün Türkiye **tanıdı**.

“Anama bi gün dedim ki ana hergün babamı bi avrat çeviriy **dedim**.” (GMA: 178) = Anneme bir gün dedim ki anne her gün babamı bir kadın çeviriyor, **dedim**.

“Ondan sona bi gün canımız gadeyif **isdedi**.” (GMA: 204) = Ondan sonra bir gün canımız kadayıf **istedi**.

“Gaynımdan gonışmaya **geldim**.” (AMA: 136) = Kaynımla konuşmaya **geldim**.

“Ceneze yıhadılar biz arabaya **bindih** mezerın üzerine **getdıh**.” (AMA: 205) = Cenazeyi yıkadılar, biz arabaya **bindik**, mezarın üzerine **gittik**.

“Ağa şu tarafa **geldı** çobana **vurdı**.” (AMA: 271) = Ağa şu tarafa **geldi**, çobana **vurdu**.

“Getdı o adamın evında mısafir **oldı**.” (AMA: 273) = **Gitti**, o adamın evinde misafir **oldu**.

“On dogım **yapdım** hep tek başıma.” (AMA: 276) = On doğumu da hep tek başıma **yaptım**.

“Defter galem götırdım sepetın altına **goydım**.” (AMA: 303) = Defter, kalem götürdüm, sepetin altına **koydum**.

“Satan ben asgere gidip geldikten sona bu asfalt **yapıldı**.” (AGA: 166) = Zaten ben askere gidip geldikten sonra bu asfalt **yapıldı**.

“Babam deyince ne yedin oglum fasulye samanı **yedim**.” (AGA: 171) = Babam ne yedin oğlum deyince fasulye samanı **yedim**.

“He hüseyin amca heç bilmez o kitap benim elime gecti **ohudum**.” (AGA: 194) = Hüseyin amca hiç bilmez, o kitap benim elime **geçti**, **okudum**.

“Polis geldi, golunu **duttu** abim otuz bir gün **yattı**.” (AGA: 204) = Polis gelip kolunu **tuttu**, abim otuz bir gün **yattı**.

“Ben daha önce evde galiydum ortaokulu çelikhanda **okudum**.” (AGA: 214) = Ben daha önce evde kalıyordum, ortaokulu çelikhanda **okudum**.

“O gunneri da gördum bu gunneri de **gördum**.” (BA: 114) = O günleri de bu günleri **gördüm**.

“Deyiyem istersen bitsin istersen bitmesin ben kazmiyam **dedim**.” (SMA: 124) = İstersen bitsin, istersen bitmesin, ben kazmıyorum, **dedim**.

“O dedi getih kehweye otırdıh çay **içtıh**.” (SMA: 151) = O dedi, gittik kahveye oturduk, çay **içtik**.

“O da girmi beşini cebine **koydi**.” (SMA: 226) = O da yirmi beşini cebine **koydu**.

“Ee sora, onan **tanıştıh**, çog güzel bi insan oldugunı **gördüm**.” (SMA: 237) = Sonra onunla **tanıştık**, çok güzel bir insan olduğunu **gördüm**.

“Adama çıkarttı, parayı verdi, benim de elimden **tuttu**, **çıktı**.” (KA: 443) = Adama çıkartıp parayı verdi, benim de elimden **tuttu**, **çıktı**.

“Ayaklarımıza birer poşet **daktık**.” (KA: 450) = Ayaklarımıza birer poşet **taktık**.

“Bizim torun gabıgıyna **dogdu**.” (KA: 475) = Bizim torun kabuğuyla **doğdu**.

Öğrenilen Geçmiş Zaman -mIş:

Yazı dilinde olduğu gibi incelenen ağızlarda da fiile getirilen -mIş, -mUş eki ile yapılmaktadır. Kalınlık-incelik uyumuna ve düzlük-yuvarlak uyumuna uymadığı durumlar da gözlenmektedir:

"Artıh onlar gidi bahilar Eyüp Peyhamber genç **olmış**." (UMA: 180) = Artık onlar gidip bakıyorlar, Eyüp peygamber genç **olmuş**.

"Kâhmış yüni sarmış dögmiş dögmiş **açmış**, **olmamış**." (UMA: 187) = **Kalkmış**, yünü sarıp dövmüş dövmüş **açmış**, **olmamış**.

"Onnan sora bahmış ki o iki üç damla yaş düşen yer **yapışmış**." (UMA: 188) = Ondan sonra bakmış ki o iki üç damla yaş düşen yer **yapışmış**.

"Amma bu sene helep rus **dolmış**." (UMA: 214) = Ama bu sene Halep rus **dolmuş**.

"Dediler vala Hacı Bilal hacdan **gelmiş**." (DA: 96) = Valla Hacı Bilal hacdan **gelmiş**, dediler.

"Çıhtım yuhari ki gidincaya kadar **sarmişlar** barmagımi." (DA: 104) = Yukarıya çıktım ki gidinceye kadar parmağımı **sarmışlar**.

"Deyiler yoh, Lamia'yı almaz, evlenmez, kocasi **ölmiş**." (DA: 117) = Yok, Lamia'yı almaz, evlenmez, kocası **ölmüş**, diyorlar.

"Rivayete göre, bi camı yapdıracam **demiş**." (GMA: 197) = Rivayete göre bir cami yaptıracağım, **demiş**.

"Burda çalışmış o boyacıyı heç **unutmamış** ama." (GMA: 220) = Burada çalışmış, ama o boyacıyı hiç **unutmamış**.

"Oğlan **bahmış** garşıdan bi atlı gelor." (AMA: 136) = Oğlan **bakmış**, karşıdan bir atlı geliyor.

“Gelir ki sakgalı **uzamış** herkes deli zanneder.” (AMA: 159) = Gelir ki sakalı uzamış, herkes deli zanneder.

“Davılnan yüz gişi geldı atnan yanı benım nişana **gelmiş**.” (AMA: 207) = Davulla, atla yüz kişi benim nişana **gelmiş**.

“Biz gahdı, herkes gahdı bizim ev **yanmış**.” (AMA: 262) = Biz kalktık, herkes kalktı, bizim ev **yanmış**.

“Bilmiyor ki gızdır erkek elbisesi **giymiş**.” (AMA: 273) = Bilmiyor ki kızdır, erkek elbisesi **giymiş**.

“Bi adam da tahdın üzerinde **yatmış**.” (AMA: 295) = Bir adam da tahtın üzerinde **yatmış**.

“Bizim köde ellı tane ev varsa yirmi beş ev demır yolunda **çalışmış**.” (AGA: 124) = Bizim köyde elli tane ev varsa yirmi beş ev demir yolunda **çalışmış**.

“Neden denildigini biz de bilmiyok amma dededen **kolmaymış**.” (AGA: 179) = Neden denildiğini biz de bilmiyoruz, ama dededen **kalmaymış**.

“Adam yürüyemiyor kalhıyo geri düşüyo yani öle o hale **gelmiş**.” (AGA: 182) = Adam yürüyemiyor, kalkıp geri düşüyor, yani o hale **gelmiş**.

“Kapeseseye girme şeyi işte hatice dört yüz otuz **almış**.” (AGA: 192) = Kpss’ye girme şeyi, işte Hatice dört yüz otuz **almış**.

“Burda yol yoh fakat haritaya **alınmış**.” (AGA: 197) = Burada yol yok, fakat haritaya **alınmış**.

“Atın üstünden agzından cierleri gelerek **ölmüş**.” (AGA: 201) = Atın üstünden, ağzından ciğerleri gelerek **ölmüş**.

“Bulgur pilavı yapmış yag yoh, sen niye bana yagsız pilav goydun gadını **dövmüş**.” (AGA: 204) = Bulgur pilavı yapmış, yağ yok, sen niye bana yağsız pilav koydun diye kadını **dövmüş**.

“Diyi tamam bana **sölemiş**.” (BA: 121) = Tamam, bana **söylermiş,** diyor.

“A bele tutmiş, tam dizimin üstüne kerpici **tökmiş**.” (BA: 122) = Böyle tutmuş, tam dizimin üstüne kerpiçi **dökmüş**.

“Uyandım bahtım gün **dogmuş** pencerede.” (BA: 122) = Uyandım, baktım, pencerede gün **doğmuş**.

“Bu süde bisürü tuz **katılmiş**.” (SMA: 161) = Bu süte bir sürü tuz **katılmış**.

“Ben siwil **giyinmişim**.” (SMA: 229) = Ben sivil **giyinmişim**.

“Bu defa bizim bu tereflerde onar, mesela onarna ilgili şeyler **yapılmiş**.” (SMA: 245) = Bu defa bizim bu taraflarda onlarla ilgili şeyler **yapılmış**.

“Vallah bizim gelin çok **korhmuş**.” (KA: 453) = Vallaha bizim gelin çok **korkmuş**.

“Gün gelmiş, oglanın aylık günü **gelmiş**.” (KA: 459) = Gün gelmiş, oğlanın aylık günü **gelmiş**.

“İşte anasınnan babası geri kaçmış, elinden eyle **kurtulmuş**.” (KA: 471) = İşte annesiyle babası geri kaçmış, elinden öyle **kurtulmuş**.

IpDır:

-(y)Up zarf-fiil eki ile –dur(ur) bildirme şeklinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu ek günümüz Azerbaycan Türkçesinde daha yaygın olarak görülmektedir.[125] Azeri Türkçesinin etkisiyle Bismil ağzında -(y)IptIr şeklindeki örnekleri görülmektedir:

“Biz dedıh bizım babamız **ölüptür**, biz teyzamızın kızını başkasına veremenıh dedıh.” (BA: 84) = Biz dedik, bizim babamız **ölmüştür**, biz teyzemizin kızını başkasına veremeyiz, dedik.

“E şindi o da **bitiptir**.” (BA: 101) = Şimdi o da **bitmiştir**.

[125] Gürer Gülsevin, “**Eski Anadolu Türkçesinde Ekler”**, TDK Yay. , Ankara 1997, s. 83.

“Şindi peyhamber sünneti deyil, şeytan sünneti **oluptur**.” (BA: 101) = Şimdi peygamber sünneti değil, şeytan sünneti **olmuştur**.

“Dedim hay gidi evvelkileri daha ne güzel **giyiniptir**.” (BA: 112) = Hey gidi hey! Eskiler daha güzel **giyinmiştir**.

“Bir gun eyle bahtım ki dedi bir yerde bin dönüm **tutuptur**.” (BA: 114) = Bir gün öyle baktım ki bir yerde bin dönüm **tutmuştur,** dedi.

“Bir gün kut geli, kut geli sezi, diyi valla bundarın burda yavruları **büyüyüptür**, men gidip mundarı yiyim.” (BA: 126) = Bir gün kurt geliyor, seziyor, vallaha bunların burada yavruları **büyümüştür**, ben gidip bunları yiyeyim, diyor.

Şimdiki Zaman –(I)yor, -I , -or, -(I)y, -yo:[126]

Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan şimdiki zaman eki –yor, Batı Türkçesinde -yorır fiilinin ekleşmesiyle ortaya çıkmış olan yeni bir ektir.[127] Fiilin belirttiği oluş, kılış ve işin içinde olduğumuz zaman diliminde yapılmakta olduğunu gösteren kiptir.

Günümüz Türkçesinde seyrekte olsa, -mada / -mede, ancak daha sık olarak -makta / -mekte ekleri de şimdiki zaman eki olarak kullanılmaktadır.[128] Taranan metinlerde bu kullanıma rastlanmamaktadır.

-I:

Taranan bölge ağızlarında tek şekilli olup kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymadığı görülmektedir:

“Elını omızına **vuri**, **çıhi**.” (UMA: 185) = Elini omzuna **vuruyor**, **çıkıyor**.

“Her gün ele devam **edi**.” (UMA: 226) = Her gün öyle devam **ediyor**.

---

[126] Şimdiki zaman ekinin zamansal işlevi için Hatice Şahin, “Türkçede Şimdiki Zaman Eklerinin Zaman Belirleyicilerle Kullanımı”, ***Sosyal Bilimler Dergisi*****, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları,** C. 7, S. 11, Bursa 2006, s. 213-221’e bakınız.

[127] Karahan, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, s. 43.

[128] Vahit Türk, “Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten** [1999] 1996, Ankara, s. 310.

“O altından ikki tene çıhadilar, havızın kenarına **koyilar**.” (UMA: 229) = O altından iki tane çıkardılar, havuzun kenarına **koyuyorlar**.

“En küçik bacıları anaları **oli**.” (UMA: 233) = En küçük bacıları anneleri **oluyor**.

“Bi yemen askerı varmış, onın oglı geli padişahın kızını **isti**.” (UMA: 248) = Bir Yemen askeri varmış, onun oğlu geliyor, padişahın kızını **istiyor**.

“Kahi bi destının içıne su **doldıri**.” (UMA: 248) = Kalkıyor, birde kabın içine su **dolduruyor**.

“Belli olmasın diye de üstine eşya **koyi**.” (DA: 74) = Belli olmasın diye de üstüne eşya **koyuyor**.

“E tabi gine dursa düşman kendisini de vuracah, tekrar **vuri**.” (DA: 84) = Tabii yine dursa düşman kendisine de vuracak, tekrar **vuruyor**.

“Dedim oglumi sevi, oglum da kızi **sevi**.” (DA: 124) = Oğlumu seviyor, oğlumda kızı **seviyor**, dedim.

“Çocuğa ad vermede ezan **okisan** kulagına.” (BA: 90) = Çocuğa ad vermede kulağına ezan **okuyorsun**.

“Hindileri ruj **süri**, kaşına kalem **süri**, boya **vuri**.” (BA: 113) = = Şimdileri ruj **sürüyor**, kaşına kalem **sürüyor**, boya **vuruyor**.

“O da pekmez haline **geli**.” (SMA: 216) = O da pekmez haline **geliyor**.

“EI ayah birbirine **dolaşi**.” (SMA: 219) = El ayak birbirine **dolaşıyor**.

“Bu ek, olumsuzluk eki –mA’yla birlikte kullanıldığında ünlü kaynaşması meydana gelir ve olumsuzluk eki ile şimdiki zaman eki kaynaşarak -mi şeklinde

sözcüklere eklenir.” [129] Taranan metinlerde ekin geçtiği cümlelerden bazıları şunlardır:

“Hama oğlan korkusundan ağzını **açami**.” (DA: 73) = Oğlan korkusundan ağzını **açamıyor**.

“Fakat bu memleketin böyikleri bu memlekete sahap **olmi**.” (DA: 98) = Fakat bu memleketin büyükleri bu memlekete sahip **olmuyor**.

-or:

Bölge ağızlarında görülen ve oldukça az bir kullanıma sahip şimdiki zaman biçimidir. SMA ve KA’da örnekleri şunlardır:

“Nedense onarın da bazen bana işi **düşior**.” (SMA: 228) = Nedense onların da bazen bana işi **düşüyor**.

“Alırsa yenisini **alor**, almazsa eyle **kalor**.” (KA: 467) = Alırsa yenisini alıyorr, almazsa öyle **kalıyor**.

-(I)y:

GMA’da iki örneği bulunmaktadır:

“Dedem rahmetli biz, ben dodom sene genni vefat **ediy**.” (GMA: 137) = Rahmetli dedem, ben doğduğum sene vefat **ediyor**.

“Baya bi çetesi varmış bu humanız savaşında bök fedakarllıklar **gösderiy**.” (GMA: 237) = Bayağı bir çetesi varmış, bu humanız savaşında büyük fedakârlıklar **gösteriyor**.

-(I)yor:

İncelenen bölge ağızlarında sıklıkla kullanılmaktadır. Ekin kullanımı ise şöyledir:

[129] Burhan BARAN, (2020). “Diyarbakır İli Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri ve Kullanılışları,” MECMUA - **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi** ISSN: 2587-1811 Yıl: 5, Sayı: 10, Sayfa: 21.

“Anteb’e gene geldik butra oturmıya a oturuyk şindi, genşlerimiz **çalışıyor**.” (GMA: 234) = Antep’e yine geldik, şimdi burada oturmaya oturuyoruz, gençlerimiz **çalışıyor**.

“Mıhdar gaçıyor gardeşı silah seslerini işitince **geliyor** hemen.” (AMA: 246) = Muhtar kaçıyor, kardeşi silah seslerini işitince hemen **geliyor**.

“Valla bizim bi tarla var onı yazın **ekiyorum**.” (AMA: 264) = Valla bizim bir tarla var, onu yazın **ekiyorum**.

“Bence bilmiyorım ama gördığım gader **söylıyorım**.” (AMA: 269) = Bilmiyorum, ama gördüğüm kadar **söylüyorum**.

“Bir gardaş gidiyor ki oğlah keçı satıyor alışveriş **yapıyor**.” (AMA: 272) = Bir kardeş gidiyor ki oğlak keçi satıyor, alışveriş yapıyor.

“Bizim gölbaşı tükçesi biraz İstanbul şivesini **andırıyor**.” (AGA: 180) = Bizim Gölbaşı Türkçesi biraz İstanbul şivesini **andırıyor**.

“Şindi kimse kimseye yardim **etmiyor**.” (BA: 93) = Şimdi kimse kimseye yardım **etmiyor**.

“Demeg şefag olmuştı, ben eve **geçiyorum**.” (BA: 122) = Demek şafak olmuştu, ben eve **geçiyorum**.

“Kahıp oturiyam dizlerim **agrıyor**.” (BA: 122) = Kalkıp oturuyorum, dizlerim **ağrıyor**.

“Bi tenesi mimbere yahın ne kalhiyor, ne hoca efendiye **bahiyor**.” (SMA: 176) = Bir tanesi minbere yakın, ne kalkıyor ne hoca efendiye **bakıyor**.

“Yani ne keder fazla çalkalasan, karıştırsan o keder **sertleşiyor**.” (SMA: 188) = Yani ne kadar fazla çalkalasan, karıştırsan o kadar **sertleşiyor**.

-yo:

Son ses –r'nin düşmesi ile oluşmuş -yo ekidir. AMA, AGA, KA' da örnekleri mevcuttur:

"İşte mercimeg zamanı mercimege **gidiyoh**." (AMA: 274) = İşte mercimek zamanı mercimeğe **gidiyoruz**.

"Gecti gecti duttan güzel begmaz **yapıyom** ben." (AGA: 191) = Geçti geçti, ben duttan güzel pekmez **yapıyorum**.

"Ofof hoca çekip **gidiyo** deveyi." (KA: 448) = Of of hoca deveyi çekip **gidiyor**.

"Onu cebine **goyuyo** çoban." (KA: 469) = Çoban onu cebine **koyuyor**.

"Kız gennere bir horuz kesiyo, yimek **yapıyo**." (KA: 479) = Kız kendine bir horoz kesiyor, yemek **yapıyor**.

Gelecek Zaman –AcAk, AcAh[130]:

"Herhangi bir oluş veya kılışın gelecekte olacağını, yapılacağını veya yapılmasına niyet edildiğini ifade eder."[131] Bölge ağızlarında kalın fiillere geldiği zaman -acag/h (alacagam), ince kelimelere geldiği zaman –ecag/h (gidecagız, yiyecagam) şekline girdiği görülmektedir:

-AcAk:

"Hiç olmassa ayda bi milyon para **alacagam**." (UMA: 152) = Hiç olmazsa ayda bir milyon para **alacağım**.

"Geldi, dedi **gidecagam** kursa." (DA: 105) = Geldi, kursa **gideceğim**, dedi

"Dedim oglum, ben niyet etmişem, resimlerim hazır, **gidecagam**." (DA: 106) = Oğlum, ben niyet etmişim, resimlerim hazır, **gideceğim**, dedim.

[130] Ekin yapısı üzerine detaylı bilgi için bk. Zeynep Korkmaz, "Türkçede –acak / -ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine", **AÜ. DTCF. Dergisi**, C. XV1 1-2, (Ankara 1959), s. 159-168.
[131] Gülsevin, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, s. 100.

“Ha şimdi ayın on yedisinde **gidecagam**, kampa belaş gidilmez.” (DA: 108) = Şimdi ayın on yedisinde **gideceğim**, kampa bedava gidilmez.

“Ne yapayım kaderime **küsecagam**.” (DA: 110) = Ne yapayım, kaderime **küseceğim**.

“Deyidim vala ben periz meriz dinnemem, **söyliyecagam**.” (DA: 117) = Valla ben perhiz merhiz dinlemem, **söyleyeceğim,** diyordum.

“Bennen Necmi dedi **içecagız**, **gezecagız**.” (DA: 122) = Ben ile Necmi **içeceğiz**, **gezeceğiz**, dedi.

“Oturdum am ben dedi bu küfdeden **yiyecem** dedi.” (GMA: 179) = Oturdum, ama ben bu köfteden **yiyeceğim**, dedi.

“Enişdem dedi ki bu benim gaynım dedi acı burda **çalışacak** dedi.” (GMA: 183) = Eniştem dedi ki bu benim kaynım, azıcık burada **çalışacak**, dedi.

“Ben bu hasırı götırıp balgondan aşşağı **atacağım** der.” (AMA: 170) = Ben bu hasırı götürüp balkondan aşağı **atacağım**, der.

“Zaman gelecek bu esgi eserleri görmeye **gelecekler**.” (AMA: 218) = Zaman gelecek, bu eski eserleri görmeye **gelecekler**.

“Ben de ekmegimi **yiyecagam** dedim.” (BA: 103) = Ben de ekmeğimi **yiyeceğim**, dedim.

“Dedim vallahi bele etmesem aç **kalacagam**.” (BA: 105) = Vallahi böyle yapmazsam aç **kalacağım**, dedim.

“Diyi bah, ben **ölecagam**.” (BA: 121) = Bak, ben **öleceğim**, diyor.

“Deyi Ahmet deyi abla bişey **söyleyecegem**.” (SMA: 136) = Ahmet, abla bir şey **söyleyeceğim**, diyor.

“Dedi, tamam kebul ettıh **alacagız**.” (SMA: 215) = Tamam, kabul ettik, **alacağız**, dedi.

-AcAh:

“Artıh kızı evın içıne **koyacahlar**.” (UMA: 197) = Kızı artık evin içine **koyacaklar**.

“Eti de daşta **dögecahsan**.” (UMA: 203) = Eti de taşta **döveceksin**.

“Sen bu gece benim odama **gidecahsan**, ben senin odanda yatacagam.” (DA: 79) = Sen bu gece benim odama **gideceksin**, ben senin odanda yatacağım.

“Bu biraz uzun bi hikayedır ama beni sabırla **dinleyecahsız**.” (DA: 82) = Bu biraz uzun bir hikâyedir, ama beni sabırla **dinleyeceksiniz**.

“Gelidıh bahidıh ki övle sa’ati oldi, çocuglarımız mektebe **gidecahlar**.” (DA: 87) = Geliyorduk, bakıyorduk ki öğle saati oldu, çocuklarımız okula **gidecekler**.

“Fahri bana resim **çekecah**, tapu müdürünün yegeni.” (DA: 106) = Tapu müdürünün yeğeni Fahri, bana resim **çekecek**.

“Birinde Yusıf, dokuzunda da bizim ablamın ogli Cengiz İzmir’de dügün **yapacah**.” (DA: 109) = Birinde Yusuf, dokuzunda da ablamın oğlu Cengiz İzmir’de düğün **yapacak**.

“Bundan sona inegi nahıra avrat **süreceh**.” (AMA: 147) = Bundan sonra ineği ahıra avrat **sürecek**.

“Nişana geldı iki sene sonra **götüreceh** büyünce **götüreceh**.” (AMA: 207) = Nişana geldi, iki sene sonra, büyüyünce **götürecek**.

“Dedi gözü bana deerse banı **yiyacahlar yiyacahlar** dedi.” (AGA: 140) = Gözü bana değse beni **yiyecekler**, dedi.

“Ev üstümüze **uçacohtı**, çocuhları ohutah diye göctük geldik, buraya.” (AGA: 196) = Ev üstümüze **uçacaktı**, çocukları okutalım diye göçtük, buraya geldik.

“Altınlı körpüden gelseydiniz bütün onları şey **yapacahsan** görüydünüz he.” (AGA: 196) = Altınlı köprüden gelseydiniz bütün onları şey **yapacaksın**, görürdünüz.

“Komando yetiştiriyo diyo ki dama **çıhacahsın**.” (AGA: 208) = Komando yetiştiriyor, diyor ki dama **çıkacaksın.**

“O yapılı yoldan getme çataltepeye **urgayacah**.” (AGA: 217) = O yapılı yoldan gitme, Çataltepeye **uğrayacak**.

“Hele iç ne **olacah** bundan yoh gurban yoh.” (AGA: 217) = İç, ne **olacak,** bundan yok gurban yok.

“Ya davayı yapın ya yapmayın bu kader **verecahsız**.” (BA: 93) = Ya davayı yapın ya yapmayın, bu kadar **vereceksiniz**.

“Sana para beş mılyon lazım olursa, bi aya kader bu kader para **verecahsen** farkla.” (BA: 93) = Sana beş milyon para lazım olursa farkıyla bir aya kadar bu kadar para **vereceksin**.

“Yani cenaze bitti, tabuta bırahıldı, **götürülecah**, herkez gelsın, hizmet etsin!” (BA: 96) = Yani cenaze bitti, tabuta bırakıldı, **götürülecek**, herkes gelsin, hizmet etsin.

“Eskiden dedelerımız diyidi gün olacah Teccal **kahacah**, Dicle’yi **kurutacah**.” (BA: 115) = Eskiden dedelerimiz diyordu, gün olacak deccal **kalkacak**, Dicle’yi **kurutacak.**

“Demiş nası **olacah** bele, getmiş.” (BA: 126) = Böyle nasıl **olacak**, demiş, gitmiş.

“Diyi yoh valla anam ölsün babam ölsün, bana **söyliyecahsın**.” (BA: 128) = Yok valla annem, babam ölsün, bana **söyleyeceksin**, diyor.

“Şimdi seeti tahacagam, babam **göreceh**.” (SMA: 236) = Şimdi saati sana takacağım, babam **görecek**.

KA ve GMA’da gelecek zaman eki, ses düşmeleri sonucu kişi ekiyle kaynaşarak –icin şeklinde fiillere gelir:

“Sen ora bir yere **gidicin**, kocaman daglık bir yere **gidicin**.” (KA: 457) = Sen oraya bir yere, kocaman dağlık bir yere **gideceksin**.

“Kocanın kıymatını bilicin, kaynananın, kayınbabanın, herşenin **bilicin.**” (KA: 457) = Kocanın, kaynananın, kayınbabanın, her şeyin kıymetini **bileceksin**.

“Dayreyi **nedicin**.” (GMA: 179) = Daireyi ne **yapacaksın**?

“Yetmey paramız yogsa **yiyemeycik**.” (GMA: 204) = Yetmezse paramız yoksa **yiyemeyeceğiz**.

“Hem dört yüz elli milyon para **vericim**.” (GMA: 211) = Hem dört yüz elli milyon para **vereceğim**.

Geniş Zaman –(A)r, -(I)r:

Tüm zamanları içine alan kapsamlı bir zamandır. Genellikle ünlü ile biten birden çok heceli fîil kök ve gövdeleriyle, ünlü ile biten bazı tek heceli fiil kök ve gövdelerine gelmektedir. Genellikle ünlü ile biten kelimeye -r, ünsüz ile biten kelimeye –ar, -ır şeklinde gelmektedir. Bölge ağızlarında kullanılan şekli ise şöyledir:

“Bazı kifteyı yogırdımı bele **atar** tavana **yapışır**.” (UMA: 131) = Bazısı köfteyi yoğurdu mu böyle tavana atar, **yapışır**.

“Böyük bi parlah yıldız **görir**.” (UMA: 139) = Büyük parlak bir yıldız **görür**.

“Kurban, eyı bi adam yolını **bulır**.” (UMA: 171) = Kurban, iyi bir adam yolunu **bulur.**

“Mesele seni anay **gider** kızın anasına **söler**.” (UMA: 189) = Mesela senin annen **gider**, kızın annesine **söyler**.

“Kıvrenın yanına getırırler ikı gışi kolından **tutar**.” (UMA: 197) = Damadın yanına getirirler, iki kişi kolundan **tutar**.

“Yalaguz ben günde üç koyunnan üç torba tütün senden **isterem**.” (DA: 73) = Yalnız ben günde üç koyunla üç torba tütün senden **isterim**.

“Kız tarafına haber **yollarıh**.” (DA: 99) = Kız tarafına haber **yollarız**.

“İşte Allah rahmet ede, kaynanami da çok **severem**.” (DA: 110) = İşte, Allah rahmet etsin, kaynanamı da çok **severim**.

“Dedi siz börek yapın, ben de diger yemekleri **yaparam**.” (DA: 112) = Siz börek yapın, ben de diğer yemekleri **yaparım,** dedi.

“Anteb’in etrafında da **olur** kölerde de **olur**.” (GMA: 193) = Antep’in etrafında da **olur**, köylerde de **olur**.

“Onnan sona çeşidli renklere **boyanır**.” (GMA: 193) = Ondan sonra çeşitli renklere **boyanır**.

“İşde düyün bu şekil devam **eder**.” (GMA: 200) = İşte, düğün bu şekil devam **eder.**

“Hanı baklavanın eyi mi kötü mü oldonu yiyen adam garer **verir**.” (GMA: 241) = Hani baklavanın iyi mi kötü mü olduğunu yiyen adam karar **verir**.

“İşte agrabaları **gelır** şey **tahar** altın **tahar**.” (AMA: 269) = İşte akrabaları **gelir**, altın **takar**.

“Bi picama arhasında sürüne sürüne eve **gider**.” (AMA: 170) = Bir pijama arkasında sürüne sürüne eve **gider**.

“Aha beraber **gelir** düğünleri **başlar**.” (AMA: 300) = Beraber gelir, düğünleri başlar.

“Kirve elbisesini **yapar**, altın **tahar**, hediye **tahar**, sünnetçıyı **tutar** parasını **verır**.” (AMA: 301) = Kirve elbisesini **yapar**, altın ve hediye **takar**, sünnetçiyi **tutar**, parasını **verir**.

“Helete köyünde adamı diri diri **yüzerler**.” (AGA: 168) = Helete köyünde adamı diri diri **yüzerler**.

“Torpah ev burcu burcu **kohar**.” (AGA: 219) = Toprak ev burcu burcu **kokar**.

“Bu belimize salladıgımız zaman bele **sararız** üç dört kat.” (BA: 94) = Belimize sardığımız zaman böyle üç dört kat **sararız**.

“Ondan sora cenaze erebasına **konır**.” (SMA: 181) = Ondan sonra cenaze arabasına **konur**.

“Yemek dagıtıldıhtan sora misafırlar **dagılır**.” (SMA: 182) = Yemek dağıtıldıktan sonra misafirler **dağılır**.

“Atarıh ataşın üstüne iyice **kaynar**.” (SMA: 207) = Ateşin üstüne atarız, iyice **kaynar**.

“Çoh güwerçin orda **konar**.” (SMA: 225) = Çoğu güvercin orda **konar**.

“Döktükten sona iki günde bir suyunu **deyişirim**.” (KA: 450) = Döktükten sonra iki günde bir suyunu **değiştirin**.

“Bir hafta düyün çalallar, aşiretler **olur**.” (KA: 474) = Bir hafta düğün çalarlar, aşiretler **olur**.

“Galını gızın babası alır, gıza çeyiz **yapar**.” (KA: 475) = Kalanı kızın babası alır, kıza çeyiz **yapar**.

2.2.2.1.2. Tasarlama Kipleri

Tasarlama kipleri bir iş, oluş, hareket bildirmeyip belirli bir zaman ifadesi de olmamaktadır. Net bir zamanı ifade etmeyen tasarlama kiplerinin istek, emir, şart ve gereklilik olmak üzere dört biçimi vardır. Tasarlama kiplerinin bölge ağızlarında kullanımı ise şöyledir:

İstek Kipi –(y)A:

İstek kipi yalnız şekil ifade eden bir ektir. Tasarlanan hareketin istendiğini gösteren, istek şeklinde bir tasarlama ifade eden ve dilek bildiren kiptir.[132] Fiilin

[132] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 310.

bildirdiği iş, oluş ve kılışın isteğe, niyete, arzuya bağlı ortaya çıktığını gösteren bir kiptir. Bölge ağızlarında kullanımı ise şöyledir:

"İkki mılyona karşılıh on mılyon senet verise gendıne ikkı milyon **verah**." (UMA: 217) = iki milyona karşılık on milyon senet veriyorsa kendisine iki milyon **verelim**.

"Herbir kızı bi kardaşımıza **istiyah**." (UMA: 233) = Her bir kızı bir kardeşimize **isteyelim**.

"Gel biz bunı **kandırah**." (UMA: 248) = Gel, biz bunu **kandıralım**.

"Madem ki kırh tene de katırın var, **gidah** biz de eşya **alah**." (DA: 73) = Mademki kırk tane katırın var **gidelim**, biz de eşya **alalım**.

"Deli Balta şehrin dışarısında oglana deyi ki, hama burda bi çadır **kurah oturah**." (DA: 75) = Deli Balta şehrin dışarısında oğlana diyor ki, burada bir çadır **kuralım, oturalım**.

"Ben kâhtım he dedim oglum, **gidah istiyah** sahan." (DA: 124) = Ben kalktım, oğlum **gidelim,** sana **isteyelim,** dedim.

"Gap verin de basdık **goyak** size dellerdi." (GMA: 172) = Kap verinde size bastık **koyalım,** derlerdi.

"Evımın yamacında bi ev yap ki gızımı sana **verem**." (AMA: 136) = Evimin yamacında bir ev yap ki sana kızımı **vereyim**.

"Bu sefer hadı gelin ki damada **gideh**." (AMA: 277) = Bu sefer gelin ki damada **gidelim**.

"Hadı barabar edana'ya **gideh çalışah**." (AMA: 293) = Hadi beraber Adana'ya **gidelim**, **çalışalım**.

"Yaşlı kadınlar diyidi ki çog bayramlar **göresiz**." (BA: 80) = Yaşlı kadınlar diyorlardı ki çok bayramlar **göresiniz**.

“Gidah, gelinimizi **getirah**.” (BA: 82) = **Gidelim,** gelinimizi **getirelim**.

“Diyıh ayagta olah, kimseynen **dögüşmiyah**, kimseye hatırını koymiyem.” (BA: 114) = Ayakta olalım, kimse ile **dövüşmeyelim**, kimseye gönül koymuyorum, diyoruz.

“Hem korhıdan hem souktan demişih **gideh**.” (SMA: 126) = Hem korkudan hem soğuktan **gidelim,** demişiz.

“Bunu kendi evimize **götüreh**.” (SMA: 135) = Bunu kendi evimize **götürelim**.

“Biz de istedıh ki şu anda kaleden Siveregin görnüşünü **anlatah**.” (SMA: 136) = Biz de istedik ki şu anda kaleden Siverek’in görünüşünü **anlatalım**.

“Kızi almiş, demiş gel **gideh** demiş, bi yere **gideh** ormanında **gezeh**.” (SMA: 146) = Kızı almış, gel, bir yere **gidelim,** ormanında **gezelim**, demiş.

“Hadi sene bir kent sakkızı verim de **barışak**.” (KA: 444) = Hadi sane bir kent sakızı vereyim de **barışalım**.

“He ya dogruyu **konuşak**.” (KA: 446) = Evet, doğruyu **konuşalım**.

“Kak, sennen bazara **gidek**, demiş.” (KA: 448) = Kalk, sen ile pazara **gidelim**, demiş.

“Akrebeleri gelmiş, demiş kine avradı **alak**, düyüne **götürek**, demiş.” (KA: 460) = Akrabaları gelmiş, avradı **alalım**, düğüne **götürelim,** demiş.

“Çobanın yanında ekmek var herhal, **gidek** de birer tene **yiyek**.” (KA: 469) = Herhalde çobanın yanında ekmek var, **gidelim** de birer tane **yiyelim**.

“Diyolar üçümüz **birleşek**, başımızı **alak**, başka bir melmekete **gidek**.” (KA: 471) = Üçümüz **birleşelim**, başımızı **alalım,** bir memlekete **gidelim,** diyorlar.

Emir Kipi[133]:

Bu kip, cümlede öznenin yapmasını istediği işi emir şeklinde ifade ettiği bir tasarlama kipidir. 1. Teklik ve 1. Çokluk kişi eklerinde emir ve istek çekimi aynı olduğu görülmektedir. Bu kipin bölge ağızlarında kullanımı şöyledir:

Birinci Tekil Kişi –Im/ -AyIm:

"O di ana sahan kurban **olayım**." (DA: 63) = O anne sana kurban **olayım,** diyor.

"Diyi ben duymamiş **olayım**." (DA: 65) = Ben duymamış **olayım,** diyor.

"Öbürsi deyi hele ver senın cüzdanan **bahım** hele." (DA: 67) = Öbürüde ver, senin cüzdanına **bakayım,** diyor.

"Dedim, dur ben de çıhayım **bahayım**." (DA: 111) = Dur, ben de çıkayım, **bakayım,** dedim.

"Dior benim hanımı sana teslım **edeyim**." (AMA: 272) = Benim hanımı sana teslim **edeyim,** diyor.

"Sen nası bi adammışsın **bileyim** üc gızının birini sana **vereyim**." (AGA: 148) = Sen nasıl bir adamsın ki bileyim, üç kızının birini sana **vereyim.**

"Demiş gideyim de bu koyunlara bi it **bulayım**." (AGA: 183) = Gideyim de bu koyunlara bir köpek **bulayım,** demiş.

"Gelin ayran da için çay da için yemek de **söyleyim** size." (AGA: 207) = Gelin ayran da çay da için, size yemek de **söyleyim**.

İkinci Tekil Kişi (eksiz):

"Deyi dayi, sen koş deyi a bu magaranın içine **sahlan**." (DA: 69) = Dayı sen koş, bu mağaranın içine **saklan,** dedi.

[133] Bu konuda bir de Fevzi Karademir, **Türkiye Türkçesinde Emir Kip (lik) i Üzerine**, Electronic Turkish Studies Derg. , C. 7, S. 4, 2012. s. 2091-2138 bkz.

“Kari hemen koşi içerdeki herife deyi çabuk deyi kilere **saklan**.” (DA:69) = Kadın hemen koşuyor, içerdeki adama çabuk kilere **saklan,** dedi.

“Git emmımden gızını bana **isde**.” (AMA:135) = Git, bana amcamdan kızını **iste**.

“Gapıya çıhma içerde **gal**.” (AMA: 235) = Kapıya çıkma, içerde **kal**.

“Paşa dedi bu mekdubu kimseye **verme**.” (AMA: 280) = Paşa, bu mektubu kimseye **verme,** dedi.

“Sesimizı çıharmıyacagıh **söle!”** (BA: 86) = Sesimizi çıkarmayacağız, **söyle**.

“Izmir’de hele **git bah** şindi adaçayı doludur.” (BA: 116) = İzmir’de **git, bak,** şimdi adaçayı doludur.

“Dedi sabah namazının çıhtıhtan sora beni o camının önünde **bekle**.” (SMA: 225) = Sabah namazından çıktıktan sonra beni o caminin önünde **bekle,** dedi.

“Hayır paşam dedi get bi görev kagıdı **yaz**.” (SMA: 227) = Hayır, paşam git, bir görev kağıdı **yaz,** dedi.

“İç şundan üç yudum iç de **kurtul**.” (KA: 458) = İç şundan, üç yudum iç de **kurtul**.

Üçüncü Tekil Kişi –sIn:

İnce ünlülü eylemlerden sonra kalın ünlüyle gelerek uyuma girmediği durumlarda görülmektedir:

“Bu adama borç gelmesın, biye de **gelmesın**.” (UMA: 154) = Bu adama borç gelmesin, bize de **gelmesin**.

“Pis adamın Allah belasını **versın**.” (UMA: 170) = Pis adamın Allah belasını **versin.**

“Yüz teneyi bi kereden **vursın**.” (UMA: 247) = Yüz taneyi bir kerede **vursun.**

“Herkeş radyosuni **açsın dinnesin**, evinden **çıhmasın**.” (DA: 104) = Herkes radyosunu **açsın, dinlesin**, evinden **çıkmasın**.

“Bi çay **goysun** da gelsinler.” (GMA: 166) = Bir çay **koysun** da gelsinler.

“Tez babama heber verın guşıma altından bir gefes yaptırsın, acele **salsın**.” (AMA: 160) = Hemen babama haber verin, kuşuma altından bir kafes yaptırsın, acele **salsın**.

“Yanı huzur **olsun**, huzursuzluk **kaksın** istediim bu benim.” (AGA: 144) = Yani huzur **olsun,** huzursuzluk **kalksın,** bu benim istediğim.

“Barış bu adam **gelsin** senle savaşa girsin.” (AGA: 148) = Barış bu adam **gelsin,** senle savaşa girsin.

“Deller ki oglan tut da oglan **olsun**.” (KA: 474) = Derler ki oğlan tutta oğlan **olsun**.

Birinci Çoğul Kişi –AlIm:

“Biz buna böyük bir ataş yapalım, İbrahim’ı ataşa **atalım**.” (UMA: 141) = Biz buna büyük bir ateş yapalım, İbrahim’i ateşe **atalım**.

“Gel **bahalım** dikkat dedi ben mardivandan enemedim.” (AGA: 131) = Gel **bakalım,** dikkat et, ben merdivenden inemedim, dedi.

“Şurayı gazın **bakalım**, orayı gazarlarmış.” (AGA: 195) = Şurayı kazın **bakalım**, orayı kazarlarmış.

“Diyelim Uçtepe’ de bir aga var idu.” (BA: 81) = Uçtepe’de bir ağa vardı, diyelim.

“Yanı kızmızın üzerine el boş **getmeyelim**.” (BA: 81) = Yani kızımızın üzerine eli boş **gitmeyelim**.

“Dedim teze oglu, sabbah Seyda Melle Emin’in yanına **gidelim**.” (BA: 122) = Teyze oğlu, sabah Seyda Melle Emin’in yanına **gidelim,** dedim.

İkinci Çoğul Kişi –In:

“Kimı arisansa hurda, kapıları açıg **bırahın**.” (UMA: 171) = Kimi arıyorsan hurda kapıları açık **bırakın**.

“Sen ded ki hele buna bi sehen **verin**.” (UMA: 220) = Siz buna leğen **verin,** dedi.

“Deyi hama alın bu oglani götirin, bi yere **bırahın**.” (DA: 73) = Alın, bu oğlanı götürün, bir yere **bırakın,** diyor.

“Deyidiler **kaçın** tegeye, tegede **oynayın** hayvannarın yanda.” (BA: 110) = Kaçın ahıra, ahırda hayvanların yanında **oynayın,** diyordular.

“Hepiyiz **duyun eşidin**, kövün içında dedikodu **etmeyın**.” (BA: 128) = Hepiniz **duyun, işitin**, köyün içinde dedikodu **etmeyin**.

“Diyor ki biz gelelim Siwerek’ten de bize yol **werın**.” (SMA: 222) = Diyor ki biz Siverek’ten gelelim, bize yol **verin**.

“Tam kıvamına gelinceye deyin **kaynadın**.” (KA: 458) = Tam kıvamına gelinceye kadar **kaynatın**.

Üçüncü Çoğul Kişi –sInlAr:

Yazı diliyle aynı olan bu ek bölge ağızlarında çoğunlukla kalınlık-incelik uyumuna uyduğu görülmektedir:

“Emmi oglum diyi ki bir kuzu etını, hoşafınu, bi de ekmegimi, bulgurumu **getirsinner**.” (BA: 114) = Amcaoğlum diyor ki bir kuzu etini, hoşafını, bir de ekmeğimi, bulgurumu **getirsinler**.

“Telefon geldi dedi ki “**buyırsınlar**, **gelsinler**” ha gettıh aylece.” (UMA: 169) = Telefon geldi, dedi ki “**buyursunlar**, **gelsinler**” ailece gittik.

“Padişah pırınc verdi, yag verdi ki yolda mola **versinler**, yemeg **pişirsinler**.” (UMA: 249) = Padişah pirinç verdi, yağ verdi ki yolda mola **versinler**, yemek **pişirsinler**.

“Gaye onnar, şey **yapsınlar**, bir **korhsınlar**.” (SMA: 223) = Gaye onlar, şey **yapsınlar**, bir **korksunlar**.

“Gidiler bi de bahilar ki ne **görsünler**, cam kırılmış, balıh yoh.” (DA: 72) = Gidiyorlar, bir de bakıyorlar ki ne **görsünler**, cam kırılmış, balık yok.

“Türkiye’den dayim mektup yazmışti ki çocuhlar **gelsinler** düğün var.” (DA: 110) = Türkiye’den dayim mektup yazmıştı ki çocuklar **gelsinler,** düğün var.

Gereklilik Kipi -mAlI:

Bu ek -mA fiilden ad yapma eki ile -lU (< -lıg) sıfat ekinin kaynaşmasından meydana gelmiştir. Ek ilk olarak Eski Anadolu Türkçesinin son döneminde ortaya çıkmıştır.[134] Bir işin, oluşun ya da bir kılışın mutlaka yapılması gerektiğini bildiren kiptir. UMA, BA’da örneklerine rastlanmamıştır:

“Benım olana danışdım olum **netmeli** bunu dedim.” (GMA: 162) = Benim oğlana danıştım, oğlum bunu **ne etmeli,** dedim.

“Ey evmizde boya boyanmalıydı, masıra sarılmalıydı, kilim **dikilmeli**.” (GMA: 166) = Evimizde boya boyanmalıydı, masıra sarılmalıydı, kilim **dikilmeli**.

“Süzülmüş yord **olmalı** yanı eşgi olusa yimen dadı olmaz.” (GMA: 171) = Süzülmüş yoğurt **olmalı,** yani ekşi olursa yemeğin tadı olmaz.

“Nası gözel dolmuş oralar **görmeli** dey.” (GMA: 173) = Oralar nasıl güzel dolmuş, **görmeli,** diyor.

“Muhakgak cuma gecesi **olmalı**.” (GMA: 199) = Muhakkak cuma gecesi **olmalı**.

“He ya o azımızdan **akmalı** yimessek olmaz.” (GMA: 204) = Evet, o ağzımızdan **akmalı,** yemezsek olmaz.

“Pilavsa aşımızı bişirip goltığımıza alırdıh **garışdırmalı** aşımızı.” (AMA: 175) = Pilavsa aşımızı pişirip koltuğumuza alırdık, aşımızı **karıştırmalı**.

“Beni idare etmeye çalışan birine karşı **çıkmalı**.” (AGA: 143) = Beni idare etmeye çalışan birine karşı **çıkmalı**.

[134] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 312-313; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 613.

“Kayınbabam kapıyı çaldıgı zaman evde kaç kişi varsa hepimiz karşısına **çıkmalıdık**.” (KA: 443) = Kayınbabam kapıyı çaldığı zaman evde kaç kişi varsa hepimiz karşısına **çıkmalıydık**.

“Ekmek yok, gider tahıl eker, **getirmeli**.” (KA: 447) = Ekmek yok, gider tahıl eker, **getirmeli**.

“O da sabah namazı erken kalhmalıyık, **bişirmeliyik**.” (KA: 452) = O da sabah namazında erken kalkmalıyız, **pişirmeliyiz**.

“Evimizin işini tutmalı deyilik, evimizin yatagını bile toplamalı deyilik, ora **gelmeliyik**.” (KA: 452) = Evimizin işini tutmalı değiliz, evimizin yatağını bile toplamalı değiliz, oraya **gelmeliyiz**.

“Yalınız **bırakmalı** deyilmiş kırk gün genni.” (KA: 453) = Kırk gün kendisini yalnız **bırakmamalıymış**.

“Ya koca ya kaynana **götürmeli**.” (KA: 461) = Ya koca ya kaynana **götürmeli**.

“Hergün bir leyençe yogurup **bişirmelisin**, hergün.” (KA: 464) = Her gün bir kap yoğurup **pişirmelisin**.

Bazı örneklerde *gerek* kelimesi de gereklilik kipini karşılamaktadır:

“Ondan sora demiş **gerek** ben bunı öldürim.” (SMA: 146) = Ondan sonra benim bunu öldürmem **gerekir**.

“Sultanehmet camisi olmasi **gerekir** fakat ben buni iyi bilmiyorum.” (SMA: 177) = Sultan Ahmet Camisi olması **gerekir,** fakat ben bunu iyi bilmiyorum.

Şart Kipi –sA:

Bu kip eylemin bildirdiği isteğin, dileğin bir şarta bağlı olduğunu ifade etmek için kullanılan tasarlama kipidir.

Diğer taraftan -sA ekiyle yapılan şekillerin kipten çok zarf-fiil özelliklerine sahip olduğu, bu sebeple -sA'nın kip eki olmayıp şart zarf-fiili sayılması gerektiği de belirtilmektedir.[135]

Bölge ağızlarında kullanımı oldukça fazladır:

"Hakkını **vermesah** rehet edemiyıh." (UMA: 151) = Hakkını **vermezsek** rahat edemiyoruz.

"Benım imzam **olmasa** bu çıhmazdı fabrikadan." (UMA: 166) = Benim imzam **olmasa** bu fabrikadan çıkmazdı.

"Diyi bah eve **gelse**, bah gelin san bahmaz, bele eder, şele eder." (DA: 63) = Bak, gelin eve **gelse** sana bakmaz, böyle eder, şöyle eder.

"Gelın böle tek sıra olah ki adam biznen görüşe, tek sıra **olmasak** biznen görüşemez." (DA: 122) = Gelin böyle tek sıra olalım ki adam bizle görüşsün, tek sıra **olmasak** bizle görüşemez.

"Benim hünerim de bi adamı dar ağacına götırseler bırahın **desem** bırahırlar." (AMA: 153) = Benim hünerim de bir adamı darağacına götürseler bırakın **dersem** bırakırlar.

"O da Allah'ım şu avratlar **kaksa** da şu herıfe bi yemek **versem** dedim." (AGA: 157) = O da Allah'ım şu avratlar **kalksa** da şu adama bir yemek **versem,** dedi.

"Bu tarlaya gelmem dedim kime verirsen ver ben **ölsem** almam dedim." (AGA: 161) = Bu tarlaya gelmem, kime verirsen ver, ben **ölsem** almam, dedim.

"Para olursa para verırsın, para **olmasa** altun verırsın." (BA: 89) = Para olursa para, para **olmazsa** altın verirsin.

[135] Konuyla ilgili bilgi için bkz. Hayati Develi, **"-sA Eki Nedir? Kip Mi? , Zarf-Fiil Mi?"**, İlmi Araştırmalar, C. 0, S. 1, 2014, s. 91-94.

“Eyer karşıdaki **tuttusa** yandiy, tutmadısa düştügi yerden tekrar alıb atisan.” (BA: 96) = Eğer karşıdaki **tuttuysa** yandı, tutmadıysa düştüğü yerden tekrar alıp atıyorsun.

“Dedi bu cıbbır **ölse** biz de seni öldüreceyik.” (BA: 108) = Bu kaz **ölse** biz de seni öldüreceğiz, dedi.

“Ama bir hafta **getsem** öbür hafta gidemidim.” (BA: 109) = Ama bir hafta **gitsem** öbür hafta gidemiyordum.

“Kaz deyi **kazmasan** deyi bah askerligın bitmez falan.” (SMA: 124) = Kaz, **kazmasan** bak, askerliğin bitmez, diyor.

“Biz bir ayaga **kahsah**, bizi yog edeller.” (KA: 469) = Biz bir ayağa **kalksak** bizi yok ederler.

“Bir tene daha **vursa** geri dirilillermiş.” (KA: 473) = Bir tane daha **vursa** geri dirilirlermiş.

2.2.3. Ek Fiil

Bu fiilin Eski Türkçedeki er- fiilinin “r” sesinin düşmesi ve “e-i” değişimi sonucunda geliştiği ifade edilmektedir.[136] Ekin isim soylu kelimeleri fiil ve basit kipleri birleşik kip yaptığı görülmektedir.

Ek-fiilin; “geniş zaman, görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman ve şart çekimi” olmak üzere 4 biçimi vardır. Taranan bölge ağızlarında ek-fiilin işlekliği oldukça fazladır.

2.2.3.1. İsimleri Yüklemleştirme Görevinde Kullanılışı

Ek Fiilin Geniş Zamanı:

[136] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 316; Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 620; Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s. 474.

Ek-fiilin birinci ve ikinci şahısları *er-* fiilinin ekleşmesinden oluşurken üçüncü şahıslar tur- > dur- (tanesidır, dorgıdır) fiilinden gelmektedir. Ağızlarda kullanımı şöyledir:

"Yanı bu anteb'in gerçek sahipleri **bizik**." (GMA: 236) = Yani bu Antep'in gerçek sahipleri **biziz**.

"Yoh şimdi çocuhlarımın hepsinden memnunum tek bi tanesinden memnun **deelım**." (AGA: 116) = Yok şimdi çocuklarımın hepsinden memnunum, tek bir tanesinden memnun **değilim**.

"Kadında dedi ki ben onun **öretmeniyim**, sen onu benim yanıma sal." (AGA: 121) = Kadın da dedi ki ben onun **öğretmeniyim**, sen onu benim yanıma sal.

"Torunlarım yüz ellıden fazla, hele tanımıyom, yoh çocuhlardan **razıyım**." (AGA: 138) = Torunlarım yüz elliden fazla, hala tanımıyorum, yok çocuklardan **razıyım**.

"Orası kıralın derler köşkının sütunlarından iki **tenesidır**." (UMA: 141) = Orası kralın, köşkünün sütunlarından iki **tenesidir,** derler.

"Elliyedi ellisekkiz **yaşındayam**. (UMA: 154) = Elli yedi, elli sekiz **yaşındayım**.

"Deyi; "bız arhadaşlarnan **dagdayıh**. (UMA: 159) = Biz arkadaşlarla **dağdayız**, diyor.

"Ben samsun'da bi gemiye bindim. **Çocıgam**." (UMA: 161) = Ben Samsun'da bir gemiye bindim, **çocuğum**.

"Fakat bız **fakirıh**." (UMA: 169) = Fakat biz **fakiriz**.

"Biz şındı urfalı **degılıh**." (UMA: 174) = Biz şimdi Urfalı **değiliz**.

"Eski han olarak bırda dört tene **var**." (UMA: 179) = Eski han olarak burda dört tane **var**.

“Yedı şiveden hangısınan ohırsayız **dorgıdır**.” (UMA: 164) = Yedi şiveden hangisiyle okursanız **doğrudur**.

“Urfalı keyfını zevkını bilen bi **adamdır**.” (UMA: 174) = Urfalı keyfini, zevkini bilen bir **adamdır**.

“Diniz, imaniz benım ayagımın **altındadır**.” (UMA: 183) = Dininiz, imanınız benim ayağımın **altındadır**.

“Hamam dedıgımız çuhur bi **yerdır**.” (UMA: 187) = Hamam dediğimiz çukur bi **yerdir**.

“Bızde de usul **beledır**.” (UMA: 229) = Bizde de usul **böyledir**.

“İkkı tene kızı var, ikkı tene de oglı **var** padişahın.” (UMA: 231) = Padişahın iki tane kızı var, iki tane de oğlu **var**.

“Yanı hanımın başlıca süslerınden en önemlı **saçıdır**.” (UMA: 246) = Yani hanımın başlıca süslerinden en önemlisi **saçıdır**.

“Bir de kucagımda bebeyim **var**.” (KA: 442) = Bir de kucağımda bebeğim **var**.

“Deyi bah içi de para **dolidır**.” (DA: 66) = Bak, içi de para **doludur**, diyor.

“Ula oglum vallah ben **degilem**. (DA: 68) = Ula oğlum vallah ben **değilim**.

“Deyi yenge, teze teze yoldan gelmişem, yorgunam, **uyhusuzam**.” (DA: 69) = Yenge taze taze yoldan gelmişim, yorgunum, **uykusuzum**, diyor.

“Deyi bunın bilmedıgı heç bi şe **yohtur**.” (DA: 70) = Bunun bilmediği hiç bir şey **yoktur**.

“Evde ne bişerse komşının da hakki **içindedir**.” (DA: 97) = Evde ne pişerse komşunun da hakkı **içindedir**.

“Şindi ne olmişsa olsun her şeyin dogrusi **hoştur**.” (DA: 98) = Şimdi ne olmuşsa olsun, her şeyin doğrusu **hoştur**.

“Oğlım sen emmının gızına nişanlısın sen onınla **berdelsın**.” (AMA: 135) = Oğlum sen amcanın kızıyla nişanlısın, onunla **berdelsin**.

“Ben bi uzın **gamışam** gapına dayanmışam isder al isder alma alnına yazılmışam.” (AMA: 181) = Ben bir uzun **kamışım**, kapına dayanmışım, ister al ister alma, alnına yazılmışım.

“Benım hemşirem ben bu gibi şeylere **merağlıyım**.” (AMA: 211) = Benim hemşirem, ben bu gibi şeylere **meraklıyım**.

“Paşa diyor benim lafımda heç değişık olmaz yanı neyse **odır**.” (AMA: 281) = Paşa, benim lafımda hiç değişiklik olmaz, yani neyse **odur,** diyor.

“Herkesin şeyi **ayrıdır**, piri.” (BA: 87) = Herkesin şeyi **ayrıdır**, piri.

“Ben diyem belki başlıh **haramdır**.” (BA: 89) = Ben belki başlık **haramdır,** diyorum.

“Her konuda, her yönden söz **sahibıdır**.” (BA: 100) = Her konuda, her yönden söz **sahibidir**.

“Şimdi biz **köşkteyih**.” (SMA: 137) = Şimdi biz **köşkteyiz**.

“Diyor ben **sewerekliyim**.” (SMA: 175) = Ben **Siverekliyim**, diyor.

“Yani su içti mi tawasi bitti **demegtir**.” (SMA: 186) = Yani su içti mi tavası bitti, **demektir**.

“Yaw dedi senin baban, çoh **samimidir**.” (SMA: 225) = Senin baban, çok **samimidir**, dedi.

“Ee bir, Siwerek’ten ziyade insanlgın aşıgiyam, insanlıgın **sewdalısiyam**.” (SMA: 237) = E bir Siverek’ten ziyade insanlığın aşığıyım, insanlığın **sevdalısıyım**.

Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı:

i- fiiline -DI/-DU geçmiş zaman ekinin ve iyelik kökenli şahıs eklerinin eklenmesiyle oluşturulur. Zamanla *i-* yardımcı fiili eriyip kaybolmaktadır:

"Ami **uşagiydılar**, oglumnan babam amuşca **çocuguydilar**." (BA: 110) = Amca **uşağıydılar**, oğlumla babam amca **çocuğuydular**.

"Elli ikide okula gettim. Yedi **yaşındaydım**. (BA: 115) = Elli ikide okula gittim. Yedi **yaşındaydım**.

"O zaman **piyadeydim**." (BA: 116) = O zaman **piyadeydim**.

"Şeylerin **içindeydıg**." (BA: 117) = Şeylerin **içindeydik**.

"Yine bi **onbaşiydıg**." (BA: 117) = Yine bir **onbaşıydık**.

"Elli uç gün a bele sırtımın **üstündeydim**." (BA: 122) = Elli üç gün a böyle sırtımın **üstündeydim**.

"Ben Kasım'a **hamileydim**." (DA: 103) = Ben Kasım'a **hamileydim**.

"Mesele ben şındı **atölyedeydım**." (UMA: 150) = Mesela ben şimdi **atölyedeydim**.

"Orda jenerator **operetorıdım**." (UMA: 150) = Orda jeneratör **operatörüydüm**.

"Yen de **samimiydik**." (GMA: 167) = Aşırı da **samimiydik**.

"Ellüşde evlendim bes aylık **evliydim** asgere getdim." (GMA: 181) = Elli üçte evlendim, beş aylık **evliydim**, askere gittim.

"Ben yedi **yaşındeydım** inşat yalı boyacılına getdim." (GMA: 211) = Ben yedi **yaşındaydım**, inşaat yalı boyacılığına gittim.

"Yanı bizim elimiz iş dutmeydı o zaman **çocukduk**." (GMA: 217) = Yani bizim elimiz iş tutmuyordu, o zaman **çocuktuk**.

“O gün bakdım bemin damat sucug almış da gız bi dal getirmiş, bakdım **tezeydi**.” (GMA: 172) = O gün baktım, benim damat sucuk almış da kız bir dal getirmiş, baktım **tazeydi**.

“Anteb’in etrafında balarımız **vardı**.” (GMA: 185) = Antep’in etrafında bağlarımız **vardı**.

“Esgiden çayımız mayımız **yoğudu**.” (GMA: 169) = Eskiden çayımız mayımız **yoktu**.

“Gene bacım senın suçın varmış benım heç **yohdı**.” (AMA: 142) = Yine bacım senin suçun varmış, benim hiç **yoktu**.

“Bir iki üş dört beş aynı **sınıftaydık**.” (AMA: 219) = Bir iki üç dört beş aynı **sınıftaydık**.

“Adam eyidı yanı kötü ailenın oğlı **değildi**.” (AMA: 259) = Adam iyiydi, yani kötü ailenin oğlu **değildi**.

“Yanı bende kötü ailenın gızı **değildim**.” (AMA: 259) = Yani bende kötü ailenin kızı **değildim**.

“Mesele düğınlerde bizim zamanımızda araba **yohdı**.” (AMA: 276) = Mesela bizim zamanımızda düğünlerde araba **yoktu**.

“Bu deprem olınca ben gızımın yanında **koydeydim**.” (AMA: 285) = Bu deprem olunca ben kızımın yanında **köydeydim**.

“Esgerlik icin durımım **iyiydi**.” (AMA: 287) = Askerlik için durumum **iyiydi**.

“Mesele şindiki geder değildi su **çoğdı**.” (AMA: 291) = Mesela şimdiki kadar değildi, su **çoktu**.

“Bizim evimız felan yohdı. Biz **kiracıydıh** zaten. (AMA: 299) = Bizim evimiz falan yoktu. Zaten biz **kiracıydık**.

“Hayat böyle on iki eylül bize b şey olmadıgı için bilemedik halkın içinde **deildik**.” (AGA: 123) = Hayat böyle on iki eylül, bize bir şey olmadığı için bilemedik, halkın içinde **değildik**.

“Tetikli **çavuşudum**.” (AGA: 131) = Tetikli **çavuştum**.

“Halını arz ediyodun arvat kör, gardaşım iki oglu yetim benim **yanımdaydı**.” (AGA: 138) = Halini arz ediyordun, arvat kör, kardeşim iki oğlu yetim, benim **yanımdaydı**.

“Ben muhtarlık yaptım, muhtarlarında **başkanıydım**.” (AGA: 142) = Ben muhtarlık yaptım, muhtarlarında **başkanıydım**.

“Ben de o zaman kırk altıda on iki **yaşındaydım**.” (AGA: 142) = Ben de o zaman kırk altıda on iki **yaşındaydım**.

“Çayla oturdugumuz yerin arası heral yüz metre kadar **varıdı**.” (AGA: 177) = Çayla oturduğumuz yerin arası herhalde yüz metre kadar **vardı**.

“Ama tabi şimdi geride kaldı, hep **köydü**.” (AGA: 178) = Ama tabii şimdi geride kaldı, hep **köydü**.

“Bele onin içine giridih oyniyidıh, ahşama kede onin **içindeydih**.” (SMA: 138) = Böyle onun içine giriyorduk, oynuyorduk, akşama kadar onun **içindeydik**.

“Ewet **ordaydıh** biz.” (SMA: 148) = Evet, biz **ordaydık**.

“Başlıhlar şindi daha azdır, önce daha **fazlaydı**.” (SMA: 118) = Başlıklar şimdi daha azdır, önce daha **fazlaydı**.

“Oni için güzel bi **kültürdü**.” (SMA: 160) = Onun için güzel bir **kültürdü**.

“E o ki girmi milyon da weren **wardi**.” (SMA: 218) = O ki yirmi milyon da veren **vardı**.

“He, kuwayi milliye kurıldıgı zaman, benim dedem de bu komisyonun **içersindeydi**.” (SMA: 222) = Evet, kuvayimilliye kurulduğu zaman, benim dedem de bu komisyonun **içerisindeydi**.

“Biri sarışın o kadar sarışındı, biri o kadar da **esmerdi**.” (KA: 442) = Biri o kadar sarışındı, biri o kadar da **esmerdi**.

“Kat kat, beyle düzdü, benimkinin öyünde güller **vardı**.” (KA: 450) = Kat kat, böyle düzdü, benimkinin önünde güller **vardı**.

“Uzun boylu bir **adamdı**, iri yarı.” (KA: 451) = Uzun boylu, iri yarı bir **adamdı**.

“Bir yaşındadı amma çoh **başkadı**.” (KA: 452) = Bir yaşındaydı, ama çok **başkaydı**.

Ek Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zamanı:

i- fiiline -mIş/-mUş geçmiş zaman ekinin ve zamir kökenli şahıs eklerinin eklenmesiyle oluşturulmuştur. Bu zamanda da *i*- fiili çoğunlukla eriyip kaybolmaktadır:

“Asıl eşşolueşşek **benmişim** dedi.” (GMA: 179) = Asıl eşekoğlueşek **benmişim**, dedi.

“Asıl eşşolueşşek **bizmişik** dedi.” (GMA: 179) = Asıl eşekoğlueşek **bizmişiz**, dedi.

“Ve anlatıldığına göre de yani gerçekten bu kalede yani dolaşan bele bi tane yani cinler falan **varmiş**.” (SMA:144) = Ve anlatıldığına göre de yani gerçekten bu kalede dolaşan böyle cinler falan **varmış**.

“Allah’tan başka hiç kimseleri **yohmiş**.” (DA: 63) = Allah’tan başka hiç kimseleri **yokmuş**.

“Bi **varmiş**, bi **yohmiş**.” (DA: 72) = Bir **varmış**, bir **yokmuş**.

“Allah’ın kuli **çohmiş**.” (DA: 72) = Allah’ın kulu **çokmuş**.

“Evvel zaman içinde bi padişah **varmiş**.” (DA: 72) = Evvel zaman içinde bir padişah **varmış**.

“Şindi bah, bi ana bi evlat **varmiş**.” (DA: 75) = Şimdi bak, bir anne bir evlat **varmış**.

“A şindi düşiniyem bizde akıl **yohmış**.” (UMA: 130) = Şimdi düşünüyorum, bizde akıl **yokmuş**.

“Eskiden at **varmış,** şindi at yok.” (BA: 89) = Eskiden at **varmış,** şimdi at yok.

“Bi kut **varmuş**, iki tene de yavrusu **varmış**.” (BA: 126) = Bir kurt **varmış**, iki tane de yavrusu **varmış**.

“Beş on dakka bekledik oglu **ordaymış**.” (AGA: 117) = Beş on dakika bekledik, oğlu **ordaymış**.

“Ben daha ondan **uffagımışım**.” (AGA: 130) = Ben daha ondan **ufakmışım**.

“E gittiimde telefon ettim vakıf adresi almıştım, şey yaptım aradım, tam vakfın **yanındaymışım**.” (AGA: 211) = E gittiğimde telefon ettim, vakıf adresi almıştım, şey yaptım, aradım, tam vakfın **yanındaymışım**.

“İki tene gardaş **varmış**.” (AMA: 135) = İki tane kardeş **varmış**.

“Biri alim, **hocamiş**, biri de **berdoşmış**.” (AMA: 135) = Biri âlim, **hocaymış**, biri de **başıboşmuş**.

“Bu üç kişiden biri ağa, biri hoca biri de **fegırmış**.” (AMA: 143) = Bu üç kişiden biri ağa, biri hoca, biri de **fakirmiş**.

“Valla assehten **hırhızmışsınız**.” (AMA: 154) = Valla essahtan **hırsızmışsınız**.

“Bi arvat varmış **safmış**, gendi **halindeymış**.” (AMA: 167) = Bir arvat varmış, **safmış**, kendi **halindeymiş**.

“Babası da demiş gi gızım gerçekten benı seven **senmissın** demış.” (AMA: 180) = Babası da kızım beni gerçekten seven **senmişsin**, demiş.

Ek Fiilin Şartı:

i- fiiline -sA şart ekinin eklenmesiyle oluşturulup *i-* fiilinin eriyip kaybolduğu görülmektedir:

"Memursa kırevet olır, memur **degilse** kırevet de olmaz." (UMA: 196) = **Memursa** kravat olur, memur **değilse** kravat da olmaz.

"Eger sen çerçinin oglı **degılsense** ben bişe bilmem." (UMA: 219) = Eğer sen çerçinin oğlu **değilsen** ben bir şey bilmem.

"Eger aylenin küçik kardaşı **varsa** hanı berber birez daha para kazansın diye o küçik çocıgı da tıraş ederlerdi." (SMA: 119) = Eğer ailenin küçük kardeşi **varsa** hani berber biraz daha para kazansın diye o küçik çocuğu da tıraş ederlerdi.

"Yohsa kuymçi yalan, bunnari kuymçi duyamaz." (DA: 76) = **Yoksa** kuyumcu yalan, bunları kuyumcu duyamaz.

"Yohsa böle derdi yoh!" (BA: 83) = **Yoksa** böyle derdi yok!

2.2.3.2. Fiillerin Birleşik Çekimini Yapma Görevinde Kullanılışı

2.2.3.2.1. Ek Fiilin Hikâyesi

Fiile *i-* fiilinin -D1/-DU geçmiş zaman eki getirilerek yapılır. Çekim sırasında *i-* fiili genellikle kaybolur.

Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi:

Geçmiş zamanda gerçekleşen bir durumun yine geçmiş zamana aktarılarak anlatılması durumudur. –DI/-DU kip eki + i- fiili + -DI/-DU şeklinde oluşmaktadır. AGA ve GMA'da sıklıkla kullanılmaktadır:

"İktidara gelemedik menderes **geldiydi**." (AGA: 142) = İktidara gelemedik, menderes **geldiydi**.

“He onu işte bu aliye **verdiydim**.” (AGA: 216) = “Evet, onu işte bu Ali’ye **verdiydim**.

“İsmini **dediydi** de unuttum.” (AGA: 217) = İsmini **dediydi** de unuttum.

“Adını **dediydi**.” (AGA: 217) = Adını **dediydi**.

“O ceyiz zamanı hanı sigara ikram **etdimdi** ya, o zaman alınır, gelnir.” (GMA: 200) = O çeyiz zamanı hani sigara ikram **ettimdi** ya, o zaman alınır, gelinir.

“Arabeynan on altı gün **kaldıydı**.” (GMA: 164) = Arabayla on altı gün **kaldıydı**.

“Yanı işde u zuman işde atmış sekiz senesinde de zanate **girdiydik** işde.” (GMA: 206) = Yani işte o zaman atmış sekiz senesinde de zanaate **girdiydik**.

“İşde getdik a ihtilaldan sona **geldiydim**.” (GMA: 206) = İşte gittik, ihtilalden sonra **geldiydim**.

“Bu bi romen gemisiynen rus gemisi miydi bi şey **çarpışdıydı**.” (GMA: 214) = Bu bir Roman gemisiyle Rus gemisi miydi bir şey **çarpışdıydı**.

Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi:

-mIş kip eki + i- fiili + -DI/-DU şeklinde oluşmaktadır. Çekim sırasında *i-* fiili genellikle kaybolmaktadır. Taranan tüm ağızlarda örneklerine rastlanmıştır:

“Zaten biz de **osanmıştıh**.” (AMA: 154) = Zaten biz de **usanmıştık**.

“Burda **uzanmışdım** sabah erkendi.” (AMA: 205) = Burda **uzanmıştım**, sabah erkendi.

“Bi iftira dolayısıyla hepse **girmişdim**.” (AMA: 210) = Bir iftira dolayısıyla hapse **girmiştim**.

“Biz o garşıda **oturmuşduh**.” (AMA: 233) = Biz o karşıda **oturmuştuk**.

“Bende tüfeng yoh evde **bırahmışdım**.” (AMA: 236) = Bende tüfek yok, evde **bırakmıştım**.

“Gızı kocaya verdi galiba onun ziyaretine **getmiştik**.” (AGA: 180) = Kızı kocaya verdi, galiba onun ziyaretine **gitmiştik**.

“İkindi namazına başlıyok onun için **aramıştm**.” (AGA: 180) = İkindi namazına başlıyoruz, onun için **aramıştım**.

“Depremde biz de ködedik ben orda bag işine **gitmiştik**.” (AGA: 187) = Depremde biz de köydeydik, orda bağ işine **gitmiştik**.

“Daha evveli **gitmiştim** hacca.” (AGA: 204) = Daha evvel hacca **gitmiştim**.

“Bin dokuz yüz dohsan sekizde muayene **etmiştin** sen.” (AGA: 212) = Sen bin dokuz yüz doksan sekizde muayene **etmiştin**.

“Bi de gapam var benim **yapdırrmışdım** tenekeciye.” (GMA: 229) = Bir de benim kapağım var, tenekeciye **yaptırmıştım**.

“Tam Rum’ın sınırında üç tene çadır kurdıh tatbikat için **gitmişdıh** oraya.” (SMA: 125) = Tam Rum sınırında üç tane çadır kurduk, oraya tatbikat için **gitmiştik**.

“Ben bi kere orda fotoraflar **çekmiştim**.” (SMA: 139) = Ben bir kere orda fotoğraflar **çekmiştim**.

“Ama köpek adam fotoraf makinesini bozıh werdigi için güzel **çekmemiştiler**.” (SMA: 139) Ama köpek adam fotoğraf makinesini bozuk verdiği için güzel **çekmemiştiler**.

“Ama köpek adam fotoraf makinesini bozıh werdigi için güzel **çekmemiştiler**.” (SMA: 139) = Ama köpek adam fotoğraf makinesini bozuk verdiği için güzel **çekmemiştiler**.

“Çünkü Sewerek’de hiç bu kadar büyük bir bina **görmemiştim**.” (SMA: 140) = Çünkü Siverek’de hiç bu kadar büyük bir bina **görmemiştim**.

“Orda bugda **tökmıştih**.” (SMA: 148) = Orda buğday **dökmüştük**.

“Bi gün sen bi, camide bi ezan **ohımıştın**, hele onı anlat.” (SMA: 166) = Bir gün sen bir camide bir ezan **okumuştun**, hele onu anlat.

“Şindi ben bir koltugta **oturmuştum**.” (SMA: 211) = Şimdi ben bir koltukta **oturmuştum**.

“Hediye iki tene kavun **almıştım**.” (DA: 104) = İki tane kavun hediye **almıştım**.

“Türkiye’den dayim mektup **yazmışti** ki çocuhlar gelsinler dügün var.” (DA: 110) = Türkiye’den dayım mektup **yazmıştı** ki çocuklar gelsinler, düğün var.

“Dedım ami bele bele, bizi götürmaga **gelmiştiler**.” (DA: 110) = Amca böyle böyle, bizi götürmeğe **gelmiştiler**.

“Bi tahsi **almıştıh**.” (UMA: 166) = Bir taksi **almıştık**.

“Deyi vallahi bız bi gün babamnan bereber şahin avına **çıhmıştıh**.” (UMA: 219) = Vallahi biz bir gün babamla beraber şahin avına **çıkmıştık**, diyor.

“Babam anlati, deyi bi arhadaşgıle **getmiştıh**.” (UMA: 175) = Babam anlatıyor, bir arkadaşgile **gitmiştik**, diyor.

“Eyle yüz göz **olmuştuh**.” (BA: 105) = Öyle yüz göz **olmuştuk**.

“Ben **yatmiştim**, kerpici üstüne saldı.” (BA: 122) = Ben **yatmıştım**, kerpici üstüne saldı.

“Eşşeklerın yanına **alışmıştu**.” (BA: 108) = Eşeklerin yanına **alışmıştı**.

Şimdiki Zamanın Hikâyesi:

-Iyor kip eki + i- fiili + -DI/-DU şeklinde oluşmaktadır. Taranan tüm ağızlarda örneklerine rastlanmıştır:

“Biz de kalede oyin **oyniyidih**.” (SMA: 138) = Biz de kalede oyun **oynuyorduk**.

“Evcilih **oyniyidih** bele bahar oldıgı zaman.” (SMA: 138) = Böyle bahar olduğu zaman evcilik **oynuyorduk**.

“Kaleyi çoh kere agaçlandırdilar ama Sivereklileri tabi hiç agaç sevgisi agaç şeyi olmadıgı için hep o fidanlari **yolidilar**.” (SMA: 139) = Kaleyi çoğu kere ağaçlandırdılar, ama Sivereklileri tabii hiç ağaç sevgisi, ağaç şeyi olmadığı için hep o fidanları **yoluyordular**.

“Ben hep Gülseren ablanın yanına **gididım**.” (SMA: 143) = Ben hep Gülseren ablanın yanına **gidiyordum**.

“İlk zaman biz atlara **biniyorduh**, şimdi de tahsi çıhmış.” (SMA: 264) = İlk zaman biz atlara **biniyorduk**, şimdi de taksi çıkmış.

“Bu sever yendirirdıh aşagiya, ameleler **tutidıh**, karilar **tutidıh getiridıh**.” (DA: 92) = Bu sefer aşağıya indirirdik, ameleler **tutuyorduk**, kadınlar **tutuyorduk**, **getiriyorduk**.

“Mesela adıyamanda şıh varımış ona **götürüyodum**.” (AGA: 117) = Mesela Adıyaman’da şeyh varmış, ona **götürüyordum**.

“He normal arada **gidiyodum**.” (AGA: 123) = Evet normal, arada **gidiyordum**.

“Ben dedim sen de **oturuyodun**.” (AGA: 217) = Ben sen de **oturuyordun**, dedim.

“Eveli ta nere götürüy **çekdiriydik**.” (GMA: 168) = Evveli ta nereye götürüp **çektiriyorduk**.

“Mazlımı **gorıdıh** diye işte biz gahve **içiyordıh**.” (AMA: 191) = Mazlum’u **görüyorduk** diye işte biz kahve **içiyorduk**.

“Basdıh **yapıyodım veriyodum** kesme **yapıyodım veriyodum** bağımız çohdı.” (AMA: 195) = Bastık **yapıyordum**, **veriyordum**, kesme **yapıyordum**, **veriyordum**, bağımız çoktu.

“Gelanın içerisında yuharda değildi toprağın altında **bahıyodın**.” (AMA: 289) = Kalenin içerisinde yukarda değildi, toprağın altında **bakıyordun**.

“Ahşam oldu mu herkes odaya **gidiyordu**.” (BA: 93) = Akşam oldu mu herkes odaya **gidiyordu**.

“Mesele para **veridilar**, **alidilar**.” (BA: 84) = Mesela para **veriyordular**, **alıyordular**.

“Mesele, ünce bezini **aliduh**.” (BA: 87) = Mesela, önce bezini **alıyorduk**.

“Men lokantada **çalişidum**.” (BA: 104) = Ben lokantada **çalışıyordum**.

“O tren köprüsünnen **geçiridıh**.”(BA: 105) = O tren köprüsünden **geçiriyorduk**.

“Heppi yayan **gididıh**.” (BA: 106) = Hep yayan **gidiyorduk**.

“O **gididi** ben **kalidım**, ben **gedidim** o **kalidı**.” (BA: 110) = O **gidiyordu**, ben **kalıyordum**, ben **gidiyordum**, o **kalıyordu**.

“Eskiden bız çift **sürüyorduh** öküzlen, kara sapanlan.” (BA: 118) = Eskiden biz öküzle, kara sapanla çift **sürüyorduk**.

“**Gedidıh** sıcah su **dolduridıh**.” (BA: 110) = **Gidiyorduk**, sıcak su **dolduruyorduk**.

“Soğan olmasaydı ekmegi **götürüyordu**.” (BA: 119) = Soğan olmasaydı ekmeği **götürüyordu**.

“Hastane evimin altı ha, şurak hastane **getmordu**.” (KA: 442) = Hastane evimin altı, şuraya hastaneye **gitmiyordu**.

“Ben şindi hamile oldum mu dört aylık karnımda olduktan sona bene bir sarılık **gelordu**.” (KA: 442) = Ben şimdi hamile oldum mu dört aylık karnımda olduktan sonra bana bir sarılık **geliyordu**.

“Çok uzak hemen hemen eşşekten iki saat **sürordu** afedersin.” (KA: 449) = Çok uzak, hemen hemen eşekle iki saat **sürüyordu,** affedersin.

Gelecek Zamanın Hikâyesi:

İlerde gerçekleşecek olan bir durumun geçmişe aktarılarak gelecek anlamı taşımaktadır. -AcAk kip eki + i- fiili + -DI/-DU şeklinde oluşmaktadır. Çekim sırasında *i*- fiili kaybolmaktadır. UMA, BA, KA’da örneklerine rastlanmamaktadır:

“Mavi tahsi boyandi

Kapımıza dayandi

Dün gece **kaçacahtım**

Zalım abem uyandi.” (SMA: 133) = Mavi taksi boyandı, kapımıza dayandı, dün gece **kaçacaktım**, zalim abiim uyandı.

“Ben şühbe reisine gidip rica **edecektim**.” (SMA: 227) = Ben şube reisine gidip rica **edecektim**.

“Beni caminin önünde **bekliyecektin**, bu gün cumadır.” (SMA: 228) = Beni caminin önünde **bekliyecektin**, bugün cumadır.

“Va dediler, teze neye söledin? **Söylemiyecahtın**.” (DA: 90) = Valla dediler, teyze niye söyledin? **Söylemiyecektin**.

“Tutuşurdi, suyumuz **kayniyacahti**.” (DA: 90) = Tutuşurdu, suyumuz **kaynıyacaktı**.

“Kasnagi **koyacahtıh**, teş te üstine.” (DA: 90) = Kasnağı **koyacaktık**, leğen de üstüne.

“Şimdi onu **diyecektim** amma köyümüzde en ufak bi dedikodusu olmaz.” (AGA: 143) = Şimdi onu **diyecektim,** ama köyümüzde en ufak bir dedikodusu olmaz.

“Gecede gonı açıldı hocalardan cemaat bana müftülüe müftülüe getsin deiştirin diye onu **diyacedım**.” (AGA: 224) = Gecede konu hocalardan açıldı, cemaat bana müftülüğe gitsin, değiştirin diye onu **diyecektim**.

“Aslında geçen hafdanın içinde **görüşücüydük** adamnan.” (GMA: 215) = Aslında adamla geçen haftanın içinde **görüşecektik**.

“Herif daha bu ne para **verecehdım** de şire toprağı **alacakdın**.” (AMA: 141) = Adam daha bu ne, para **verecektim** de şerbet toprağı **alacaktın**.

“Sen bele **yapmıyecehtın**.” (AMA: 283) = Sen böyle **yapmayacaktın**.

Geniş Zamanın Hikâyesi:

-Ir, -Ur kip eki + i- fiili + -DI/-DU şeklinde oluşmaktadır. Çekim sırasında *i*-fiili kaybolmaktadır:

“Yorılırdım, gelır zemzem suyı **içerdim**.” (UMA: 143) = Yorulurdum, gelir zemzem suyu **içerdim**.

“Bu etraflarda gidıp benım hestem var deye gendıne ekmek falan **gettırırdı**.” (UMA: 146) = Bu etraflarda gidip benim hastam var diye kendine ekmek falan **getirirdi**.

“Bazen derste konıştıgımız **olırdı**.” (UMA: 162) = Bazen derste konuştuğumuz **olurdu**.

“Böyik bi adam diyah bi yerden geçıldıgı zaman böyık önde **giderdi**.” (UMA: 179) = Büyük bir adam, diyelim bir yerden geçtiği zaman büyük önden **giderdi**.

“Şindi olsa **yapardıh**.” (UMA: 181) = Şimdi olsa **yapardık**.

“Şindi bizim evelden Diyarbakır’a gelip gidiş, köylüler möylüler gelip getdıgı zaman **korkarlardı**.” (DA: 66) = Şimdi bizim evvelden Diyarbakır’a köylüler möylüler gelip gittiği zaman **korkarlardı**.

“Ayvanlarımız vardi, ayvanlarımızı **yıhardıh**.” (DA: 88) = Hayvanlarımız vardı, hayvanlarımızı **yıkardık**.

“Biber baharat da **koyardıh** üstine.” (DA: 89) = Üstüne biber baharat da **koyardık**.

“Üstine de bi yorgan **örterdıh**.” (DA: 91) = Üstüne de bir yorgan **örterdik**.

“Onun içine kül **koyardib**.” (DA: 91) = Onun içine kül **koyardık**.

“Ondan sora gelin olurdi, **götürürdiler** eve.” (DA: 92) = Ondan sonra gelin olurdu, eve **götürürdüler**.

“Evde başını **açardilar** çarşafını.” (DA: 92) = Evde başını, çarşafını **açardılar**.

“Ondan sora getirirdiler içeriye **koyardilar**.” (DA: 93) = Ondan sonra getirirdiler, içeriye **koyardılar**.

“Ondan sora **götürürdiler** mutbaga.” (DA: 92) = Ondan sonra mutfağa **götürürdüler**.

“Sebahtan namazdan çıkanlar erkekler **giderdi** kabristana.” (DA: 93) = Sabahtan namazdan çıkan erkekler kabristana **giderdi**.

“Kimi baglardan bag yapragi **koparırdi**.” (DA: 97) = Kimi bağlardan bağ yaprağı **koparırdı**.

“Süt gayneyık da pirici yıhar **atardım** içine.” (GMA: 159) = Süt kaynadığında pirinci yıkar, içine **atardım**.

“Bu sene benim yeter ama benim bök gız şeyle bi ganavoz salça **getirdi**.” (GMA: 161) = Bu sene benim yeter, ama benim büyük kız şöyle bir kanavoz salça **getirdi**.

“Ey bizi de galdıreydın biz de namaza **gederdik**.” (GMA: 164) = E bizi de kaldırsaydın biz de namaza **giderdik**.

“Yanı yumurtey bile **bilmezdik** biz.” (GMA: 170) = Yani biz yumurtayı bile **bilmezdik**.

“Tedaviye **gederdim**, yayan **gederdim**.” (GMA: 171) = Tedaviye **giderdim**, yayan **giderdim**.

“Hasdaniye geder geder **gelirdim**.” (GMA: 171) = Hastaneye gider gider **gelirdim**.

“O garda gıyamet de bile sabah namazını heç evde gılmazdı camıya **gederdi**.” (GMA: 174) = O karda kıyamette bile sabah namazını hiç evde kılmazdı, camiye **giderdi**.

“Amma ben babam rahmatlın küpesi var gulamda, helle hurda **bilmezdim**.” (GMA: 177) = Ama ben, babam rahmetlinin küpesi var kulağımda, hile hurda **bilmezdim**.

“Benim usdam mesela sünnet **ederdi**.” (GMA: 189) = Mesela benim ustam sünnet **ederdi**.

“Yaşlı adamlar şapgasını asar **gedellerdi**.” (GMA: 227) = Yaşlı adamlar şapkasını asar, **giderlerdi**.

“İşde annem onu eyle **ederdi**, çog güzel **olurdu** o.” (GMA: 230) = İşte annem onu öyle **ederdi**, o çok güzel **olurdu**.

“Sabah **gahardıh**, gazanamızın altını **yahardıh**.” (AMA: 173) = Sabah **kalkardık**, kazanımızın altını **yakardık**.

“Önce beyazlarımızı **yıhardıh**.” (AMA: 173) = Önce beyazlarımızı **yıkardık**.

“Doğrı amma merak eder gider **görürdüm**.” (AMA: 209) = Doğru, ama merak eder, gider **görürdüm**.

“Esgiden buğday mercimek nohıt tütın bunların hepsını **ekerdik**.” = Eskiden buğday, mercimek, nohut, tütün bunların hepsini **ekerdik**.

“Bi leyen düğünde de işte öyle kurı fasulye felan **yaparlardı**.” (AMA: 244) = Bir leğen düğünde de işte öyle kuru fasulye falan **yaparlardı**.

“O zaman aşcılar felan yohdı gapı gonşılar **gelirdi**.” (AMA: 277) = O zaman aşçılar falan yoktu, kapı komşuları **gelirdi**.

“Yanı şimdi köyde kimse yok çifçilik **yapardıh**.” (AGA: 116) = Yani şimdi köyde kimse yok, çiftçilik **yapardık**.

“Babam şu dagda gavalı çaldı mıydı davar gendiliginden **kalhardı**.” (AGA: 134) = Babam şu dağda kavalı çaldı mıydı davar kendiliğinden **kalkardı**.

“He abi biz on araba, on beş araba, **götürürdük**.” (AGA: 145) = Evet, abi biz on araba, on beş araba **götürürdük**.

“Şu dagın başında çifçilik var, öküzünen **yatardın** yalanız.” (AGA: 163) = Şu dağın başında çiftçilik var, yalnız öküzle **yatardın**.

“Sagdan soldan çeltik guruttular, tarlalara ekerdik **keserdik**.” (AGA: 166) = Sağdan soldan çeltik kuruttular, tarlalara ekerdik, **keserdik**.

“On beş gün önce gördüünü ön beş gün sona **tanıyamazdın**.” (AGA: 209) = On beş gün önce gördüğünü on beş gün sonra **tanıyamazdın**.

“Mese, kzlar eç keten meten **atmazdılar**.” (BA: 80) = Mesela, kzlar hiç keten meten **atmazdılar**.

“Evli olan bayaz, o keten diyerdıh, onu **bağlardı**.” (BA: 80) = Evli olan beyaz, keten derdik, onu **bağlardı**.

“Ha, bi yatag **yapardı** kendisine koyun yüngünden.” (BA: 81) = Kendisine koyunyününden bir yatak **yapardı**.

“Ata **binerdıh**, **giderdıh** Kürdhacı’ya.” (BA: 82) = Ata **binerdik**, Kürdhacı’ya **giderdik**.

“Kucağına koyaridıg oglanı, sünnet **yapardılar**.” (BA: 86) = Kucağına oğlanı koyardık, sünnet **yapardılar**.

“Malumdur, bi yaşli geldise **kahardıh**.” (BA: 93) = Malumdur, bir yaşlı geldiyse **kalkardık**.

“Mesela oglan çocugu dedeye getirılır, dede onun kulagına üflerdi, duasını **okurdu**.” (BA: 95) = Mesela oğlan çocuğu dedeye getirilir, dede onun kulağına üflerdi, duasını **okurdu**.

“Dedim herola begim, sen yeşil fasulyayi **severdiy**.” (BA: 104) = Hayrola beyim, sen yeşilfasulyeyi **severdin**, dedim.

“Allah göstermesin bi tren vursaydı bizi, lokma lokma **ederdi** eyle hepimizi.” (BA: 105) = Allah göstermesin, bir tren vursaydı öyle hepimizi lokma lokma **ederdi**.

“Banyoya bayanlar giderdi tertemiz **olırdı**.” (SMA: 121) = Banyoya bayanlar giderdi, tertemiz **olurdu**.

“Yolda dura dura, oynıya oynıya o gelin eve gelene kader üç dört saet **sürerdi**.” (SMA: 122) = Yolda dura dura, oynaya oynaya o gelin eve gelene kadar üç dört saat **sürerdi**.

“Ele biz bu kehwede oturdugumuz kursileri **alırdıh**.” (SMA: 211) = Biz bu kahvede oturduğumuz kürsüleri **alırdık**.

“O zaman zaman komşular falan **gelirdi**.” (SMA: 232) = O zaman komşular falan **gelirdi**.

“Bekardım, tütünün de çoh güzelini **içerdim**.” (SMA: 233) = Bekârdım, tütünün de çok güzelini **içerdim**.

“Birmizi eksik gördü mü kıyamat **kopardı** o gün evde.” (KA: 443) = Birimizi eksik gördü mü o gün evde kıyamet **kopardı**.

“Yalnıyak gezerdik, barmaklarımız **patlardı**.” (KA: 447) = Yalın ayak gezerdik, parmaklarımız **patlardı**.

“Her hafta bir bilezzik gider, **alırdım**.” (KA: 451) = Her hafta gider bir bilezik **alırdım**.

Şart Kipinin Hikâyesi:

Olması gereken bir durumun geçmişe aktarılarak anlatan bir kiptir. -sA kip eki + y- + -DI/-DU şeklinde oluşmaktadır:

“Hep dükkenler wardi, dikkat **etseydin**, bi de eski dut agaci wardi.” (SMA: 138) = Hep dükkânlar vardı, dikkat **etseydin** bir de eski dut ağacı vardı.

“Keşke **verseydim**.” (DA: 104) = Keşke **verseydim**.

“Başlıh oldugi zaman ne **gelseydi** gene o pere kıza aittı.” (BA: 92) = Başlık parası olduğu zaman ne **gelseydi** yine o para kıza aitti.

“Eskiden igne **atsaydın** igneyi görürdün.” (BA: 115) = Eskiden iğne **atsaydın** iğneyi görürdün.

“Yav ben o zaman on yedi yaşında **olmasaydım** yirmi yirmi beş geçiyı nurfaya göndermezdı.” (AMA: 240) = Ya ben o zaman on yedi yaşında **olmasaydım** yirmi, yirmi beşi geçince Urfa’ya göndermezdi.

“Babaannem **olsaydı** çoh güzel anlatırdı.” (AGA: 158) = Babaannem **olsaydı** çok güzel anlatırdı.

“O zaman azaplı tarafindan mı çıktınız o yüzden bu yüzden **gelseydiniz** çataltepenin içinden geçii.” (AGA: 194) = O zaman Azaplı tarafindan mı çıktınız, o yüzden bu taraftan **gelseydiniz** Çataltepe’nin içinden geçiyor.

“Anam babam arkamda bir destek **versedi** belki ben bunnarı çekmezdim.” (KA: 444) = Annem ve babam arkamda bir destek **verseydi** belki ben bunları çekmezdim.

2.2.3.2.2. Ek Fiilin Rivayeti

i- fiilinin -mIş/-mUş öğrenilen geçmiş zaman ekini almasıyla oluşur. Çekim sırasında i- fiili genellikle kaybolur.

Şimdiki Zamanın Rivayeti:

"Halen devam etmekte olan bir oluş ve kılışın, duyuma ya da sonradan farketmeye dayanılarak anlatılmasıdır."[137] -yor kip eki + -i fiili + -mIş/-mUş şeklinde oluşmaktadır. i- fiili genellikle kaybolmaktadır:

"O küçeden de her gün padişahın ogli **geçimiş**." (DA: 78) = O sokaktan da her gün padişahın oğlu **geçiyormuş**.

"Beyin damarlarnı **daraltıymış**." (GMA: 169) = Beyin damarlarını **daraltıyormuş**.

"Benim torun da orda yahınında **oturuymuş**." (GMA: 171) = Benim torun da orada, yakınında **oturuyormuş**.

"Gelolarmış gidolarmış bu şeyh mehemmedle bereber **gezolarmış**." (AMA: 154) = Gelip gidiyorlarmış, bu Şeyh Muhammetle beraber **geziyorlarmış**.

"Önce bunı kesim demek ki dilekler evvelden gabıl **olormış**." (AMA: 163) = Önce bunu kesiyim, demek ki dilekler evvelden kabul **oluyormuş**.

"Havızın başında **yıhanolarmış**, anca diyor havızın içine itim gurtilim." (AMA: 164) = Havuzun başında **yıkanıyorlarmış**, ancak havuzun içine iteyim, kurtulayım, diyor.

"Bi gün zugahda bi adam **bağırormış**." (AMA: 167) = Bir gün sokakta bir adam **bağırıyormuş**.

"Bugüne gadar yüz küsür dönüm tarlayı **suluyomuş**." (AGA: 174) = Bugüne kadar yüz küsür dönüm tarlayı **suluyormuş**.

[137] Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, s. 663.

“Olanlar heppi kurşun **dökilermiş**.” (BA: 97) = Oğlanların hepsi kurşun **döküyorlarmış**.

“Onu **dövimuşlar** eskiden.” (BA: 107) = Onu eskiden **dövüyormuşlar**.

“**Dolanimuş**, özlerine bi şeyler **getirimiş**.” (BA: 126) = **Dolanıyormuş**, özlerine bir şeyler **getiriyormuş**.

“Dediler ki işte patoz çıhmış bir aydaki işi bir günde **bitiriyormış**.” (SMA: 113) = Dediler ki işte patoz çıkmış, bir aydaki işi bir günde **bitiriyormuş**.

“Neyse ne valinin avradı ordan **geçimiş**.” (SMA: 114) = Neyse ne, valinin hanımı ordan **geçiyormuş**.

Gelecek Zamanın Rivayeti:

-AcAk kip eki + -i fiili + -mIş/-mUş şeklinde oluşmaktadır. i- fiili genellikle kaybolmaktadır. Sadece AMA, GMA ve SMA’da örneklerine rastlanmaktadır:

“O sırada bunnar gonuşmadayken ahşamda köyde bi inek **ölecehmiş** kesmışler.” (AMA: 145) = O sırada bunlar konuşmadayken akşamda köyde bir inek **ölecekmiş,** kesmişler.

“İnsanoğlı nerdemış kim **gelehcehmış** burya der.” (AMA: 157) = İnsanoğlu nerdeymiş, buraya kim **gelecekmiş**, der.

“Orda ilçe tarım müdüllöne gedip kat **yapdırıcıymışık** filan dört beş yere gedicik.” (GMA: 211) = Orda ilçe tarım müdürlüğüne gidip kâğıt **yaptıracakmışız**, filan dört beş yere gidecek.

“Diy yoh ne halısı ulan, biz duymuşuh burada firansızlar **geleceklermiş**.” (SMA: 223) = Yok ne halısı ulan, biz duymuşuz burada Fransızlar **geleceklermiş,** diyor.

Geniş Zamanın Rivayeti:

-Ir/ -Ur kip eki + -i fiili + -mIş/-mUş şeklinde oluşmaktadır. i- fiili bütünüyle eriyip kaybolmaktadır:

"İşte gece de gece yarısı kırıldıhtan soyra gelip çocıgına **baharmış**." (UMA: 139) = İşte gece yarısı kırıldıktan sonra gelip çocuğuna **bakarmış**.

"İbrahim aleyhiselam da senede bir dahfe cenab-ı Allah'ın emriyle bunları ziyarete **gelimiş**." (UMA: 144) = İbrahim aleyhiselam da senede bir defa cenab-ı Allah'ın emriyle bunları ziyarete **gelirmiş**.

"Hep oglan olsın diye bi süri batıl inanç **çıharmışlar**." (UMA: 212) = Hep oğlan olsun diye bir sürü batıl inanç **çıkarmışlar**.

"Ayagınan o ekmegı süriyerah bi divarın dibıne **gettırmış**." (UMA: 221) = Ayağıyla o ekmeği sürüterek bir duvarın dibine **getirmiş**.

"Kapının önüne bi tene çuvali **çıharmiş**." (DA: 67) = Kapının önüne bir tane çuvalı **çıkarmış.**

"O devirde jandarmalar devriye gezdıhları zaman davul zurnanan **gezermiş**." (DA: 68) = O devirde jandarmalar devriye gezdikleri zaman davul, zurnayla **gezermiş**.

"Gelen adamın elinde böle bi tepsi kadeyif **getirmiş**." (DA: 69) = Gelen adam, elinde böyle bir tepsi kadayıf **getirmiş**.

"Sürme **çekermiş** garda, gözüm gamaşmasın dey." (GMA: 176) = Karda gözü kamaşmasın diye sürme **çekermiş**.

"Zamanında orda adam asılırmış, infazlar orda **yapılırmış**." (GMA: 220) = Zamanında orda adam asılırmış, infazlar **yapılırmış**.

"Avrat dutmuş bumbarı almış **getırmış**." (AMA: 139) = Avrat bumbarı tutmuş, almış, **getirmiş**.

“Biriniz itin dilinden, biriniz gapı açmadan biriniz adam tanımadan **anlarmışsınız**.” (AMA: 154) = Biriniz itin dilinden, biriniz kapı açmadan biriniz adam tanımadan **anlarmışsınız**.

“Gocası gelmış eve bi gün yağ **getırmış**.” (AMA: 167) = Kocası bir gün eve gelip yağ **getirmiş.**

“Benim babamı sordu gendiynen mehraba **edermiş**.” (AGA: 117) = Benim babamı sordu, kendisiyle merhaba **edermiş**.

“Emekliye **ayırmışlar**, gelmiş antabe çok bilinçli bi doktor.” (AGA: 117) = Emekliye **ayırmışlar**, Antep’e gelmiş, çok bilinçli bir doktor.

“Herif dedim bele bele **edermişsin**.” (AGA: 161) = Adam böyle böyle **edermişsin**, dedim.

“Hayatta da bi adam niye böle ediyon dememiş ama yerine **getirirmiş**.” (AGA: 172) = Hayatta da bir adam niye böyle ediyorsun dememiş, yerine **getirirmiş**.

“Dohunurmuş yanı o adamın sözü.” (AGA: 172) = Yani o adamın sözü **dokunurmuş**.

“Bizim köün başka yerinde ne zaman hiç olmassa günde on tane on beş tane misafir **olurmuş** günde.” (AGA: 172) = Bizim köyün başka yerinde hiç olmazsa günde on tane, on beş tane misafir **olurmuş**.

“Orayı gectik ondan sona **oturmuşum**.” (AGA: 209) = Orayı geçtik, ondan sonra **oturmuşum.**

“A o kıralın kızi perşembe geceleri kaleye **çıharmış**.” (SMA: 145) = O kralın kızı perşembe geceleri kaleye **çıkarmış**.

“Benim nişanlımı da **bilirmiş** bu.” (KA: 446) = Bu benim nişanlımı da **bilirmiş**.

“Çingene kimi bir adam **gelirmiş**, şurana **otururmuş**, canını almıya geldim, demiş.” (KA: 453) = Çingene gibi bir adam **gelirmiş**, şurana **otururmuş**, canını almaya geldim, dermiş.

“Artık bulaşıklar **birikirmiş**, kaynana hep fukara **yıkarmış**.” (KA: 456) = Artık bulaşıklar **birikirmiş**, hep zavallı kaynana **yıkarmış**.

“Vahti evelinde ülkenin birinde bir genç **yaşarmış**.” (KA: 459) = Bir zamanlar ülkenin birinde bir genç **yaşarmış**.

“Ya çocuh **ölürmüş** ya avrad **ölürmüş**.” (KA: 468) = Ya çocuk ya avrat **ölürmüş**.

“Ahşamdan gider itin ekmeyini **verirmiş**, davarı sayar, **gelirmiş**.” (KA: 469) = Akşamdan gider, köpeğin ekmeğini **verirmiş**, davarı sayıp **gelirmiş**.

2.2.3.2.3. Ek Fiilin Şartı

-i fiiline -sA şart kipinin eklenmesiyle oluşur. *i-* fiili çoğunlukla eriyip kaybolmaktadır:

Görülen Geçmiş Zamanın Şartı:

-DI/ -DU kip eki + i- fiili + -sA şeklinde oluşmaktadır. i- fiili genellikle eriyip kaybolmaktadır. Taranan bölge ağızlarında görülen geçmiş zamanın şartı yazı dilindeki çekimden farklı olarak kişi ekinin görülen geçmiş zaman eki ile şart eki arasına girdiği görülmektedir:

“Ama o kızi **begendıhsa** giderıh.” (DA: 98) = Ama o kızı **beğendiysek** gideriz.

“Eger biz onu kabul **ettıhsa** giderıh evlerine erkekleren ahşam olur.” (DA: 99) = Eğer biz onu kabul **ettiysek** evlerine gideriz, erkeklerle akşam olur.

“Davul **olidisa** o çoh zengünner edidi.” (BA: 124) = Davul **olduysa** o çok zenginler ediyordu.

“Padşah, diyo kına kim **öldürdüse** kızımı ona vericim, diyo.” (KA: 473) = Padişah, kim **öldürdüyse** kızımı ona vereceğim, diyor.

“O kuzının koyının yünini **kırptısa** onı getiri keçeciye, senatkara.” (UMA: 187) = O kuzunun, koyunun yününü **kırptıysa** onu keçeciye, sanatkâra getiriyor.

“Büyük **oldısa** oglana derler: “ihtıyar oldın.”” (UMA: 193) = Büyük **olduysa** oğlana: “ihtiyar oldun.” Derler.

Duyulan Geçmiş Zamanının Şartı:

-mIş/-mUş kip eki + i- fiili + -sA şeklinde oluşmaktadır. i- fiili genellikle eriyip kaybolmaktadır:

“O camide diyelim ki övleden önce **ölmişse** övleleyin millet orda cenaze namazı kılı.” (SMA: 116) = O camide diyelim ki öğleden önce **ölmüşse** öğleleyin millet orda cenaze namazı kılıyor.

“Eger kadayıfın altı **kızarmışsa** o kedayif bişmiş demahtır.” (SMA: 201) = Eğer kadayıfın altı **kızarmışsa** o kadayıf pişmiş demektir.

“Fırınci da onari, kaç tene **sölemişseh** ona göre yapar.” (SMA: 209) = Fırıncı da onları kaç tane **söylemişsek** ona göre yapar.

“Dogum yaptık çocuk ölmüş dedim, **ölmüşse** ölmüş nedek dedi.” (KA: 443) = Doğum yaptık, çocuk ölmüş, dedim, **ölmüşse** ölmüş, ne edelim, dedi.

“Ondan soyna Allah keder **etmışse** kadınlar girır araya.” (UMA: 189) = Ondan sonra Allah nasip **etmişse** araya kadınlar girer.

Yazı dilinde kişi ekleri -sA ekinin üzerine getirilirken, incelenen ağızlarda UMA ve SMA’da kişi ekleri birinci zaman ekinden sonra, yani –sA ekinden önce getirilmektedir. Bu açıdan UMA ve SMA’ları kendine özgü bir çekim biçimi oluşturmaktadır:

“Eger kızdan sözlisense, **konışmışsansa** gidersen kızın eger halası eger dayzası eger anası…” (UMA: 189) = Eger kızla sözlüysen, **konuşmuşsan**, gidersin kızın eğer halası eğer teyzesi eğer annesi

“Etraftakiler dedi madem dedi sen gelip buraya askerlik yapmaya **gelmemişsense** sen buraya neye geldin?” (SMA: 124) = Etraftakiler madem sen buraya askerlik yapmaya **gelmemişsen** buraya neye geldin? Dedi.

Şimdiki Zamanın Şartı:

-Iyor kip eki + i- fiili + -sA şeklinde oluşmaktadır. i- fiili genellikle eriyip kaybolmaktadır:

“Keke başım üstine gidiyem, geliyem, sen nasıl **diyisen** öle olsın.” (SMA: 120) = Ağabey başım üstüne gidiyorum, geliyorum, nasıl **diyorsan** öyle olsun.

“Demiş gel yani benimle **evlenisense**, gel bize gideh.” (SMA: 147) = Yani benimle **evleniyorsan** gel, bize gidelim, demiş.

“O zaman **anlaşıyorlarsa** berdeli yapiyorlar.” (SMA: 183) = O zaman **anlaşıyorlarsa** berdeli yapıyorlar.

“Ben dedim yalan **atiyamsa** get gör.” (DA: 123) = Ben yalan **atıyorsam** gidip gör, dedim.

“Bi gün herif şeyl etdi yeri **gediysen** gedek de yazılak dedi.” (GMA: 165) = Bir gün adam şey etti, **gidiyorsan** gidelim de yazılalım, dedi.

“El yimbeş **gazanıysa** sen ombeş gazan, on gazan.” (GMA: 178) = El âlem yirmi beş **kazanıyorsa** sen on beş kazan, on kazan.

“Gomtanım **öldürebiliysen** a sen öldür dedim.” (GMA: 208) = Komutanım **öldürebiliyorsan** a sen öldür, dedim.

Gelecek Zamanın Şartı:

-AcAk kip eki + i- fiili + -sA şeklinde oluşmaktadır. i- fiili genellikle eriyip kaybolmaktadır. UMA ve SMA’da şu örneklere rastlanmıştır:

“Ceneze nerde **ottıracahsa** gendi evinde yahud bi yahınının bi konşının orda ottırırlar.” (SMA: 110) = Cenaze nerde **oturacaksa,** kendi evinde yahut bir yakınının bir komşunun orda otururlar.

“Oglan evi dügin **yapacagsa** ikki gün davul çaldırır.” (UMA: 196) = Oğlan evi düğün **yapacaksa** iki gün davul çaldırır.

“Eger babay varsa, beni babaya **alacahsansa** ya sabur ya allah.” (UMA: 192) = Eğer baban varsa, beni babana **alacaksan** ya sabır ya Allah.

Geniş Zamanın Şartı:

-Ir/-Ur kip eki + i- fiili + -sA şeklinde oluşmaktadır. i- fiili genellikle eriyip kaybolmaktadır. Yazı diliyle aynı biçimde çekimlenmektedir. Ağızlarda da kullanımı yaygındır:

“Melmeketimize su **gelirse** belki eyi olır.” (UMA: 133) = Memleketimize su **gelirse** belki iyi olur.

“Söle bi daha aşçıları **gelırse** söle yimek gettırmeyın.” (UMA: 232) = Aşçıları bir daha **gelirse** yemek getirmeyin, söyle.

“Diyi ben şindi **sölesem** diyi gönülleri kalır.” (DA: 63) = Ben şimdi **söylesem** gönülleri kalır, diyor.

“Dedi Mustafa **gelirse** söyliyecagam seni.” (DA: 112) = Mustafa **gelirse** seni söyleyeceğim, dedi.

“Yarın obir gün **gidersen** davulçinin arhasina, demah senin kefin olacah?” (DA: 115) = Yarın öbür gün **gidersen** davulçunun arkasına, demek senin keyfin gelecek?

“Yandahılar **çıkmazsa** sen teg başına çıhamazsın.” (GMA: 164) = Yandakiler **çıkmazsa** sen tek başına çıkamazsın.

“Eline şorba **geçerse** geçer yosa bi simid aşı yirsin kaharsın.” (GMA: 180) = Eline çorba **geçerse** geçer, yoksa bir simit aşı yersin, kalkarsın.

“Güşlü mü gelin güşlü del mi dey gahve fincanını bi vurmada gırabilirse güşlü, bi vurmada **gıramassa** güşlü del.” (GMA: 200) = Gelin güçlü mü güçlü değil mi diye kahve fincanını bir vurmada kırabilirse güçlü, bir vurmada **kıramazsa** güçlü değil.

“Yusup abi sen **gelmezsen** olmaz ki dedi.” (GMA: 210) = Yusuf abi sen **gelmezsen** olmaz ki dedi.

“Ama bendireceg **olursa** benirim bendireceg olmassa benmem.” (GMA: 225) = Ama bindirecek **olursa** binerim, bindirecek olmazsa binmem.

“Ama size daşdan yumuşak ne **verirsek** yirsez.” (GMA: 241) = Ama size taştan yumuşak ne verirsek yirsiniz.

“Benim gızım olırsa bi ben verırım, oğlın **olırsa** da sen verirsin.” (AMA: 135) = Benim kızım olursa ben veririm, oğlun **olursa** da sen verirsin.

“O mezerden ne sada **gelirse** gel söle ki gızımı sana verim.” (AMA: 137) = O mezarden ne ses **gelirse** gel söyle ki kızımı sana vereyim.

“Agıldanası bele **giderse** memlekette asger galmıyacah.” (AMA: 160) = Akıl danası böyle **giderse** memlekette asker kalmayacak.

“Amma feget bu sırrımızı biri **bilirse** ben uçar giderım.” (AMA: 161) = Fakat bu sırrımızı biri **bilirse** ben uçup giderim.

“Bah gurt bizim gomşımız **gelirse** gapıyı çalıp derse ben senın annenım gapıya aşma.” (AMA: 253) = Bak, kurt bizim komşumuz, **gelirse** kapıyı çalıp ben senin annenim derse kapıyı açma.

“Sen **alırsan** ben de senı şikâyet ederım, dedım.” (AMA: 259) = Sen **alırsan** ben de seni şikâyet ederim, dedim.

“Sen benım namısıma **toharsan** beni çıharma.” (AMA: 272) = Sen benim namusuma **dokunursan** beni çıkarma.

“Ne yapdın sen **sölersen** iyleşirsin söylemezsen iyleşmezsın.” (AMA: 274) = Ne yaptığını **söylersen** iyileşirsin, söylemezsen iyileşmezsin.

“Bi emrın **olursa** ben senın emrındeyım gözünden öperim.” (AGA: 140) = Bir emrin **olursa** ben senin emrindeyim, gözünden öperim.

“Tabi kaçan **olursa** kaçıyodu.” (AGA: 143) = Tabii, kaçan **olursa** kaçıyordu.

“Valla benim üc gün amelyat günüm var demiş eer **beklerlerse** baharım demiş.” (AGA: 118) = Valla benim üç gün ameliyat günüm var, eğer **beklerlerse** bakarım, demiş.

“Ben buna ekmek **vermezsem** bu beni öldürür.” (AGA: 209) = Ben buna ekmek **vermezsem** bu beni öldürür.

“Bize bi gız **verirlerse** barışırıh **vermezlerse** barışamah.” (AGA: 248) = Bize bir kız **verirlerse** barışırız, **vermezlerse** barışamayız.

“Bi kaç guruş para **olursa** senin çalışman burayla ora aynısı.” (AGA: 153) = Birkaç kuruş para **olursa** senin orada çalışman burayla aynı.

“Biz dedik böle **giderse** biz bu yıl okulu bitiririz.” (AGA:181) = Böyle **giderse** biz bu yıl okulu bitiririz, dedik.

“Sabah dörtleri camiye **gönderirsek** öleden sona dörtleri okuturuz.” (AGA: 182) = Sabah dörtleri camiye **gönderirsek** öğleden sonra dörtleri okuturuz.

“Yanı burayı **geçerse** burayı seyredeyim.” (AGA: 209) = Yani burayı **geçerse** burayı seyredeyim.

“Su **baglanırsa** altında bi elma baççası var gendilerine eder.” (AGA: 216) = Su **bağlanırsa** altında bir elma bahçesi var, kendilerine alır.

“İlla Peygamber sülalesinden **gelirse** ona hoca derıh!” (BA: 100) = İlla Peygamber sülalesinden **gelirse** ona hoca deriz.

“Köyde **yaparsansa** kurbanlar kesilir, kazanlar kaynar, konu komşu yer yemegini.” (BA: 100) = Köyde **yaparsan** kurbanlar kesilir, kazanlar kaynar, kolu komşu yemeğini yer.

“Arabama bindirdigim zaman konuşmiyecahsız, bırbıriyizle iddaya **girersisse** ben sizi yendiririm.” (BA: 104) = Arabama bindirdiğim zaman konuşmayacaksınız, birbirinizle iddiaya **girerseniz** ben sizi indiririm.

“Eger şartlarımu kabul **edersen** senı kabullanacagam.” (BA: 127) = Eğer şartlarımı kabul **edersen** seni kabulleneceğim.

“Tıng tıng tıng **çalırsansa** dedi, ses verür, **çalmazsansa** durar dedi arkadaşlar.” (BA: 127) = Arkadaşlar tıng tıng tıng **çalarsan** ses verir, **çalmazsan** durur, dedi.

“Biz ona **virirsek** dedi beki seni af eder yohsa dedi wallahi dedi askerligin bitmez.” (SMA: 124) = Biz ona **verirsek** belki seni affeder, yoksa vallahi askerliğin bitmez.

“Dedih “ya rabbi eger sen bize **verirsen** bi ogıl biz koyarıh senin habibin İbrahim Halil’in adını.”” (SMA: 116) = Ya Rabbi eğer sen bize bir oğul **verirsen** biz senin habibin İbrahim Halil’in adını koyarız, dedik.

“Buni da **alırsa** içeri gelirem, almazsa dönecegam.” (SMA: 169) = Bunu da **alırsa** içeri gelirim, almazsa döneceğim.

“Dedi lazım **olursa** gene alıram.” (SMA: 172) = Lazım **olursa** yine alırım, dedi.

“Üzerine pul biber **katarsan** daha hoş olır.” (SMA: 185) = Üzerine pul biber **katarsan** daha hoş olur.

“Eger kiymamız tawani **tutarsa**, kiymamız güzel olmuştur.” (SMA: 206) = Eğer kıymamız tavanı **tutarsa** kıymamız güzel olmuştur.

“Demiş, şu oglan nere **verirsem** kaçıp geliyo.” (KA: 448) = Şu oğlanı nereye **verirsem** kaçıp geliyor, demiş.

“Dedim ki alemin arkasından yürürüm, birşi **olursa** kaçar giderim.” (KA: 449) = Dedim ki ailemin arkasından yürürüm, bir şey **olursa** kaçar giderim.

“Kadın akşam rüyesinde bir köpek **görürse** devlisi gün onun kınasını yakallardı kuduz olmasın deyin.” (KA: 453) = Kadın, akşam rüyasında bir köpek **görürse** ertesi gün onun kınasını yakarlardı, kuduz olmasın, derler.

“Aman köye de az galdı, ben bu ekme **yirsem**, ne ustamın lafından caymış olurum.” (KA: 460) = Köye de az kaldı, ben bu ekmeği **yersem** ustamın lafından caymış olurum.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında Güneydoğu Anadolu Ağızlarının karşılaştırmalı şekil bilgisi incelenmiş ve şu tespitlere ulaşılmıştır:

1. İsimden isim yapan +ArI ekinin taranan metinlerde hem ince hem de kalın ünlülü örneklerine rastlanmaktadır ve büyük ünlü uyumuna uymadığı görülmektedir.
2. İsimden isim yapan +cAĞIz eki yazı dilinden farklı olarak DA ve UMA'da örneklerinin bir kısmında ekin ünlülerinin yer değiştiğine rastlanmaktadır. GMA'da ekin +caz şekline de rastlanmaktadır.
3. UMA ve AMA'da İsimden isim yapan +cIk ekinin +cIh, GMA'da +cIg şekline dönüştüğü örnekler görülmektedir.
4. İsimden isim yapan +CI ekinin taranan metinlerde ince ünlüyle biten kelimelere kalın ünlü, kalın ünlüyle biten kelimelere de ince ünlü olarak eklendiği ve büyük ünlü uyumuna uymadığı örnekler görülmektedir.
5. İsimden isim yapan +dIz ekinin yazı dilinden farklı olarak düz ünlülü örneklerine rastlanmaktadır.
6. İsimden isim yapan +Ka eki, taranan metinlerde *başka* / *başga* kelimelerine gelmektedir.
7. GDA'da isimden isim yapan +lI /+lU ekinin düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı olan örnekleri de vardır.
8. İsimden isim yapan +lIK ekinin +lIh +nIh şekilleri de görülmektedir. +lIK, +lIh şekline incelenen tüm ağızlarda rastlanırken +*nIh* biçimine sadece DA'da rastlanmaktadır.
9. Fiilden isim yapan –Ak ekinin -Ah, -Ag şekilleri de görülmektedir.
10. Taranan metinlerde fiilden isim yapan -geç, -geş ekinin sadece ince ünlülü örneklerine rastlanmaktadır.

11. Yazı dilinde yaygın kullanılan fiilden isim yapan –GIn ekinin taranan metinlerde düz ünlülü kullanılışı yanında yuvarlak ünlülü kullanılışı da görülmektedir.
12. Fiilden isim yapan –mUr ekinin taranan metinlerde genellikle yuvarlak ünlülü kullanılışı görülmektedir. AMA ve BA'da düz ünlülü kullanılışına da rastlanmaktadır.
13. Taranan metinlerde isim-fiil eki –mAK, -mAh şeklinde de görülmektedir.
14. Taranan metinlerde zarf-fiil –ken ekinin ünlü uyumuna uyduğu örnekler de görülmektedir.
15. GDA'da *+lar, +ler* çokluk ekinin çeşitli ses olayları ve değişimler sonucunda *+nAr* şekli de kullanılmaktadır.
16. İkinci tekil iyelik eki olan +(I)n UMA'da ünlülerden sonra +n, +y şeklinde ünsüzlerden sonra +ın, +ıy şeklinde görülmektedir.
17. İkinci çoğul iyelik ekinin taranan metinlerde +(I)nIz ve +Iz şekillerine rastlanmaktadır.
18. Araç-birliktelik durumu eki olarak kullanılan *+lA,* GDA'da kullanılmakla birlikte yanında +In, +lAn, +nAn, +dAn şekilleri de kullanım göstermektedir. +lAn şeklinin bir örneğine sadece BA'da rastlanmaktadır.
19. Taranan bölge ağızlarında kişi zamiri kökenli birinci çoğul kişi ekinin -Ik, Ih, -Iz, -Uz şekillerine rastlanmaktadır.
20. Taranan bölge ağızlarında kişi zamiri kökenli ikinci çoğul kişi -sInIz/ -sUnUz ekinin –nIz biçimine dönüşmekte olup AGA, AMA ve GMA'da örneklerine rastlanmaktadır.
21. Taranan metinlerde iyelik eki kökenli birinci çoğul kişi eki –h, -k şeklinde görülmektedir.
22. GDA'da öğrenilen geçmiş zaman eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -mış, -miş, -muş, -müş şeklindedir. Ancak -(y)Up zarf-fiil eki ile –dur(ur) bildirme şeklinin birleşmesinden meydana gelmiş olan –Iptır eki Azeri Türkçenin etkisiyle BA'da sıklıkla kullanılmaktadır. Öğrenilen geçmiş zaman ekinin incelenen ağızlarda kalınlık-incelik uyumuna ve düzlük-yuvarlak uyumuna uymadığı durumlar da gözlenmektedir.

23. GDA’da şimdiki zaman ekinin –(I)yor, -I , -or, -(I)y, -yo şekilleri tespit edilmiştir.
    a. Şimdiki zaman ekinin BA’da –i ve GMA’da –y şeklindeki kullanılışları daha yaygındır.
    b. Sadece SMA ve KA’da iki örnekte şimdiki zamanın -or şekline rastlanmaktadır.
24. GDA’da gelecek zaman eki genellikle –AcAk şeklinde görülür. KA ve GMA’da ekin ses düşmeleri sonucu kişi ekiyle kaynaşarak –ıcı, -ici, -icin şeklinde kullanılışı da görülmektedir.
25. Taranan metinlerde istek kipinin birinci çoğul kişi eki –alım, -elim; -ak ve -ah” şekillerinde görülmektedir.
26. Gereklilik kipi –mAlI ekinin örneklerine SMA, UMA ve BA’da rastlanmamıştır. SMA’da gereklilik kipi –mAlI ekinin gereklilik ifadesi taşıyan “gerek” kelimesi olarak kullanılışı görülmektedir.
27. Taranan bölge ağızlarında görülen geçmiş zamanın şartı yazı dilinden farklı olarak kişi ekinin görülen geçmiş zaman eki ile şart eki arasına girdiği görülmektedir.
28. Yazı dilinde kişi ekleri -sA ekinin üzerine getirilirken, incelenen ağızlarda UMA ve SMA’da duyulan geçmiş zamanın şart çekiminde kişi eklerinden sonra, yani –sA ekinden önce getirildiği örnekler de tespit edilmiştir. Bu özellik UMA ve SMA’nın karakteristik özelliklerindendir.

KAYNAKÇA

1. İNCELEDİĞİMİZ METİNLERİ TARADIĞIMIZ KAYNAKLAR

ARSLAN-EROL, Hülya, "Kilis İli Ağızları Ses Bilgisi Özellikleri Üzerine", **Turkish Studies,** International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8, 421-484.

BAŞKAN, Ahmet, **Bismil Ağzı (İnceleme- Metinler- Dizin)**, **"**Yüksek Lisans Tezi", Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, 2012.

BOZ, Erdoğan ve Sadettin ÖZÇELİK, , **Siverek Merkez Ağzı**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009.

DEMEZ, Ali, **Gölbaşı (Adıyaman) Ağzı**, "Yüksek Lisan Tezi", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2013.

ERTEN, Münir, **Diyarbakır Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)**, TDK Yayınları, Ankara, 2011.

GÜLİN, GÜNAY, Esra, **Adıyaman-Merkez, Kâhta, Gerger, Samsat Yöresi Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük)** , "Yüksek Lisans Tezi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2008.

ÖZÇELİK, Sadettin, **Urfa Merkez Ağzı**, TDK Yayınları, Ankara, 1997.

SARITİKEN, Hakan, "**Gaziantep Merkez Ağzı"**, ("Yayımlanmamış Doktora Tezi"), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Gaziantep, 2017.

2. DİĞER KAYNAKLAR

AKAR, Ali, "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları" , **Turkish Studies**, s.38-53.

AKAR, Ali, **Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş,** Ötüken Yay. , İstanbul 2018.

AKÇATAŞ, Ahmet, "+lIk Ekli Durum Nitelik İsimlerinin Türkiye Türkçesi"nde Kullanım Şekilleri Üzerine Bir İnceleme", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** C 11, s. 91-106.

ALKAYIŞ, Muhammet Fatih, "Adıyaman Ağzında Kullanılan İki Enklitik Edatı: ķe, o", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Adıyaman Üniversitesi Yayınları**, Yıl. 4, S.6, s. 1-10.

ALKAYIŞ, Muhammet Fatih, **Adıyaman Ağzında Atasözleri ve Deyimler-1**", Hiperlik Yay., İstanbul, 2021.

ALYILMAZ, Semra, "Türkçede Olumsuz Fiillerin Geniş Zaman Biçimbirimi", **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, S. 5/4, s. 87-118.

ARSLAN-EROL, Hülya, "Kilis İli Ağızları Şekil Bilgisi (İsim Ve Fiil Çekimi) Özellikleri ve Ağız Bölgeleri Üzerine", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** 5 (9) , 1-30.

ATALAY, Besim, **Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme**, TDK Yay., İstanbul 1941.

BANGUOĞLU, Tahsin, "Türkçede Tekerrür Fiilleri", **TDAY Belleten**, C.4 s.111-123.

BANGUOĞLU, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, Baha Yay. , İstanbul, 1974.

BARAN, Burhan, "Güneydoğu Anadolu Ağızlarının Dil Özellikleri Üzerine Bir İnceleme" , **I. Uluslararası Harran Multidisipliner Çalışmalar Kongresi**, Şanlıurfa 2019.

BARAN, Burhan. “Diyarbakır İli Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri ve Kullanılışları”, MECMUA - **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**. S.10, s.17-32.

BAŞTÜRK, Mehmet, “Türkçede Edilgen Yapı”, **Dil Dergisi,** Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

BÖLER, Tuncay, “Türk Dili Şekil Bilgisi Çalışmaları Bibliyografya Denemesi”, **Turkish Studies**, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, S. 8/4, s. 359-416

BULDUK, Türker Barış ve Burak TELLİ, “Adıyaman İli ve Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğü’ne Katkılar: Fiil”, **Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature],** S.10, s. 98-115.

BULDUK, Türker Barış ve Burak TELLİ, “**Adıyaman İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığı**”, Gazi Kitabevi, Ankara 2019.

BURAN, Ahmet, **Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf, “**Türkçede Ekler-Kökler-Gövdeler**”, Cem Yayınları, İstanbul 1991.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf, “**Türkiye Türkçesi”nin Ekleri**”, Papatya Yayıncılık, İstanbul 2011.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf, **“Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü”**, Papatya Yay. , İstanbul 2012.

DEVELİ, Hayati, “Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılmasında Morfolojik Esaslar”, **Türkbilig,** Hacettepe Üniversitesi Yayınları, S. 2002/4, s. 117-124.

DEVELİ, Hayati, "-sA Eki Nedir? Kip Mi? , Zarf-Fiil Mi?", **İlmi Araştırmalar**, 0 / 1 (Ocak 2014): 91-94.

DİLEK, Sunay, **"Eski Anadolu Türkçesinde İsimden Fiil Fiilden Fiil Yapma Ekleri ve Fonksiyonları",** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

EDİP, Kemal, "**Urfa Ağzı**", TDK Yay. , 1991.

ERASLAN, Kemal, **Eski Türkçede İsim Fiiller**, İÜ. Edebiyat Fak. Yay. , İstanbul 1980.

ERASLAN, Kemal, "Eski Türkçede Yönelme (Dativ) Hali Ekinin Yapı, Fonksiyon ve İfadeleri", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, S.**29. s. 67-76.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, "**Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine**", Türk Dili, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 1994/I, (Makaleler), Ankara 1994.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (Ed), **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yay. , Ankara 2007.

EREN, Hasan, "**Türklük Bilimi Sözlüğü"**, I. Yabancı Türkologlar, Ankara, 1998.

ERGİN, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay. , İstanbul, 2013.

GÜL, Rıza (1993), **Kilis Merkez ve Köyleri Ağzı**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezi (Doç. Dr. Şükrü Haluk Akalın).

GÜLENSOY, Tuncer, **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, TDK Yay. , Ankara 2007.

GÜLSEVİN, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yay. , Ankara 1997.

GÜNŞEN, Ahmet, "Gaziantep Ağzının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler", **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, S. 4/3, s. 1081-1123.

GÜZEL, Ferdi, **Türkiye Türkçesi Ağızlarında Yapım Ekleri**, TDK Yay. , Ankara 2019.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, "**Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller**", Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.

HATİPOĞLU, Vehice, **Türkçenin Ekleri**, TDK Yay. , Ankara 1981.

HİKMET, Yılmaz, "Çokluk Eki: -lar/-ler Üzerine", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 15, s.125-130.

İLHAN, Nadir, "Türkçede Olumsuzluk", **Karaman Dil Kültür ve Sanat Dergisi**, S.36, s.1-6.

İLHAN, Nadir, **Türk Dilinde Çokluk**, Manas Yayınları, Elazığ 2009.

KARA, Mehmet, "Terim Türetmeye Elverişli Bir Ek: -an/-en", **Türk Dili-Terim Özel Sayısı,** S. 1, s.631-643.

KARAAĞAÇ, Günay, **Türkçenin Dil Bilgisi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012

KARADEMİR, Fevzi, "Türkiye Türkçesinde Emir Kip (lik)i Üzerine", **Electronic Turkish Studies Dergisi**. , C. 7, S. 4, s. . 2091-2138.

KARAHAN, Leyla, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yay. , Ankara 2017.

KORKMAZ, Zeynep, "Türkçede –acak / -ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine", **AÜ. DTCF. Dergisi**, S. 1-2, s. 159-170.

KORKMAZ, Zeynep, "Türkiye Türkçesindeki –madan/-meden<-madın/-medin Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine", **Türkoloji Dergisi**, C. 2, S1, s.159-169.

KORKMAZ, Zeynep, "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bu Günkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C. (2), s. 143-172.

KORKMAZ, Zeynep, "Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme", **AÜ DTCF Dergisi**, S 3-4, s.275-353.

KORKMAZ, Zeynep, **Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları,** Türk Dil Kurumu, Ankara 2000.

KORKMAZ, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, TDK Yay. , Ankara 2017.

NAKİBOĞLU, Sadi H., **Adıyaman ve Yöresi Ağızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezi (Dan: Yrd. Doç. Dr. Ümit Tokatlı)Kayseri 1991; NAKİBOĞLU Sadi H., Adıyaman ve Yöresi Ağızları, Niğde Üniversitesi Yayınları, Niğde 2001.

ÖZÇELİK, Sadettin ve Münir ERTEN, **Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**, Bizim Büro Basımevi, Yayın Dağıtım, Ankara 2011.

ÖZEK, Fatih, **Türkiye Türkçesi Ağızlarının Şekil Bilgisi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003.

SALMAN, Ramazan, "Türkçede Sıfat-Fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri", **TDAY-B** 1999, s.189-223.

SARIYILDIZ, Mehmet, **Gaziantep İli Ağızları**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezi (Dan: Yrd. Doç. Dr. Sadi H. Nakiboğlu), Niğde 2005.

SOLMAZ, Erhan, "Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, S.2 s. 423-436.

ŞAHİN, Hatice, "Türkçede Şimdiki Zaman Eklerinin Zaman Belirleyicilerle Kullanımı", **Sosyal Bilimler Dergisi, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları**, C. 7, s. 213-221.

TELLİ, Burak "Güneydoğu Anadolu Bölgesi Ağızlarında Geçen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme", **HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]**, S.6, s.133-149

TÜRK, Vahit, "Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, S.1996, s. 291-340.

VON, Gabain, A., **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yay. , Ankara 1988.

VURAL, Hanifi, Tuncay BÖLER, **Ses ve Şekil Bilgisi**, Kesit Yay. , Ankara 2011.

YAMAN, Hatice, "**Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kalıcı İsim Yapmada İsim Çekim Eklerinin Kullanımı**" Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2003.

YAVUZ, Serdar, Haki TABCU, "Adıyaman İli ve Yöresi Ağızlarında Fiil Kiplerinin Kullanımı", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.32, s.269-297.

ZÜLFİKAR, Hamza, "Meslek Adları ve -CI Ekinin Türkçedeki İşlevleri", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten,** S 2007/1, s. 173-218